Fidel Castro

DÜNYA BUNALIMI

BİRİNCİ BASKI
MAYIS 1987
İSTANBUL

DÜNYA BUNALIMI

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE EKONOMİK VE TOPLUMSAL ETKİSİ

FIDEL CASTRO

ÇEVİREN

ÖNER ÜNALAN

ONUR YAYINLARI

İSTANBUL 1987

İÇİNDEKİLER

10 *Bir.* GİRİŞ
11 Bugünkü Durumun Toplu Değerlendirmesi
12 Gelişmiş Kapitalist Ülkelerde Bunalım
13 Azgelişmiş Ülkelerde Bunalım
15 Savaş Sonrası Dönemde Kapitalist Ekonomik Gelişmeler: Bugünkü Bunalımın Geçmişteki Etkenleri
20 Durumun Başka Yanları
21 Kapitalist Bunalımlar, Yeni-Sömürgeciliğin Bunalımı ve Bağlantısız Ülkeler Hareketi
23 Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen Kurulurken Gösterilen Çabaların Değerlendirmesi
29 *İki.* Ekonomik Bunalım ve Azgelişmiş Ülkelere Etkisi
28 Bugünkü Devresel Bunalım ve Güçlükleri
32 1979 ile 1982 Arasında Dünya Ekonomisi
39 Ekonomik Bunalımın Azgelişmiş Ülkelerdeki En Son Etkileri
49 1982'de Başlıca Eğilimler
53 *Üç.* Metalar ve Diğer Ticaret Sorunları
53 1970'lerde Dünya Ticaretinde Gelişmeler
59 Metalar ve Uluslararası Ticaret
66 Metalar ve Uluslarüstü Şirketler
70 Üçüncü Dünya Ülkelerinden Mamül Ürün Dışsatımı
75 Eski ve Yeni Korumacılık
81 *Dört.* Parasal ve Mali Sorunlar
81 Uluslararası Parasal Sistem ve Azgelişmiş Ülkeler
90 Kalkınma İçin Yabancı Finansman ve Dış Borç
95 Dışborçlardan Feedback'in Paradokssu Mekanizması
99 Azgelişmiş Dünyanın Borç ve Ödemelerindeki Eğilimler 1982-1990
101 *Beş.* Tarım ve Gıda
103 Üçüncü Dünyada Tarımsal Üretim ve Gıda Üretimi
111 Su Ürünleri
113 Gıda Ticareti
115 Nüfus ve Tarımsal Topraklar
121 Tarım ve Çevre
122 Toprak Aşınması *(Erosion)*
123 Çölleşme
125 Ormansızlaşma
126 Üçüncü Dünyada Tarım ve Gıdanın Karanlık Durumu
128 *Altı.* Sanayileşme ve Ekonomik Gelişme
129 Üçüncü Dünyanın Sınai Gelişmesi
136 Azgelişmiş Ülkelerde Sanayileşme
136 Şu Teknoloji Transferi
139 Sanayileşme ve Uluslarüstü Sınai Kaydırma *(Redeployment)*
143 *Yedi.* Uluslarüstü Şirketler
146 Uluslarüstü Şirketlerin Üçüncü Dünya Ülkelerindeki Doğrudan Yatırımlarının Gerçek Etkileri
150 Uluslarüstü Şirketler ve Gelişme
153 Uluslarüstü Şirketler ve Ulusal Egemenliğe Tehdit
154 Şu Davranış Yasası

157 *Sekiz.* Şu Enerji Bunalımı
166 *Dokuz.* Azgelişmiş Ülkeler Arasında İşbirliği
171 Azgelişmiş Ülkeler Arasında Ticaret İlişkileri
177 Azgelişmiş Ülkeler Arasında Parasal-Mali İlişkiler
180 *On.* Azgelişmiş Dünyada Yaşam Düzeyi
181 Nüfus
185 Gelir
187 Açlık
193 Sağlık
200 Eğitim
202 İstihdam
205 Barınma ve Öbür Maddi Koşullar
211 *Onbir.* Silahlanma ve Gelişme
224 Sonsöz
231 Notlar
235 Temel Kaynaklar

Seçkin Devlet Başkanları,
Hükümet Önderleri,
genelde Politik Önderler ve Devlet Adamları,
ve özellikle Üçüncü Dünya'nınkiler:

Önünüze koyduğumuz rapor yalnız benim kişisel çabamın ürünü değildir. Rapor, içlerinde Birleşmiş Milletler de olmak üzere, çeşitli uluslararası toplantılarda, son birkaç yıldır dile getirdiğim kaygılardan, düşünce ve görüşlerden kaynaklanıyor. Bununla birlikte, hepsi de, birkaç yıl önce ülkemizde kurulmuş Dünya Ekonomik Araştırma Merkezinden bir bölük genç iktisatçı ile Havana Üniversitesi Ekonomi Okulu Uluslararası Ekonomik Araştırma Merkezinin gerekli ve kesin işbirliğiyle geliştirilip daha derin işlenmiştir.

En saygın uluslararası kuruluşların yayınlarından ve konuların her birinde uzmanlaşmış dergilerden alınmış dağınık birlerce veriyi dermek, düzenlemek ve çözümlemek gerekliydi. Ülkelerimiz için olağanüstü önemli başlıca sorunlar, ardısık Zirve Konferanslarında Bağlantısız Ülkeler Hareketince taslağı çizilmiş dünya ekonomik perspektifinden çıkarılıp bir tek belgede ilk kez derleniyor olabilir.

Bu belgenin hazırlanması için çok sıkı çalışıldı, ama böyle tutkulu bir çaba için koşullar sıkışık ve zaman dardı. Her problemi dik-

katle incelemek için belirli sorunlarda kaçınılmaz kimi yinelemeler oldu. Bu, belirli görüngüler ile her bölümde ele alman çeşitli konular arasındaki o koparılamaz ilişkiden ötürüdür.

Devlet ya da hükümet başkanlarına ve genelde politik önderlere —özellikle Üçüncü Dünyanınkilere— önyargı kuşkusunun ötesinde resmî veriler sunmak ve halklarımızın trajedisini göstermek yararlı olur diye düşündük. Bunu, verilerde ve açıklamada tutumlu olarak yapmaya çalıştık; çünkü kamu sorumlulukları olan bizlerin çetin sorunlar içinde az zamanımız olduğunu biliyoruz. Ayrıca rapor basit, açık bir dille yazıldı. Devlet ya da hükümet başkanları olarak görevlerimizin yerine getirilmesinden deneyimler edinirken, bütün ekonomik ve toplumsal alanlarda uzman olma ayrıcalığımız yok—olamaz da. Bizler temelde politikacıyız —politikacılığın kendisi, bugünün dünyasında en güç işlerden biridir— ve her şeyden önce sorumlu kişiler olmamız gerekiyor.

Bundan başka, kamusal kişiler olarak, çok soyut dil ve epeyce teknik terimler kullanmaya isteksiz olduğumuzu biliyor ve hiç unutmuyoruz. Hiç değilse, ben, böyle duyuyorum, benim için tümüyle aydınlık olmayan bu noktayı açıklamaya da asla kalkmıyorum; açıklayamazdım da.

İnanıyorum ki olguların sunduğu panorama ve burada anılan sorunlar, günlük kullanımları ve önemli arabuluculukları için devlet adamlarına hemen kullanışlı hale getirilmezse, bugünün dünyasının gerçekliğinde kendi yerimizi belirlemek tümüyle olanaksızdır.

Hepimizce bilinen, ama böyle sağlam istatistikle desteklemeye her zaman güç yetiremediğimiz bir tanıya (teşhise) varan verileri toplamaya girişmemiz bundan dolayıdır.

Birçokları, bu kitapta, bugün her birinin göğüslediği acı güçlüklerin tam bir portresini bulacaklardır.

Dünyamızın —özellikle Üçüncü Dünyayı anıştırıyorum— olağanüstü çeşitli ve pek farklı kavramlar, ideolojiler, inançlar ve anlayışlarla dolu olduğunun farkındayım. Bununla birlikte, gelişmiş dünyanın bir parçası olanlarla bile ortak bir şeyimiz var: İnsanlığa sorumluluğumuz. Ancak, özellikle azgelişmiş ülkelerde, ortak ulusal ekonomik çıkarlarımız: birikmiş yoksulluğun ve geriliğin bunaltıcı sorunları; büyük çoğunluğun ödeyemeyeceği pek ağır bir dış borç; uluslarımızı en çeşitli biçimlerde ezen korkunç sömürünün tam ortasındaki saçma bir silahlanma yarışında çarçur edilen pek büyük paralarla birlikte halklarımızı tehdit eden, gittikçe acımasızlaşan bir eşitsizlik; sömürünün tarihte daha önce hiç görülmemiş ölçüde inceldiği, çok daha bağışlamazlaştığı, çok daha zalimleştiği bugünkü

duruma değin, ülkelerimizin her birini yağmalamış sömürgeciliğin ve yeni-sömürgeciliğin tüyler üperten yüzlerce yıllık tarihsel kalıtı var. Birçok hükümetin böyle sorunlar karşısındaki o acı çaresizlik duygusunu ve bu sorunların yolaçtığı politik istikrarsızlık yüzünden bütün devlet adamlarının duyduğu kaygıyı da paylaşıyoruz.

Bir bütün olarak görüldüğünde, gerçeklikler ve gelecekle ilgili beklentiler öylesine iç karartıcıdır ki, amaçlarımıza inanmasaydık, kötümserlik ve yılgınlık yaratabilirlerdi. Onlar, yutulması kaçınılmaz acı bir ilaçtır, ama gerçeklikleri cesaretle karşılamamız gerekiyorsa, önce onları bilir duruma gelmeliyiz.

Böyle güç, karmaşık ve görünüşte çözülemez sorunlar için elimizde sihirli çözümler yok, herhangi birinde olduğunu da sanmıyoruz. Bununla birlikte, tarih gösteriyor ki, hiçbir sorun, herkesin farkına vardığı anlaşılabilir bir gerçeklik haline gelinceyedeğin çözülmemiştir. Bugün, insanlığın daha önce hiç bilmediği, genellikle en ciddî ve en acı durumlarla karşı karşıyayız. Kısaca, ilk kez, sağ kalıp kalmayacağımız sorunuyla karşı karşıyayız. Ama, güçlükler ne denli çetin olursa olsun, görev ne denli karmaşık olursa olsun, kötümserliğe yer olamaz. Bu, bütün umutlardan vazgeçip kendimizi kesin yenilgiye bırakmak olur. Sağ kalmak için bir umut beslemek istiyorsak, insan soyunun yüce yürek ve kafa gücüne ve kendisini koruma içgüdüsüne güvenerek savaşım vermekten başka seçeneğimiz yoktur.

Özellikle Üçüncü Dünya halkları için nesnel olarak umutsuz ve karanlık görünen bir geleceği, ancak herkesin olağanüstü çabası ve yürek ve kafa gücü desteğiyle göğüsleyebiliriz.

Umarız ki alçakgönüllü çabamız anılan bu gerekli farkına varmayı yaratmaya yardım edebilir; bundan ötürü, bu raporu gözden geçirmeye yeter inceliği ve sabrı gösteren meslektaşlarımıza, hele onun eksik ve aksak yanlarını da bağışlarsalar, büyük gönül borcu duyacağız.

BİR

GİRİŞ

DÜNYA, tarihindeki en kötü ekonomik bunalımı geçiriyor.

Bu öyle bir bunalım ki, kökeni büyük kapitalist güçlerdedir; ama şimdi, bütün savaş sonrası dönemin en keskin ekonomik gerilemesini yaşayan azgelişmiş ülkeleri en acımasızca etkiliyor.

Çöküşün *(depression)* ilk belirtileri, Bağlantısız Ülkeler Altıncı Zirve Konferansı sıralarında, 1979 sonunda, açıkça ortaya çıktı. Bununla birlikte, durum hızla kötüleşegeldi, ve şimdi, Yedinci Zirve Konferansı sırasında, felaket anına ulaştı. Gene de sonuna varmış görünmeyip kısa —ve hatta orta— vadeli uluslararası ekonomik beklentilere kapkara bir belirsizlik gölgesi düşürüyor.

Bu rapor iki Zirve Konferansı arasındaki üç yıllık dönemi (1979-82/83) kapsıyorsa da, durumun pek karmaşık olması yüzünden, geçmişteki kimi durumlar da zaman zaman ele alınacaktır. Bunun, böyle dramatik koşulların gerekli kıldığı stratejik eylem çizgilerini, sağlam verilere dayanarak kararlaştırmada devlet ya da hükümet başkanlarına yardımı olacağı umuluyor.

BUGÜNKÜ DURUMUN TOPLU DEĞERLENDİRMESİ

Dünyada Brüt Ülkeiçi Ürün *(Gross Domestic Product)* artması, —belli dalgalanmalara karşın— 70'lerde yaklaşık ortalama yüzde 4 oldu, 1979'da 3.8'e ve 1980'de yüzde 2'nin biraz üzerine düştü, 1981'de ancak yüzde 1.2'de kaldı ve, 1982'de, en iyi olasılıkla, aynı düzeyde kalacak.

Ekonomik etkinliklerdeki bu azalma, sonuç olarak, dünya ticaretini etkiledi. Dünya ticaretinin yıllık ortalama büyümesi 1976-78'de yaklaşık yüzde 7 iken, 1979'da yüzde 6'ya, 1980'de yüzde 1.5'e, 1981'de yüzde 0'a düştü; ve 1982 için genel tahmin, yürürlükteki durgunluğun *(stagnation)* süreceği yolundadır.

Parasal *(monetary)* ve malî olaylar bu bunalımı karmaşıklaştırıyor. 1980 sonunda ABD dolarının hızla değerlenmesi, önde gelen pazar-ekonomisi ülkelerinin hemen hemen hepsinin paralarında değer düşmesine yolaçtı. ABD'de faiz oranlarının benzeri görülmemiş yükselişi, 1979 sonlarında değişim *(exchange)* oranlarında büyük dalgalanmalar yarattı, öbür ülkelerde faiz oranlarını yükseltip sermaye piyasalarına yayıldı. Bütün bunlar, ekonomik belirsizliği artırdı, üstelik devresel toparlanma *(cyclical recovery)* şansını engelledi.

Bundan başka, 1979-82 arasında, önceki dönem cari ödemeler dengesinde süregelen ciddî aksamalar vardı; ama ülke gruplarının durumlarında da önemli değişmeler olmuştu: en büyük kapitalist güçler dengeye yöneldiler; küçük ama gelişmiş pazar-ekonomisi ülkeleri önemli açıklarını korudular; petrol dış satımcısı büyük ülkeler fazlalarında *(surplases)* anî bir azalmayla karşılaştılar; ve petrolsüz azgelişmiş ülkelerin açıkları öyle dayanılmaz düzeylere çıktı ki, birçoğu dış borçlarını yeni ödeme programlarına bağlamak zorunda kaldı.

Yukarda yapılan çözümleme bağlamında, bu bunalımın dünya nüfusu 4 milyarı aştığı bir sırada ortaya çıktığı da dikkate alınmalıdır. Bunalım, ekonomik yaşamın uluslararasılaşmasının, bir ya da birkaç çok gelişmiş ülkedeki değişmeler, bugün varolan sıkı örülmüş ve duyarlı bağımlılık ağı ile, onların ekonomik büyümelerini *(boom)* veya çöküşlerini düzinelerce ve düzinelerce ülkeye —gerçekte, pratik olarak bütün dünyaya— iletir duruma geldiği noktaya vardığı bir sırada, ortaya çıkıyor. Ve bugün büyük azgelişmiş ülkeler grubunu küçük sanayileşmiş güçler grubundan ayıran o kötü-ünlü uçurumun genişleyip derinleştiği arka perde önünde yer alıyor. Pazar-ekonomilerinden kaynaklanan, çöküşe yolaçan gidişin sıkıştırması, yüz milyonlarca insanı ve bütün ülkeleri daha büyük geriliğe, kölece yoksulluğa ve yokluğa itiyor.

Bu koşullarda, bu bunalımın, insanlığın daha önce yaşadıklarından çok daha yıkıcı etkileri olabilir demek, herhalde bir abartma olmaz.

GELİŞMİŞ KAPİTALİST ÜLKELERDE BUNALIM

1979-82'de, ters ekonomik durum, pratik olarak dünyanın bütün ülkelerine yayıldı.

Gelişmiş sosyalist ülkeler bile —ki merkezileşmiş ekonomik planlamaları dolayısıyla pazar ekonomilerine özgü devresel *(cyclical)* dalgalanmaları onyıllardır yaşamamışlardı— yurtiçi ve yurtdışı birtakım karmaşık etkenler yüzünden, o dönem boyunca, büyüme oranlarında belirgin bir düşme gördüler.

Bunalımın ve dünyanın geri kalan kesimindeki etkilerinin, kökenleri, gelişmiş kapitalist ülkelerde, özellikle başlıca yedi kapitalist gücün oluşturduğu grupta, daha da özellikle ABD'de (Bu ülkeler Brüt Ulusal Ürününün [Gayri Safi Millî Hasılasının] yüzde 35'i) açıkça görülebilir. Üstelik en çok kimin etkilendiği de bellidir. Bununla bağlantılı olarak, Birleşmiş Milletler (BM) şunu belirtmiştir:

> Batılı sanayileşmiş ülkelerdeki durgunluk *(recession)*, dünya ekonomisindeki kötü sonuçların ana nedenidir. Ekonomik etkinliklerde azalma, hem işsizlikte pek büyük bir artmaya —ki bu da ücretleri düşürdü— hem metalarda dayanıksızlaşmaya yolaçtı.[1]

1979-80'de bunalımın patlaması OECD, [Organisation for Economic Cooperation and Development, "Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü"] ülkelerinin Brüt Ulusal Ürün artış oranında apansız bir düşmeyle yansıdı. Yedi büyük ülkede —ABD, Japonya, Batı Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada'da— 1979'da yüzde 3.7'ye, 1980 ve 1981'de yüzde 1'in biraz üstüne, ve 1982'de yüzde -0.5'e düşme oldu. Örgütün geri kalan on yedi ülkesinde de benzer eğilimler gözlenebilir.[2]

Enflasyondan ve işsizlikten, yüksek faiz oranlarından ve sınırlamacı *(restrictionist)* hükümet politikalarının başarısızlığından da etkilenen iyice durgunlaşmış bir pazar kötü görünüşüne bağlı olarak, yatırımlarda daralma sürüyor. ABD'de olağanüstü biçimde görüldüğü gibi, iflas dalgası zaman zaman yükselirken, kurulu sınai kapasitenin pek düşük bir düzeyin altındaki eksik kullanımı sürüyor. İşsizlik —özellikle gençler arasında ve, belirli ülkelerde, etnik azınlıklar arasında— ancak 1930'lardaki Büyük Bunalım sırasındakilerle —mutlak terimlerle— karşılaştırılabilecek rakamlara ulaştı. Gerçekten, bu bakımdan OECD ülkeleri için başlangıçta öngörülen, —emek gücünün yüzde 8'i, demek ki 28 milyon işsiz— çok aşıldı.

1982 sonunda, yalnız ABD'de, yüzde 9'a varan bir işsizlik bekleniyordu, bu rakam, resmî düşük oranlama göz önüne alınırsa, yaklaşık yüzde 11 —12 milyonu aşkın işsiz— idi.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE BUNALIM

Bağlantısız Ülkeler Hareketi, bugünkü bağımlılık koşullarında ve iyi bilinen ticarî ve pasasal-malî mekanizmalar dolayısıyla, bunalımın azgelişmiş ülkelerdeki etkilerine özel ilgi duyuyor. Etki, gerçekten trajik olarak abartılmış bir biçimde hissediliyor. Bu şu olgudan ötürüdür: bunalım öyle bir toplumsal-ekonomik çevrede yaşanıyor ki, orada işsiz ve yarı-işsiz sayısı, süreğen olarak, toplam 400-500 milyon kişiye ulaşıyor (emek gücünün üçte-biri ile yarısı), kişi başına gelir gelişmiş kapitalist ülkelerdekinden 7-40 kat az, ve korkunç yoksulluk —fiziksel açlık, acınası barınma, ve hemen hemen hiç bulunmayan tıbbî bakım ve eğitim— bir milyarı aşkın insanı etkiliyor.

Azgelişmiş ülkeler, 60'larda ve 70'lerde, yaklaşık yüzde 5-6'lık büyüme oranlarına erişmişlerdi. BM Uluslararası Kalkınma Stratejisinin Üçüncü Onyılı için belirlenmiş ereklere göre, 80'lerde yüzde 7'lik bir orana ulaşmayı ummuşlardı. Ama, bugünkü eğilimler sürerse, bu ereğe varmak için en küçük bir olanak yok.

Gerçek gelişme, şimdiye değin, şöyledir:

Azgelişmiş ülkelerin büyüme oranları bütünüyle azaldı, —yaklaşık bir oranlamaya varmak için çeşitli kaynaklardan edinilen ortalama verilere göre— 1979'da yüzde 4.8 iken 1980'de yüzde 2.8'e ve 1981'de yaklaşık yüzde 1'e düştü. Bu rapor hazırlanırken 1982 rakamları elde yoktu; bununla birlikte, o yılki erişkinin iyiye gitmediği, belki de daha kötü olduğu öngörülebilir.

Bunalım farklı ülke gruplarını değişen ölçülerde etkiledi.

Öyle görünüyor ki, incelenen dönem boyunca, yalnız bir düzine petrol dışsatımı yapan ülke artı *(positive)* büyüme oranlarına, hatta kimileri göreli olarak yüksek (yüzde 6) oranlara ulaşabildi. Petrol dışsatımı yapan büyük ülkeler 1980'den beri eksi *(negative)* büyüme oranlarıyla karşı karşıyalar ve [petrol] net dışalımcıları büyüme oranlarında dikey bir düşme yaşadılar: 1980'de yüzde 4'ten 1981'de yüzde 1.5'e —savaş sonrası çağı için en düşük oran— ve 1982'de belki daha da düşecek.

Azgelişmiş ülkelerin pek çoğuna özgü olan o varlığı benimsenmiş iç yapı yetersizliğiyle de kuşkusuz kötüleştirilen bu anî ekonomik gerileme, açıkça en önemli kapitalist merkezlerde başıboş bırakılan bunalımdan kaynaklandı. O ülkelerde doğrudan hükümet ey-

lemi —sınırlamacı malî, kredisel ve parasal politikalar— olunca bile, bu, çoğu zaman dışardan gelen önemli dengesizliklerin yolaçtığı baskıya karşı koyma gereksinmesi yüzündendir.

Azgelişmiş ülkelerin dışsatım hacminde ve başlıca dışsatım metaları fiyatlarında son onyıllar içinde görülen düşme pek kötüdür. 1980 değerleriyle karşılaştırılınca, 1981-82'nin birikmiş kayıplar tutarının yaklaşık 29 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. Fiyatlardaki düşme özellikle çarpıcıdır. Geçen Kasımda yayımlanmış UNCTAD [United Nations Conference of Trade and Development, "Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı"] Aylık Fiyat Bültenine göre, meta fiyatları bileşik indeksi —petrol dışarılarak, şimdiki dolar hadleriyle ve taban olarak 1980=100 alınarak— 1981'de 84'e ve 1982'nin ilk on ayında 71'e düştü. Gerçek hadlerde ise, 1980 sonlarında yaklaşık 100'den, 1982'de 70'in altına düştü. 77'ler Grubunun bu yakınlarda UNCTAD'ta incelenmiş bir çalışmasında bildirildiği gibi:

> Petrol dışsatımı olmayan gelişmekteki ülkelerin metalarıyla ilgili ticaret hadleri 1978'den beri dikkate değer ölçüde gerilemiştir ve bugünkü veriler, 1982'de bu hadlerin daha da gerileyeceğini göstermektedir.

Öte yandan, IMF [International Monetary Fund, "Uluslararası Para Fonu"], 1982 Yıllık Raporunda, şunu itiraf ediyor: net petrol dışalımı yapan ülkelerin 1977'den 1981'e değin, ticarî hadlerindeki gerileme yüzde 15, demek ki yaklaşık 45-50 milyar dolardır.

Bu gelişmelerin ticaret dengesindeki ve, dolayısıyla carî ödemeler dengesindeki duruma uygun sıkıştırması, petrol dışalımı yapan azgelişmiş ülkelerin dış borçlarının artışının etkili biçimde hızlanmasına neden oldu. Öte yandan, bu gelişme, *azgelişmiş dünyadaki geleneksel tekelci zorla alma* (monopolist exaction) *işlemlerinde yeni bir özelliğin ortaya çıkmasının göze çarptığı bir duruma yolaçtı: şimdi, zorla alma yalnız eşitsiz ticaret ve yabancı özel yatırımlarla değil, ama tipik malî araçlarla, yani dış borçla da gerçekleştiriliyor.*

Böylece, azgelişmiş ülkelerin dış dengesizlikler sorunu, son zamanlarda çetinleşti. Ayrıcalıklı ilişkilerde resmî kalkınma yardımı akışları hem nominal hem reel olarak azalıyor, ve gerekli enaz'ın *(minimum*'un), gelişmiş ülkeler Brüt Ülkeiçi Ürününün yüzde 0.7'sinin yarısına bile ulaşmıyor. IMF yeterli kaynaklardan yoksundur; IMF'nin pay (kota) sistemi —ve, dolayısıyla, oylama sistemi— azgelişmiş ülkelerin ekonomik ve toplumsal gereksinmelerini, dış dengesizliklerinin yapısal ve uzun süreli doğasını ve dünya ekonomik bağlantısının bugünkü özelliklerini önemsemeyen birtakım koşullarla verdiği kredilerin —dengesiz dağılımı bir yana— tutarını da kısıyor. Bu

kuruluşun ödünç verme uygulamalarına daha büyük esneklik kazandırmak için gösterilen çabalar 1978'de olduğu gibi başarısız kaldı ve 70'lerde getirilen malî kolaylıklar da, azgelişmiş ülkelerin karşılaştıkları kendi denetimlerinin ötesindeki dış nedenlere bağlı ciddî ödeme dengesizliklerini çözmekten uzak kaldı.

Öte yandan, özel sermaye kaynaklarının —yani uluslarüstü *(transnational)* bankaların— oynadığı rol de sorunu çözmeyi başaramadı. Gerçek —IMF'de 24'ler Grubunun ve UNCTAD'ta 77'ler Grubunun gösterdiği gibi— şu: uluslararası parasal ve malî ilişkilerin "özelleştirilmesi" *("privatization")* son zamanlarda daha da arttı. Özellikle Avrupa Pazarında *(Euromarket)* etkin olan uluslarüstü bankalar, uluslararası likidite *(liquidity)* artma ve azalmalarında katıdırlar; bu bankaların dev spekülatif sermaye hareketleri de döviz kurları değişmelerinde katıdır ve faiz oranlarındaki artmayı yansıtmakta ve güçlendirmektedir. Bu özel ödünç verme kaynakları, ancak birkaç azgelişmiş ülke için, yüksek maliyetlerle elverişlidir ve üstelik sınırlı bir yönelme göstermektedir. Gerçekte —hem 24'ler Grubunun hem 77'ler Grubunun belirttiği gibi— onlar, azgelişmiş ülkelerdeki ödemeler dengesi açıklarını kapama ve gelişme fonu gereksinmelerini karşılama sorunlarını çözmede aynı ölçüde yeteneksizdir.

SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE KAPİTALİST EKONOMİK GELİŞMELER: BUGÜNKÜ BUNALIMIN GEÇMİŞTEKİ ETKENLERİ

Bugünkü ekonomik sorunları bir devresel sürecin çerçevesinde incelemekle yetinmek, onunla birlikte ortaya çıkan süreğen durgunluk *(stagnation)*, enflasyon ve işsizlik —*stagflation* denen şeyin özellikleri— görüngülerine, ayrıca yaşamın yetersiz olduklarını her gün gösterdiği politikalara gerekli dikkat gösterilse bile, [bu sorunları] anlamak için pek az işe yarardı. Bugünkü kapitalist bunlu durum, çok daha uzatılmış bir tarihsel gelişimin parçasını oluşturuyor. En az birkaç onyılı kapsayan bu tarihsel dönemde yer alan karmaşık süreçler, onun orta ve uzun vadeli büyüme olanaklarını engelliyor, derin ve görünüşte çözülemez dengesizlikler yaratıyor ve belirli ekonomik etkinlik alanlarında nazik durumlar doğmasına yolaçıyor.

Geçmiş savaş sonrası dönem boyunca, gelişmiş kapitalist dünyada bir dizi yeni ve —bazan— geniş çaplı görüngüler oldu.

Bu önemli olayların kimisi, güç, sermaye ve üretim yoğunlaşmasında bir kabarma ve, belirli bir süre sonra, bu süreçlerin uluslarüstü şirketlerce (transnational corporations) *bulundukları ülke sınırları dışına taşırılması* (extraterritorialization) *ile ilintilidir.* Bugün,

bu holdingler dünya ticaretinin yüzde 40-50'sini ve azgelişmiş ülkelerce dışsatımı yapılan başlıca metalar pazarının yüzde 80-90'ını denetliyorlar. Bu görüngünün uluslararası ekonomik yaşamdaki etkileri, bugünlerde zamanımızın en geniş bibliyografyalarından birini oluşturmaya yetecek biçimde incelenmiştir. Bağlantısız ülkeler arasında, özellikle Cezayir'deki Dördüncü Zirve Konferansından beri, bu görüngünün tanılanıp ortaya dökülmesi gelenek oldu.

Gittikçe yoğunlaşmış tekelleşme —ya da, daha teknik bir terim kullanmak gerekirse, *oligopolization*— süreci, kuşkusuz, savaş sonrası dönem boyunca, kapitalist güçler arasındaki kuvvet dengesi değişmelerinde en kesin etkenlerden biriydi. Savaşın sonunda, gelişmiş dünyanın o kesimindeki tartışma götürmez ABD hegemonyası, 50'lerde Batı Avrupa (özellikle Batı Almanya) ve Japon ekonomilerinde büyük konsorsiyumlarca sağlanan toparlanma *(recovery)* ve büyümeyle değişmeye başladı. 60'larda, süreç yeğinleşmeyi sürdürdü, ve 70'lerde, dünyadaki kapitalist gücün üç büyük merkezde toplanmasına yolaçtı: Amerika Birleşik Devletleri —üstün—, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Japonya; bunlar, sosyalizme karşı savaşımda bağlaşıktılar ve azgelişmiş ulusların korunma hareketlerine karşı birleşiktiler, ama enerji kaynakları, ucuz emek ve hammadde kullanımı ve ürünlerini uluslararası pazarlarda satma kavgasında rakiptiler.

Öte yandan, tekelleşme dalgası, ekonomilerde devletin rolüne eşlik eden koşullarda kabardı. Geçmişte yalnız savaş zamanlarında belli olan bu gelişme, OECD ülkelerinde hükümet harcamalarının, Ülkeiçi Ürün'ün 1960'ta yaklaşık yüzde 28'inden 70'lerin sonlarında yaklaşık yüzde 40'ma çıkması olgusuyla nicel olarak doğrulanabilir ve gösterilebilir. Bununla birlikte, gelişmiş pazar ekonomilerinde, resmî eylem, hükümet harcamalarıyla oynanan rolün ötesine gider. Birçok ülkede devlet, büyük şirketlerin ve hatta bütün bir ekonomi dalının sahibi veya ortaklaşa sahibidir. Öbürlerindeyse, makroekonomik planlama sağlamaya çalışır. Ve hepsinde, parasal ve malî kaldıraçları işleterek devrenin gidişini etkiler — zaman zaman kesinlikle ama her zaman başarıyla değil.

Bugün, büyük ekonomik güç gruplarının çıkarları ile devlet erki yüksek basamaklarının politikaları arasındaki gittikçe sıkılaşan bağları —savaş sonrası dönemin başka bir önemli gelişmesi—, değil bu konuda herhangi bir yetke *(authority),* bu görüngülerin sıradan bir gözlemcisi bile tanımazlık etmez. Ama azgelişmiş ülkeler uluslararası forumda ne zaman haklı, onları koruyucu bir isteği görüşmeye çabalasalar, bu bağlamda inandırıcı kanıtlar sunabilirler. Ge-

lişmiş kapitalist güçler kesiminde "politik istek eksikliği"nin sırrı, böyle durumlarda kesinlikle bu özel olgudadır.

Bu karşılıklı ilişki, çağımızın gerçekten en geniş kapsamlı olaylarından birinin gelişiminde belirmiştir: *bilimsel ve teknolojik devrim* öyle bir süreçtir ki, etkin, birleşik tekel-devlet ortaklığı olmadan, tümüyle olanaksızlaşırdı.

Gerçekten, bilimsel ve teknolojik devrim, araştırma ve geliştirme etkinliklerine devlet desteği —malî ve başka türlü— olmadan asla olamazdı. Bu devrim, olağanüstü bilimsel başarıların ve bu başanlan teknolojiye ve üretime uygulama yeteneğindeki korkunç erişkilerin ayrılmaz bir kaynaşmasıdır. Başka sözcüklerle, ortaya çıkan bilim-üretim sistemi öyledir ki, birincide doğan düşünler ikinciye yayılır ve uygulanır, böylece, inanılmayacak denli kısa bir sürede maddi gerçeklikler (mallar ve hizmetler) olurlar.

İlişkinlik *(Relativity)* Teorisinden Kuantum Teorisine —nükleer fizik, polimer kimya, güdümbilim *(cybernetics)* ve moleküler yaşambilimden *(biology)* geçerek— başka koşullarda bir araştırmacının bilimsel soyutlamalarından ya da küçük bir laboratuardaki deney tüpünde renkten öteye gitmeyecek birçok buluş, bugün çizim tahtasından üretimliğe, sonra da pazara geçiveren tasarıların esin kaynağı oluyor. Böylece, toplumun üretken güçlerinin tarihsel gelişiminde kesin bir değişme oldu; bu güçler, yatırım süreçleri ya da görülmemiş çapta ve çeşitlilikte net sermaye oluşumu ilişkilerinde, bugün, yeni ürünler, yeni üretim dizileri ve hatta dalları biçiminde görünüyor. Bunlar, iki ya da üç onyıl önce, en geniş hayalgücünün kurgu alanı dışında kalan uydurmalar sayılırdı.

Ama bu olayların korkunç çelmeceli *(paradoxical)* özü, en duyarsız kişiyi bile etkiler.

Bu bilimsel ve teknolojik devrim ile modern askerî silahlanma aygıtının yıkıcı yeteneklerindeki gelişmeler —ki dünyayı termonükleer bir yangının kıyısında tutuyor— arasındaki tartışılmaz bağlar, aynı devrimin insanlığın iyiliğine yönelik çabalara adandığında sunacağı olanaklarla karşıtlık içindedir. Tüketim toplumlarında işte bu bilimsel ve teknolojik devrimle kolaylaştırılmış görülmedik ölçüdeki —zaman zaman aşırı ve karmaşık— mal üretimi, çeşitli kıtalarda yaşayan yüz milyonlarca insanın katlandığı ilksel mallar kıtlığı ile karşıtlık içindedir. Ve bu aynı devrimin yolaçtığı üretken güçlerin olağanüstü atılımı, uygarlık kavramının kendileri için ancak uzak bir umut olduğu bütün insanların bilimsel, teknolojik ve maddi geriliği ile de karşıtlık içindedir. Sözün kısası, yapma uydularla bizi kuşatma, aya insan indirme ve Satürn'ün çevresindeki halkaları inceleme

tekniklerine egemen olmuş; ama kendi gezegenlilerinin dörtte-birini günden güne kıran açlığı azaltmada ve azgelişmiş ülkeler metalarının fiyatlarındaki felaketi önleyecek etkili bir sistem için anlaşmada aynı ölçüde yeteneksiz görünen çağımızınki gibi bir toplumun çelmeceleri *(paradoxes)*.

Sanayileşmiş ülkeler ekonomilerinin iç yapılarında, son savaş sonrası dönem boyunca ve önceden anılmış olaylarla biraz bağlantılı, çeşitli önemli değişmeler oldu. Azgelişmiş ülkelerdeki etkileri —çoğunlukla olumsuz— dolayısıyla bu değişmelerle ilgilenmek gerekir.

Örneğin, bu ileri ülkelerde tarımın payı azalagelerek, 70'lerde Brüt Ülkeiçi Ürünün ancak yüzde 3-4'ü oldu ve bir istihdam kaynağı olarak emek gücünün yaklaşık yüzde 3'ünü (ABD'de) ve yüzde 12'sini (Japonya'da) soğurdu. Öte yandan, aşağı yukarı o zamanlarda, sanayi, Brüt Ulkeiçi Ürünün dörte-birini (ABD) ve üçte-birini (Japonya) ve, genelde, istihdamın yaklaşık yüzde 30'unu sağladı. Gerçekte, daha hızlı büyüyen, 70'lerin sonlarında Brüt Ülkeiçi Ürünün yüzde 52'sini (Japonya ve Batı Avrupa) ve yüzde 63'ünü (ABD), aynı istihdam oranlarıyla sağlayan hizmetler sektörüydü.

Sanayi sektöründe de önemli değişmeler oldu: geleneksel denen dallar göreli olarak geriledi, ve öbürleri, başta elektromekanik ve kimya, dinamik bir atılım gösterdi. Bundan başka, sanayi sektöründe, hammadde tasarrufu sağlayan teknolojik yenilikler ve doğal hammaddelerin yerine yapay *(synthetic)* ürünlerin geçmesi gibi, azgelişmiş ülkeleri pek doğrudan doğruya etkileyen —kimi bilimsel ve teknolojik devrimle ilişkili— işlemler gelişti.

Ama azgelişmiş dünyanın çıkarları bakımından daha önemlisi, önceden anılanlarla kısmen ilişkili olan dünya çapındaki ölçek değişmeleridir.

Savaş sonrası dönem, ekonomik yaşamın uluslararasılaşmasıyla ilişkili görüngüde önemli bir atılıma tanık oldu. Ülkeler arasındaki sermaye akışında —reel terimlerle bile— büyük bir artma vardı ve ticaret görülmedik oranlarda ve sürekli gelişti. Ticaretin farklı coğrafi alanlarda ve sektörlerdeki dağılımında köklü değişmeler oldu ve yeni bir uluslararası işbölümu şeması doğmaya başladı. [Bu yeni uluslararası işbölümü] çerçevesinde, kimi azgelişmiş ülkeler — belirli sınırlar içinde— mamul mal dışsatımcısı oldular ve böylece, petrol dışsatımı yapmayan ülkelerin toplam dışsatımları içindeki paylarını 1950'de yüzde 30'dan 1979-80'de yüzde 40'a çıkardılar.

Ama azgelişmiş ülkeler üzerinde en büyük ve, belirli bir ölçüde, yıkıcı sarsıntıları olan değişmeler, farklı coğrafi bölge ve sektör-

lerdeki dünya yatırım ve ticaretinin dağılımında ortaya çıkanlardı.

Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşından önce, gelişmiş kapitalist ülkelerin başlıca yatırım eğilimleri, o zaman sömürge, yarısömürge ve bağımlı olan dünyaya yönelikti. Savaşın bitiminden beri yeni bir görüngü gelişmeye başladı: *Uluslararası sermaye akımları özellikle gelişmiş kapitalist ülkeler arasında hareket etme eğilimi gösterdi.* Örneğin, 1946'da Latin Amerika, ülkedışı ABD doğrudan yatırımları toplamının yüzde 43'ünü ve Batı Avrupa ancak yüzde 19'unu soğurdu. 70'lerin ortalarında, bu yatırımların ancak yüzde 17'si Latin Amerika'da olurken, Batı Avrupa'ya yüzde 37'si düşüyordu.

Üstelik, 70'lerin başlarında başka bir süreç başladı: *azgelişmiş ülkelere olan malî akımlar toplamının ancak yüzde 40'tan biraz çoğunu temsil eden özel sermaye, aşağı yukarı onyıl sonra yüzde 65'in üzerine yükseldi.* Öte yandan, 70'lerde görülmedik başka bir süreç daha başladı: azgelişmiş ülkelere toplam özel sermaye akımına oranla, doğrudan yatırımlar azaldı (1970'te yüzde 56'dan 1979'da yüzde 28'e —tam yarıya— düştü), *oysa uluslarüstü* (transnational) *ticari bankaların malî akımları (borçlar ve krediler) 1970'te istatistiksel terimlerle, pratik olarak var-değilken, 1979'da toplam özel sermaye akımlarının yüzde 44'ünü soğuran bir noktaya yükseldi.* Bu nedenle, 1979'da, azgelişmiş ülkeler, ağır dış borçlarının faizi dolayısıyla, UNCTAD'a göre doğrudan yabancı özel yatırımlardan sağlanan kazançlarının üç katı tutarında ödeme yapıyorlardı.

Bir başka kesin gelişme, dünya ticareti alanında oldu.

Savaştan önce dünya ticaretinin pek çoğu gelişmiş kapitalist ülkeler (metropoller) ve azgelişmiş dünya (o zamanki sömürgeler, yarısömürgeler ve bağımlı ülkeler) arasındaydı. Ama bu yapı, geçmiş onyıllardaki *dünya ticaretinin özellikle gelişmiş uluslar arasındaki hızlanmış büyümesi,* ölçüsünde, savaş sonrası dönemde toptan değişmeye başladı ve (1974'ten beri büyük petrol dışsatımcıları dışlanarak) azgelişmiş ülkelerin yerini açıkça değiştirdi.

Bu görüngü, hem gelişmiş pazar ekonomilerinin yüzyılın savaştan sonraki ilk çeyreği boyunca yaşadıkları yapısal değişmeler ve yayılma, hem de bu gelişmelerin dünya ticareti hacminde, dallarında ve coğrafî bileşimindeki sonuçları ile sıkıca ilişkilidir. Böylece, azgelişmiş ülkelerin başlıca dışsatım maddeleri olan yiyecek, içecek ve hammaddelerin dünya ticaretindeki hacmi, 1955'te yaklaşık yüzde 40'tan 60'ların sonlarında yüzde 25'e dek düştü; bu süreç, sonraki yıllarda yeğinleşti.[3] Sonuç tümüyle bellidir: petrolsüz azgelişmiş ülkelerin toplam dünya dışsatımındaki payı, 1955'te yaklaşık yüzde

25 iken, 1970-80'de yüzde 11'in biraz üstünde bir ortalamaya düştü.[4] Bu demektir ki, nüfusun ve dünya topraklarının en çoğunu temsil eden o azgelişmiş ülkeler, dünya ticaretinin ancak ondabirinden pek az çoğuna katılıyorlar ve bununla geçinmeye zorlanıyorlar.

DURUMUN BAŞKA YANLARI

Azgelişmiş ülkelerin bugün göğüs gerdikleri, geçen üç ya da dört yıl içinde apaçık kötüleşmiş bulunan sorunlar, dünya ekonomisindeki negatif devresel gelişmenin *(negative cyclical evolution)* onlara yaptığı etkiyle sınırlı değildir. Onları pek sert etkileyen ve bu giriş bölümünde daha ayrıntılı ve ayrı bir çözümleme ile hiç değilse gönderme yapmamız gereken başka yanlar vardır. Silahlanma yarışı, bu sorunlardan biridir.

1979-1982'de, özellikle büyük güçlerce silahlanmaya harcanan tutar artageldi. 1979 ile 1981 arasında, askerî harcamalar yılda ortalama 505 milyar dolar oldu. 1982'de daha da arttı. Bütün askerî harcamaların yüzde 70'ten çoğu ABD ve öbür gelişmiş kapitalist ülkeler ile Sovyetler Birliği ve Avrupalı sosyalist ülkeler tarafından yapıldı.

Son zamanlarda, azgelişmiş ülkelerin malî gereksinmeleri ile dünya kaynaklarının silahlanmada, olası bir yok edici yolda çarçur edilmesi arasındaki karşıtlık, böyle çarçur edilen tutarın Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin toplam dış borcuna yılda bir eşitlenmesi ve hatta onu geçmesi olgusuyla çelmeceli *(paradoxical)* biçimde daha da ilginçleşmektedir. O borç ki, onları, kalkınma programlarını, eğer yürürlükten kaldırmaya değilse, daraltmaya zorlamakta ve halklarının gelirini, istihdamını ve geçim standartlarını sınırlayan olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Bağlantısız Ülkeler, çeşitli Zirve Konferanslarında, silahlanma yarışının insan soyunun varlığı için yarattığı olası tehlikeyi, saçmalığı birçok kez vurguladılar, ve barışçı, yapıcı seçenekleri, özellikle silahsızlanma ile kalkınma finansmanı arasındaki olanaklı bağlantı seçeneğini pek çok kez vurguladılar.

Dünya gıda sorunu yakından incelenmeyi gerektiren başka bir konudur. Azgelişmiş ülkelerde bir milyarı aşkın insanın yetersiz beslendiği, ve bunların 500 milyondan çoğunun açlıktan öldüğü tahmin ediliyor. Bu durum azgelişmiş bütün ülkeleri az ya da çok etkiliyorsa da, en ağır etkilenen bölgeler Afrika'da Aşağı Sahra ve Güney Asya'dır. Bu bölgelerde gıda eksikliği ile nüfus artışına oranla yetersiz tarımsal üretim açıkça birlikte görülmektedir. Bu bölgeler,

2000 yılında (1975 fiyatlarıyla) 24 milyar dolar tutarında olacağı hesaplanan tahıl açığını da önemli bir ölçüde açıklamaktadır.

Kötüleşen dünya gıda sorunu, yeni-sömürgeciliğin yükselmesiyle çakışan savaş sonrası bir görüngüdür. Bütün dünya ölçeğinde, bu sorun, üretim ile tüketim arasındaki bir açık gibi değil, ama, tersine, bölüşüm yapısındaki eşitsizliklerin bir toplamı gibi kendini göstermek eğilimindedir. Örneğin, yukarda anılan 24 milyar dolarlık [tahıl] açığı, gelişmiş ülkelerdeki 32 milyar dolarlık bir [tahıl] fazlası ile karşıtlık içindedir.[5] Bölgesel, alt-bölgesel *(sub-regional)* ve ulusal düzeylerde, gıda açığı genellikle elverişsiz tarımsal yapılar (latifundia, minifundia, vb.); ve toprak kullanımında bazan ilkel bir düzeyde olan teknik gerilik yüzündendir. Her halde, bu durumlar öbür çevresel sorunları, örneğin toprakların verimsizleşmesini, orman kaynaklarının tükenmesini, ve genelleşmiş *ecosystem* bozulmasının en aşırı dışavurumu olan çölleşmeyi de etkilemektedir.

Gözönünde bulundurulacak başka bir konu da şu enerji bunalımıdır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütünün (OPEC) 1973-74'te petrol fiyatını artırması, Üçüncü Dünya ülkelerince, ilke olarak, petrol ülkelerinin yeni edindikleri gücün ve bunun sonucu olan bol kaynakların uygun meta fiyatlarını korumak ve Üçüncü Dünya'nın ekonomik kalkınmasına yardım için kullanılabileceği umuduyla, haklı bir istek olarak genellikle desteklendi.

Ama bu girişim, azgelişmiş ülkelerin ekonomilerini pek sert etkiledi ve kimi yıllar —özellikle 1974 ve 1976'da ve 1980'den beri— onların ödemeler dengesinde ağır bir yük oldu. O ülkeler, böylece, bu kez petrolle ilişkili yeni bir eşitsiz değişim ile karşılaştılar. Bu, onları, yalnız petrol dışalımı ilişkilerinde değil, gelişmiş kapitalist ülkelerden satın aldıkları, fiyatları petrol maliyetinin üstünde artan ürünler bakımından da etkilemektedir. Bu görülmedik harcama, onların gelecekte enerji gereksinmelerini kendi olanaklarına göre çözmeyi amaçlayan yatırımlardan yapılmaktadır.

KAPİTALİST BUNALIMLAR, YENİ-SÖMÜRGECİLİĞİN BUNALIMI VE BAĞLANTISIZ ÜLKELER HAREKETİ

Ekonomik görüş açısından, İkinci Dünya Savaşını hemen izleyen 25 yıl, kapitalizmin tüm tarihinde, gelişmeler, yapısal değişmeler ve yeni eğilimler doğması bakımından en zengin dönemdir. Bununla birlikte, bu gelişme, o zamana değin, sistemce bilinmeyen çelişkileri, dengesizlikleri ve gerilimleri başıboş bıraktı.

Kapitalist güçler, ve genelde bütün gelişmiş pazar ekonomileri, şimdi, derinliği ve ağırlığı daha 10 ya da 15 yıl önce inanılmaz olan

sorunlarla karşı karşıyalar. Böyle sorunlardan biri, direngen ve görünüşte birlikte bulunan *yüksek enflasyon ve işsizlik oranları* görüngüsü yanında, şimdi durmadan daha kısa, daha zayıf ve duraksamalı toparlanma evreleri gösteren *devrenin performansındaki değişmelerdir* Ama gene de, başka —hepsi aralarında ilişkili, eşit önemde ve sözde çözümsüz— sorunlar, yani, *orta ve uzun vadeli düşük büyüme oranları eğilimi, süregen parasal ve malî istikrarsızlık süreçleri, enerji bunalımı, ekolojik bunalım, ve bütün yeni-sömürgeci sistemin zaten bilinen bunalımı* bunlara eklenebilirdi.

Son görüngü, [yeni-sömürgeci sistemin bunalımı], Bağlantısız Ülkeler için özellikle önemlidir.

Emperyalist sömürge sisteminin İkinci Dünya Savaşından sonra çöktüğü iyi bilinen bir olgudur. Bununla birlikte, bu süreç, geçmişin metropolitan politikalarının yeni ve daha kurnazca bir biçimi olan yeni-sömürgeciliğin gelişmesiyle içiçe-bağlantılıdır. Yeni-sömürgecilik, eski sömürgelerin ve yarı-sömürgelerin biçimsel politik bağımsızlıklarına kaçınılmaz bir hoşgörüyü simgelerken, onların hem her ülkedeki doğrudan emperyalist sömürüye, hem de adaletsiz bir uluslararası ekonomik ilişkiler sistemine dayanan ekonomik bağımlılıklarını pekiştirmeye çalıştı. *Ama şimdi tarih-yapan haber şu: tartışılmaz pek çok veriye göre, yeni-somürgecilik, geçmişte sömürgeciliğin başına geldiği gibi, bunalıma girdi*

Her şeyden önce, azgelişmiş dünya ile yukarda anılan kapitalist gelişmelerin yolaçtığı çelişkiler dolayısıyla bunalıma girdi.

Örneğin, ticaret ve yatırım akımının önemli bir kesiminin azgelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere çevrilmesiyle, azgelişmiş ülkeler son onyıllarda dünya ticaretine ayırıcı özelliğini veren sermaye ve mal akımlarının hızlanmış büyümesinin ortasında, tümüyle marjinal bir durumda kalmaya zorlandıklarından yapısal sorunları özellikle çetinleşti ve gelişme olanakları engellendi.

Azgelişmiş ülkelere özel doğrudan yatırım biçiminde sermaye akımı —uzun zamandır, sömürü, kötü biçimlenme *(malformation)* ve ekonomik bağımlılık için kullanılan bir deyim— yakın zamanlarda azalma eğilimi gösterdi; ama, yalnızca daha önce anıldığı gibi, hizmetleri yalnız Üçüncü Dünya ekonomileri için değil, emperyalizmin kendi mali sistemi için de bunalım yaratan o görülmedik borçlara varmış banka ödünçlerinin ezici akımları onun yerini aldı. Enflasyonla, petrol fiyatlarıyla, ve, hepsinden çok da bugünkü bunalımla son kerteye dek ağırlaştırılmış eşitsiz değişim mekanizması, yalnız artmış bir borca kesin katkıda bulunmakla kalmadı, ticaret dengesinde süregen bir açığa ve ödemeler dengesinde, *gelişmiş ka*

pitalist ülkelerle azgelişmiş dünya arasında yürürlükteki ticaret ilişkilerinin karakteristiği olan yeni-sömürgecilik düzeni çerçevesinde kolayca çözülemeyen yapısal nedenlerden olduğu gibi ekonomik arayışlardan *(prospects)* da ileri gelen bozukluğa yolaçtı.

Yeni-sömürgeciliğin bunalımı, 1973-74'te OPEC'in petrol fiyatlarıyla ilgili istekleri ve ondan sonra Bağlantısız Ülkelerin inisiyatifiyle başlatılan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen programı gibi gelişmelerle de açığa çıktı. Şimdi, Cezayir'deki Dördüncü Zirve Konferansında gösterilmiş bu tarihsel inisiyatifin 10. yıldönümünde, bunun sonuçları ilk bakışta umut kırıcı görünebilir. En acil ve adil ekonomik taleplerine ulaşmak için pek az ilerleme kaydedildi. Tersine, kapitalist güçler, o esin verici programda ileri sürülen, Bütünleşmiş *(Integrated)* Metalar Programı, Dünya Çapında Görüşmeler ve Çokyanlı Ticaret Görüşmelerinin Tokyo'da yapıldığı sırada somutlaştırılmış —ancak sonradan yitmiş— ilkeler takımının yerine getirilmesi gibi en yapıcı ve en önemli tasarıları *(projects)* bastırmayı başardılar. Bununla birlikte, bu hayal kırıklıkları bozgunculuğa yol açmamalıdır. Onlar, bunalımdaki bir sistemin ilerlemesinin ve bir uluslararası ekonomik ilişkiler düzeninin başarısızlığının parçasıdır — episode—. Tarihin ikisini de mahkûm etmesine, güçlü Bağlantısız Ülkeler Hareketinin tedrici gelişimi, en ters koşullara direnme yeteneğini kesinlikle artırarak, büyük ölçüde katkıda bulundu.

YENİ ULUSLARARASI EKONOMİK DÜZEN KURULURKEN GÖSTERİLEN ÇABALARIN DEĞERLENDİRMESİ

1979-82 boyunca, Bağlantısız Ülkeler ve gelişmekteki ülkeler, bir bütün olarak, bir Yeni Uluslararası Ekonomik Düzeni savunmada bayraklarını sebatla yukarı kaldırdılar. Ne yazık ki, çabalarının değerlendirmesi, daha önce, BM Genel Kurulunun Altıncı Özel Oturumunda benimsenen Bildiri ve Eylem Programını kapsayan 3201 ve 3202 Sayılı Kararların alındığı sırada, 1974 Mayısında gösterdikleri çabalar gibi olumsuzdu. Sonuç olarak, bu Yedinci Zirve Konferansında, devlet ya da hükümet başkanları, Havana Zirve Konferansında dile getirilen görüşleri yineleyebilirler — o zamanki durum, bugünkünün gerçekten gerektiriyor göründüğü gibi, daha etkili bir dil gerektirmiyor muydu:

> Devlet ya da hükümet başkanları, gelişmekteki ülkelerin sorunlarına kalımlı bir çözümün ancak Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin kurulmasıyla uluslararası ekonomik ilişkilerin sürekli ve köklü bir yeniden yapılandırılması sağlanarak başarılabileceğine olan derin inançlarını yineler. Bununla birlikte, 3201 (S-VI) ve 3202 (S-VI) Sayılı Kararla-

rın Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca benimsenmesinden beş yıl sonra ... gelişmekteki ülkelerin karşı karşıya bulundukları ekonomik durum, dünya ekonomik bunalımının etkileriyle ağırlaşmış ve hızlanmış yaygın bozulmasını sürdürüyor ... Devlet ya da hükümet başkanları, gelişmiş ülkelerin pek çoğunun uyuşmazlığından ve yukarda anılan kararları yerine getirmek için ciddî görüşmede bulunmaktan kaçınmalarından derin üzüntü duyar ... Devlet ya da hükümet başkanları, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzeni kurma yolunda ilerlemeyi başarmak için ivedi önlemler alma gerekirliğini vurgular.

Yeni Ekonomik Düzeni —dünya ekonomisının son üç yıldır geçirdiği daha büyük, daha derin ve zorlu bozulma karşısında her zamankinden daha ivedi olan bir program— kurmak için gösterilen çabaların zayıf ve hemen hemen tümüyle verimsiz sonuçları, bu dönem boyunca Bağlantısız Ülkelerin ve bütün azgelişmiş ülkelerin gösterdikleri ateşli ve sürekli çabalarla keskin karşıtlık içindedir.

Gerçekten, Altıncı Zirve Konferansı biter bitmez, Bağlantısız Ülkelerin Yeni Uluslararası Ekonomik Düzeni kurma tedbirlerine duydukları zorlayan gereksinmeyle ilgili durumlarına tanıklık ederek, Küba, Hareketin temsilcisi sıfatıyla, Birleşmiş Milletlerde, Üçüncü Dünyanın umutsuz ekonomik ve toplumsal durumuna tepki olarak çözüm yolları önerdi. Küba, her şeyden önce, başlangıçta 25 milyar dolardan az olmayan yıllık tutarlar halinde dağıtılmak ve azgelişmiş ülkelerde kullanılmak üzere, 1977 gerçek değerleriyle 300 milyar dolardan az olmamak üzere ek bir kaynak akımı sağlanmasını önerdi. Bu yardım, bağışlar, ve uzun vadeli en düşük faiz oranlı ucuz krediler biçiminde olmalıydı.

Bu vesileyle, Küba, bunalımı tersine çevirmede vazgeçilmez ve bugün de geçerli oldukları için yinelenmeye değer ek önlemlerin 10 maddelik bir özetini çıkardı:

Eşitsiz değişim halklarımızı yoksullaştırıyor; buna son verilmeli!

Bize ihraç edilen enflasyon, halklarımızı yoksullaştırıyor; buna son verilmeli!

Korumacılık halklarımızı yoksullaştırıyor; buna son verilmeli!

Deniz kaynaklarının kullanımıyla ilgili bugünkü dengesizlik zararlıdır; kaldırılmalı!

Gelişmekteki ülkelerin aldıkları malî kaynaklar yetersizdir; artırılmalı!

Silahlanma harcamaları usa-aykırıdır. Buna son verilip böylece kurtarılacak fonlar kalkınmayı finanse etmek için kullanılmalı!

Yürürlükteki uluslararası para sistemi iflas etmiştir; yerine başka bir sistem konmalı!

En az gelişmiş ülkelerin ve elverişsiz bir durumda olanların borç-

larına katlanması olanaksızdır ve bunun çözümü yoktur. Bu borçlar silinmeli!

Borçluluk arta kalan gelişmekteki ülkeleri ekonomik bakımdan eziyor; onlar bu sıkıntıdan kurtarılmalı!

Gelişmiş ülkelerle gelişmeye çabalayan ülkeler arasındaki ekonomik uçurum küçüleceğine büyüyor; bu uçurum kapanmalı!

Bundan başka, Altıncı Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı, BM Genel Kurulunun, bir bütün olarak, metalar, enerji, ticaret, gelişme ve parasal ve malî sorunlar konularında dünya çapında bir görüşme başlatmak amacıyla özel bir oturum için hazırlıklara başlamasını salık verdi. Gerçekten, 1979 güzünde, Genel Kurul, 1980'deki Onbirinci Özel Oturum boyunca "dünya çapında ve sürekli görüşmeler" yapılmak gerektiğinde oy birliğiyle anlaştı; aynı oturumda Gelişme için Yeni Genel Strateji de benimsenmeliydi. Özel Oturumun 1980 yazında yapılıp kesin başarısızlıkla sona erdiği herkesçe biliniyor. Kimi kapitalist güçler —ve başta ABD— görüşme yöntemleriyle ilgili sorunlar yüzünden güç durumda kalan tasarıyı pratik olarak baltaladı.

Bu iki Zirve Konferansını birleştiren dönem, bozgunculuğa düşmeden incelenmelidir; ama onun gerçekleşmiş ekonomik hayal kırıklıkları bilançosuna nesnel ve yapıcı olarak yaklaşılmalıdır. Bu yıllar boyunca yalnız, Dünya Çapında Görüşmeler başlatma çabaları başarısızlığa uğramadı —azgelişmiş ülkeler bu görüşmelerden gene de vazgeçmediler— ama, azgelişmiş dünyanın önemli önerileri, ilkeleri ve hatta başarıları, bütün savaş sonu çağında, görülmedik derinlikte ve genişlikte bir dünya ekonomik bunalımının ağırlaşan koşulları yüzünden tehlikeye düştü.

Böylece, Bütünleşmiş Metalar Programı karaya oturdu ve pazar istikrarı konusundaki anlaşmalar, tümüyle yerine getirilmesi Avrupa Ekonomik Topluluğunun bencil tutumu yüzünden engellenen Uluslararası Şeker Anlaşması örneğinde olduğu gibi, kimi kapitalist güçlerin politikalarıyla ciddî olarak etkilendi. Üstelik, azgelişmiş ülkelerin uzun yıllar süren savaşımla kazandıkları kimi belirli ilkeler ve hatta talepler, Çokyanlı Ticaret Görüşmelerinde depedüz gözardı edildi. Bu görüşmeler, arasında, yararları birkaç milyar dolarca kemirilen Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminin de bulunduğu temel konularda olumsuz bir dengeyi tescil etti.

Öte yandan, bu yıllar boyunca, pazar ekonomisi ülkelerindeki korumacı eğilim, azalacağı yerde çoğalarak birtakım azgelişmiş ülkeleri etkiledi. İstendiği gibi büyüme yerine, Resmî Kalkınma Yardımı özellikle reel terimlerle azaldı. Uluslararası Para Fonu (IMF) gi-

bi kurumlar —ki her zamankinden çok ABD'nin ve bir grup kapitalist gücün ellerindeydiler— azgelişmiş ülkelerin isteklerine karşıt politikalar izlemeyi sürdürdüler.

Daha adil bir uluslararası ekonomik ilişkiler sistemi kurma çabalarında azgelişmiş ülkelerin boşuna didinmeleri tarihinin, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen programının benimsenmesinden beri geçen 10 yıllık dönemden dahaeskiye uzandığı belirtilmelidir. Gerçekte, bu tarih, sömürge imparatorluklarının yıkımına yolaçan ulusal kurtuluş hareketlerinin hız kazandığı, Birleşmiş Milletlere düzinelerce yeni devletin üye olduğu, ve Bağlantısız Ülkeler Hareketinin öncülük ettiği, yeni-sömürgeciliğe karşı savaşımın başladığı, savaş sonrası ilk yıllarda başlayan çok daha uzun bir dönemi kapsar. O yıllar boyunca, bireysel uzmanların, araştırma ve inceleme merkezlerinin ve Birleşmiş Milletlerin çeşitli kuruluşlarının yaptıkları çalışma, azgelişmişlik sorunlarını ve özellikle, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin gerçek bağımsızlık, kalkınma ve ilerleme çabalarını engelleyen adaletsiz ve haksız uluslararası ekonomik ilişkilerden kaynaklanan sorunları, aydınlattı. Bu süre içerisinde, azgelişmişlik sorunlarını çözmek için belirli bir ölçüde uluslararası işbirliğini özendiren birkaç girişimde —yani Birleşmiş Milletler Birinci ve İkinci Kalkınma Onyılı—, ve azgelişmiş ülkeler için tartışma ve elverişli anlaşmalar sağlama forumu gibi iş gören örgütlenmelerde —Bölgesel Ekonomik Komiteler ve UNCTAD gibi— bulunuldu.

Bağlantısız Ülkeler ve 77'ler Grubu bu girişimleri ve örgütleri desteklemekte, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında bir diyalog önerileri —kimileri karşı çıkmıştı—, Paris Konferansında (1976) ve Cancun Toplantısında (1981) olduğu gibi, BM çerçevesi dışında görüşmeler gerektirdiği zaman bile, asla duraksamadılar. Sonuncusu [Cancun Toplantısı] özellikle Brandt Komisyonu önerilerinden esinlenmişti. Bu komisyona azgelişmiş dünyadan uzmanlar ve kişiler katıldı ise de, komisyonun raporu, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki en aydınlanmış çevrelerin görüşlerini açıkça gösterdi ve azgelişmiş ülkelerce öne sürülen isteklerden yana, ama kapitalist sistemin uzun süreli çıkarlarını yansıtan bir felsefenin parçası olan gözlemler ve uyarılar içerdi.

Küba'nın Bağlantısız Ülkeler Hareketinin Başkanı olması gerçeğine karşın, ABD, Küba'nın Cancun Toplantısına katılmasını veto etti. Örnek olarak gösterilen bir jest, ve azgelişmiş ülkelerin önemli sorunlarına olanaklı çözümler sağlayabilecek bütün forumlardaki olumlu tutumunun kanıtı olarak, Küba bu toplantıya katılma hakkından feragat etti. Ama Cancun Toplantısı da, herkesin bildiği gi-

bi, özellikle ABD'nin ayak diremesi yüzünden, tam bir başarısızlıkla sona erdi.

Doğrusu, birkaç onyıl süren bir ilerlemenin doruğu, 1974 Mayısında, Bağlantısız Ülkelerin daha sonra 77'ler Grubunca benimsenen, sosyalist ülkelerce desteklenen ve gelişmiş kapitalist ülkelerce —isteksizce de olsa— kabul edilen bir girişimdir: Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin kurulması programı. Sonradan UNIDO, UNCTAD ve başka konferanslarca benimsenen anlaşmalarla zenginleşen bu program, azgelişmiş ülkelerin özgün eylemi ve oybirliğine dayanan desteğiyle, Birleşmiş Milletlerde başlatılmış ilk program olma tarihsel değerini kazanmıştır. Program, sağlam politik tutumlar (antisömürgecilik, anti-ırkçılık, kendi geleceğini belirleme hakkını ve doğal kaynaklar üzerinde egemenliği savunma) ve eşit ölçüde haklı ekonomik (metalar, resmî kalkınma yardımı, bir uluslararası para sistemi reformu, vb. yararına) istekler içeriyordu.

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin ilkelerinin yerine getirilmesi için gösterilen sürekli eylem, sömürüye değil, ama uluslararası işbirliğine dayanan bir dünya; daha az haksız ve daha çok adil bir dünya; yeryüzündeki nüfusun dörtte üçü ile açlığın, yoksulluğun ve hatta bugün insanlığı bunaltan umutsuzluğun hemen hemen tümünün birlikte yoğunlaştığı 100'ü aşkın ülkenin o kötü gerilik ve bağımlılık çemberini kırmak için harcanan her çabayı kösteklemeyip destekleyen bir dünya uğruna azgelişmiş ülkelerin yorulmak bilmeyen arayışlarında onlara kuvvet, tutarlık ve birlik verdi.

Bundan dolayı, Bağlantısız Ülkelerin ve bütün azgelişmiş ülkelerin bu programın gerçekleştirilmesi için verdikleri savaşımda karşılaştıkları güçlüklerin ve hayal kırıklıklarının, hiç cesaret kırmadan, nihai başarıya götüren geniş yollar arama çabalarını kamçılayacağı beklenebilir.

EKONOMİK BUNALIM VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE ETKİSİ

BUGÜNKÜ DEVRESEL BUNALIM VE GÜÇLÜKLERİ

Bugünkü bunalım, gelişmiş kapitalist ekonomilerin tipik devresel gidişinin bir parçasıdır. Bununla birlikte, şimdi, yeni güçlükler ve büyüyen boyutlar edindi. Burası konunun teorik bir çözümlemesine uygun yer değildir; ancak, Bağlantısız Ülkelerin koşullara uygun, gerçekçi ve etkili bir stratejik saf tutmaları gerekiyorsa, bu konuda belirli temel gözlemler yapılmak gerektiği bellidir.

Bu bunalımlar —kapitalist gelişmeye özgü devresel gelişimdeki en şiddetli evreler— en az 19. Yüzyılın ikinci çeyreğine dek eskiye uzanır. Zamanla, dünya çapında etkili, daha keskin, daha derin ve daha genelleşmiş ekonomik yükselme kesilmelerine yöneldiler. En ünlü bunalım, dünya çapında, felâketli 1929-1933 çöküntüsüydü.

İkinci Dünya Savaşını izleyen dönem boyunca, ve göreli olarak uzamış ve genelleşmiş genişlemenin *(expansion)* tam ortasında bile, —klasik denen gidişinde önemli değişmeler görülmesine karşın— devresel gelişim vardı. Böylece, bunalımlar eski uluslararası eşanlılığını *(synchronism)* yitirir ve bazan göreli olarak kısa ve yumuşak,

durgunluk eğilimli *(recessive)* süreçler gibi görünürken, yükseliş, uzama eğilimi gösterdi.

1973 sonuna doğru, görülmedik bir ekonomik yükselmenin ortasında, ekonomik etkinlik birdenbire yavaşlayıp, 1974'te ve 1975 başlarında bütün gelişmiş kapitalist dünyada önemli bir bunalıma dönerken, bu eğilim değişti.

Ağırlığına karşın, bu bunalım, 1975'in ikinci yarısında, 1976'nın ilk yarısı boyunca bir ekonomik yükselmeye yolaçan hızlı bir toparlanmayla bitti. Sonraki iki yıl (1977 ve 1978), göreli olarak ılımlı, istikrarsız bir büyüme oranı (yüzde 3.5 ile yaklaşık yüzde 5 arasında) vardı. Ama bu durum 1979'un ilk yarısına dek ancak sürdü. 1979'un ikinci yarısında bugünkü bunalımı haber veren belirtiler ortaya çıkmaya başladı. Düşüş 1980'den bu yana, bugünkü, İkinci Dünya Savaşından bu yana görülmedik düşük düzeylere vararak sürdü. Ayrıca belirtmeli ki, 1974-75'ten beri görülen kapitalist gidiş —kimi bakımlardan 30'lardakine pek benzemektedir— kimi ekonomik çevrelerce, 1976-78 göreli canlanmasına karşın, süren ve sonra bugünkü düzeyine batan bir bunalımın başlangıcı sayılıyor.

Bu tanımlama, kısa ise de, görülmedik bir devresel gidişin ayırıcı özellikleri konusunda fikir veriyor. Her şeyden önce, eskiden 8-10 yıl süren toparlanma ve büyüme *(boom)* evrelerinin dalgalanma kısalığı, şimdi 3 ya da 4 yıl ancak dayanabiliyor. Başka iki özellik de duruma yeni ayırıcı nitelikler veriyor.

Biri, *gözlegörülür bir toparlanma ve yükselme sürecinin (1976-79) yüksek işsizlik oranlarıyla birlikte var olmasıdır.* OECD ülkelerinde ortalama işsizlik oranı, 1974-75 bunalımı boyunca yüzde 5'e ulaştı, ama sonraki yıllarda bu düzeyin altına asla düşmedi; ve, gerçekte, 1979'da (yüzde 5.5'in üzerine), 1980'de (yüzde 6'nın üzerine) ve 1981-82'de (yüzde 8'in üzerine) yükseldi.

Öbürü, *bir bunalım evresinin yüksek enflasyon oranlarıyla birlikte var olmasıdır.* Son yıllarda, OECD ülkelerinde enflasyon (tüketici fiyatları indeksiyle) yılda yüzde 8'in altına hiç düşmedi ve gerçekte yüzde 12'nin üzerine çıktı.

Enflasyon düzeyinde son aylardaki hafif düşme —genel kanıya göre— OECD ülkelerinde 30 milyon insandan fazlasına yükselen işsizliğe ayrılmaz biçimde bağlıdır.

Çok önemli bir başka durum gelişmiş pazar ekonomilerindeki devresel süreçleri düzenlemek için başvurulan devlet politikalarının, şimdi uluslararası onay gören başarısızlığıdır. İkinci Dünya Savaşını izleyen üç onyıl boyunca uygulanan Keynesçi formüllerin, 70'lerin karmaşık olaylarıyla başa çıkmada yetersiz olduğu kanıtlandı. Mo-

netarist formüller —son zamanlarda pek modadır ve kapitalist güçlerin pek çoğunca türlü değişikliklerle uygulanmıştır— modern zamanların en görülmeye değer ekonomik felaketine yol açtı.

Trajik bir toplumsal bedele ek olarak bunalımı yalnız sürdürmüş ve hatta azdırmış olmak, hiç de bu politikaların —"parasal-malî karışım" simyasının— sorunu değildir. Sorun, bu politikaların azgelişmiş ülkelerde felaketli ekonomik etkileri olmasıdır. Daha kötüsü, belirli hükümetler —ya doğrudan doğruya ya da birtakım uluslararası araçlarla— bu gerici kavramları azgelişmiş ülkelere zorla benimsetmeye, böylece bunalımın etkisini ağırlaştırıp o ülkeleri gerçekten dayanılmaz politik, ekonomik ve toplumsal iç gerginliklerin etkisinde bırakmaya çalışıyorlar.

Dolayısıyla, azgelişmiş ülkelere bunalımın etkileri, onların üretken güçlerinin zayıf gelişimiyle ve toplumsal-ekonomik yapılarının biçimsizleşmesiyle ayırt edilen ve zaten kararsız olan durumlarını kötüleştirerek, çok dramatik bir biçimde iletilmektedir.

Üçüncü Dünya Halkları için, bugünkü bunalım, ekonomilerinin hemen hemen tümüyle yıkımı; kötüleşen ticaret koşulları yüzünden ilerleme umutlarının kırılması; ve geleceği ve hatta bugünü ipotek ederek ertelenen, dayanılmaz ve ödenemez borçlarla dışavurulan iflas — kısaca, güçsüzleşmiş insanlığın acılarla çoğalan bir kesimi için açlık, yoksulluk ve hastalık beklentisi demektir.

Son yıllarda, her şeyden önce, bunalımın etkilerini en zayıf ülkelere geçiren gelişmiş kapitalist dünyadaki genel eğilimlere Üçüncü Düyanın tabi oluşuna işaret edilebilir.

Bunalım, olanca sertliğiyle Üçüncü Dünyanın dış ekonomik ilişkilerindeki göstergelerde dışavuruluyor. Göstergeler, devrenin olumsuz etkilerinin azgelişmiş ülkelere nasıl geçirildiğini açıkça gösteriyor.

Bu, 1974-75 döneminde petrol dışsatımı olmayan azgelişmiş ülkelerde, gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerindekinden yüzde 15 daha çok artan *enflasyon oranlarında* özellikle bellidir. Enflasyonun uluslararası para ve ticaret sistemi araçlarıyla ithal edilmesi, bu olumsuz eğilimlere kısmen bile karşı koymak için hiçbir savunma mekanizması bulunmayan Üçüncü Dünyanın bozuk ekonomilerinde, — petrol ihraç eden ülkeler hariç— yıpratıcı bir etken oldu.

1974-75 döneminde petrol dışsatımı olmayan ülkelerde yüzde 15 düşen *ticaret hadlerindeki* bozulmadan da benzer sonuçlar çıkarılabilir.

Üçüncü Dünyanın dış ekonomik ilişkilerindeki bozulma, 1974-75'te toplam 83.3 milyar dolara varan cari ödemeler dengesi açıkla-

rı artışında özetlenir. Böyle negatif dengeler [açıklar], bu koşullarda —bugün azgelişmiş dünyanın acısını çektiği borçluluk sarmalını başlatan— daha çok borçlanma olmadıkça, karşılanamazdı [kapatılamazdı].

Böylece, *dış borç* 1973 ile 1975 arasında, aynı dönemde, borç hizmetleri yılda yüzde 61.1'lik bir oranla artarken yılda ortalama 25.1'lik bir oranla arttı. 1974-75 bunalımıyla başlayarak, dış borç, az gelişmiş ülkelerin geleceğini ipotek etme pahasına ve o ülkelerde büyüyen —ve bugün dayanılmaz— bir ekonomik boğma süreci yaratarak, bunalım sonuçlarını yumuşatmak için kısa-vadeli bir etken gibi işlemeye başladı.

Daha sonra, 1976'da, gelişmiş kapitalist ülkeler ekonomileri, yüksek, ama bunalım öncesi düzeylerin üstüne çıkmayan büyüme oranları gösterdi. Gerçekten, eldeki veriler, Brüt Ülkeiçi Ürünün 1973'te yüzde 6.3'lük, oysa 1976'da ancak yüzde 5.2'lik bir ortalama oranla böyüdüğünü gösteriyor.[1]

1976'da, yalnız petrol ihraç eden ülkelerin büyüme oranları 1973'tekilerden büyük olduğundan, Üçüncü Dünya ülkelerinin pek çoğu aynı durumla karşılaştılar.[2]

Başlangıçta hızh olan bir toparlanma süreci 1976'da başladı, ama istikrarlı bir ekonomik yükselişe varmadan, 1979 dolayında zayıflayıverdi ve ağırlaştı; böylece, sistem açıkça durgunlaştı.

Azgelişmiş ülkelerin ekonomileri, 1976 ile 1979 arasında uluslararası ekonomik etkinlik göstergeleri kötüleşirken, görülür bir durgunluğa düştüler. Gerçekten, o yıllarda, onların gelişmiş kapitalist ülkelerle olan enflasyonla ilgili farkları artarak, 1976'da, petrol dışsatımı olmayan ülkelerde yüzde 19'a vardı. Bunun gibi, ticaret hadlerinde 1978'de başlayan başka bir kötüleşme göze çarptı, ve, kısa bir azalmadan sonra, cari hesaplardaki negatif dengelerin artması eğilimi yeniden ortaya çıktı. Bununla birlikte, en anlamlı kötüleşme dış borç düzeyinde görüldü. 1976 ile 1979 arasında, dış borç hizmetleri yüzde 31.7 artarken dış borçlar yılda ortalama yüzde 22.4'lük bir oranla arttı.

Böylece 1974-75 bunalımını izleyen yıllarda, Üçüncü Dünya ekonomisindeki gittikçe olumsuzlaşan dengeler kuvvetlendiğinden ekonomik toparlanma Üçüncü Dünya'ya ulaşmadı.

1979 İLE 1982 ARASINDA DÜNYA EKONOMİSİ

1979'dan 1982'ye dek, kapitalist ekonomi 1974'ten beri karşılaştığı ciddî güçlükleri yenmeyi başaramamakla kalmadı, üstelik olumsuz gelişti.

Dikkati, enflasyon —kapitalist hükümetlerdeki yönetici çevrelerin kapitalist sisteme tebelleş olan bütün hastalıkların başlıca nedeni saymayı gittikçe sıklaştırdıkları şey— ile savaşıma odaklayan monetarist-tarzda ekonomik politikalar, bu hükümetlerde öne geçti.

Dolayısıyla, uygulanan *sınırlamacı politikalar* özellikle 1980'den beri, esas olarak malî harcamalarda azaltmaları gerektirdi. Bu, olumsuz toplumsal ve politik sonuçlarıyla, toplumsal programlar için bütçe kesintileri ve kamu hizmetlerinde azalma anlamına gelmektedir. Oysa, parasal manevralar, bunlar arasında *faiz oranlarındaki yükseliş*, 1979'dan beri, daha da zararlı olmaktadır. Böylece, son yıllarda uygulanan politikalar bütün kapitalist ülkelerde ekonomik durgunluğu kötüleştirmiş ve enflasyon görüngüsünü sürekli geriletememiştir; bunun sonucu olarak, işçilerin geçim düzeyi düşmüştür.

Bu tedbirlerin etkileri özellikle malî alanda, hele azgelişmiş ülkelerde, ağırdır.

Bundan başka, bu dönemde kapitalist ekonominin düzensizliği ve istikrarsızlığı, sosyalist ülkeleri de etkilemiş, o ülkeler bir de ABD Hükümetinin büyüyen politik düşmanlığına uğramışlardır.

Bu karanlık beklentiler bağlamında, 1981 ve 1982'de, dünya ekonomisinin gelişmesi önceki yılların olumsuz eğilimlerini gösterdi. Birbirini izleyen yılların üçüncüsünde, 1982'de, bütün gelişmiş kapitalist ülkelerin Brüt Ülkeiçi Ürünü kötü oldu. Bu, kapitalist ekonominin, son yıllarda hiç kuşkusuz şiddetlenen tehlikeli durumunu yansıttı.

OECD üyesi ülkelerin Brüt Ülkeiçi Ürünü, 1980'de olduğu gibi, 1981'de, yüzde 1.2'lik bir yıllık büyüme oranı gösterdi, ama 1982'de, yüzde -0.5'e düştü.

Toplam Brüt Ülkeiçi Ürünün yaklaşık yüzde 84'ünü sağlayan yedi büyük OECD ülkesi, daha başarılı olmadı. 1981'de yüzde 1.3'lük bir yetersiz büyümeden sonra, bu gösterge 1982'de yüzde 0.5'e düştü. 1982'de, yalnız Fransa ve Japonya yüzde 1'den büyük büyüme oranlarına ulaştı. Artakalan ülkeler ya pratik olarak durgunlaştılar (İtalya ve İngiltere) ya da düşüşler gösterdiler.

1981 yılı, Avrupalı kapitalist ülkeler, hele Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) üyesi olanlar için özellikle ters gitti. Sonrakilerin [AET

üyesi olanların] Brüt Ülkeiçi Ürünü yüzde -0.6'lık bir düşüş göste-rirken, öncekilerinki [Avrupalı kapitalist ülkelerinki] yüzde -0.3 azal-dı. İki halde de, Brüt Ülkeiçi Ürün 1982'de ancak yüzde 0.25 arttı. [Tablo: 1]

[Tablo: 1]

GELİŞMİŞ KAPİTALİST ÜLKELERİN
BRÜT ÜLKEİÇİ ÜRÜNÜ

	Yıllık Değişmeler (yüzde)		
	1980-79	1981-80	1982-81
7 büyük OECD ülkesi			
Kanada	-0.1	2.9	-5.0
ABD	-0.1	1.9	-1.75
Japonya	4.4	3.0	2.5
Federal Almanya	1.9	-0.2	-1.25
İtalya	3.9	-0.2	0.75
Fransa	1.2	0.3	1.5
İngiltere	-1.4	-2.2	0.5
TOPLAM	1.1	1.3	-0.5
Artakalan OECD ülkeleri	1.9	0.7	0.5
OECD TOPLAMI	1.2	1.2	-0.5
OECD-AVRUPA	1.6	-0.3	0.25
OECD-AET	1.4	-0.6	0.25

KAYNAK: OECD, Main Economic Indicators, April 1982, p. 180; Economic Outlook, no.32, December 1982, pp. 15-16.

Sınai üretim büyüme oranı, 1981 boyunca, OECD ülkeleri top-luluğu için, 1980'dekinden biraz yüksekti. Bununla birlikte, OECD ülkelerinde sınai üretimdeki azalma —1982'de yüzde -3.5'e düşerek— o ülkeler sanayisinde bir bunalım olduğunu doğrulamaktadır.

1982'de gözlenen bu durum, 1974-75 bunalımından beri kapi-talist ülkelerde bir eğilim olan sınai büyümede durgunluk sürecinin uzamasıdır. 1976'dan 1979'a dek, bu ülkeler az bir sınai toparlan-ma yaşadılar, ama, 1979 sonunda, ve daha çok 1980'de kapitalist ekonomik bunalım OECD üyesi ülkelerdeki sanayii bir kez daha olumsuz etkiledi. [Tablo: 2]

[Tablo: 2]

BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE
OECD SINAİ ÜRETİM DEĞİŞMELERİ
(yüzde)

	1980	1981	1982
ABD	-3.6	2.6	-8.25
Japonya	7.0	3.1	1.5
Federal Almanya	0.2	-1.5	-2.5
Fransa	-0.4	-0.9	-1.5
İngiltere	-9.4	-6.3	0
İtalya	5.6	-2.3	-0.25
Kanada	-1.8	1.0	-9.25
Büyük OECD ülkeleri	-1.2	0.8	-4.25
OECD TOPLAMI	-0.8	0.7	-3.5

KAYNAK: OECD, Economic Outlook, no.30, December 1981, pp.12, 61, 67, 72, 78, 84, 89 and 94; Economik Outlook, no.32, December, 1982, pp.15, 67, 74, 79, 85, 91, 96 and 101.

1981 boyunca özellikle yılın ilk yarısında sınai üretim büyümesindeki hafif toparlanma, daha çok, ABD'nin yılın ilk çeyreğindeki sınai üretim büyümesinden ötürüdür. Bu, Avrupalı başlıca kapitalist ulusların pek çoğunun sanayii durgunlaştığı bir sırada, oldu. Bununla birlikte, sınai üretim, 1981'in ikinci yarısında, özellikle yılın son çeyreğinde, gelişmiş başlıca kapitalist ülkelerde durgunlaşadururken, ABD'de keskince düştü.

Sınai üretimle birlikte devresel bunalım evresinin yeğinliğini daha iyi gösteren göstergelerden biri olan *işsizlik*, son yıllarda görülmedik düzeylere vardı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde işsiz sayısının 15 milyon olduğu 1974-75 bunalımından beri, işsizlik kesiksiz arttı. 1980'de 21.4 milyon ve 1981'de 25 milyonu aşkın işsiz vardı; bu sayının bugün 30 milyonu aştığı tahmin ediliyor. [Tablo: 3]

Büyüklüğü çok ciddi bir durum yaratmakla birlikte, bu, yalnızca nicel bir sorun değildir. Bugünkü işsizlik, kamu hizmetlerinden tarihsel olarak bu sorundan az etkilenmiş veya son zamanlarda kurulmuş dallara dek, kapitalist ekonominin hemen hemen her dalını etkilemektedir. Üstelik, yukardakine uygun olarak, kapitalist ekonominin etkilenmemiş hiçbir parçası bulunmadığı söylenebilir. Sü-

[Tablo: 3]

İŞSİZLİK ORANI
(Emek gücünün yüzdesi)

	1980	1981	1982
ABD	7.2	7.6	9.5
Japonya	2.0	2.2	2.25
Federal Almanya	3.4	4.8	7.0
Fransa	6.3	7.3	8.5
İngiltere	7.0	10.6	12.25
İtalya	7.6	8.5	9.25
Kanada	7.5	7.6	11.0
7 büyük OECD ülkesi toplamı	5.7	6.5	8.0
Öbür OECD ülkeleri	8.3	8.9	10.5
OECD TOPLAMI	6.2	7.1	8.5

KAYNAK: OECD. Economic Outlook, no.30, December 1981, p. 19, Economic Outlook, n.32, December 1982, p.35

reğen işsizlik yalnız işsizleri değil, daha ayrıcalıklı toplumsal grupları bile örselemektedir.

1981'de fiyatlardaki gidiş, çoğu OECD ülkelerindeki enflasyon düzeylerinde önemsiz bir iyileşmeyi göstermektedir. [Tablo: 4]

Birçok uzmanın görüşüne göre, yakın gelecekte işlemeyebilecek, döneme özgü birkaç etken dolayısıyla, fiyat artmalarında bir azalmaya doğru, göreli olarak belirgin bir eğilim göze çarpabilir.

1982'deki fiyat gelişmeleri gösterdi ki, bir ekonomik durgunluk çerçevesinde, sınırlamacı bir parasal politika bile izlense, fiyat yükselmesi giderilmez, yalnızca sınırlanır. Bu, kapitalist ülkelerde enflasyonun yalnız parasal işlemlerden değil, ama daha çok derin toplumsal-ekonomik çelişkilerden türeyen karmaşık görüngülerden de kaynaklanması olgusundan ötürüdür. [Tablo: 5 ve 6]

Faiz oranlarında ABD Hükümetince desteklenen rasgele artma, hiç kuşkusuz, son yılların en keyfî ekonomik önlemlerinden biridir. Bu önlem yalnız ABD ekonomisinin kendisi için ciddî sonuçlar ifade etmiyor —bunalımın derinleşmesine gerçekten katkıda bulunuyor— ama uluslararası malî piyasanın ciddî bir bozulması-

[Tablo: 4]

TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSİ
(Yüzde olarak bir önceki yıla göre değişmeler)
Yıllık oranlar

	Ortalama						*Eylül 1982'de biten*
	1961-70	1971-77	1978	1979	1980	1981	*12 Ay*
ABD	2.8	6.6	7.7	11.3	13.5	10.4	5.0
Japonya	5.8	10.7	3.8	3.6	8.0	4.9	3.2
Federal Almanya	2.7	5.6	2.7	4.1	5.5	5.9	4.9
Fransa	4.0	9.0	9.1	10.8	13.6	13.4	10.1
İngiltere	4.1	13.9	8.3	13.4	18.0	11.9	7.3
İtalya	3.9	13.1	12.1	14.8	21.2	19.5	17.1
Kanada	2.7	7.5	9.0	9.1	10.1	12.5	10.4
Bu 7 Büyük OECD ülkesi toplamı	3.2	8.1	7.0	9.3	12.2	10.0	6.5
OECD-Avrupa	3.8	10.0	9.3	10.6	14.2	12.3	9.8
OECD-AET	3.6	9.6	7.1	9.1	12.3	11.5	9.2
OECD TOPLAMI	3.3	8.5	8.0	9.8	12.9	10.6	7.3

KAYNAK: OECD, Economic Outlook, no.30, December 1981, p.47; no.32, December 1982, pp.46 and 163.

na da yolaçıyor, Üçüncü Dünya'nın dış borç hizmetlerini artırıyor, ve uluslararası ticarette durgunluğu besliyor. Ancak, yüksek faiz oranlarının varlığına destek olan başka etkenler de eklenebilir. Bunlar, sınırlamacı bir parasal politika bağlamında büyük bütçe açıklarının bir sonucu olarak hükümetlerin ödünçlere duyduğu büyük gereksinmeyi, kredi piyasalarında düzenlemelerden vazgeçme sürecini, malî kredi sisteminde (daha çok ABD'de) yeniden düzenlemenin bir sonucu olarak bir grup ülkede yeni malî mekanizmalar kullanımını ve kimi kapitalist ülkelerin (Japonya ve Batı Avrupa) paralarını koruma ve malî piyasalarının kapitalsizleşmesini *(decapitalization)* önleme gereksinmesini içerir.

Bu etkenlerin etkileri, özel ülkeiçi durumlar ve spekülatif görüngülerle birlikte, pek çok OECD ülkesinde faiz oranlarının yükselmesine yol açtı — bunun da, sırası gelince, o uluslardaki ekonomik gelişmelere olumsuz bir etkisi oldu.

[Tablo: 5]

KISA-VADELİ FAİZ ORANLARI*

	1979	1980	1981	1982**
ABD	12.10	13.60	12.97	8.03
Japonya	8.13	9.90	6.75	6.97
Fransa	12.59	11.56	15.26	13.45
Federal Almanya	9.58	10.27	10.82	7.58
İngiltere	15.84	13.02	14.78	8.83

*Üç aylık hazine tahvillerindeki faiz oranları.
**Ekim 1982'ye dek.

KAYNAK: OECD. Main Economic Indicators, April 1982, p. 24.

[Tablo: 6]

UZUN-VADELİ FAİZ ORANLARI*

	1979	1980	1981	1982**
ABD	9.64	11.49	13.72	10.91
Japonya	8.64	9.41	7.93	8.45
Fransa	12.14	14.71	17.00	16.44
Federal Almanya	7.90	8.90	9.70	8.30
İngiltere	11.75	12.14	13.89	9.73

*Hükümet bonolarındaki uzun-vadeli (beş yıl ya da daha çok) faiz oranları.
**Ekim 1982'ye dek.

KAYNAK: OECD. Main Economic Indicators, April 1982, p. 25; and December 1982, p. 25.

Bu yıllar boyunca, ABD'nin başlıca ticaret ortakları, ABD Hükümetini kapitalist ekonomilerdeki ters durumdan büyük ölçüde sorumlu tutarak birçok kez eleştirdiler. Böyle eleştiriler, keskinleşen kapitalistlerarası çelişkilerin bir sonucu olarak, son onyıl boyunca sıklaştı, ama 1981-1982'de, yeni Cumhuriyetçi Yönetim, Japonya'nın ve Batı Avrupa'nın çıkarlarına karşı Washington'un çıkarlarından yana davranmaya ABD'nin artakalan ortaklarını zorladığından beri daha sert sözlerle yinelendi.

Bu anti-enflasyonist politikanın kullanımı, öbür etkenlerle bir-

likte, faiz oranlarında çabuk değişmelere ve çok yüksek düzeylere çıkma eğilimine yolaçtı. Bundan başka, ABD'deki yüksek faiz oranları politikası, önceki yıllarda göze çarpan bir bozulmaya uğramış olan ABD dolarının durumunu kuvvetlendirmeye yaradı. Başka etkenler, örneğin uluslararası malî toplulukça yeni ABD Hükümetinin ekonomik politikasına başlangıçta gösterilen olumlu tepki de, doların aşarı-değerlenmesine *(over-appreciation)* katkıda bulundu.

Faiz oranları, 1982 sonlarında düşme eğilimi gösterdiyse de, tarihsel ortalamasından yüksek kaldı.

Malî piyasalardaki belirsizlik —enflasyon oranlarında bir yükselme beklentisinin sonucu olarak— kredi piyasalarında devlet borçlarının yüksek düzeylerinin yolaçtığı baskıyla birlikte, uzun-vadeli gerçek faiz oranlarında bir yükselme eğilimi ortaya çıkardı.

Değişim oranlarındaki değişmeler, çeşitli ülkelerin enflasyon oranlarındaki farkları, faiz oranları arasındaki karşılıklı ilişkileri, ve çeşitli ülkelerde cari ödemeler dengelerindeki farklı durumları içeren karmaşık bir grup etkenle ilişkiliydi.

1981 boyunca, OECD ülkelerinin *dış ticaret*'i 1980'deki düşük düzeylerinden hafifçe kurtuldu. Bu eğilim 1982'de kalmadı.

OECD uluslararası ticaretinde daha büyük toparlanmayı sınırlayan etkenlerden biri, bu ülkelerdeki ekonomik bunalımdı. Bu, talepte ve OECD-içi ticaretteki dışsatım düzeyinde 1980'in ikinci yarısında başlayan bir düşmeden ileri geliyordu. Başlıca gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerinin topluca yaşadıkları sürekli ticaret açığı da anlamlıydı. [Tablo: 7 ve 8]

OECD ülkelerinin çeşitli alt-gruplarının özel durumu çok farklıdır.

[Tablo: 7]

OECD ÜLKELERİNİN DIŞSATIM VE DIŞALIM HACMİ
(Yüzde)

	1979	1980	1981	1982
Dışsatımlar	6.7	5.0	2.3	-1.5
Dışalımlar	8.4	-1.5	-1.9	0

KAYNAK: OECD. Economic Outlook, no. 32, December 1982. Tables 36 and 37, p. 117.

[Tablo: 8]

TİCARET DENGESİ
(Milyar dolar)

	1979	1980	1981	1982
ABD	-27.3	-25.3	-27.9	-37.5
Kanada	4.0	7.8	6.6	14.0
Japonya	1.8	2.1	20.0	18.75
Fransa	-1.4	-13.0	-10.1	-15.5
Federal Almanya	17.5	10.5	17.9	26.0
İtalya	-1.0	-16.3	-10.6	-8.0
İngiltere	-7.4	2.8	6.1	0.75
7 büyük OECD ülkesi	-13.9	-31.6	1.9	-1.5
Öbür OECD ülkeleri	-25.5	-42.7	-30.7	-25.25
OECD TOPLAMI	-39.4	-74.3	-28.8	-26.75
AET TOPLAMI	-6.3	-31.1	-5.3	-0.5

KAYNAK: OECD. Economic Outlook, no. 30, December 1981, table 30, p. 57 and tables 47 and 49, p. 114; Economic Outlook, no. 32, December 1982, table 48, p. 121.

Bu görüngü OECD üyesi ülkelerin eşitsiz *(unequal)* ekonomik gelişmelerine değin izlenebilir. Ürünlerinin eşit-olmayan *(uneven)* rekabet gücünde, farklı üretim ve dış ticaret yapılarında yansır. Bu farklar, onların yabancı hammadde arzlarına değişik ölçülerde dayanmalarından ve dış ticaretlerinin bölgesel yoğunlaşmasındaki eşitsizliklerden de ileri gelir.

1981 ve 1982'de, gelişmiş kapitalist ülkelerin *ödemeler dengelerinde* de önemli değişmeler oldu. OECD, üye ülkelerinin cari açıklarının 1982'de 39 milyar dolara vardığını hesap etti. Bu, 69 milyar dolara ulaşan 1980 açığından 30 milyar dolar azdır.

EKONOMİK BUNALIMIN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDEKİ EN SON ETKİLERİ

Bir bütün olarak azgelişmiş ülkeler için 1981 ve 1982 bir grup olarak onlara ayırt edici özelliğini veren sürekli ekonomik yıkıma ek olarak genel ekonomik felaket yıllarıydı. Gelişmiş kapitalist ekonomilerden kaynaklanan bunalıma kapılıp sürüklenen bu ülkeler — her zamanki gibi— yaratmadıkları bir durum için en yüksek bedeli ödediler, çünkü bunalımın en kötü etkilerini yumuşatmada kulla-

nıldılar.

Bu yıllarda onların ihracat fiyatlarında eşanlı bir düşme ve malî sektörün acımasızca ters işlemesi, dikine düşen dışsatım fiyatlarından, ve borç hizmetlerinde yeni ödünçleri son kerte pahalandıran veya sağlanmasını olanaksızlaştıran ve üretim yatırımlarını azaltan çok yüksek faiz oranlarından başlayarak, ülkelerimiz için gerçek bir boğulmayla sonuçlandı. Ticaret hadlerindeki kötüleşme, dışsatım hacminde azalma, faiz oranlarında yükselme ve ticari ve malî engeller —kolay dış borçlanmayı önleyen ve ağır ödünç koşullarını zorla benimseten— azgelişmiş dünyanın ekonomik gerçekliğinin göze çarpan özellikleriydi.

Gerçekten, 1974 ve 1975 ülkelerimiz için acı yıllardı, ama 1980'deki gibi, 1981 ve 1982'de —bu yılın rakamları henüz eksikse de— durum daha ezici oldu. 1974 ve 1975'te bunalımın karşılaştığı koşullar —özellikle ticaret hadlerinde— şimdi olduğu gibi pek olumsuz değildi; en çok malî sektörü etkiledi. Bununla birlikte bir ticarî ödünçler akımı, ve dışalımı güçlükle sağlayan biraz finansman — azalan ve ayrıcalıklı— o yıllarda hâlâ sürdürülüyordu. Şimdi süregiden uluslararası duruma göğüs germenin biricik yolu, dışalımları azaltmak ve en düşük ya da hatta eksi büyümeye ulaşmaktır.

1981'deki ekonomik büyüme göstergelerinin gelişimi felaketin büyüklüğünü göstermektedir.

Brüt Ülkeiçi Ürünün büyümesi, 1980'de yüzde 3'e yakınken, 1981'de tam yüzde 0.6'ya düştü. Bu zayıf büyüme 70'lerde erişilen yıllık ortalama yüzde 5.6 ile keskin bir karşıtlık içindedir, hele Üçüncü Birleşmiş Milletler Kalkınma Onyılı için Uluslararası Kalkınma Stratejisiyle saptanan enaz yüzde 7 ile karşılaştırılınca daha çok öyledir. *Azgelişmiş ülkelerde kişi başına Brüt Ülkeiçi Ürün, genellikle, 1981'de yüzde 1'den daha fazla düştü.* Bu, 50'lerin sonlarından beri olmamıştı. Öte yandan, bu, Brüt Ülkeiçi Ürün büyümesinin düştüğü arka arkaya gelen dördüncü yıldır. [Tablo: 9]

Brüt Ülkeiçi Ürün'deki düşme, petrol dışalımı yapan ülkelerde önemli ölçüdeydi. Yalnız bir yılda, yaklaşık üçte-iki azalarak yüzde 1.4 düştü. Bu, geçen 25 yılın en düşük oranlarından biridir. 1.8 milyar insanın yaşadığı bu geniş ülkeler grubunda, ticaret hadlerinde yüzde 4-5 kötüleşme ve ezici borç hizmetleri —esas olarak bugünkü ABD yönetimince başıboş bırakılan çok yüksek faiz oranlarından ileri gelen— bütün bu grup için kişi başına gelirde mutlak bir düşmeye yolaçtı. Kimi ülkeler için bu, böyle bir düşmenin yaşandığı ikinci ardışık yıldı.

Birleşmiş Milletler[3] bilgi edinilebilen 49 ülkenin 27'sinde bu

[Tablo: 9]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELER: BRÜT ÜLKEİÇİ ÜRÜNDE GERÇEK BÜYÜME ORANLARI, 1971-81
(Yüzde)

	1971-80	1976-79	1979	1980	1981
Azgelişmiş ülkeler	5.6	4.9	4.4	2.9	0.6
Enerji dışsatımcıları	5.5	4.8	4.7	1.4	-0.5
(İran ve Irak dışındakiler)	6.3	(6.5)	(6.8)	(5.5)	(3.4)
Sermaye fazlası olan petrol dışsatımcısı ülkeler*	4.8	2.2	1.9	-7.4	-10.1
(İran ve Irak dışındakiler)	7.2	(6.9)	(8.0)	(1.7)	(-2.7)
Sermaye açığı olan petrol dışsatımcısı ülkeler**	6.0	6.4	6.4	6.7	5.4
Enerji dışalımcıları***	5.6	5.0	4.2	4.1	1.4

*Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Toplumsal İşler Bölümünce yapılmış sınıflamaya göre, sermaye fazlası olan petrol dışsatımcısı ülkeler Brunei, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Suudî Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleridir.

**Sermaye açığı olan enerji dışsatımcıları Cezayir, Angola, Bahreyn, Bolivya, Kamerun, Kongo, Ekvador, Mısır, Gabon, Endonezya, Malezya, Meksika, Nijerya, Uman, Peru, Suriye, Trinidat ve Tobago ile Tunus ve Venezuela'dır.

***Artakalan azgelişmiş ülkeler enerji dışalımcılarıdır.

NOT: Parantez içindeki rakamlar tahmindir.

KAYNAK: UN. World Economic Survey 1981-1982, New York, 1982, p. 22.

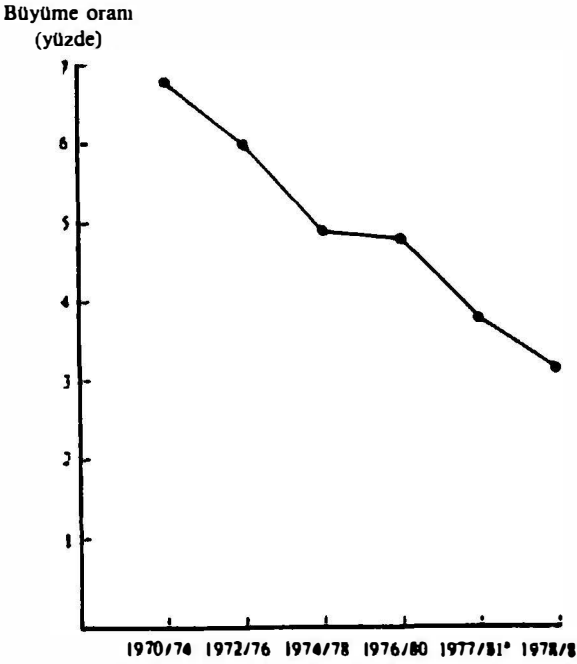
mutlak düşmenin görüldüğüne işaret etti. 1981 yılı petrol dışsatımcısı ülkeler için de pek hoş değildi, çünkü Brüt Ülkeiçi Ürünleri yüzde 0.5 *azaldı*. Petrol üretimlerindeki kısıntılar buna katkıda bulundu, ve İran-Irak savaşı da ağırlaştırıcı bir etkendi. Bununla birlikte, İran ve Irak dışlanırsa, petrol dışsatımı yapan ülkelerin büyümesi, 1980'dekinden yüzde 2 az oldu ve ancak yüzde 3.4'e ulaştı. Petrol dışsatımcısı ülkelerin sermaye açığı, önceki yıllarda yüzde 6-7 iken, azalıp yüzde 5.4'lük bir büyüme oranı gösterdi. [Çizelge: 1]

Latin Amerika'da, 1981, büyümede kesin bir düşüş getirdi. Latin Amerika'nın Brüt Ülkeiçi Ürünü 1979'da 1978'e göre yüzde 6.5, ve 1980'de 1979'a göre yüzde 5.8 arttı. 1981'de, büyüme yüzde 1.2'ye, 1945'ten beri görülen en düşük düzeye indi (ECLA'ya göre, bölgesel Brüt Ülkeiçi Üründeki gelişmelerle ilgili güvenilir rakamlar bulunan birinci yıl), böylece ortalama nüfus artış oranından düşük ol-

du.[4] Bu olumsuz eğilim, Brüt Ülkeiçi Üretimin, ECLA'nın ön hesaplamalarına göre, yaklaşık yüzde 1 düştüğü 1982'de, kötüleşti. Dolayısıyla, kişi başına Brüt Ülkeiçi Ürün 1981'de yüzde 1'den biraz

[Çizelge: 1]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE EKONOMİK BÜYÜME EĞİLİMLERİ
(Beşer yıllık dönemlerde)

*İlk tahminler
**Öngörüler.

KAYNAK: United Nations. World Economic Survey, 1981-1982.

fazla düştü. Latin Amerika'da 1959'dan beri olmamış bir şey. Gözönünde tutulan 19 Latin Amerika ülkesinin 17'sinde büyüme oranı düştü, 6'sında Brüt Ülkeiçi Ürün ve 9'unda kişi başına Brüt Ülkeiçi Ürün azaldı.

Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonuna göre, 1981, Afrika Kıtası için felaket ve ekonomik yıkım yılıydı.[5] Afrika ülkelerince erişilmiş olan yüzde 3'ün biraz üzerindeki ortalama büyüme nüfus artmasını güçlükle geçiyor ve Afrikalı yığınların bunlu geçim koşullarında hiçbir iyileşme göstermiyor. Bundan başka, aynı Komisyonun yaptığı ön hesaplamalar, 1981'e oranla 1982'de yüzde 1.4 düşme gösteriyor.

Bununla birlikte, Afrika ekonomisinin durumu, tarım alanında özellikle tehlikelidir. 70'ler boyunca gıda üretimi yılda ortalama yüzde 1.4'lük —nüfus artışının yarısı dolayında— yetersiz bir artma gösterdi. Ekilebilir toprakların ancak yüzde 44'ünün işlenebildiği ve çalışan nüfusun yüzde 80'inin dolaylı veya dolaysız tarıma bağımlı olduğu bir kıtada, bu durumu tanımlamak için söylenebilecek biricik söz ortak felakettir. Bu arka perde önünde, kişi başına gıda sağlanabilirliği her yıl azalıyor ve şimdi 60'larda olduğundan daha azdır. En geri Afrika ülkeleri, 1981'de önceleri olduğundan bile daha çok açlık çektiler. Afrikalı nüfusun üçte birinden çoğu bu ülkelerde yaşıyor; gelirleri öbür Afrikalı uluslardaki ortalamanın yarısından daha azdır.

Petrol dışsatımı yapmayan Asyalı ülkelerde yüzde 4'lük bir büyüme oranı görüldü. Yeterli olmamakla birlikte, bu oran Üçüncü Dünya'daki en az olumsuz orandı. Ancak, bu, 1981'de göreli olarak yüksek oranlara ulaşan yeni "sanayileşmiş" ülkeler (YSÜ) denen ülkelerin, kimilerinin, (Hong Kong, Malezya, Singapur, Güney Kore ve Tayland) bölgesel rakamlarının etkisinden dolayıdır. Bu ülkelerde, ucuz emek sömürüsüne dayanan, tartışmalı büyüme modelini —uluslarüstü *(transnational)* dışsatımlar için platformlar gibi— bir yana bıraksak bile, önümüzdeki yıllarda böyle oranları sürdürme olasılığı konusunda, kuşkular uyandıran etkenler gösterilebilir. Bu etkenler şunlardır: bu Asyalı ülkelerin dışsatımlarını tüketen gelişmiş kapitalist ülkelerdeki bunalımın sürüyor olması; bunun azalmış talep anlamındaki etkileri; ve artmış korumacı baskı. Bunlar, yeni rakiplerin ortaya çıkmasıyla ve dış malî sektördeki elverişsiz eğilimlerle birlikte, Asyalı YSÜ'lerin yakın gelecekteki istikrarını tehdit etmektedir.

Bir bütün olarak bakıldığında Üçüncü Dünyanın, Batı'ya bağımlılığının onu sürekli bir bunalıma sürüklemesi olgusu yüzünden,

ekonomik büyüme beklentileri karanlıktır. 1981 sonunda, azgelişmiş ülkelerin yüzde 70'inde, enflasyon oranları iki rakamlı oldu ve, ekonomik bakımdan en önemli kimi uluslarda artma eğilimi gösterdi.

1981'de uluslararası ekonomide yaygın olan ters koşullar, azgelişmiş ülkelerin *ticaret ilişkilerinde* doğrudan doğruya yansıdı.

Üçüncü Dünya'nın dışsatım hacmi, genellikle, 1981'de yüzde 4.5'lik bir düşme gösterdi, böylece, yüzde 5.8 düştüğü 1980'de başlayan olumsuz eğilimi sürdü. Doğal olarak, tüm bu rakamlar, yüzde 17 (sermaye fazlası olan ülkelerde) ve yüzde 5 (sermaye açığı olan petrol dışsatımcısı ülkelerde) düşen petrol dışsatım hacmindeki azalmalardan da büyük ölçüde etkilendi. Petrol dışsatımı olmayan azgelişmiş ülkeler (büyük çoğunluk) dışsatım hacimlerinde, 1980'e dek yaklaşık yüzde 8 olan artmaya karşılık, yüzde 4'lük bir artma gördüler.

Bununla birlikte, ticaret, bundan; ticaret hadlerindeki aşırı olumsuz gidişten ve bunun petrol dışsatımı olmayan azgelişmiş ülkelerin büyüme olanaklarının ve hatta halklarının geçim düzeylerinin önemli ölçüde bağlı olduğu dışalım hacminde yarattığı sarsıntıdan etkilendiği kadar olumsuz etkilenmedi.

1981'de, bu ülkeler, dışalımlarındaki artmayı zorla azalttılar. Artma, önceki yıllarda zaten düşük, yetersiz olan yüzde 5'le karşılaştırılınca, ancak yüzde 2'ye ulaştı. Bu, ticarî ve öbür finansmanların var-olmayışının ya da aşırı pahalı oluşunun yolaçtığı zorlu bir daralmayı apaçık gösteriyor.

İlksel metaların fiyat dalgalanmaları, düpedüz felaketliydi. 1981'de, petrol-dışı ilksel metaların fiyatları, bir bütün olarak, yüzde 15.6 düştü. Gıda fiyatları alt-grubu yüzde 21.3'lük kapsamlı bir düşmeyle en kötü etkilenendi.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin mamul ürün dışsatımlarında, esas olarak ABD hükümet politikaları nedeniyle doların değerlenmesinden ileri gelen yüzde 5 düşme gözönünde tutulduğunda, ilksel *(primary)* meta dışsatımcılarının, inceleme konusu yılda, mamul ürünlerle karşılaştırılınca, kendi fiyatlarında yüzde 11'e yakın bir düşme kaydettikleri sonucuna varılabilir. 1978 ile 1981 arasında, petrol dışsatımı yapmayan azgelişmiş ülkeler, ticaret hadlerinde yaklaşık yüzde 20'lik bir kötüleşmeye katlandılar.

1981 ve 1982'deki fiyat düşmeleri —kimi durumlarda gerçek çökmeler— Üçüncü Dünya için en az 8 milyar dolarlık kayıplar demekti.

Bu bağlamda, *petrol fiyatlarındaki düşme* özel dikkate değer.

1981'de yıllık ortalama petrol fiyatları 1980'dekinden yüzde on daha yüksek olmakla birlikte, 1981'de, petrol piyasasında, bu yakıtın 1974-1980 pazarlama özelliklerini önemli ölçüde değiştiren değişikler oldu.

1981'de, bunalımın eşanlı etkisi ve ekonomik etkinlikte bunu izleyen azalma, enerji tasarruf ve koruma önlemleriyle birlikte, 1974'ten beri süregelen durumda köklü değişiklikler yaptı. Ortalama tüketim, günde milyon varil olarak 1979'dakine (64.7) ve hatta 1980'dekine (62.6) karşıt olarak, 60 milyona (59.8) düştü. İki yılda, dünya tüketimi yaklaşık yüzde 8 düştü.

OPEC bu düşmeye, daha keskin fiyat düşmelerinden kaçınmak için, üretimi azaltarak karşılık verdi. 1981 Kasımında, dünya üretimi önceki yılın aynı ayınkinden yüzde 4.6 daha az olarak 55.5 milyon varile düştü. Bu azalma, OPEC'in dünya üretimindeki payını 1979'da yüzde 48'den, 1981'de yüzde 38'e indirdi. Cezayir, Libya ve Nijerya gibi petrol dışsatımcıları, toplam üretimlerini yaklaşık yüzde 30 azalttılar.

Talepteki düşme, fiyatları 1974'ten beri ilk kez düşürdü ve 1981'de dalgalanmalar olmakla birlikte, 1982'nin ilk aylarında varil başına fiyat 34.18 dolara, önceki yıl fiyatından 1.31 dolar (yüzde 3.6) aşağı düştü.

Bununla birlikte, 1981 boyunca spot fiyatların davranışı, petrol pazarının gerçek durumunu resmî satış fiyatlarından çok daha iyi anlatır görünmektedir. Yılın ikinci çeyreğinde, spot fiyatlar, büyük tüketicilerin rezerv politikasındaki değişmeleri de yansıtarak, resmî fiyatların altına düştü. Büyük rezervler bulundurmayı pahalılaştıran yüksek faiz oranları, onların stoklarda azaltma yapmalarına yolaçtı, ve talebin, daha da azalmasına katkıda bulundu.

OPEC fiyatlarını daha da düşürmek için, daralan bir satıcılar pazarı koşullarında, İngiliz ve Norveçli ulusal firmaların petrolü OPEC fiyatlarından 3-4 dolar ucuza satma kararları gibi başka çabalar da gösterildi. Bu pazarın kuvvetli olduğu yıllarda görülebildiği gibi, farklılıkları *(differentials)* sürdürmeyi olanaksızlaştırıyor. 1980 başlarında, fiyat farklılıkları, Endonezya petrolü için 1.5 dolardan, Libya petrolü için 8.5 dolara —Suudî fiyatından yüksek— dek değişti.

1981'de, çeşitli Birleşmiş Milletler kaynakları, Latin Amerika'da Arjantin, Brezilya ve Şili'nin, Afrika'da Kamerun ve Fildişi Kıyısı ile Sudan'ın, 1985'e dek, petrol bakımından kendilerine yeterli olacaklarını bildirdi.

Bundan başka, bugünkü ticaret bunalımındaki, ABD, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Japonya'nın durmadan birbirlerini suçla-

dığı sürekli kavgalar bir yana, azgelişmiş ülkeler Batı pazarlarını Üçüncü Dünya'nın dışsatımlarına karşı "koruma" girişimleriyle karşı karşıyalar. Bu, gelişmiş kapitalist ülkelerin —azgelişmiş ülkeleri baskı altına alan ve onlara zarar veren *ticari duvarları* yükselterek— kendi bunalımlarının yarattığı ülkeiçi dengesizlikleri azaltmaya çalıştıkları bir başka yoldur.

Bu bağlamda, tarife-dışı denen engeller, Tokyo Yuvarlak Masa Konferansında varılan liberalleştirme anlaşmalarının gerçek değerini azaltarak önem kazanır. Dışsatımlara gönüllü sınırlamalar denen bir dizi tarife-dışı engel —gerçekte, fiyatlar düşer diye daha da büyük sınırlamalar zorla benimsetiliyordu— uygulaması 1981'de sürdü. Yeni bir araştırma, 1974'te, gelişmiş kapitalist ülkelerle yapılmış bütün ticaretin yaklaşık beşte ikisinin tarife-dışı engellerle karşılaştığını, oysa bu oranın 1980'de beşte üçe çıktığını gösterdi.[6]

Malî alanda, 1981'de görülen gelişmeler, süregelen boğucu koşulların, ilksel meta fiyatlarındaki daha önce anılan gerilemeyle birlikte, yukarıda incelenen felaketli durumu açıkladığını kanıtladı.

Bu bunalım, gelişmiş kapitalist ekonomilerden ve ABD Hükümetince yürütülen us-dışı ekonomik politikadan doğdu. Bu politika, bunalımın azgelişmiş ülkelerde malî alanda açıkça görülebilen olumsuz etkilerini yeğinleştirdi. Enflasyonla mücadele iddiasıyla ve parasal değişkenleri ön plana geçiren, "ayarlama" *("adjustment")* denen us-dışı ve saldırgan ekonomik politikanın iki önemli etkisi oldu: faiz oranlarında keskin yükselme ve 1981'in pek çoğu boyunca ve 1982 başından beri, ABD dolarının değerlenmesi.

Yüksek faiz oranları ile doların değerlenmesinin eşanlı etkisi, 1982 sonunda, Üçüncü Dünya dış-borç hizmetini şaşırtıcı bir tutara, 131 milyar dolara çıkardı. Bunlu malî durum, cari ödemeler dengesi açığında yansıyıverdi. En kötü etkilenenler, 77.5 milyar dolarlık bir açıkları olan petrolsüz azgelişmiş ülkelerdi. Önceden sermaye açığı bulunan ülkeler diye anılmış olan petrol dışsatımcısı ülkeler de, cari hesaplarda 15.5 milyara varan bir dengesizlik biriktirdiler. [Tablo: 10]

1981 yılı, petrolsüz azgelişmiş ülkelerin cari hesaplarında artan başka bir kötüleşmeydi. Latin Amerika'da açık, 1980'de 28 milyarın biraz üzerinden, 1981'de 33.7 milyar doların üzerine çıktı. Bu ülkelerde net sermaye girişleri 1979-80'de 26.5 milyar dolayından, 1981'de yaklaşık 31.8 milyar dolara yükselmekle birlikte, bütün ödemeler dengesinde yaklaşık 2 milyar dolarlık bir açığa yolaçan cari hesaplar açığını tümüyle finanse etmeyi başaramadılar.

Yüksek faiz oranlarının dayanılmaz ağırlığı, petrolsüz azgelis-

[Tablo: 10]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN CARİ ÖDEMELER DENGESİ
(Milyar dolar)

	1978	1979	1980	1981
Azgelişmiş ülkeler	-34.0	10.6	35.9	-11.5
Sermaye fazlası olan petrol dışsatımcısı ülkeler	19.0	65.9	103.7	81.5
Sermaye açığı olan petrol dışsatımcısı ülkeler	-22.8	-7.1	0.9	-15.5
Petrolsüz ülkeler	-30.2	-48.2	-68.7	-77.5

KAYNAK: UN. World Economic Survey 1981-1982, New York, 1982, p. 63.

miş ülkelerin toplam ödemelerinin yabancı sermayeye yüzdesi 1976 ile 1981 arasında karşılaştırılarak da anlaşılabilir. Faiz ödemelerinin yüzde olarak ve yabancı sermayeye kâr ödemesine oranla, 1980 ve 1981'de daha yoğun olmak üzere, bu kısa sürede ikiye katlandığını gözlemek gerçekten çarpıcıdır. Bu gösteriyor ki *son yıllarda, malî mekanizmalar, kaynak aktarmada kilit emperyalist etkenlerdi. Uluslararası ekonominin* kimi yazarlarca anılan *o gittikçe artan "bankalanması"* (bankification) *görüngüsü gözönünde tutulursa, malî mekanizmaların doğrudan yabancı sermaye yatırımından daha kuvvetli bir etkisi vardı.* [Tablo: 11]

Sözde "borç yaratmayan" malî akımlar (resmî yardım ve doğrudan yatırım), Birleşmiş Milletlere göre, 1976'da petrolsüz ülkelerin cari açığının yaklaşık yüzde 40'ını finanse ederken, bu rakam 1981'de yüzde 25'in altına düştü.

Sermaye fazlası bulunan petrol dışsatımcısı ülkeler, 1975'ten 1980'e değin elde ettikleri yüksek miktarda dış malî varlıklar dolayısıyla, yüksek faiz oranlarında malî bir dost buldular.

Bunalımın yeğinliği ve dayattığı olumsuz yük —özellikle malî yapıda— pek çok ülkeye kendi kararlarına veya bir gelişme stratejisinin parçası olarak seçenekler arasında yaptıkları özgür yeğlemeye dayanmayan "ayarlama" politikaları uygulattı. Bu "ayarlama" politikaları, bunalım atmosferine, her şeyden önce de, ABD'nin ve İn-

giltere'nin bu sözde ayarlamanın ana ağırlığını Üçüncü Dünyaya kaydırma politikalarına karşı ivedi tepkileri zorladı. Üçüncü Dünya bir *olup bittiyle* karşı karşıya kaldı ve birçok ülke, dış açıklarını azaltma çabası içinde, yatırımlarda, dışalımlarda ve açıkça bizzat ekonomik büyümede sınırlayıcı önlemler benimsemeye teşvik edildi. Özel uluslarüstü *(transnational)* sermayeyi çekmeyi —sözde bu açıkları kapamak için— tasarlayan politikalar bile başarılı olamadı, çünkü *sermaye, üretimde yatırım olmaktansa, yüksek faiz oranları alan malî sermaye olarak kalmayı yeğ tutar.* Birçoğu önceden anılmış olan pek çok göstergenin gösterdiği gibi, sonuçlar epeyce dokunaklıdır. Başka bir gösterge de, petrolsüz ülkelerdeki rezervlerin durumudur.

1979 sonunda, bu ülkelerin rezervleri yaklaşık dört aylık dışalımlarını karşılamaya yeterdi —hiç de elverişli olmayan bir durum— ama 1981 sonunda, ancak 2.5 aylık dışalımı karşılayabilirdi. Ne var ki, bu ortalama, daha az rezervleri olan pek çok ülkenin dramatik durumunu maskeler. Gerçekte, petrolsüz ülkelerin yaklaşık yarısının (yaklaşık ellisinin) rezervleri iki aylıktan azdı, otuza yakın ülkenin rezervleri ise bir tek aylığı bile karşılayamıyordu. Bir bütün olarak, petrolsüz ülkelerin 1981 sonlarındaki rezervi, 1980 sonlarındakinden yaklaşık 8 milyar dolar daha azdı. Çarpıcı bir tüketme.

Bu ülkeler, 1981'de zayıflamış ekonomik etkinliklerini —başka yollar arasında— uluslarüstü *(transnational)* ticarî bankalardan ağır borçlar (30 milyar dolar) ve Uluslararası Para Fonundan (IMF'den)

[Tablo: 11]

PETROLSÜZ AZGELİŞMİŞ ÜLKELER: FAİZLER VE SERMAYE GİRİŞLERİ İÇİN ÖDEMELER
(YABANCI SERMAYEYE YAPILAN TOPLAM ÖDEMELERİN YÜZDESİ OLARAK)
(Yüzdeler)

	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Doğrudan yatırım girişleri için ödemeler	3.4	4.1	4.2	3.5	3.0	3.0
Faiz ödemeleri	11.1	10.8	13.1	16.4	19.9	27.5
TOPLAM	14.5	14.9	17.3	18.9	22.9	30.5

KAYNAK: UN. World Economic Survey, 1981-1982, New York, 1982, p. 66. (49 ülkeden derlenmiş bilgi).

utanç verici sözleşme koşullarına bağlı ödünçler (4.6 milyar dolar) alarak finanse ettiler.

Şaşırtıcı büyüklüğü, korkutucu büyümesi ve kötüleşen koşulları yüzünden, birçok yazarın, sözcüğün dar teknik anlamıyla, toplanamaz ve ödenemez saydığı Üçüncü Dünya'nın borcu, eskimiş bir uluslararası ekonomik düzenin us-dışılığının ve yaşayamazlığının belki de en açık dışavurumlarından biridir.

Gerçeğin ta kendisi şudur ki, küçücük bir azınlığın karşısında pek büyük bir çoğunluğun sürekli iflasını gerektiren bir borç birikimini kendi işlemlerinde içermeyi kesinlikle kaçınılmaz bulan bu düzen, kendi saçma ve zararlı doğasını apaçık göstermektedir.

Latin Amerika'nın dış borcu buna iyi bir örnektir. Bu borç, 1981'de, yaklaşık yüzde 15 artarak nerdeyse 240 milyar dolara ulaştı. 1980 sonunda 208 milyar dolara vardı. Kesin olarak, brüt dış borç 1978'den 1981'e iki katına çıktı.

1982'DE BAŞLICA EĞİLİMLER

1982 boyunca, uluslararası ekonomi aşağıdaki önemli durumları gösterdi:[7]

- Gelişmiş büyük kapitalist ülkelerde yürütülen, moneter-kaynaklı ekonomik politikanın etkileri;
- büyüyen uluslararası ticaret gerginlikleri; ve
- azgelişmiş ülkelerin ekonomik durumunda, esas olarak kötüleşen ticaretlerinden ve uluslararası malî durumdan kaynaklanan, artan bozulma.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomik durumu, 1982'de, dünya ekonomisinin gelişiminde kesin bir etken oladurdu.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin müjdelenen toparlanması 1982'de gerçekleşmedi. Bu bakımdan, daha yeni hesaplamalar gösteriyor ki, yedi büyük gelişmiş pazar-ekonomisi ülkesinde ortalama Brüt Ulusal Ürün yüzde 0.5'e yakın azaldı; oysa OECD 1983 için yüzde 1.8'lik bir enaz büyüme bekliyor.[8]

Bu, özellikle, İkinci Dünya Savaşından beri en uzun ve en derin bunalıma katlanaduran ABD'nin durumunda kanıtlandı. 1982'de, ABD'nin Brüt Ulusal Ürünü yüzde 1.75 düştü. Kapitalist dünyanın bu esas gücünün sınai üretimi —ABD'nin ekonomik gelişiminde kesin bir gösterge— 1981 Ağustosundan beri durmadan azaldı; yüksek faiz oranları direndi; düşük oranlarda olmakla birlikte, tüketici fiyatları tırmanmayı sürdürdü; ve işsizlik 1982 Aralığında yüzde 10.8'e ulaştı.

1981-82 malî yılında 111 milyar dolara varan bütçe açıklarından dolayı faiz oranlarının karanlık görünüşü de buna eklenmeli-

dir. ABD resmî kaynakları, 1982-83 malî yılı için bütçe açığını 190 milyar doların üzerinde belirliyor. Böyle koşullarda, faiz oranlarında kısa süreli, istikrarlı, anlamlı bir düşme olacağını varsaymak güçtür. Oysa faiz oranları, azgelişmiş ülkeler dahil olmak üzere, bir bütün olarak kapitalist ekonomide önemli bir canlanma için belirleyici sayılıyor.

Uluslararası ticaret beklentileri de, Japonya, ABD ve AET'nin tutuştukları ticaret savaşından doğan korumacılığın yükselmesi anlamında, benzer biçimde tedirgin edicidir. En-üstüncelikli-ulus davranışının yolaçtığı ihlaller ve tarife-dışı engellerin yükselmesi hepsi de, bu durumda, 1982 Kasımındaki GATT [General Aggreement for Trade and Tariffs, "Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması"] Bakanlar Toplantısının başarısızlığına yolaçan en çarpıcı gelişmelerdir. [Tablo: 12]

[Tablo: 12]

1982'DE, BAŞLICA DÜNYA TİCARET DEĞİŞKENLERİ İÇİN YARIYIL PROJEKSİYONLARI
(Yüzde olarak yıllık ortalama değişme oranı)

	Dışsatımlar hacmi	Dışalımlar hacmi
Dünya ekonomisi	1.5	1.5
Gelişmiş pazar ekonomileri	2.5	1
Azgelişmiş ülkeler	-2.5	2
Sermaye fazlalı ülkeler	-20	5
Öbür enerji dışsatımcısı ülkeler	2	-
Net enerji dışalımcısı ülkeler	5	2

KAYNAK: UN. World Economic Survey, 1981-1982, New York, 1982, p. 56.

Ticaret alanında, azgelişmiş ülkelerin beklentileri, projeksiyonları teşvik etmekten uzak olan gelişmiş kapitalist ülkelerin olası toparlanmasıyla karşılıklı ilişkilidir. [Tablo: 13]

Benzer Projeksiyonlar, yukarıdaki tabloda görülebildiği gibi, Üçüncü Dünya ülkelerinin 1982'deki başlıca dışsatımlarının fiyatları için yapıldı.

Bununla birlikte, daha yeni hesaplamalar, dünya ticaretinin 1982'de azaldığını ve aynı yıl, petrol dışındaki ilksel metaların fiyatlarında yüzde 15'lik bir düşme olduğunu gösteriyor: besinde yüzde

[Tablo: 13]

1982'DE, ULUSLARARASI TİCARETTE FİYAT DEĞİŞMELERİ İÇİN YARIYIL PROJEKSİYONLARI
(Bir önceki yıla oranla yüzde olarak ortalama değişme)

Petrol dışındaki ilksel metalar	-4
Gıda	-10
Tropik içecekler	2
Yağlar ve yağlı tohumlar	-11
Tarımsal hammaddeler	-7
Mineraller ve madenler	2
Ham yakıt	-5

KAYNAK: UN. World Economic Survey, 1981-1982, New York, 1982, p. 59.

18, tarımsal hammaddelerde yüzde 13, mineral ve madenlerde yüzde 12.[9]

Ancak, azgelişmiş ülkelerin ekonomik durumunda 1982'deki kötüleşme malî alanda daha bellidir. [Tablo: 14]

1982'de, IMF'nin (Uluslararası Para Fonu'nun) ve Dünya Bankasının durmadan artan kredi sınırlamaları ve çözüm yokluğu karşısında dış borçlanma çoğaldı. Böylece, 1982 boyunca, özellikle Latin Amerika ülkelerince, yeni dış borç ödeme programları istendi. Böyle koşullarda, Üçüncü Dünya'nın dış borcunun, 1982'de, 626 mil-

[Tablo: 14]

1982'DE, AZGELİŞMİŞ ÜLKELER CARİ DENGESİ YARIYIL PROJEKSİYONLARI
(Milyar dolar)

Azgelişmiş ülkeler	-62.5
Sermaye fazlalı ülkeler	32.5
Öbür net enerji dışsatımcısı ülkeler	-20
Net enerji dışalımcısı ülkeler	-75

KAYNAK: UN. World Economic Survey, 1981-1982, New York, 1982, p. 63.

yar dolar dolayına varması, tümüyle anlaşılabilirdir.[10]

Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler yeni bir raporunun bir paragrafında, 1982'nin, gelişmekteki ülkelerin, yatırımlarında pek az artma olması veya hiç artma olmamasıyla, ekonomik büyümelerinin gene olağandışı ağır olduğu bir yıl sayılabileceği söyleniyor. Bu, yaşanan onyılın ilk yarısı boyunca ekonomik büyüme beklentilerini tehlikeye düşürebilir. Rapor, uluslararası ekonomik durumda anlamlı hiçbir ilerleme yoksa, en ağır gelişen birçok ülkede kesin bir gerileme olanağının gözardı edilemeyeceğini öne sürüyor.

Üç

METALAR VE DİĞER TİCARET SORUNLARI

1970'LERDE DÜNYA TİCARETİNDE GELİŞMELER

1980 ile 1982 arasında, dünya ticareti 1970'lerdeki ve hatta daha önceki ağır kapitalist ekonomik bunalım yüzünden anî bir yavaşlama göstermekle birlikte, ticaret dünya üretim oranlarından daha yüksek oranlarda arttı. Pek çok yazar, bu hızı uluslararası işbölümünün gelişmesine ve ulusal ekonomilerle pazarlar arasında artan karşılıklı ilişkiye yormayı önemle salık verdi. Geçen üç yıldaki anî düşme uluslararası ekonomik bunalımın yoğunluğunu göstermekle birlikte, ticarette böyle bir hız, bugünkü uluslararası ekonomik düzenin iyileştirilebilir ama temelde doğru işleyişine örnek olanın savaş sonrası dönemdeki sözde ekonomik başarı olduğu ileri sürülmek için kullanıldı. [Tablo: 15]

Besbelli, dünya ticaretinin gelişmesi Üçüncü Dünya için epey önemli bir konudur. Bu, ticaret genişlemesinin azgelişmiş ülkeler için öneminden, onların nicel ve nitel paylarından, ticarette büyüme ile gelişme sürecinin bir bütün olarak eklemlenmesinden, uluslararası ticaretin yapısal değişme için itici bir dinamik güç gibi ve azgeliş-

[Tablo: 15]

DIŞSATIMLAR
VE DÜNYA ÜRETİMİ DEĞİŞMESİ
1963-1981
(Hacim değişmesinde yıllık ortalama yüzde)

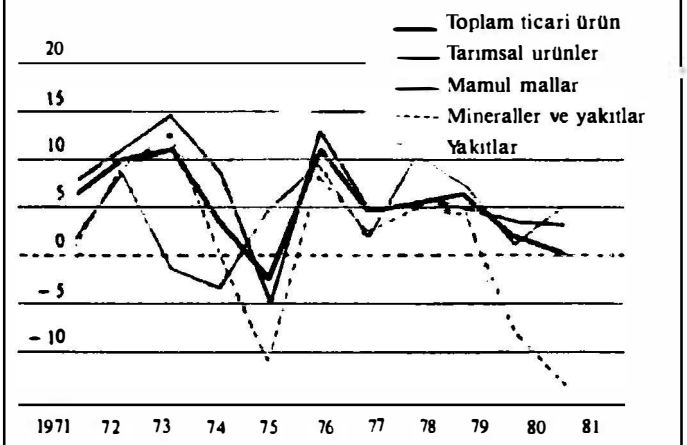
	1963-73	1973-81	1981
Dünya mal üretimi	6	3	1
Dünya dışsatımları	8.5	3.5	0

KAYNAK: GATT extracts. El comercio internacional, 1981-1982, Geneva, 1982, pp. 2-3.

mişliği, geriliği ve yoksulluğu altetmede bir etken gibi işleyebilmesini sağlayan yollardan ve araçlardan ileri gelmektedir. [Çizelge: 2]

[Çizelge: 2]

DÜNYA TİCARET HACMİNDE EĞİLİMLER 1971-1981
(Yıllık yüzde)

KAYNAK: The World Bank World Development Report, 1982.

İkinci Dünya Savaşının sonundan beri görülen ticaret genişlemesi, gelişmiş kapitalist ülkelerde ani düşmeler olmadan, göreli uzun büyüme dönemi de dahil olmak üzere, geniş bir ekonomik ve öbür süreçler ve gelişmeler alanını yansıttı; bilimsel-teknolojik devrimin etkisini; şu tüketim toplumunun kuruluşunu; ticaretin göreli liberalleştirilmesini (şimdi ciddî bir bunalım geçiriyor); uluslarüstü şirketlerin anlamlı yükselmesini; ve Üçüncü Dünya kökenli eğilimlerin dünya ticaretine —beklenenden daha az önemli— girişini yansıttı.

Bununla birlikte, bu ticaret genişlemesi, bugünkü uluslararası ticaretin temel nitelikleri gibi, ilkin, Üçüncü Dünya'nın kararsız durumunu; ve bugünkü uluslararası ekonomik ilişkiler sisteminin insafsızlıklarını yansıtan ticaretin, gerçekte engellediği bir kalkınmanın itici gücü olamayacağını vurguladı. Bu ticaret durumu, azgelişmiş ülkelerde kalkınmayı sağlayamaz ve varlıklı Batı ile azgelişmiş çevre arasındaki uçurumu daha da genişletmeye yarayan sömürü araçlarından birini simgeler.

Uluslararası ticaretin kimi temel özelliklerini anımsamak gereklidir; çünkü onlar gerçekliği hem anlamak hem dönüştürmeye çalışmak için sağlam çıkış noktalarıdır.

Birinci temel özellik, *azgelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payıdır.* Bu oldukça önemli gösterge, gelişmiş kapitalist ülkelerle Üçüncü Dünya arasındaki uçurumun nasıl büyüdüğünü açıkça gösterir; nitekim, gelişmiş kapitalist ülkeler 1950'de ulaşılmış yüzdeyi aşarak ve kesin bir nitel üstünlüğü sürdürürken yalnızca petrol fiyatı artmalarından geçici olarak etkilenmiş bir yükselme eğilimini koruyarak, 1980'de, dünya dışsatımlarındaki egemenliklerini daha da artırdılar.

Buna karşılık, Üçüncü Dünyanın dünya dışsatımlarındaki payı, 1980'de 1950'dekinden azdı — 1974-1980 yıllarındaki yüksek petrol fiyatlarının bile durduramadığı bir gerileme. Bu pay, 1950'den 1973'e değin, yüzde 30.8'den yüzde 19.2'ye düştü; 1974 petrol fiyatı artmaları dolayısıyla yükseldi.

Üçüncü Dünya nüfusunun yüzde 75'inin yaşadığı petrolsüz azgelişmiş ülkeler, bu anî düşme yüzünden, *ticari durumlarında gerçek bir çöküntü ile karşılaştılar.* Aşağıdaki tabloda görülebildiği gibi, bu ülkeler 1950'de dünya dışsatımlarının yüzde 23.6'sını gerçekleştirdiler. 1980'de bu rakam yüzde 11.2'ye düştü. [Tablo: 16]

Yukarda anılan ticaret çöküntüsü, üretken alanda ve mevcut teknolojide kuvvetli etkiler gösterir. Nitekim, 1950-1977'de, kişi başına Brüt Ülkeiçi Ürün, 1970 ABD dolarıyla, ABD'de 2576 dolar, Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde 1771 dolar ve Üçüncü Dünya

[Tablo: 16]

DÜNYA DIŞSATIMLARINDA BAŞLICA ÜLKE GRUPLARININ PAYLARI
(Yüzde)

	1950	1955	1960	1965	1970	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Gelişmiş kapitalist ülkeler	61.1	64.5	66.8	68.8	71.3	70.8	64.6	66.0	64.7	64.6	67.0	68.2	63.1
Azgelişmiş ülkeler (toplam)	30.8	25.5	21.7	19.6	18.0	19.1	27.0	24.2	25.9	25.8	23.3	25.6	28.1
Petrol dışsatımcısı azgelişmiş ülkeler	7.2	8.1	7.5	7.1	6.7	8.1	16.2	14.1	15.0	14.6	12.3	14.5	16.9
Petrolsüz azgelişmiş ülkeler	23.6	17.4	14.2	12.5	11.3	11.0	10.8	10.1	10.9	11.2	11.0	11.1	11.2
Sosyalist ülkeler	8.1	10.0	11.7	11.6	10.6	10.1	8.6	9.7	9.4	9.6	9.2	9.2	8.9

KAYNAK: UNCTAD verileri. Handbook of International Trade and Development Statistics, 1981, p.25

ülkelerinde, genel olarak, 126 dolar yükseldi. İki ülkeler topluluğu arasındaki uçurumun başka bir tehlikeli dışavurumu.

Üçüncü Dünyanın ticarette tedrici olarak yerinden edilmesi, *dünya ticaretinin coğrafî yöneliminde* gözlenen eğilimlerle birleşti. Gelişmiş kapitalist ülkeler bütün ticaretlerinin yüzde 70'ten çoğunu kendi aralarında gerçekleştirmeyi yeğlediler. Oysa azgelişmiş ülkelerle değişimleri yüzde yirminin biraz üstünde, onun da üçte birinden çoğu OPEC [Organisation of Petroleum Exporting Countries, "Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü"] üyesi ülkelerle idi. Azgelişmiş ülkeler ticaretininse yüzde 70'ten çoğu Batı ile, yaklaşık yüzde 25'i de kendi aralarındaydı. Bu da yukarı doğru yavaş bir meyil izleyerek, bir onyılda yüzde 5'lik önemsiz bir artma gösterdi. Üçüncü Dünya ticaretinin yaklaşık yüzde 4'ü sosyalist ülkeler pazarınadır.

Öte yandan, *mal tiplerine göre dünya ticaret yapısı*, mamul malların artan üstünlüğü, tarımsal ürünlerin sürekli gerilemesi ve yakıt değerinde yükselme biçimindeki o bilinen eğilime uyarlanır.

Bellidir ki, petrolün dışsatım değerinde artmalara ve mamul mallar payının göreli olarak azalmasına yolaçan petrol fiyatlarındaki düzensiz yükselmeler bir yana, mamul mallar dünya ticaretinin en dinamik ve stratejik sektörünü temsil eder, en kötü pay ise, en çok düşme eğilimleriyle birlikte en kolay zedelenen ürün tipini temsil eden tarımsal ürünlere düşer. [Tablo: 17]

[Tablo: 17]

MAL TİPLERİNE GÖRE DÜNYA TİCARET YAPISI
(Yüzde)

	1963	1973	1976	1978	1979	1980
Tarımsal ürünler	29	21	17	16	16	15
Yakıt olmayan mineraller	6	6	4	4	4	5
Yakıtlar	10	11	20	17	20	24
Mamul mallar	52	61	57	60	58	55

KAYNAK: GATT. El comercio internacional, 1980-1981, Geneva, 1981, p. 4.

Bundan ötürü, azgelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payı, özellikle petrol dışalımı yapanlarınki tedrici olarak azaldı, ve o ülkelerin pek çoğu, Üçüncü Dünya dışsatım gelirlerinin hâlâ yüzde 60'tan çoğunu sağlayan ve en zayıf dışsatım kesimi olan ilksel me-

talar dışsatımlarına bağlanmış kaldılar.

1981 ve 1982 felaketiyle karşılaştırılınca, Üçüncü Dünya ticareti için göreli olarak iyi yıl sayılan 1980'de, sanayileşmiş ülkeler, petrolsüz azgelişmiş ülkelerden 135.9 milyar dolar CIF dışalım yaptılar.[1] Yüzde 55'i ilksel metalar olan, yüzde 43'ü ise mamul mal dışalımları olarak kaydedilmiş bu rakam biraz dengeli bir yapı gibi görünüyor. Ama bu mamul dışalımların gerçek anlamı, bileşimleri ve kökenleri bilinince ortaya çıkar.

Petrolsüz azgelişmiş ülkelerin 1980'deki dışsatım yapısı gösteriyor ki, o yıl, bu ülkelerin mamul dışsatımı, toplam dünya mamul mallar dışsatımının ancak yüzde 9'una eşittir. Bununla birlikte, bu mamul mal dışsatımlarının zayıflığı, onların iç bileşiminde açıkça görülür. Bu ülkeler grubunun dünya toplamından aldığı en büyük pay (yüzde 37) giysilerdedir, onu dokumalar (yüzde 20) ve ayakkabı, çorap, spor ve gezi gereçleri, oyuncaklar vb. de içinde olmak üzere, çeşitli işlenmiş tüketim malları (yüzde 17) izlemektedir.

Buna karşılık, stratejik kimyasal maddeler, makine ve elektrik sanayii ürünleri, demir ve çelik yüzde 5'i geçmez. Bu da, dışsatımı yapılan mamul malların en çoğunun dokumalar ve giysiler olduğunu açıkça gösterir. Bu ürünler, basit teknolojilerle iş görmek için bol ve ucuz emek kullanımının, iplik-dokuma-giysi bileşiği *(complex'i)* denen işleyişi denetleyen uluslarüstü şirketlere yüksek kâr oranları sağladığı bir sınai üretimin tipik örnekleridir.

Sanayileşmiş ülkelerce 1980'de dışalımı yapılan mamul malların yüzde 70'inin, ana dürtüleri ucuz emek olan uluslarüstü yan kuruluşların etkinliğine büyük çapta dayalı olarak, son yıllarda güçlü bir hazır giysi ve tüketim malları sanayiinin kurulduğu dört veya beş Güney-Doğu Asya ülkesinden gelmiştir. Bu olgu yukarıda söylenileni kuvvetlendirmektedir.

Bu, gelişmiş kapitalist ülkelerle petrolsüz azgelişmiş ülkeler arasındaki 1980 ticaret dengelerinde tümüyle özetlenmektedir. O yıl, sanayileşmiş ülkeler ilksel metalarda 48.2 milyar dolarlık bir açık göstermişler, ama bu açık mamul mallardaki 60.4 milyar dolarlık bir fazla ile bol bol kapatılmıştır. [Tablo 18]

Mamul mallar ticareti tipe göre incelenirse, şu görülüverir: Makine, elektrik, demir ve çelik sanayilerinin stratejik ürünlerinden ve kimyasal maddelerden; ilksel metalarda, dokumalarda ve giysilerde verdikleri açıkları büyük ölçüde aşan 77.7 milyar dolarlık bir fazla sağlayan gelişmiş ülkeler, böylece, pek çoğu enerji kaynakları eksikliği ve azgelişmişlik düzeyleri yüzünden dünya ekonomisindeki en yoksul grubu oluşturan ülkelerle ticaretlerinden —ilksel meta fiyat-

[Tablo: 18]

GELİŞMİŞ PAZAR-EKONOMİSİ ÜLKELER İLE PETROL DIŞALIMCISI AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDAKİ TİCARET DENGESİ
(Milyar dolar)

	1973	1980
Mamul mallar	23.7	60.4
İlksel metalar	-20.7	-48.2
Denge (bütün mallar)	3.0	12.2

KAYNAK: GATT. El comercio internacional en 1980-1981, Geneva 1981, p. 24.

larının karşılaştırmalı olarak yüksek olduğu bir yılda— 12.2 milyar dolara varan bir ticaret fazlası elde ettiler.

Yalnız 1973 ile 1980 arasında, makine ve elektrik sanayii ürünleri, bu ülkelerin ticaret fazlası için en temel kayrtak olarak iş görerek, fazlayı artırıp sanayileşmiş ülkelere 19.7 milyar dolardan 54.6 milyar dolara çıkan katkıda bulundular. [Tablo: 19]

Şimdiye değin ne söylendiyse, hepsi, istatistik rakamlarla ve deneysel açıklıkla kanıtlanmış, iyi bilinen olguların yalnızca yeniden gözden geçirilmesidir. Rakamlar, Üçüncü Dünyanın dünya ticaretindeki payının tedrici olarak yerinden edildiğini; Üçüncü Dünyanın en çok zedelenebilen ve en düşük fiyatlı mallara bağımlı olduğunu; ve hafif endüstriye teknolojik gerilik, ticari dengesizlik ve metalların geleneksel karakteristiğine ekonomik tabiyet *(subordination)* aktarırken, muhtemelen yeni bir bağımlılık biçimini yansıtan, mamul mallar ticaretinde bir büyümeyi gösteriyor.

METALAR VE ULUSLARARASI TİCARET

Ama bunlar, dünya ticaretinin Üçüncü Dünyadaki olumsuz yanlarının hepsi değildir.

Yukarıda bildirildiği gibi, azgelişmiş ülkelerin dışsatım gelirlerinin yüzde 60'tan çoğu [ilksel] metalar pazarlamaktan gelmektedir. Dünya ticaretindeki en kötü pay bu ülkelerindir. Geçen iki yılda, bu ülkeler, Üçüncü Dünya için ciddî sonuçları olan gerçek bir ekonomik felaket yaşadılar.

Mamul mal dışsatımları önemli, pek az (10'u aşmaz) Üçüncü

[Tablo: 19]

GELİŞMİŞ PAZAR-EKONOMİSİ ÜLKELER İLE PETROL DIŞALIMCISI AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDAKİ TİCARET DENGESİ. MAMUL MALLAR TİCARETİ
(Milyar dolar)

	1973	1980
Makine ve elektrik endüstrisi ürünleri	19.7	54.6
Demir ve çelik	2.8	6.6
Kimyasal Maddeler	4.9	16.5
Alt-toplam	27.4	77.7
Çeşitli işlenmiş tüketim malları	-0.9	-5.7
Giysiler	-3.0	-12.4
Çeşitli yarı işlenmiş mallar	-0.2	1.0
Dokumalar	0.4	-0.2
Toplam mamul mallar	23.7	60.4

KAYNAK: GATT. El comercio internacional en 1980-1981, Ginebra, 1981, p. 24.

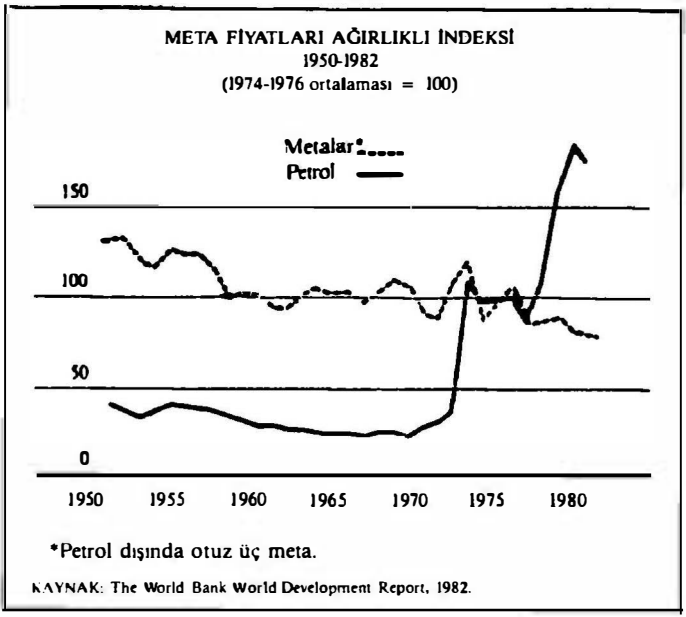
Dünya ülkesi olduğu, petrol dışsatımcılarının da çok küçük bir grup olduğu gerçeği, esas olarak meta (gıda, tarımsal hammaddeler, minarel hammaddeler) dışsatımlarına bağımlı yüz dolayındaki azgelişmiş ülkenin açık bir ekonomik resmini verir. Latin Amerika'da — Üçüncü Dünya'nın en sanayileşmiş bölgesinde— meta dışsatımları toplam dışsatımların yaklaşık yüzde 50'sini oluşturuyor. Petrol dışsatımı yapan ülkeler sayılmazsa, metalar payı toplam bölgesel dışsatımların yüzde 80'ine yakındır.

Metalar sorunu Üçüncü Dünya için önemini sürdürüyor. Gerçekten, metalara bağımlılık, Üçüncü Dünya'daki önemli ortak çıkarları daha global ve derinlemesine bağlayıp belirleyen özelliklerden biridir.

Metaların elverişsiz konumunu pek çok inceleme kanıtladı. Doğal metalar yerine yapma ürünlerin artan ikamesi gibi ekonomilerimizi sürekli tehdit eden iyi bilinen olguları yinelemek gereksizdir. Uzun dönemler boyunca gerçek fiyatlardaki eğilimler, genellikle gelişmiş batı dünyası iktisatçılarının benimsedikleri belirli iyimser, kısavadeli anlayışları özellikle açığa vurup onlara kesinlikle meydan okuyorsa da, yapma ürünlerin olumsuz fiyat eğilimleri gerek uzun ge-

rek kısa vadede gözlenebilir. [Çizelge: 3]

[Çizelge: 3]

1960-1981 dönemindeki gerçek fiyat hareketi gözönünde tutularak, 1981'de ülkelerimizi pek ciddî etkilemiş felaketli fiyat durumu hiç anılmadan, Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunluğunun dışsatım gelirlerinin başına neler geldiği anlamlı bir resimde gözlenir.

Yeni bir FAO [Food and Agriculture Organisation, "Gıda ve Tarım Örgütü"] incelemesi, yıllık dışsatımları 80 milyar doların üzerinde değerlendirilmiş 15 tarımsal metaın gerçek fiyat eğilimlerini analiz etti.[2] Bu incelemeden alınmış kimi paragraflar aşağıdadır. Sözü verilere bırakalım.

Şeker: 1981 Eylül başlarında, cari fiyatlar pound başına gene 9 sent düştü ve gerçek fiyatlar yirmi yıl önceki düzeylere geri döndü.

1982 Eylülünden sonra şeker fiyatları durumu kötüleşti. Cari fiyatlar pound başına 6 sent düştü ki, bu, gerçek satınalma gücünde 1960 fiyatlarından 2 sent daha azdır.

Kahve: 1981 ortasında reel terimlerle, 60'ların başlarındaki düşük ortalama düzeyine düştü.

Şu da belirtilmelidir ki, fiyatların düşüklüğü yüzünden, dışsatımcılar, dışsatım gelirlerini korumak için, ticaret yapılan kahve hacimlerini 1960-1962'de 2.6 milyon tondan 1978-80'de 3.6 milyon tona arttırmaya zorlandılar.

Kakao çekirdeği: Reel terimlerle, düşüş, 1981 ortalarında kakao fiyatlarını aşırı ve sürekli geri iterek, 1960'ların ortalarındaki düzeylere, ve 1940'lardakilerin altına indirmeye zorladı.

Açıkça, dünya çapında ticaret hacmi 1960 başlarına oranla artmadığı için, kakao çekirdeğinden sağlanan bütün dışsatım gelirlerinin gerçek değeri azaldı. Gana özellikle tersine etkilendi, çünkü cari dışsatım hacmi 1960'ların başlarında ulaşılanın yarısıdır.

Çay: Gerçekte, çay için gerçek satış fiyatları, yıllık bir tabanda, 1960 düzeyinin üçte biri gibidir. Bundan dolayı, geçen yirmi yılda, dünya çay ticaret hacmi yüzde 60 artmakla birlikte, gerçek dışsatım gelir değeri önemli ölçüde azaldı.

Muz: 1970'lerde, cari fiyatlarda yukarı doğru keskin bir eğilim ayırt edici olmakla birlikte, reel terimlerle muz fiyatları son yirmi yılda yüzde 20'den çok düştü.

Muz dışsatımcıları da, dışsatım gelirlerini rizikolu biçimde korumak üzere, dışsatımlarını geçmiş yirmi yılkinin üçte ikisine yakın artırmak zorunda kaldılar.

Pirinç: Tersine reel terimlerle, geçmiş yirmi yılın eğilimi aşağı doğruydu: son yıllardaki gerçek pirinç fiyatları, geçmiş iki onyıl boyunca herhangi bir dönemde olduğundan düşüktü.

Dışsatım gelirlerini korumak için, 1960'ların başlarında pazarlanmış 6-7 milyon tonluk hacimleri, 1981'de 12 milyon dolayına çıkarmak gerekti.

Jüt: Son 1980-1981 hasadında elverişsiz pazar durumunun bir sonucu olarak, orta nitelikli jüt için dünya pazar fiyatları, cari terimlerle, ton başına 290 dolar dolayında başladı. Bu fiyat, 20 yıl önceki gerçek fiyatın üçte biridir.

Sisal [kenevir]: Sisal kesimini yoğunlaştırma özendirmeleri, polipropilen sakızı fiyatlarında bir azalma ile birlikte, lif ve tarımsal kullanım için denk-ipi sisal fiyatlarını 1980 başlarında sarstı, gerçek fiyatı düşürerek 70'lerin başlarındaki yetersiz düzeylere ve 1960'takilerin 40 sent altına indirdi ve bugüne dek sürdürdü.

Doğal kauçuk: 1981'de fiyatlar, 1980'de talebi olumsuz etkileyen önemli durgunluk yüzünden, 1970'lerin başlarındakinden biraz yüksekti ve 1960 düzeyinin yüzde 60 altındaydı.

Kauçuk dışsatımcıları, büyük çabalarla, bu arada ticaret hacmini 1960'a oranla yüzde 60 dolayında artırarak, dışsatım gelirlerinin düşmesini önlemeyi denediler.

FAO incelemesine göre sığır eti, soya fasulyesi, hurma yağı, pamuk ve öbür metalar da benzer fiyat düşmelerine uğradı. Bu örnekler, arada sırada aşırı yükselme ve düşmelerle bağlantılı düşük gerçek fiyatlara doğru uzun vadeli bir eğilimin hep varolduğunu gösteriyor. Bütün bunlar, ülkelerimizle gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerini boğan o gergin süreci biçimlendiriyor.

Görülebildiği gibi, bu metaların dışsatımcılarından birçoğu, ancak artan tutarlarda —1960'ta gereken tutarların yüzde 60'ı veya daha çoğu— mal teslim ederek, gerçek dışsatım gelirlerini 1960'taki düzeylerde tutabilmektedirler.

Genellikle, FAO, yalnız 1970 ile 1978 arasında, bütün metalarda gerçek dışsatım gelirlerinin düşük gelirli Afrika ülkeleri için yüzde 7 ve Asya için yüzde 23 azaldığı görüşünü benimsiyor.

Bundan başka, gerçek fiyatlardaki uzun vadeli eğilimler, meta olarak minerallerin zayıf durumunu açığa vuruyor. Nitekim, alüminyum, boksit, bakır ve demir cevheri dünya ticaretinde, mamul dışsatımlar fiyat indeksiyle deflate edilmiş fiyatlar, 1979'da, 1955'te ulaştıkları düzeyin altındaydı.[3]

Gerçek fiyatlardaki düşme meyli, ülkelerimizde iyi bilinen ve basit bir dışsatım gelirleri planlamasını bile engelleyen o düzensiz aşırı yükselmeler ve düşmelerle birlikte bulunur. Bu, ekonomilerimizde anî bir iflasa ve borçluluğa düşmenin izlediği kısa süreli daha az yoksulluk anları yaratan spazmodik etkiye yolaçar. Geleneksel olarak, bu kısır döngüdeyiz ve her yeni döngüde daha kötüleştirilmiş bir konuma düşüyoruz.

Böyle koşullar altında, 1980 ve 1981 arasında, yirmi ülkenin IMF'nin telafi edici denen finansmanını dilemeye zorlanması, ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun STABEX planında bulunan fonların Afrikalı, Pasifikli ve Karayibli ülkelerin açıklarını kapamaya yetersiz olması, tümüyle anlaşılabilirdir.

İlksel metalar üreticileri ve dışsatımcıları olarak durumumuz, bizi dünya ekonomik merdiveninde en alt basamağa yerleştiriyor ve geniş Üçüncü Dünya yığınlarının yaşaması ve gelişmesi için korkunç gereksenen gelirlerden yoksun bırakıyor. UNCTAD Yazmanlığı şunu hesapladı: Azgelişmiş ülkeler, 1975'te dışsatım metalarımn onunu yarı işler aşamaya ulaşsaydı, işlenmemiş ürünlerden sağlanan ve 19.7 milyar dolara varan gelir, 27.2 milyar dolar yükselirdi.[4]

Uzun vadeli eğilimlerin dramatik olarak ne denli ters olduğu

bir yana şimdiki görünüş felaketlidir.

Gelişmiş kapitalist ekonomilerden doğan bunalım, azgelişmiş ülkelerin dış ticaretinde de yıkıcı bir etki yaptı. 1981 ve 1982'de, 82'nin rakamları hâlâ eksik olmakla birlikte, fiyatlardaki dalgalanmalar Üçüncü Dünya dışsatımları için düpedüz felaket oldu.

Önceden söylendiği gibi, petrol dışındaki metalar bir bütün olarak dikkate alınırsa, 1981'de fiyatlardaki azalma yüzde 15.6'ydı, ama gıda alt-grubu için yüzde 21.3'e ulaştı. 1978 ile 1981 arasında, petrolsüz azgelişmiş ülkeler, ticaret hadlerinde yüzde 20 dolayında bir gerilemeye tanık oldular. [Tablo: 20]

[Tablo: 20]

META FİYATLARINDA DEĞİŞMELER
(Yüzde)

	1981	1982
Petrol - dışı ilksel metalar	-15.6	-15.0
Gıda maddeleri	-21.3	-18.0
Tropikal içecekler	-18.9	-13.0
Yağlar ve yağlı tohumlar	-13.0	
Mineraller ve madenler	-12.3	-12.0

KAYNAK: UN, World Economic Survey, 1981-1982, New York, 1982, p.59, ve UNCTAD tahminleri.

Meta fiyatlarındaki kimi düşüşler gerçekten keskindir. Şeker fiyatları, 1980 Ekiminde bir poundu 42 sent iken, 1981 Aralığında yüzde 70, ve 1982 Kasımında pound başına 6 sentlik bir gerilemeyle yüzde 85 dolayında düştü. *Bu fiyat düşmeleri, 1981'de, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Toplumsal İşler Yazmanlığının ılımlı hesaplamalarına göre 8 milyar dolara yakın yitik yarattı.*

Belirtildiği gibi, son yıllarda, ticaret hadlerindeki gerileme Üçüncü Dünya için aşırı belirgindi. Düzensiz dalgalanmalar hesaba katılmadan, ülkelerimizin sürekli, uzun vadeli bir eğilim olarak katlandıkları bir görüngü olan bu gerileme, olumsuz etkilerini kanıtlayan birçor incelemeye konu olmuştur. UNCTAD, ECLA, FAO ve öbür uluslararası kuruluşlarca kullanılan bir yığın istatistik veri, bu gerçekliği dile getiriyor.

Ama bunu daha da iyi açağa vuran, eşitsiz değişimin ülkelerimizdeki somut dışavurumu ve metaların artan elverişsiz konumu-

dur. FAO Genel Yönetmeni soruna aşağıdaki gibi baktı:

> Ticaret hadlerindeki sürekli gerileme aşağıdaki görüngülerle doğrulanabilir: Geçen onyılın sonunda bir ton muz dışsatımından sağlanan kâr, on yıl önce satın alabildiği çeliğin ancak yarısını alabiliyordu. Buğdayın durumu daha kötüdür. 1976'da, bir ton kakao çekirdeğiyle 16 ton buğday satın alınabiliyordu. Şimdiki fiyatlar ise bir ton kakao çekirdeğiyle ancak 9 ton buğday almaya elveriyor.[5]

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki bu büyüyen ve haksız eşitsiz değişim görüngüsünü anlatmak için, FAO Genel Yönetmenin sunduklarından başka, petrol fiyatlarının etki biçimini de içeren örnekler var:

- 1960'ta, bir ton şeker satılarak 6.3 ton petrol alınabilirdi. 1982'de bir ton şekerle ancak 0.7 ton petrol alınabildi.
- 1960'ta, bir ton kahveyle 37.3 ton gübre satın alınabilirdi. 1982'de, bir ton kahveyle yalnızca 15.8 ton gübre alınabildi.
- 1960'ta, bir ton muz satılarak 13 ton petrol alınabilirdi. 1982'de ancak 1.6 ton alınabildi.
- 1959'da, 24 ton şeker satılarak sağlanan gelirle, 60 HP'lik bir traktör alınabilirdi. 1982 sonuna doğru, aynı traktörü satın almak için 115 ton şeker gerekiyordu.
- 1959'da, 6 ton jüt lifi satımı geliriyle, 7-8 tonluk bir kamyon satın alınabilirdi. 1982 sonlarında, aynı kamyonu almak için 26 ton jüt gerekliydi.
- 1959'da, bir ton bakır tel satımı geliriyle, tıbbî amaçlar için, 39 Röntgen *(X-ray)* tüpü alınabilirdi. 1982 sonlarında ise ancak 3 Röntgen tüpü alınabildi.*

*Hesaplar şu kaynaklara dayanıyor: *US Exports*, September-December, 1981, US Department of Commerce; *Comercio Exterior de Cuba 1959* Junta Central de Planificación, ve Instituto de Coyuntura of the Ministry of Foreign Trade of Cuba'dan veriler.

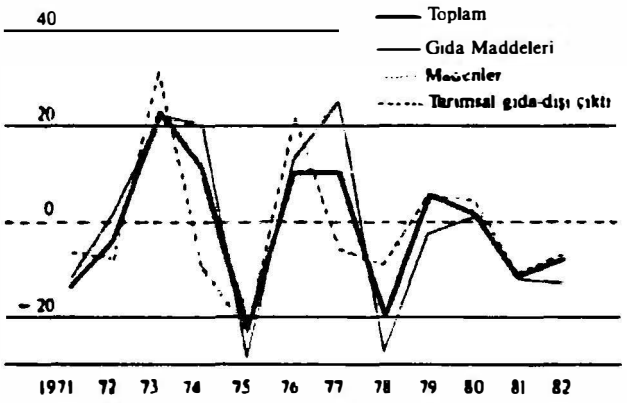
Son iki yıl, bütün Üçüncü Dünya ülkeleri için ekonomik ve, elbette, ticarî bir felaket anlamına geldi. Afrika'da, dışsatımlar, 1981'de önceki yıldakinden azdı. Bölgede yaklaşık 12 milyar dolarlık bir ticaret açığı yığıldı, veya bölgenin brüt ülkeiçi ürününün yüzde 5'i dolayında bir yitiğe uğrandı.

Ters ticaret hadlerinin özellikle belirgin bir dışavurumu, petrolsüz azgelişmiş ülkelerin 1980'e değin yaklaşık yüzde 8 olan 1981'de ancak yüzde 4'e ulaşan dışsatım büyümesindeki daha önce anılan azalmadır. Ama Üçüncü Dünyanın pek çok yerinde olası büyüme ve geçim standartları için önemce çok daha çarpıcı olan, 1981'deki dışalımın keskin azalmasıdır. Dışalımlar büyüme oranı, önceki yılların yüzde 5'i aşan düzeylerine oranla düşerek, ancak yüzde 2 oldu.

Sağlanamayan veya aşırı pahalı olan kalkınma finansmanından, hatta ticaret finansmanından doğan bu şiddetli daralma, istenmeyen, kaçınılmaz ve acılarla dolu bir yoldu. Bu, metalardaki duru-

[Çizelge: 4]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN DIŞSATIM FİYATLARINDA YILLIK DALGALANMALAR*
(yüzde)

*Azgelişmiş ülkelerin meta dışsatımlarının cari fiyatlarıyla ağırlıklı, petrol-dışı 33 meta örneğine dayandırılmış; imalat birim değeri indeksiyle deflate edilmiştir.
KAYNAK: The World Bank World Development Report. 1982.

mun 100'ü aşkın ülkede 1.8 milyar insan için felaket demek olduğu Üçüncü Dünya'da bugünkü ekonomik durumun yoğunluğunu ve çetinliğini açığa vurmaktadır. [Çizelge: 4]

METALAR VE ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLER

1976'da yayımlanmış bir UNCTAD incelemesi, üretici ülkelerin meta pazarlamaktan aldıkları nihai fiyat payının aşırı düşük olduğunu hesapladı.[6] Paylar, demir ve boksit için yüzde 10'dan az; çay, kahve, kakao çekirdeği, turunçgiller, muz ve jüt için yüzde 20-40 ve şeker için yaklaşık yüzde 50'dir.

Yukardakilere taşıma gideri ile öbür yöresel maliyetleri içeren dışsatım fiyatları eklenseydi, o zaman üreticinin payı gerçekten anıl-

maya değmezdi.

Yeni başka bir UNCTAD incelemesi, lif ve dokuma üretim-pazarlama kompleksinde, pamuk üreticisinin payının ne denli az olduğunu türnüyle gösterdi. Doğrudan üretici, bir hazır pamuklu giysinin nihai perakende satış fiyatının yaklaşık yüzde 6.4'ünü almaktadır. Demek ki perakende 8.04 dolara (1974) satılan bir parçaya karşılık 52 sent alıyor.[7]

Son yıllarda kimileri Birleşmiş Milletlerce yapılmış çeşitli incelemeler, uluslarüstülerin zararlı işlemlerini ve sofistike sömürme tekniklerini sergileyerek, çapraşık manevralarını aydınlattı. Uluslarüstüler ilerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır; ama Üçüncü Dünya'nın ticaret sorunlarının bu çözümlemesinde, o şirketlerin bu alanda oynadıkları özellikle zararlı role değinmekten kaçınmak olanaksızdır.

Kendilerine özgü uluslararası ekonomik düzeni kurmaya çabalayan bu dev uluslarüstü holdingler, meta fiyatlarının düzensiz dalgalanmasında ve üretici ülkelerin nihai fiyattan en küçük payı almasında elbette suçsuz değillerdir.

İlkin uluslarüstülerin meta pazarlama üzerinde pek büyük denetimleri olduğu bilinmelidir. Bu temel olgu, pek bilinmekle birlikte, kendisine yaraşan dikkati her zaman görmemektedir. Gerçekte, gelişmekteki ülkelerce dışsatımı yapılan ilksel metalarda, bütün uluslararası ticaret, uluslarüstülerin denetiminde sürmektedir.[8]

Bu şirketlerin fiyat belirlemedeki karar verme gücü öyledir ki, *Üçüncü Dünyanın eşitsiz değişimle başa çıkabilmek amacıyla, ticaretine yeniden değer biçilmesiyle ilgili herhangi bir isteği —tutarlı olmak ve sorunun kaynağı ile bağlantı kurmak için— pazarlama üzerindeki uluslarüstü denetimin kökünün kurutulmasını ve ticari mekanizmaların bu uluslara transferini içermelidir.*

Post ve deri ayrı tutulursa, Üçüncü Dünya dışsatımlarının büyük çoğunluğunu meydana getiren 18 metaın pazarlaması üzerindeki uluslarüstü denetim, yüzde 50-60 arasında değişmektedir, ve bu ürünlerin 11'i için yüzde 85-95'tir. [Tablo: 21]

Bu bunaltıcı denetim, birden çok meta ticaretiyle uğraşan birkaç şirketçe kullanılmaktadır. UNCTAD'ın uluslarüstülerin gücüyle ilgili yukarda anılan incelemesinde şunlar belirtiliyor:

> Bugün, büyük 15 ticari şirket, dünya pamuk ticaretinin yüzde 85-90'ını denetliyor. Bunlar başka birçok ilksel meta pazarı üzerinde de böyle bir denetim sürdürüyorlar; örneğin, yaprak tütün pazarında, uluslararası ticaretin yüzde 85-90'ını doğrudan doğruya altı uluslarüstü denetliyor; muz pazarında, yüzde 70-75'i üç şirket denetliyor; ve kakao çekirdeğinde beş şirket dünya ticaretinin yüzde 75'ten çoğunu denetliyor. İşte, önemli dört metaın durumu.[9]

[Tablo: 21]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLERLE DIŞSATIMLARI, 1976

	Toplam dışsatımlar (milyon dolar)	*Uluslar-üstülerce pazarlanan yüzde*
Gıda maddeleri		
Kakao çekirdeği	1 737	85
Muz	793	70-75
Tütün	1 079	85-90
Çay	827	85
Kahve	7 831	85-90
Şeker	4 881	60
Pirinç	1 102	70
Buğday	449	85-90
Tarımsal hammaddeler		
Post ve deri	29	2
Doğal kauçuk	2 202	70-75
Pamuk	2 692	85-90
Jüt	172	85-90
Orman ürünleri	4 169	90
Mineraller ve madenler		
Ham petrol	2 914	7
Bakır	303	85-9
Demir cevheri	125	90-9
Boksit	518	90-95
Kalay	60	75
Fosfatlar	850	50-60

NOT: Petrol, bakır, demir cevheri, kalay, post ve deri verileri 1973'e karşılıktır.

KAYNAK: UNCTAD. Dimensiones del poder de las empresas transnacionales, p. 61.

Daha da yakınlarda, uluslararası ekonomide, genel ticari şirketler denen, kahveden madenlere ve hatta türlü mamul mallara değin binlerce ürün (her biri için 20-25 bin ürün olduğu hesaplanıyor) satan dev pazarlama şirketleri doğdu.

Örneğin, daha önce anılan UNCTAD raporuna dayanan aşağıdaki paragraf, pamuk pazarındaki durumu apaçık dile getiriyor:

Fiyatın serbest bir piyasada oluşumu yaygın efsanesinin tersine, küçük bir grup spekülatör ve çeşitli metaların ticaretiyle uğraşan büyük şirketler, dünya pamuk fiyatlarının kısa vadeli hareketlerinde güçlü ve belirgin bir etki kullanmaktadır. Uzun vadeli hareketler ise, belli başlı kimyasal ve petrokimyasal şirketlerin iş etkinliklerini ve fiyatları da içeren öbür etkenlerce belirlenmektedir. Bu yüzden, dünya pamuğunun yüzde 80'inden çoğunu üreten sosyalist ve gelişmekteki ülkeler, dünya pamuk fiyatlarının kısa ve uzun vadeli hareketlerinde ancak sınırlı bir rol oynamakta ve fiyat dalgalanmalarını kabul etmek ve özellikle kalkınmak için başlıca sağlam para ve fon kaynağı olarak pamuk dışsatımlarına bağımlı ülkelere olası zararlı etkilerine katlanmak durumundadırlar.[10]

Gerçekten, bu dev şirketler bir fiyat koyup ürünü almakta ve belirlenmiş fiyatla pazarın soğurabileceği herhangi bir miktarda satmaktadırlar. Bunlar, tekel kârlarını maksimize etmek ve dolayısıyla, geniş ölçekli işlemlerle, bir üründeki kâr azalmalarını öbürlerindeki kâr artmalarıyla karşılamak, ve farklı ürünler arasındaki karşılıklı ilişkilerden kurnazca yararlanmak için satıcının saptadığı sözde "düzenlenmiş fiyatlar"dır.

Bu tekeller, ham pamuk/pamuk ticareti/iplik/dokumalar/giysiler/dokuma makineleri zincirinde olduğu gibi, üretim-pazarlama komplekslerinde birbirine bağlanmış birçok ürün arasındaki ilişkiyi gizleyen, sırası gelince petrol/doğal gaz/petrokimyasal ürünler/kimyasal lifler zincirine karşılıklı etkilerle bağlanan geleneksel ürün-ürün *(product-by-product)* çözümlemelerin yetersizliğinden de yararlanmaktadır.

Uluslarüstülerin pek çok metaın pazarlanmasında perakende fiyatın yüzde 80-90'ını aldıkları olgusu gözönünde tutulursa, ticaret hadlerindeki gerilemenin algılanışı, muz konusundaki bir UNCTAD incelemesinin ortaya koyduğu gibi, yeni karakteristikler kazanır.[11]

Bu bağlamda, olağan ticaret istatistiklerine dayanan o iyi-bilinen ticaret hadleri göstergeleri, azgelişmiş ülkeler için gerçek ekonomik çıkarları güçlükle dışavurabilir; çünkü, uluslarüstülerin işe karışması önlenmeksizin yürürlükteki koşullarda bir fiyat artması, ulusal üreticilere ancak marjinal bir pay verebilir, ve böyle üreticilerle, uluslarüstülerce mal edinilen *(appropriated)* artan pay arasındaki uçurumu genişletir.

1981 Temmuzunda, gelişmiş kapitalist ülkelerin uluslarüstü şirketleri, kaydedilmemiş denen filoyu da içermek üzere, dünya ticaret filosunun yüzde 80'ini denetledi; yüzde 12 azgelişmiş ülkelerin elindeydi ve artakalanı öbür ülkelerce denetlendi. Bu demektir ki, uluslararası konferanslarda deniz taşımacılığıyla ilgili olarak konan te-

kelci navlun ücretleri ödemeleriyle, böylece ödemeler dengesi açığını artırarak, ülkelerimizden sağlam para biçiminde bol bol kaynak çıkarılıyor.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDEN MAMUL ÜRÜN DIŞSATIMI

Azgelişmiş ülkeler, dünyayı ileri teknolojili sanayileşmiş bir alan ile ilksel metalar üreten bir alana bölmeye çabalayan —gelişmiş kapitalist ülkelerden kaynaklanan çeşitli eklemelerle günümüze kadar gelen, ve bir ekonomik politikaya dönüştürülen— klasik sanıyı yadsıdı. Bu eski ve direngen sanı, bir iklimsel belirlenimciliğe *(determinism)* veya önceden edinilmiş kaynakların kullanışlılığına dayanır, ve son zamanlarda sofistike ekonometrik kurnazlıklarla sunulmaktadır. Ama geriliğin ve yoksulluğun gerçekleşmesi ve derinleşmesi olarak tarihin hiç kuşkusuz kanıtladığı biricik ve sözde uygun bir konumu benimsemeyi reddeden ülkelerimiz, bu sanının bütün değişik biçimlerini de reddettiler.

Son iki onyılda, azgelişmiş ülkelerin dünya mamul mal dışsatımlarındaki payı, azgelişmişliğin üstesinden gelmenin ve modern teknolojiye kavuşabilmenin stratejik tek geçerli yolu olarak Üçüncü Dünya'nın sanayileşmesinde ilerlemek biçimindeki doğru kararla uyuşarak epey arttı.

Bununla birlikte, *ülkelerimize yeni bir bağımlılık biçimi dayatıldığı, böylece basit mamul mallar dışsatımcılarına dönüştürülerek, gelişme yönünü belirleyen sermaye ve sermaye malları dışalımını sürdürürken, uluslarüstü üretim-pazarlama sistemlerinin ağına düştüğü* açığa çıkınca, sanayileşme sürecinin bu parçası ile uluslarüstü şirketler arasındaki ilişki ciddî kaygılar uyandırır.

Dolayısıyla, hayli kârlı ve denetimsiz etkinlikleri için ucuz emekten yararlanan ve gerçek ulusal gereksinmelere yabancı modeller dayatan, uluslarüstü şirketlerin üretim ve ticaret yan kuruluşlarına dayandığı için kimi yazarların "tabi" *("subsidiary")* dedikleri bir sınai yapı yükselir.

Dokuma ve giysi sanayii, bu süreçte biricik değil, ama nicel bakımdan en önemli etkendir. Onun sınai sürecinin çeşitli aşamalarının düzenlendiği biçim, dokuma ürünlerindeki dışsatım patlamasının açık bir göstergesidir.

Zincir, iplik hazırlamayla başlar — birinci işleme aşaması. Bu aşamada emek yoğun, sermaye ise azdır. Dokuma sanayiindeki büyüme, son yıllarda bu aşamada büyük çapta yoğunlaşmıştır. Dünya iplik üretiminde Üçüncü Dünya'nın payı, 1950'de yüzde 19 iken, 1979'da yaklaşık yüzde 40'a yükselmiştir.[12]

Daha sermaye-yoğun olan, ileri otomasyon ve yoğunlaşma gerektiren sonraki aşama —trikotaj— hâlâ, gelişmiş kapitalist ülkelerce denetlenmektedir, ve o ülkelerde kurulmuştur. Mekanizasyonun ve otomasyonun daha az geçerli olduğu üçüncü aşama —giysi sanayii— hâlâ, azgelişmiş düşük-ücret ülkelerinde kuruludur ve küçük manüfaktür birimlerince sürdürülmektedir.

Son aşamaya —dokuma makineleri yapım ve satımına— gelince, bu aşama, bütün bu sektörün geleceğinin büyük ölçüde bağımlı olduğu ileri teknoloji ve karmaşık tasarım gerektirir. Azgelişmiş ülkelerin bu aşamadaki payı, dokuma sektöründeki güç ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Azgelişmiş ülkeler, dokuma makinesi dışsatım pazarının yüzde 5'inden azını ellerinde tutmaktadırlar; bunu artırmak için de pek az olanakları vardır.

Burada kısaca anlatılan bu süreçle ilgili olarak, UNCTAD şunu belirtti:

> Holdingler oligopolü, gelişen ülkelerde sanayileşmede iki özelliği beraberinde getirdi. Birincisi, esas olarak altı ya da yedi gelişmekte olan ülkeye, yan kuruluşların ve sınai sermayenin transferi, Üçüncü Dünya denilen ülkeler içindeki bölünmeleri kuvvetlendirdi, öyle ki "Üçüncü Dünya'mn sanayileşmesi" ifadesi, gerçeklikte, her şeyden önce o küçük ülkeler grubunda manüfaktür genişlemesi demektir. İkincisi, böyle bir sanayileşmeden sağlanan kârların büyük bir bölümünü gelişmekteki ülkelerin sınai girişimcilerinin büyüyen, ama hâlâ tabi *(subordinated)* kesimiyle paylaşsalar bile, oligopolistik şirketler alırlar. Sonuç olarak, kârların (benefits) bu sanayileşen ülkeler arasında dağılımı da sınırlıdır ve eşitsizdir.[13]

Ama, dokuma sektörü bir yana bırakılıp soruna daha global de yaklaşılsa, durum aynı şekilde açıktır.

Aşağıdaki tablo, uluslarüstü şirketlerin "tabileştirme" *(transnational "subsidiarization")* görüngüsünün ve bu şirketlerin Latin Amerika'da denetimlerinin derecesinin ayrıntılı bir görünümünü sunuyor. Bu rakamlara göre, ABD'nin Latin Amerika'dan yaptığı dışalımların yüzde 33.1'i, ABD uluslarüstülerinin yerel tabi kuruluşlarından gelmektedir. Mamul mallara gelince, pay yüzde 51'e çıkmaktadır. [Tablo: 22]

Öte yandan, ABD'de kurulu ana şirketlere bu bölgedeki ABD uluslarüstü tabi kuruluşlarından yapılan toplam dışsatım, 1971 ve 1975 arasında yüzde 69'dan yüzde 85'e yükseldi. Bu dışsatımlar mamul dışsatım büyümesi ve birtakım Latin Amerikalı ülkelerde süren sınai gelişmenin inandırıcı kanıtı sayılıyor; oysa, gerçekte, bunların gösterdiği, mamul mallar dış ticaretinin ve belli ki, ulusal ekonomik otoritenin denetimi ve kararları dışındaki üretimin, yüksek yüzdesi-

El Salvador	426.2	17.2	328.8	0.4	1.6	6.7	91.2	74.9
Guatemala	377.5	6.4	361.7	5.7	4.3	5.1	5.7	7.1
Honduras	255.3	40.2	233.9	40.5	5.6	7.5	13.9	46.7
Nikaragua	180.2	17.7	156.1	18.9	4.2	12.9	18.3	8.1
Paraguay	23.4	5.3	12.8	6.1	5.3	0.1	4.9	5.4
Uruguay	88.2	3.9	4.2	1.9	11.2	0.4	72.3	4.2
Haiti	169.9	27.5	46.7	33.2	17.7	9.7	101.1	28.4
Panama	158.9	39.6	113.8	27.2	6.0	24.3	34.2	85.5
Dominik Cumhuriyeti	625.7	13.0	482.8	5.6	59.0	18.0	71.5	48.0
Guyana	55.9	6.1	45.8	6.5	7.2	0.0	2.1	2.6
Jamaika	346.3	86.7	216.2	95.2	108.4	76.6	19.8	53.2
Surinam	120.5	33.9	58.9	38.8	59.7	30.0	0.6	0.7
Trinidad ve Tobago	1 655.9	77.3	753.4	81.5	207.4	54.3	689.4	79.8
TOPLAM 23 ülke	18 414.4		9 815.0		2 330.6		5 914.7	
TOPLAM Tabi kuruluşlardan	6 100.4	33.1	322.1	23.7	512.3	22.0	3 014.5	51.0

KAYNAK: ECLA. Las relaciones economicas externas de America Latina en los anos ochenta, p. 39.

[Tablo: 22]

ABD'NİN LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDEN DIŞALIMLARI, TOPLAM VE ABD TABİ KURULUŞLARINDAN GELME, IŞLENME DERECESİNE GÖRE SINIFLANMIŞTIR, 1977
(Milyon dolar ve yüzde)

	Toplam dışalımlar	Tabi kuruluşlardan yüzde	İlksel metalar	Tabi kuruluşlardan yüzde	Yarı-mamul	Tabi kuruluşlardan yüzde	Mamul mallar	Tabi kuruluşlardan yüzde
Arjantin	386.0	6.8	114.6	2.1	100.5	7.0	167.5	9.2
Brezilya	2 230.7	18.5	1 082.9	4.9	368.2	15.5	755.6	38.4
Meksika	4 647.3	48.3	2 080.0	30.5	547.6	28.5	1 803.6	70.8
Bolivya	160.3	4.4	115.4	4.2	42.4	3.4	1.3	9.1
Şili	229.4	5.0	65.6	10.3	139.0	3.0	15.4	2.9
Kolombiya	824.6	13.4	646.1	12.5	28.5	3.7	141.2	17.3
Ekvador	604.0	14.0	515.3	15.8	73.6	0.5	11.2	10.2
Peru	488.9	7.4	264.9	3.0	154.8	3.2	47.3	8.1
Venezuela	4 065.5	25.6	1 859.9	17.7	374.6	13.8	1 814.0	36.0
Kosta Rika	293.9	24.7	255.2	21.6	3.8	0.4	32.6	50.4

dir.

Böylece, *"tutsak ticaret"* denen *sistem* uluslararası ticareti karikatürleştirerek doğuyor —birçok yazar, dünya ticaretinin yüzde 40'ından çoğunu bu özellikte sayıyor— çünkü ticaret akımları uluslarüstü şirketlerin tabi kuruluşları ağı içinde yer alıyor Gerçekte dışsatım olmayan dışsatımlar gerçekmiş gibi kaydediliyor, ve ulusal üreticilerin harcadığı emeğin hakkını adilce vermek için değil, ama bir bütün olarak holding içinde kârları maksimize etmek amacıyla, kârları bir tabi kuruluştan öbürüne aktarmak için fiyatlar konuyor.

Bu transfer fiyatları, normal denen fiyatlardan epey farklıdır ve bunların etkileri uluslarüstü şirketlerin karakteristiği olan malî transferler kadar önemlidir. Kârlar vergi-sonrası-kâr olarak önemli olduğundan, uluslarüstü şirketler ağır vergilemeli ülkelerde sağlanmış kârları vergi oranları düşük ülkelere kaydırmak amacıyla fiyat manevraları yaparak vergi ödemelerini en düşük bir düzeye indirebilirler.

Başka bir işlem de, perakende kâr marjlarının, dışalımı yapılan mal fiyatlarının veya üretim maliyetlerinin belirli bir yüzdesini aşmasını önlemeye yönelik hükümet denetimlerinden kaçınmak için, dışalımı tabi kuruluşlardan yapılmış malların maliyetlerini şişirmektir. Zayıf paralı ülkelerden kârları ve hazine fonlarını çekmek ve sağlam para çekme sınırlamalarından kurtulmak için de transfer fiyatlarıyla oynanır.

Sonuç çarpık bir uluslararası ticarettir; ticarî sömürü ve eşitsiz değişim mekanizmasının bir parçası gibi işlev gören transfer fiyatlarıdır; ekonomiyi ve doğrudan gelişmeyi yönetmek anlamında ulusal yetenekte bir azalmadır; yeni bir biçimde, özü değişmeyen bir bağımlılıktır, gerçek eğilimler azgelişmişliğin yeğinleşmesini ve büyüyen bir yağmayı gösterirken olumlu bir gidiş olduğunu öne süren yanıltıcı uluslarası istatistiklerdir.

Üçüncü Dünyanın gelişmesinin başlıca engelinin uluslarüstü şirketler ve ana şirketlerin kurulu olduğu ülkelerin ekonomik politikaları olduğunu görmeden, azgelişmiş ülkelerin uluslararası ticaretini —ister metalar ister mamul mallar sözkonusu olsun— tanımlamak olanaksızdır. Bu holdinglerin etkinliğini bilmezlikten gelmek devekuşunun felsefesini izlemek olur: başını kuma gömmek. Uluslarüstü şirketler karşısında eşgüdümlü bir strateji ve onunla ilgili eylemler olmadan, ticaret genişlemesi ilişkilerinin bugünkü felaketli gidişinden kurtulmada ve ticareti kalkınma unsuru olarak kullanmada az ilerleme sağlanabilir.

ESKİ VE YENİ KORUMACILIK

Kapitalist sistem, başlangıcından beri, pratik amaçlarla, korumacı teoriler ve politikalara bağlanmıştır. Onbeşinci, onaltıncı ve onyedinci yüzyıl merkantilizmi, bugün ülkelerimizi özel yeğinlikle etkileyen şimdiki korumacılığın belki de en eski geçmişidir.

Azgelişmiş ülkeler için korumacılık, başlangıç halindeki sınai üretimi ve onun yarattığı istihdamı gelişmiş ülkelerin rekabetine karşı korumak için bir araç olabilir; ama, ekonomileri güçlü ülkeler, küçük bir grup ulusun servetinin dayanağı olan eski ve yeni sömürgecilik yüzyılları yüzünden geri kalmış pek büyük çoğunluğun kalkınmasını geciktirmek için bencil önlemler alınca, korumacılık tarihsel bakımdan adaletsiz olur.

Ülkelerimizin yaşadığı gerçeklik zalimce basittir. Büyük kapitalist güçler, ticaret liberalleşmesinin gerçek destekleyicileri olduklarını yineleyerek öne sürerken ve uluslararası pazarların sözde özgür işleyişine karışarak korumacılığı arttırmak olasılığı karşısında derin kaygı duyarken, ne zaman elverişli saydılarsa bizi ters etkileyen korumacı tedbirler aldılar.

Bu korumacı politikalar pazarlara girişi durdurur veya azgelişmiş ülkelerce dışsatımı yapılan ürünlerin rekabet gücünü azaltır.

Dikkatimizi korumacılığın Üçüncü Dünyaya etkilerinde toplamadan önce şu belirtilmelidir: Ticaret alanında korumacılığın çeşitli biçimleri —emperyalistlerarası rekabette bir politika aracı olarak— bunalıma kapitalist bir tepkiden ve gelişmiş ülkelerde yönetici sınıfların daha uluslararasılaşmış ve açık bir ekonomiden çıkarı olan uluslarüstüleşmiş sektörleri ile ülkeiçi pazara yönelik ülkeiçi *(domestic)* tekelci sektörleri arasındaki savaşımın bir tezahüründen başka birşey değildir. Bu çetin ve karmaşık rekabette gerçekten şansa kalan, bütün implikasyonlarıyla, gelecekte kimin ne üreteceği, ya da başka bir deyişle, 80'lerde ve ötesinde pazar denetimidir.

Pazarlar üzerinde denetim ve Üçüncü Dünyanın arz kaynakları, bu rekabette önemli bir rol oynar. Bu bağlamda, korumacılık istenmeyen üretimi caydırmak için kullanılır, ve liberalleştirmeye ülkeler veya ülke grupları pazarlarına girmek için başvurulur.

Korumacılığın evrim geçirdiği sır değildir. Ticari engellerin sözkonusu olduğu yerde, korumacılık daha sofistike ve daha etkili oldu. Gümrük tarifesinden, bugün yeni-korumacılığı karakterize eden tarife-dışı denen engellere bir kayma oldu.

Bugünlerde, yeni-korumacılık savunucuları, uluslarüstü şirket-

lerin bu süreçteki üstünlüklerini görmezden gelirken, pazarı yara rak mamul mal dışsatımlarını artıran, kimi Üçüncü Dünya ülkelerine saldırıyor. Bununla birlikte, manüfaktür sektöründe, OECD ülkelerinin Üçüncü Dünya'dan dışalımlarında, 15 yıl boyunca (1960-1975), ülkeiçi tüketimlerinin yüzdesi olarak, yüzde 1.2'den 2'ye önemsiz bir artma vardı. Bu, bu dışalımların o ülkelerin potansiyel tüketimine oranla önemsiz olmayı sürdürdüğünü ve Üçüncü Dünya mamul mallarının Batılı pazarları sözde istilasının gerçek olmadığını göstermekte.

Mamul mal dışsatımlarını artıran birkaç ülkeye bu suçlamalar yöneltilirse, gelecekte, kaçınılmaz olarak daha çok ülke daha çok mamul mal dışsatımı yapınca ne olacak?

1960'larda ve 1970'lerin başlarında, batılı birtakım yazarların, sabit değişim *(fixed exchange)* oranlarının esnemezlikleri *(inflexibility)* yüzünden korumacı önlemlerin ana nedeni olduğuna inandığını hatırlamanın da zamanıdır. Bununla birlikte, günümüzde, oynak değişim *(floating exchange)* oranları var, ama gelişmiş ülkelerdeki yapısal denen düzenleme, ödemeler dengesini düzeltmede ve rekabetçi olmayan sanayileri sübvanse etmede başlıca öğelerden biri olarak korumacılığa güvenmeyi sürdürüyor.

Eski gümrük tarifeleri, gümrük-dışı duvarlara boyun eğdi, ama yitmedi. Eski tarifeler hâlâ işliyor ve GATT çerçevesindeki Çokyanlı Ticaret Görüşmeleri Tokyo Toplantısında gösterildiği gibi, bir baskı etkeni oluşturuyor. Bu görüşmeler boyunca, ABD'de, Avrupa Ekonomik Topluluğunda ve Japonya'daki nominal tarife ağırlıklı ortalama oranlarında yeni bir indirim benimsendi. Bununla birlikte, ticari liberalleşmedeki bu görünüşte ilerleme, uzatılmış ve karmaşık görüşmeler boyunca o ülkelerin sert muhalefetine ister istemez verilmiş çok olumsuz öğeler içeriyor.

Gerçekte, ülkelerimizde çok önemli olan belirli ürünler için efektif korumanın yüksek düzeyleri demek olan ortalama oranla ilgili, konu dışı birçok söz hâlâ var. Sözde tarife yükselmesi, hepsi de Üçüncü Dünya'yı ilksel meta dışsatımcısı geleneksel rolünde sürgit tutmaya yönelik baskıları gösteren daha çok işlenmiş ürünler için ağır gümrük vergileri dayatan bir ilke olarak saptandı. Sonunda, Tokyo'da benimsenen tarife indirimi, ABD, AET ve Japonya'nın Genelleştirilmiş Tercihler Sistemlerinden doğan tercih marjlarını —böyle sistemlerde içerilmeyen diğer ürünleri telafi bile etmeden— kaldırdı. Yıllardır, azgelişmiş ülkeler Genelleştirilmiş Tercihler Sistemlerinin anlamlı ayrıcalıklar içerdiği anlayışıyla, o sistemleri yürütmeye ısrarla çağırıldılar.

Tokyo Toplantısı böyle ayrıcalıkların çok kuşkulu doğasını ortaya çıkardı ve ABD, AET ve Japonya Genelleştirilmiş Tercihler Sistemlerine göre, 1 milyar dolarlık olası bir net yitiğe yolaçarak, onları fiilen ortadan kaldırdı.[14]

Tokyo Toplantısının sonucu olan tarife sistemlerindeki ciddî eksiklikleri giderme olanağı uzaktır; çünkü önümüzdeki yıllar için yeni bir toplantı tasarlanmadı ve çünkü GATT çerçevesindeki her görüşmede aynı temel ilkeler üstün geliyor, yani en çok kayırılmış ulus, ayırım gözetmeme ve karşılıklılık ilkeleri. Azgelişmiş ülkelerin davalarını gereği gibi savundukları genellikle biliniyor.

Tokyo'da benimsenmiş ve oradan kaynaklanan anlaşmalarda yerine getirilmiş olan o azgelişmiş ülkeler için sözde özel muamele —sübvansiyonlar ve telafi edici haklar, dampinge karşı tedbirler, dışalım lisansları, uygun fiyatlama, ticarete teknik engeller ve kamu sektörü alımları— böyle anlaşmaların özünde değişiklik yapmaz. Çünkü belirli bir ülkeyi belirli bir gümrük resminden bağışık tutmayı veya ona belirli özel durumlar tanımayı kısaca özel muamele, her şeyi içermez. Onun koşullarını uygulamak için her durumda görüşmelergerekir. Üstelik, anlaşmaların hiçbiri, gelişmiş ülkelerin pazarlarına doğrudan ve istikrarlı giriş ilkesini içermedi; onun yerine, her anlaşma, sözde dereceleme ilkesini içerdi. Bu ilke, özel muamelenin uygulanmasını, durumdan duruma karar *(case-by-case-decision)* ilkesiyle, o ülkenin gelişmişlik düzeyine biçilecek değere göre uygulama yapan öbür tarafa bırakır. Bütün bunlar, ülkelerimizin ticaret alanında ilerlemek için meşru bir istek olarak amaçladığı, yeğlenen, istikrarlı ve doğrudan muamele olmaktan çok uzaktır.

Genelde, Tokyo toplantısı, ülkelerimizin gereksinmeleri ve beklentileri bakımından çok yetersizdi. Dereceleme gibi ilkelerin kurumsallaştırılması, (uygun gördüklerinde farklı önlemleri uygulama olanağını gelişmiş ülkelerin takdirine bırakan) çekince hükümleri gibi durumlarda uzlaşmalara ulaşmanın olanaksızlığı, sözde özel muamelenin yetersizliği ve şartlı oluşu, bütün bunlar, Üçüncü Dünyanın çokyanlı ticaret görüşmeleri son toplantısından ve bugünkü uluslararası ekonomik düzenden, hoşnutsuzluğunu yaratan etkenlerdir. GATT tarafından düzenlenmiş yukarda anılan görüşmelerin, her şeyden önce, ABD, AET ve Japonya arasındaki ticaret sorunlarını çözmeye yönelik olduğu, bir gerçektir. Üçüncü Dünya'nın gereksinmeleri ve istekleri, marjinal görüşme konusuydu; dolayısıyla, sonuçların ülkelerimizin çıkarlarını yansıtmaması şaşırtıcı değildir.

ECLA, yalnız Latin Amerika'ya değil, bütün azgelişmiş ülkelere de uygulanabilen şu görüşü dile getirdi:

Bu ülkeler, durumlarını ve özlemlerini gereğince dikkate aldıramadılar, ve görüşmelerde, ürünlerle ya da uluslararası ticarette yeni standartlarla ilgili istekleri yerine getirilmedi. Bundan ötürü, gelişmekteki ülkelerin ticari gereksinmelerini karşılamayan anlayışları kurumsallaştırmış —ya da yakın gelecekte kurumsallaştırmaya çalışan— çerçevede, onların gelecekteki katılımı, sistemin karar-alma sürecinde yeralmadaki güçlüklerle engellenecektir.[15]

GATT Sözleşmeli Katılımcılarının 38. Toplantısı, 1982 Kasımında Cenevre'de yapıldı ve azgelişmiş ülkeler için önemli hiçbir sonuca varmadı. Onların istekleri bir kez daha görmezlikten gelindi ve tartışmalar özellikle ABD ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki ticarî çelişkiler üzerinde yoğunlaştı.

Öte yandan, *tarife-dışı* engeller, bugün, ayırım gözetme ve pazar engelleme için en etkili araçtır. Kurnazlık, çeşitlilik ve gizlilik bu tip engellerin başlıca özellikleridir. Bunlar hükümet sübvansiyonlarından, miktar kısıtlamalarından, sağlık standartlarından ve teknik standartlardan, kasten karmaşıklaştırılmış yönetsel prosedürlere dek pek çok —UNCTAD 700'e yakınını saptamıştır— korumacı pratiği içerir. Başka bir seçenek, daha kötü misillerne tehdidi altında benimsenmiş sınırlamalardan başka bir şey olmayan sözde resmî veya özel "örgütlenmiş serbest ticaret anlaşmaları"dır.

Geniş çapta korumacı önlemler, AET'nin Üçüncü Dünya'ya karşı uyguladığı direngen ve katı tarımsal korumacılıkla birlikte, tarife-dışı önlemlerin anlaşılması güç doğası yüzünden şimdiye değin tutarı belirlenmemiş yitiklere yolaçıyor.

Bununla birlikte, ECLA'ya göre,[16] yirmi tarife-dışı önlemler grubunun incelenmesi gösteriyor ki, bu önlemler, 1979'da 8 milyar dolara ulaşan satışları, başka bir söyleyişle, Latin Amerika'nın ABD'ye, AET'ye ve Japonya'ya petrol dışındaki bütün dışsatımlarının yüzde 50'sinden çoğunu etkiledi. Kimi kaynaklar, gelişmiş kapitalist ticaretin yaklaşık beşte-üçünün, şu anda, tarife-dışı engellere tabi olduğunu hesaplamaktadır.

Tümüyle etkili olan, ayırım gözetici ve cezalandırıcı ABD Dış Ticaret Yasasıdır — politik ve ideolojik bahanelerle, OPEC üyeliğini bile içeren, inceden inceye düşünülmüş engellerden ve yoksun bırakmalardan bir mostra. Bu yasa, doğal kaynakları ve ekonomik etkinlikleri üzerindeki egemenlik haklarını kullanarak ABD mülkiyetini "ivedi ve işe yarar tazminat" ödemeksizin ulusallaştıran ve hatta, dışsatımlarını korumak için ABD Hükümetlerinin gözünde ABD çıkarlarına zarar veren üretici birliklerine katılan azgelişmiş ülkelere karşı ticari misillemeyle ilgili kaçınılmaz koşullar içermektedir. Çeşitli vesilelerle, ABD yetkilileri, Küba'yla ticaret ilişkilerinde, Arjan-

tin'e ve başka ülkelere olduğu gibi, azgelişmiş ülkelerdeki uluslarüstü tabi kuruluşlarına zorla ticaret yasakları benimsetmeye kalktı.

Şimdiki ABD Yönetiminin politikalarıyla kışkırtılan ABD dolarının değerlendirilmesine yönelik son eğilimler, gelişmiş bellibaşlı kapitalist ülkeler arasındaki çelişkileri keskinleştiriyor ve, *inter alia* [başka şeyler arasında, -ç.], ABD ticaret dengesi açığını büyütmeye katkıda bulunuyor — 1982'de 42 milyar doları aşan bir açık; bu ülkenin tarihinde yeni bir rekor. Bu gelişmeler, Üçüncü Dünyayı gittikçe artarak etkileyen ve korumacı politikalar etkili olduğu sürece korumacı baskıların önemli bir kaynağının belirtisi olan ABD ekonomisindeki korumacı eğilimleri yeğinleştiriyor.

Avrupa Ekonomik Topluluğunun şeker politikası, düşük verimli ülkeiçi üretimi büyük ölçüde sübvanse etmeyi ve dünya pazarına gittikçe artan çoklukta dışsatım yapmayı içermektedir. Bu politika, AET'nin katılmayı reddettiği Uluslararası Şeker Anlaşmasının az etkili olmasında ve son üç yıldaki en hızlı fiyat düşmesinde anlamlı bir rol oynadı. AET, 1980'de de, azgelişmiş ülkelerce dışsatımı yapılan ve AET pazarına girebilmek için sınırlı kotalara tabi sözde "hassas" ürünlerin sayısını 59'dan 136'ya çıkardı.

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen programının başlamasından sekiz yıl sonra, iki sözde Kalkınma Onyılından sonra ve Birleşmiş Milletler'in içinde ve dışında pek çok yazar, ülkelerimizin kimi kıt kaynakları tüketen sürekli bir eşitsiz değişimden doğan elverişsiz durumunu ayrıntılarıyla gösterdikten sonra, Üçüncü Dünyanın uluslararası ticaretteki konumu belki şimdiye dek olduğundan daha kötüdür.

Olası çözümler ya da yatıştırıcılar *(paliatives)* diye önerilen önlemler —ki yeterlikleri tartışılabilir— az ya da çok işlemez veya asıl tasarılarından uzak kaldı.

Bugüne kadarki ürünlerle ilgili birkaç anlaşma da işlemez durumda veya açıkça bunalımdadır. Yeni anlaşmalar konusundaki beklentiler belirsizdir. Entegre Meta Programının erekleri ve ana öğesi, Ortak Fon, ulaşılmış olmaktan hâlâ çok uzaktır.

Endeksleme, tartışılmasına bile yanaşmayan gelişmiş pazarekonomisi ülkelerce sürekli reddedilmektedir.

Üretici birlikler suçlanmakta, boykot edilmekte ve pazarları karışıklığa iten, bunalımları başıboş bırakan şeytanca etkenler gibi tanıtılmaktadır. Bu birlikler, tehditlerin ve ayırım gözetmelerin kurbanıdır.

Dışsatım gelirlerindeki düşmeler için telafi edici finansman, hâlâ, uğursuz IMF buyruklarına ve onun müdahaleci şartlar politikasına

bağlıdır; STABEX sisteminin çekici mekanizmasının ise, sınırlı kaynakları ve yüklendiği yeni-sömürgeci sorumlulukları yüzünden, sınırlı bir etkinlik alanı vardır.

En kötü bunalımının en derin noktasında, ticaretteki aşağı durumuna son vermek, ve uluslararası ticareti bağımsız ulusal gelişme için gerçek bir öğeye döndürmek, Üçüncü Dünya için —şimdi her zamankinden daha çok— tarihsel zorunluluktur.

DÖRT

PARASAL VE MALİ SORUNLAR

ULUSLARARASI PARASAL SİSTEM VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER

Uluslararası parasal-malî bunalım esas olarak azgelişmiş ülkeleri etkiliyor ve kapitalizmin dünyaya dayattığı bugünkü ekonomik ilişkiler sisteminin iflasının en görülür belirtilerinden birini oluşturuyor.

Son on yıl boyunca, Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomileri, sabit değişim oranları sisteminin dağılmasından, cari ödemeler dengelerinde pek büyük açıklar olmasından, dörtnala kalkan enflasyondan ve kabul edilebilir koşullarda kullanılabilir malî kaynak darlıklarından —faiz oranlarındaki aşırı bir yükselmeyle yeğinleştirilmiş bu görüngüden ve sonuç olarak dış borçlarındaki görülmedik artıştan— özellikle zarar gördüler.

Bu karmakarışık durumun kökeni, İkinci Dünya Savaşının ardından ABD'ce zorla dayatılan parasal-malî sistemin bunalımına dek geriye gider.

Ünlü Bretton Woods Konferansında, 1944'te baskı altında benimsenen bu sistem, ABD dolarına, pratikte altınla karşılaştırılabi-

len esas uluslararası yedek varlık *(reserve asset)* gibi bir ayrıcalıklı konum verdi. Böylece, Uluslararası Para Fonunun (IMF) ve daha çok Dünya Bankası diye bilinen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasının (IBRD) iyi yağlanmış egemenlik altına alma mekanizmalarıyla parasal-malî alanda bu ülkenin karşı gelinemez hegemonyası kuruldu.

Böylece yaratılmış parasal-malî sistem, ABD'nin uluslararası ekonomi üzerindeki fiilen reddedilmez egemenliğini sağlama bağladı. ABD'nin yoğun sermaye dışsatımı, Avrupa'daki yeniden-inşa programları ve askerî harcamaları, basitçe, parasal genişlemeyle, kestirme yoldan cömertçe finanse edildi. Mantıksal olarak, bu, hegemonik bir ekonomi ve özellikle dolaşımdaki dolarları uygun biçimde destekleyen altın rezervleri gerektirmekteydi.

Bununla birlikte, 1950'lerin sonlarında uluslararası ekonomik panaroma değişince, bu koşullar artık sürmez oldu.

ABD ekonomisi, o zamandan başlayarak, Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın gittikçe artan rekabetinin etkilerini duymaya başladı.

Bu sistemin ABD'ye verdiği kendi kendini finanse etme olanağı sonuna dek kullanıldı. Bu, IMF'nin çağdışı *(anachronistic)* ve adaletsiz yapısının sürdürülmesiyle birlikte, 1960'ların başından sonra, sistemin kendi varlığının temellerini oymaya başladı. O zaman, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki "dolar darlığı" döneminin ardından, ABD, uluslararası ekonomideki ayrıcalıklı yerini altın karşılığı gittikçe daha az olan veya öbür *convertible* paralarla veya mal ve hizmet dışsatımları büyümesinden doğan gerçek talep ile gittikçe daha az desteklenen daha çok dolar basarak, finanse etmeye başladı. ABD uluslarüstü şirketlerinin o yıllardaki büyük yatırım zorlaması, politik koşullara bağlı "yardım" programlarının çoğalması, tutarı kabaran her çeşit dışalımları ve artan askerî harcamaları ortaya çıkaran ekonomisinin asalak doğasındaki aşırı büyüme, tümü, geniş ölçüde, bütün ticarî bankalarca "bir kalem darbesiyle para yaratma" diye bilinen ve ülkenin güvenilirliğinden ve zorlayıcı politik gücünden başka hiçbir desteği olmayan politikaya geniş ölçüde dayanıyordu.

Aşağıdaki veriler bu politika üstüne bir fikir veriyor: [Tablo: 23]

Dış ülkelerde büyük tutarda dolar yığıladurması, spekülatif *Eurodollar* pazarının yaratılmasına kesin katkıda bulundu ve likidite düzeyi denetlenemez hale gelen merkezî rezerv para sistemini zayıflattı. Dolayısıyla, bu politika, uluslararası ekonomide 1960'ların sonlarında başlayıp görülmedik düzeylere varan enflasyonist süreci hızlandıran başlıca etkenlerden biriydi. [Tablo: 24]

[Tablo: 23]

DOLARIN ULUSLARARASI DURUMU
(Milyar dolar)

	Altın rezervleri	*Yabancı ellerdeki borçlar toplamı*
1960	17.8*	40.9***
1970	11.1*	97.7***
1980	11.2**	202.9****

KAYNAK:
*Economic Report of the President, 1969, USGPO. p. 330.
**Federal Reserve Bulletin, November 1982, p. 455.
***International Economic Report of the President 1975, USGPO, p. 143.
****OECD. Main Economic Indicators, December 1982, p. 86.

[Tablo: 24]

DÜNYA DIŞSATIMINDA PAYLAR
(Yüzde)

	1960*	1980**
ABD	16.0	10.9
Japonya	3.2	6.4
Federal Almanya	8.8	9.5

KAYNAK:
*International Economic Report of the President 1975, p. 131.
**Economic Report of the President 1982, p. 352.

Bu koşullara karşın, dolar 1971'e dek yapay olarak aşırı değerlendirilmiş kaldı. Altın fiyatını artık dolara bağlı olmaktan çıkaran ve 1971 ve 1973'teki ardışık dolar develüasyonlarına yolaçan, doların sabit paritesinden ve altına çevrilebilirliğinden vazgeçilmesi ile, Bretton Woods'ta yaratılmış parasal sistemin sonu geldi. Yeni ve şimdiye dek sonuçsuz bir düzensizlik evresi ve hatta uluslararası ekonomide parasal savaş başlatıldı. Bunun ayırt edici özellikleri, oynak döviz kurları, artan enflasyon, ve uluslararası malî piyasada düzensiz ve asimetrik olarak likidite yaratılması idi.

1969'da ve 1976'da sistemi iyileştirmek için benimsenmiş ardışık düzeltmeler —gerçekte varolan parasal-malî düzensizliği kurumsallaştıran başarısız bir reform süreci— savaş sonrası dönem için umulan istikrarı sağlamayı başaramadı. Sistemin temeli olan ABD ekonomik hegemonyasına şimdi Batı Avrupa ve Japonya, gerçek ve büyüyen ekonomik güçlerinin yardımıyla meydan okumaktadır.

1970'te, esas yedek varlık *(reserve asset)* olup doların yerini alacağı sanılan bir aracın, Özel Çekme Haklarının *(Special Drawing Rights,* SDR) yaratılması, sistemde ortaya çıkan uyuşmazlıkların bir belirtisiydi. Bununla birlikte, bu değişmeler varolan uluslararası parasal sistemi dönüştürmeye duyulan gerçek gereksinmeyi karşılamadı ve bu beklentiler hiç gerçekleşmedi; ama Özel Çekme Hakları, ABD ile dünyanın artakalan gelişmiş kapitalist ülkeleri arasındaki güçler dengesinin son yıllardaki değişmelerini gösterdi.

Ne var ki uluslararası parasal sistemin bunalımı azgelişmiş ülkeleri daha çok sarstı.

Birincisi, *döviz kurlarında dalgalanmalar,* sürekli belirsizliğe yolaçtı; değeri düşmüş paralarda, bu, dışsatım kazançlarının gerçek değerinin ve döviz rezervleri düzeyinin düşmesine neden oldu ve esas yedek varlık olarak sağlam denen paralar kullanan azgelişmiş ülkelerde herhangi bir ekonomik programlamayı pratik bakımdan olanaksızlaştırdı.

Bu, paraları ve uluslararası rezervleri dolara bağlı Latin Amerika ülkeleri gibi olanları özellikle sarstı. [Tablo: 25]

[Tablo: 25]

KAPİTALİST DÜNYANIN BAŞLICA PARALARINA GÖRE ABD DOLARININ DÖVİZ KURU EĞİLİMLERİ

	(1975 = 100)							
	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Efektif döviz kuru	100	105.2	104.7	95.7	93.7	93.9	105.7	114.1

KAYNAK: International Financial Statistics, May 1978 and May 1982.

Bu durumda, vurgulamak gerekir ki, ABD'de sınırlamacı moneter politikanın parçası olarak ortaya çıkan faiz oranlarındaki yükselmeye, 1981 ve 1982 yılları boyunca doların aşırı değerlenmesi kar-

şılık verdi. Bu önlem, Latin Amerika Ülkelerinde —Üçüncü Dünyanın artakalanında olduğu gibi— dış borçları olumsuz etkiledi; çünkü yabancı finansmanın, özellikle borç hizmetlerinin maliyetini artırdı.

İkincisi, yüksek *enflasyon oranları* da son yıllarda Üçüncü dünyanın ekonomisini çok olumsuz etkiledi. [Tablo: 26]

[Tablo: 26]

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE
DÜNYA ENFLASYONU
Tüketici fiyatı indeksindeki yıllık değişmelerle ölçülmüştür
(yüzde)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Yedi büyük gelişmiş kapitalist ülke	7.5	13.3	11.0	8.0	8.1	7.0	9.3	12.2	10.0
Azgelişmiş ülkeler									
Petrol dışsatımcıları	11.3	17.0	18.8	16.8	15.5	10.6	10.5	12.6	13.1
Petrol dışalımcıları	22.1	28.7	27.0	27.6	27.0	23.6	29.0	36.9	37.2

KAYNAK: IMF. Informe anual 1982; OECD. Economic Outlook, July 1982.

Enflasyon —ki ana nedenleri arasında, son birkaç yıldır, gelişmiş kapitalist ülkelerde fiyat saptamada tekelci uygulamayı ve üretken olmayan hükümet harcamalarında, özellikle askerî harcamalarda birdenbire artma da var— pazar ekonomisi ülkelerinde geçerli olan ekonomik ilişkiler sisteminin us-dışılığının, hiç tartışmasız, en açık dışavurumu oldu.

Ekonomik etkinliklerin uluslararasılaşmasından doğan enflasyon, yıllardır uygulanaduran Keynesçi ekonomik denetim mekanizmalarını parçaladı. Sonuç olarak, kapitalist ülkelerde hükümetlerin başvurdukları enflasyonist harcamaların, ekonomik büyümeyi uyarıcı etkisi kayboldu.

Aynı zamanda, bu sistemin en ileri ülkelerinde doğan enflasyon, azgelişmiş ülkeleri durmadan yoksullaştırıp boğan fiyat mekanizmasıyla uluslarüstü şirketlere yüksek kâr marjları sağlayarak, büyük bir yeğinlikle azgelişmiş dünyaya geçti.

Sonuncusu, *uluslararası likidite* sorunu da, IMF'nin oynadığı uygunsuz ve bozucu rol gibi, Üçüncü Dünya ülkeleri ekonomilerine

olumsuz bir etki yaptı.

Aşağıdaki tabloda görülebildiği gibi, IMF'ce azgelişmiş ülkelerin cari açıklarını kapamak için ayrılan kaynaklar tutarı yalnız açıkça yetersiz değildir, bu desteğin oranı da azalmaktadır. [Tablo: 27]

[Tablo: 27]

ULUSLARARASI PARA FONUNCA
PETROLSÜZ AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE
AYRILAN KAYNAKLAR VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ
(Milyar Dolar)

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982*	1976-1982
Cari işlemler dengesi (1)	-32.0	-28.3	-39.2	-58.9	-86.2	-99.0	-97.0	-440.6
IMF'ce ayrılan toplam kaynaklar (2)	2.4	2.2	1.0	2.5	3.5	5.5	5.8	22.9
yüzde karşılama 2:1	7.5	7.8	2.6	4.2	4.0	5.6	5.9	5.2

• Tahmin

KAYNAK: IMF 1982 Raporundaki verilere dayandırılmıştır..

Bu örgütün politikası azgelişmiş dünyanın acil gereksinmelerine doğru karşılık vermedi, çünkü azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının yapısal doğasını tümüyle görmezlikten geldi; kısavadeliler hariç, telafi edici finansmanı sınırladı; yüksek bir toplumsal, ekonomik ve politik bedel gerektiren ve halklarımızın çıkarlarına ve egemenliğine ters düşen bağlar geliştirdi. Üstelik, IMF'nin —son zamanlarda bile— uluslararası malî sermayenin en gerici çıkarlarının gerçek jandarması olduğu gösterildi.

1983 Şubatının başlarında, IMF üyelerinin kotalarını yeniden gözden geçirirken, Asyalı, Afrikalı ve Latin Amerikalı hükümet temsilcilerinden oluşan 24'ler Grubu, bu kotalarda ve Özel Çekme Hakları (SDR) dağıtımında yüzde 100'lük bir artırım çağrısını yineledi. Kotaların özellikle azgelişmiş ülkelerden yana artırılması isteği, haklı olarak, kötüleşen dünya ekonomik bunalımına ve o ülkelerdeki etkisine dayanıyordu. Dünya kamuoyunun önemli çevreleri 24'ler Gru-

bunun bu isteğini desteklediler.

Bununla birlikte, IMF, her zamanki gibi, bu önerileri önemsemedi. Kotalar yüzde 50'den az artırıldı, yani SDR içinde 61 milyardan 90 milyara çıkarıldı ve bu artış, azgelişmiş ülkelerin zararına, bir grup güçlüler —başkaları arasında Fransa, Federal Almanya ve Japonya'nın— yararına bir biçimde dağıtıldı. Yeni Özel Çekme Hakları dağıtımı, istendiği biçimiyle benimsenmedi. Ve Borçlanmalar Genel Anlaşması fonları artırılmakla birlikte, bu anlaşma, fonları sağlayanlar olarak kime ödünç verileceğini kararlaştıran on bir sınai gücün, artı —son zamanlarda— Suudî Arabistan'ın denetimine tabi kalmayı sürdürdü.

IMF'ce onaylanan bu sınırlı kota artırımı, azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengesindeki o sürekli sıkıştıran durumu göğüslemek için gereksindiği ile çelişmektedir (bunalımdan çıkmak ve kalkınmada ilerlemek için gerekli olan geniş-ölçekli kaynak akımı anılmıyor). *Gerçekten, bu kota artırımından ancak küçük bir pay azgelişmiş ülkelere gidecektir ve bu küçük pay, bu ülkelerin 1980 sonlarındaki son kota artırımından bu yana kaybettikleri dövizin bir parçasından başka bir şey değildir.* Gerçekte, 1981-1982'de, döviz kayıplarının 85 milyar dolar olduğu hesaplanıyor (dışsatım gelirlerindeki azalmadan 40 milyar; artmış borç hizmetlerinden 37 milyar; ve yeni borçlanmalardan 5-10 milyar dolar).

Bu yakınlarda onaylanmış IMF kota artırımından azgelişmiş ülkelerin alacağı küçük pay, önemsiz bir hafifleticiden başka bir şey değilse de, politik, ekonomik ve toplumsal anlamda maliyeti aşırı yüksektir. Bu kota artırımının sunduğu borçlanma olanakları genişlemesi, IMF'nin gittikçe ağırlaşan, müdahaleci özel koşullarının onur kırıcılığına boyun eğmeyi gerektiriyor. Böylece, Fon'un geleneksel katılığı bugün, yardım olarak verdiği kıt kaynaklar ile azgelişmiş ülkelerin pek çok gereksinmeleri arasındaki; eğreti, yetersiz, kısa-vadeli çözümler ile sorunların olağanüstü derinliği ve tarihsel boyutları arasındaki; Fon'un değişimde sunduğu ile istediği arasındaki derin uçurumda her zamankinden daha fazla açığa vuruluyor. Bu, Üçüncü Dünyanın ekonomik trajedisinin temeline inmeyen bir formüldür. Emperyalist "küçük ödemeler kasası"nın *(petty cash box)*, yani IMF'nin, yerine yeni, adil ve evrensel bir uluslararası parasal ve malî sistem koyma gereksinmesi, zorunlu görünüyor.

Son birkaç yıl, *uluslarüstü bankaların* azgelişmiş dünyadaki etkinliklerinde benzeri görülmedik bir yayılmaya tanık oldu. Bu yayılmanın nedenleri, şu ya da bu biçimde, uluslarüstü şirketlerin gelişmesiyle; üretimin uluslararasılaşmasıyla; hepsinden çok da hem

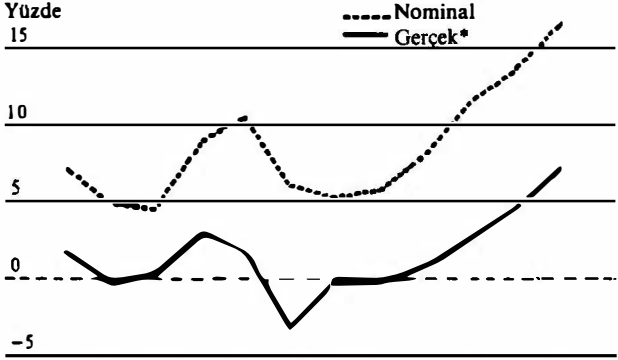
gelişmiş kapitalist hem azgelişmiş ülkelerde ekonomik bunalımla ve etkileriyle ilişkilidir.

Borçlu ülkeleri Üçüncü Dünya halklarının en yaşamsal çıkarlarına zarar veren ekonomik politika önlemleri uygulamaya zorlamak için, her şeyden önce *Euromarket* gibi oldukça yeni mekanizmaları kullanarak IMF ile uyum içinde baskılara başvuranlar, özel bankalardı. Böylece, azgelişmiş ülkeler, hayli spekülatif ve sınırlayıcı sermaye piyasası ağında kapana kısıldı. Bu, onların ticaret ve ödeme işlemlerindeki açıklarla birlikte, birikmiş negatif dengeleri ödeme bakımından bunlu bir duruma yolaçtı.

Bundan başka, enflasyonu sınırlamacı moneter politikalarla denetleme girişimlerinde bulunuldu. Bu politikalar yalnız ekonomik bunalımı şiddetlendirmekle ve pazarı daraltmakla kalmadı, faiz oranlarının savaş-ertesi dönemden beri kaydedilmiş en yüksek düzeye çıkmasına yolaçan önlemler yürütülmesini de gerektirdi — ve, dolayısıyla, kısa süreli ödünçler sağlamanın bedeli olarak, gergin bir durum yarattı. [Çizelge: 5, Tablo: 28]

[Çizelge: 5]

ABD GERÇEK FAİZ ORANLARI, 1970-1981

*ABD Brüt Ülkeiçi Ürün deflatörüyle deflate edilmiştir.

KAYNAK: The World Bank World Development Report. 1982.

[Tablo: 28]

VERİLEN ÜÇ AYLIK BANKALARARASI
FAİZ ORANI (LIBOR)
İLGİLİ AVRUPA PARASI YILLIK ORTALAMA
(yıllık yüzde)

	1979	1980	1981	1982
ABD doları	11.9	14.1	16.9	13.2
Fransız frangı	11.2	12.5	17.9	19.6
Sterlin	14.0	16.7	13.9	12.3
Federal Almanya markı	6.1	9.1	11.7	8.6
Japon yeni	6.1	11.5	7.7	7.0

KAYNAK: 1979 — Aysonu efektif kurlardan elde edilmiştir.
1980-1982 — Ortalama günlük kurlardan elde edilmiştir.

ABD'deki egemen çevrelerce bu güçlükler için önerilen çözümler, ülkeiçi ekonomik sertlik ve o ülkeler ekonomilerinin uluslararası özel sermayenin yararlı olduğu varsayılan eylemine sınırsız ve koşulsuz açılmasıydı — *zaten düşük olan yaşam standardının daha da düşürülmesi ile uluslarüstü şirketlerin düşük mali yetli ve sınırlamasız çalışmasına izin verilmesinin* bir bağdaşımı.

Bugünkü ekonomik ilişkiler sistemini yaşatmayı sağlama bağlamanın temel bir öğesi olan sıkı para politikasını desteklemek için uluslararası parasal sistemi kullanma çabaları, o sistem batmışken, şimdi bile sürdürülmektedir. Bu bakımdan, Uluslararası Para Fonu (IMF), kredilerinin iplerini sağlamlaştırdı ve azgelişmiş ülkelere yenisömürgeci devalüasyon reçetelerini benimsemeleri gerektiğini, kemer sıkmayı, ekonomilerini gelişmiş ülkelerin ticarî mallarına ve yatırımlarına açmalarını — üstelik, sermaye piyasasında belirlenmiş yüksek faiz oranlarını ödemelerini ve katıca düzenlenmiş kısa-vadeli ödeme programlarına boyun eğmelerini söyleyerek, azgelişmiş ülkeler ekonomilerinin ünlü gözeticisi ve deneticisi rolünü zorla dayatıyor.

Kendilerine bu önlemlerin teknokratik düşüncelerle sarılıp sarmalanmış olarak dayatıldığı ilerici hükümetlerle ilgili birçok örneği anımsamak hazindir. Bu arada, gelişmiş kapitalist ülkeler kendilerini ne zaman güçlükler içinde bulsalar, IMF, sermayeyi harekete geçirmek için bir güvenceci *(guarantor)* ve temsilci gibi hizmet etti. Bu temsilcilik tutumunun açık bir örneği, öbür Afrika ülkelerini ve uluslararası topluluğu hor görerek, Güney Afrika'ya bu yakınlarda verdiği bir milyar doları aşkın ödünçtü.

Kalkınma, olağanüstü çabalar ve büyük bedel gerektirir. Kesinlikle gerekli olan dönüşümler, ancak uluslararası parasal sistemin yeni-sömürgeci doğası —özellikle IMF gibi araçları— ortadan kaldırılarak, gerçekleştirilebilir. Beş ülkelik küçük bir grubun sermayesini sağladığı, oyların yüzde 40'ını denetleyip, böylece 110'u aşkın azgelişmiş ülkeye istediğini dayattığı hiç bir uluslararası temsilcilik, azgelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet edemez.

KALKINMA İÇİN YABANCI FİNANSMAN VE DIŞ BORÇ

Yabancı egemenliğinin Üçüncü Dünyaya tarih boyunca dayattığı ekonomik yapıların deformasyonu, halklarımızın gerikalmışlığın üstesinden gelmek için zorunlu olan malî kaynakları kendi başlarına oluşturma olanaksızlığıyla karşı karşıya kalmaları anlamına geldi.

Şimdi, bunaltıcı bir malî yük, azgelişmiş ülkelerin ekonomilerini ciddî olarak tehdit ederken, ve sarmallaşan borçluluk, öngörülemez çapta bir felakete yolaçıyor görünürken, Üçüncü Dünya'nın yabancı finansman sorunları kaçınılmaz olarak öne çıkıyor.

Epey zamandan beri, uluslararası topluluğun gözünde, azgelişmişliği yenmenin biricik yolu, uygun koşullarda yabancı malî kaynaklar sağlamaktı. Bununla birlikte, azgelişmiş ülkelere son yıllardaki malî kaynaklar akımının ana dürtüsü bu değildi. Gelişmiş kapitalist dünyada önemlice hacimde bir sermaye fazlası varken, Üçüncü Dünyanın uluslararası ekonomik ilişkilerinin birden kötüleşmesi, finansman akımlarını en yoksul ülkeler için daha da büyük borçluluk, bağımlılık ve egemenlik altına girme üretecine döndürme koşullarını yarattı.

Nesnel bir çözümleme gösteriyor ki, bu yabancı finansman — ki Üçüncü Dünya'ya yöneltildiği için sık sık "kalkınma amaçlı" olarak nitelenmektedir— sömürgeciliğin ve yeni-sömürgeciliğin kötü sonuçlarının giderilmesine hiç katkıda bulunmamıştır.

Gerçekte, azgelişmiş ülkelerin dış borçlarının denetlenemeyen artışı, zorunlu olarak yabancı finansman dengesizlikleri gerektiren bir kalkınma sürecinin mantıklı sonuçlarının bir yansıması değildir. Bu, en ileri kapitalist ülkelerle Üçüncü Dünya halkları arasındaki ekonomik ilişkilerin artan bozulmasından kaynaklanmaktadır.

Bu, öncelikle ticaret ilişkilerinde, özellikle petrol dışsatımcısı olmayan ülkelerin 1973-1981 dönemindeki ticaret dengelerinde 355 milyar doları aşkın bir açığa yolaçarak yüzde 13 dolayında bozulan ticaret hadlerinde belli olur.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin dünya ticareti üzerindeki denetl-

mi, Üçüncü Dünya dışsatımlarının azalan çeşitliliği ve dışalımlara çok bağımlılığı, bu ülkeleri dışsatım gelirlerini artırmaktan alıkoydu ve ticaret açıklarını tam üç yılda iki kattan çok artıran elverişsiz ticaret hadlerini kabullenmeye zorladı.

Büyüyen ticaret dengesizliklerinin ciddiliği, son yıllarda, hizmet işlemlerindeki açıklarla vurgulanıyor. Anılan dönem için bunun dengesi de 76 milyar dolarlık bir açık gösteriyor.

Yukardakilerin hepsi, o ülkelerin cari ödemeler dengelerinde, IMF'ye göre, 1973 ve 1981 arasında, 476 milyar doları aşan, bir açık olarak kendini gösterdi.

Şu da belirtilmelidir ki, yerleştikleri azgelişmiş ülkelerde sağlanan kârları dünyanın başka kesimlerindeki ana şirketlerine havale ederek, hizmet işlemleri biçiminde çekmek, uluslarüstülerin sınırlanmamış, denetlenmemiş etkinliklerine büyük çapta katkıda bulunmayı sürdürür. Azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengeleriyle ilgili incelemeler, 1970-78 döneminde, o ülkelere giren doğrudan yatırımların toplam 42.2 milyar doları bulduğunu, oysa yatırımcı ülkelere geri dönen kârların 100.2 milyar dolara yükseldiğini gösteriyor. Başka bir söyleyişle, o ülkelere yatırılmış her dolara karşılık 2.37 dolar kâr o ülkelerden çıkmış ve dolayısıyla gelişmiş kapitalist ülkelerin ödemeler dengelerini sağlamlaştırmıştır.[1]

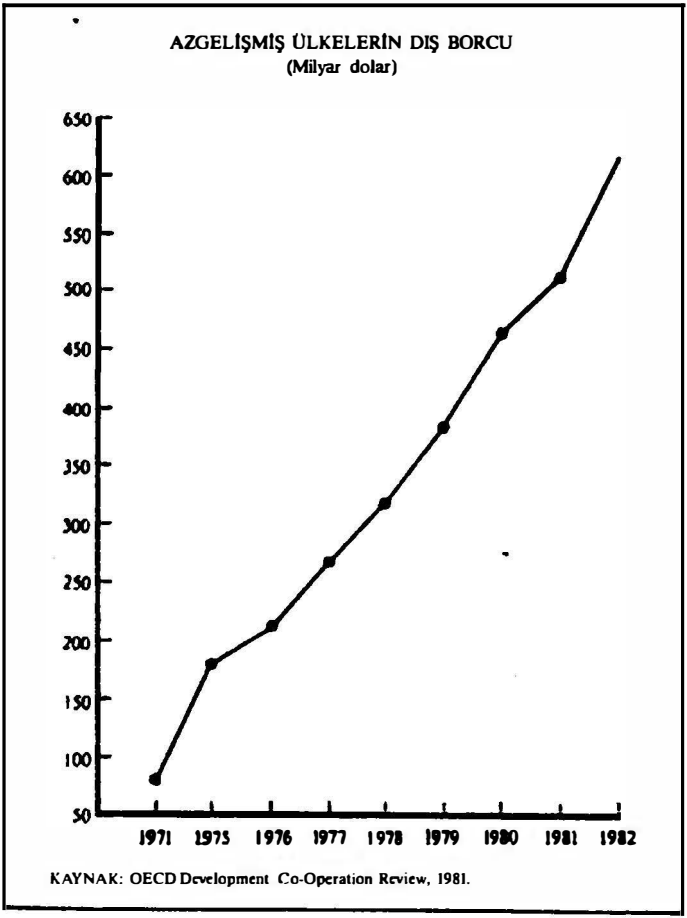
Bundan ötürü, yabancı yatırımlar, azgelişmiş dünyanın ödemeler dengesinde önemli bir bozulma etkeni ve dışborçlarını artıran bir öğedir.

Üçüncü Dünyaya aktarılan malî kaynaklar yalnızca onun ödemeler dengesindeki bozuklukları kısa-vadede düzeltmeye yaradığı ve kalkınma sürecinde gerçek hiçbir ağırlığı olmadığı içindir ki, o ülkelerde büyüyen bir borçululuk süreci doğmuştur. [Tablo: 29, Çizelge: 6]

Azgelişmiş dünyanın ekonomisi, 1978 ve 1982 arasında, bir bütün olarak yüzde 3.2'lik bir oranla büyürken, dışsatımları yılda ortalama yüzde 1.7 düştü ve borcu, aynı dönemde, yüzde 16.8 arttı.[2]

Olağanüstü tutardaki bu malî kaynaklar, özellikle, azgelişmiş ülkelerin, gelişmiş kapitalist ülkelerle olan ekonomik ilişkisinin adil olmayan doğasından ileri gelen cari açıklarını kapamada kullanıldı. Son iki yılda, gelişmiş pazar-ekonomilerindeki ağır bunalım dolayısıyla ürünlerine olan talepte düşme ve uluslararası sermaye piyasasındaki malî politikaların olumsuz sonuçları yüzünden, bu süreç azgelişmiş ülkeler için savunulamaz oldu. Bu, göreceğimiz gibi, daha kısa vadeler, daha yüksek faiz oranları ve kredi sağlamak için daha az fırsat demekti.

[Çizelge: 6]

KAYNAK: OECD Development Co-Operation Review, 1981.

Açıkça, özellikle 1970'lerde sarmallanan bu borçululuk, Üçüncü Dünya ülkeleri için yükümlülüklerini yerine getirmeyi durmadan daha güçleştiren başdöndürcü bir hıza ulaşmada bütün öngörüleri aştı.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERCE YIL SONUNDA
ÖDENEN DIŞ BORÇ
(Milyar dolar)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981*	1982*
Toplam borç	179.1	216.9	264.6	336.6	397.3	456.2	524.0	626.0
Yıllık ortalama değişme (yüzde)	24	21	22	27	18	15	15	19.5

*Tahmin

KAYNAK: OECD. Development Co-Operation Review, 1981, Paris, 1981, p.218; OECD. Resumen de la deuda anual de los paises en desarrollo de 1982. AP, December 16, 1982.

Bu borçluluğun yükü öyledir ki, yalnızca ekonomik büyüme için bütün olasılıkları değil, dışalımlara çok bağımlı azgelişmiş ülkelerin pek çoğu için karakteristik olan düşük tüketim düzeylerini güvenceleme olasılıklarını da köstekliyor.

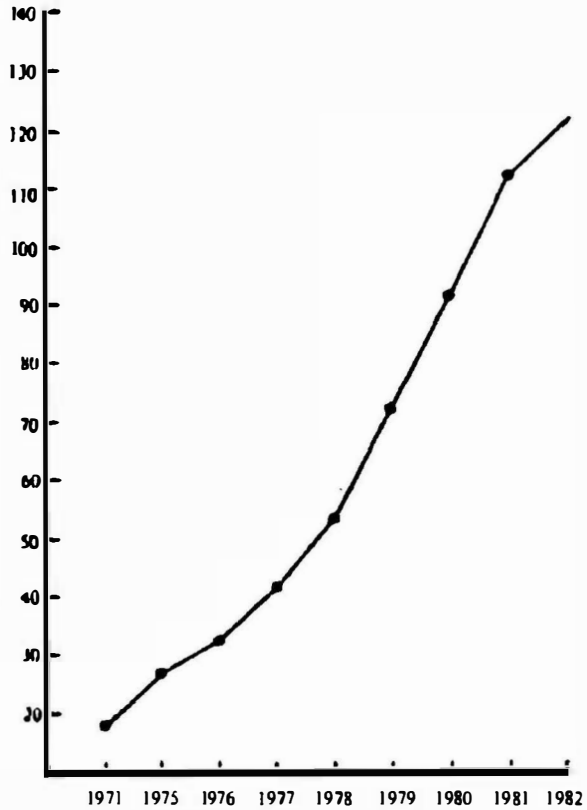
Çeşitli incelemeler, Üçüncü Dünya'da doğan her çocuğun şimdi 260 dolarlık bir borcu olduğunu gösteriyor, ama borç nüfustan çok daha hızlı arttığı için birey başına yıllık borçta önemli bir çoğalma var — yani, azgelişmiş dünyada yaşayan her birey, 1985'e dek, 500 dolar dolayında borçlu olacak. Elbette, bu rakamlar kimi bölgelerde öbürlerindekilerden daha büyüktür. 300 milyar dolar dolayında borcu olan Latin Amerika'da, kişi başına borç şimdiden 1000 dolar dolayındadır.[3]

Bununla birlikte, borçluluk sürecinin gerçek dinamiği, bunalımın Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomilerine etkilerini bir ölçüde yumuşatmayı olanaklı kılarken, kendisinin uluslarüstü mali sermaye için bir zenginleşme kaynağı olmasıdır. Bu, borç hizmetlerinin gelişiminde açıkça dışavurulur. [Tablo: 30, Çizelge: 7]

Bu veriler gösteriyor ki, 1978 ile 1982 arasında, borç hizmeti yıllık ortalama yüzde 23.3'lük bir oranla — borcun kendisinin artma oranından daha büyük bir oranla büyüdü. Başka bir söyleyişle, *alınmış borçları ödeyebilmek için borç istemek gittikçe daha fazla gereklidir.* Bundan ötürü, Dünya Bankasının hesaplarına göre, 1980'de, Üçüncü Dünya'ya gerçek net malî kaynak aktarımı toplam borçlar tutarının ancak yüzde 22'sine eşitti.[4]

[Çizelge: 7]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN BORÇ HİZMETİ
(Milyar dolar)

KAYNAK: OECD Development Co-Operation Review, 1981.

DIŞBORÇLARDAN FEEDBACK'İN PARADOKSLU MEKANİZMASI

Petrol dışalımı yapan gelişmekteki ülkeler için, cari ödemeler dengesindeki büyük bozukluk —ki bunalımın dışsatımları üzerindeki etkisiyle, ticaret hadlerindeki kötüleşmeyle, ve faiz oranlarındaki yükselmeyle şiddetlenen— 1979 ve 1980'de 80 milyar dolar dolayına yükselen, 1981'de 90 milyar doları çok aşan ve 1982'de büyüyegiden bir yıllık açıkla dışavurulmuştu. Bütün bunların sonucu, dış borçlarda, kullanılan hesaplama yöntemine bağlı olarak şimdi 600 milyar dolara yaklaşan ya da aşan hızlı artıştı. Büyüklüğü, ilkin o ülkelerin cari açıklarını ödemek için kullanılacak kaynakları sağlama gereksinmesiyle belirlenen bu borç, zamanla, açığı büyüten bir etken —ve gerçekte, halkların emek ürününden gittikçe artan ve üçte birinden çoğu uluslarüstü bankalara giden bir vergi alan bir *feedback* mekanizması— oldu.

Bu, Dünya Bankasının verileriyle kanıtlanabilir. Bu verilere göre, 1981'de azgelişmiş ülkelerce sağlanmış 117 milyar dolarlık borçların 99 milyar doları (yüzde 85'i) borç hizmetlerine gitti ve geriye ancak 18 milyar dolarlık (Latin Amerika'da 600 milyon dolar) bir net kaynak aktarımı kaldı. İşler öyle bir aşırılığa vardı ki, azgelişmiş ülkeler, pratikte yalnızca kendi borçluluklarının yarattığı yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla yeni borçlara batıyorlar. Bunun gibi saçma, sapkın, us-dışı bir görüngü uluslararası ekonomik ilişkiler tarihinde görülmemiştir.

[Tablo: 30]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN TOPLAM
YILLIK BORÇ HİZMETLERİ
(Milyar dolar)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981*	1982*
Toplam borç hizmeti	26.2	32.2	41.0	56.9	73.6	91.2	111.7	131.3
Faiz	9.5	11.8	14.3	19.8	26.0	34.9	46.5	—
Amortisman	16.7	20.4	26.7	37.1	47.6	56.3	65.2	—
Toplam borç hizmeti yıllık ortalama büyüme oranı (yüzde)	19	23	27	39	29	24	22	17.5

*Tahmin.

KAYNAK: Development Co-Operation Review, 1981, Paris 1981, p. 218; OECD Resumen de la deuda anual de los paises en desarrollo de 1982, AP, December 16, 1982.

1979 ile 1981 arasında, uluslararası malî piyasada, dalgalanan faiz oranlarındaki rasgele artmanın yardımıyla, bu sarmal yeni bir ivme kazandı. OECD hesaplamalarına göre faiz oranları yüzde 12'den yüzde 18'lik bir yıllık ortalamaya yükseldi. Azgelişmiş ülkeler için bu artma, faiz oranlarındaki her yüzde birlik artma için 2 milyar dolar fazla ödeme, bu da, yalnız 1981'de, tükenmiş ekonomilerimiz için ödemelerimizde 13 milyar dolarlık bir ek artma demekti.[5]

1971'de borç hizmetinin yüzde 30.3 tutarındaki faiz, on yıl sonra, toplamın yüzde 41.6'sına yükseldi.

Bu, Üçüncü Dünyada en kazançlı sermaye yatırımı biçiminin oraya ödünç sermaye göndermek olduğunu da gösteriyor. 1981'de, petrol dışsatımı olmayan azgelişmiş ülkelerdeki yabancı sermaye kazancının yüzde 90'ı faiz ödemelerinden oluştu.[6]

Bütün bunların bir sonucu olarak, azgelişmiş dünyanın toplam dışsatımlar değerinden borç hizmetlerine giden pay, 1973 ile 1982 arasında yüzde 14'ten 21.2'ye, petrol dışalımcısı Üçüncü Dünyada ise yaklaşık yüzde 37'ye yükseldi.[7]

Son birkaç yılda özel bankalardan sermaye akımı, Üçüncü Dünyanın yabancı finansman koşullarındaki kötüleşmede önemliydi. [Tablo: 31]

[Tablo: 31]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDEKİ YABANCI FİNANSMANDA FARKLI SERMAYE AKIŞLARININ PAYLARI
(Toplamın yüzdesi)

	1970	1980	1982
Resmi krediler	32	25	23
Özel krediler	39	45	51
Doğrudan yatırımlar	8	15	14

KAYNAK: The World Bank World Delelopment Report 1982, p. 35.

Üçüncü Dünyaya özel bankalarca sağlanan finansman akımının büyüyen oranı, geniş çapta, kapitalist ekonomik bunalımın etkileri yüzündendir. Bunalım, gelişmiş kapitalist ülkelerde kâr oranında düşmeye, dolayısıyla daha büyük kârlar aramak için Üçüncü Dünyaya özel sermaye dışsatımında bir artmaya yolaçtı.

Esas kaynak akımının ayrıcalıksız koşullarda verildiği olgusu nun —ki 1973 ile 1981 arasında 321.1 milyar dolara ulaştı— son onyılda azgelişmiş ülkelere kredi verme genel şartlarında bir kötüleşmeye yolaçtığı gerçektir. [Tablo: 32]

[Tablo: 32]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE DAYATILAN
KREDİ KOŞULLARI
(yüzde)

	1972	1981
Toplam faiz oranı	4.6	10.2
Oynak faizi oranı	7.9	18.0
Ayrıcalıklı ödünç etkeni	28	11*

*1980 verileri

KAYNAK: OECD. Development Co-Operation Review, 1981, Paris, 1981, p. 70; World Bank, Informe Anual. 1980, Washington, 1980, p. 155, The World Bank, Annual Report, 1982, Washington, 1982, p, 143.

Özel kaynaklı kredilerin şartlarındaki bu kötüleşmeye, kalkınma yardımı biçimindeki resmî finansman akımları düzeyinde göreli bir düşme ekleniyor.

Gerçekte, gelişmiş ülkelerin Brüt Ulusal Ürününün yüzde 0.7'sinin resmî kalkınma yardımı olarak bir yana konmasını gerektiren Birleşmiş Milletler Uluslararası Kalkınma Stratejisinde saptanmış hedefe, yıllardır bir türlü ulaşılmamıştır. Dünya Bankası verilerine göre, 1975 ile 1981 arasında, gelişmiş kapitalist ülkelerce kalkınma için resmî yardım, yıllık Brüt Ulusal Ürünün ortalama yüzde 0.35'i olmuştur. Bu da planlanmış tutarın yarısıdır.

Azgelişmiş ülkeler için uluslararası malî koşulların kötüleşmesi, özellikle son iki yılda, onları, dış borçları yeni bir programa bağlamaya, gittikçe yaygınlaşan bu işlemi yapmaya, zorluyor. Bu ülkeler, böylece, en ivedi malî güçlüklerinin hiç değilse geçici olarak üstesinden gelmeye çalışıyorlar. [Tablo: 33, Çizelge: 8]

Dolayısıyla, çeşitli hesaplamalara göre, 21 Üçüncü Dünya ülkesini ilgilendiren yeniden programa bağlama ile, 1981'de 10.8 milyar ve 1982'de 40 milyar dolar tutarında borç yeniden finanse edildi.

[Tablo: 33]

1983-1990 ARASINDA AZGELİŞMİŞ ÜLKELER İÇİN DIŞ BORÇ EĞİLİMLERİ VE KİMİ ETKİLERİ

(Cari fiyatlarla milyar dolar)

	Dış borç		*Borç hizmet Ödemeleri**		*Dışsatımlar***		*Hizmetler ile dışsatımlar arasındaki ilişki (%)*		*Cari açıkları denetlemek için gerekli finansman**		*Kümülatif Açık*
	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1983-90
Azgelişmiş ülkeler	597.6	1473.5	119.0	361.0	561.4	922.6	21.2	39.1	109.2	559.7	2719.7
Petrol dışalımcıları	417.7	1050.7	81.9	264.0	223.8	334.5	36.6	78.9	82.4	397.6	1968.2
Petrol dışsatımcıları	179.9	422.8	37.1	97.0	337.6	588.1	10.9	16.5	26.8	162.1	751.5

YÖNTEMBİLİMSEL NOT: Eğilim tahminleri her durum için verilmiş kaynaklardan elde edilen verilere dayandırılmıştır.

1976-82 dönemi gerçek bilgilerine dayanan borç, hizmet ödemeleri ve cari açıklar için, modelin ana varsayımını kapsayan ve aşağıdaki belirleme katsayılarıyla ifade edilmiş $y = a + bx + cx^2$ tipi ikinci derece fonksiyonlar kullanılmıştır:

Toplam borç: Hepsi: 0.9989, petrol dışalımcıları: 0.9998; petrol dışsatımcıları: 0.9958.

Hizmet ödemeleri: Hepsi: 0.9790; petrol dışalımcıları: 0.9962; petrol dışsatımcıları: 0.9816

Cari dengeler: Hepsi: 0.8900; petrol dışalımcıları: 0.8483; petrol dışsatımcıları: 0.5128.

En büyük (maximum) ve en küçük (minimum)ler arasındaki değerlerin ortanca (median) oranları, mal dışsatımları tahminleri için temel olarak kullanılmış olup, Dünya Bankası'nın şu yayınından alınmıştır: Informe sobre el Desarrollo Mundial, 1982, p.33.

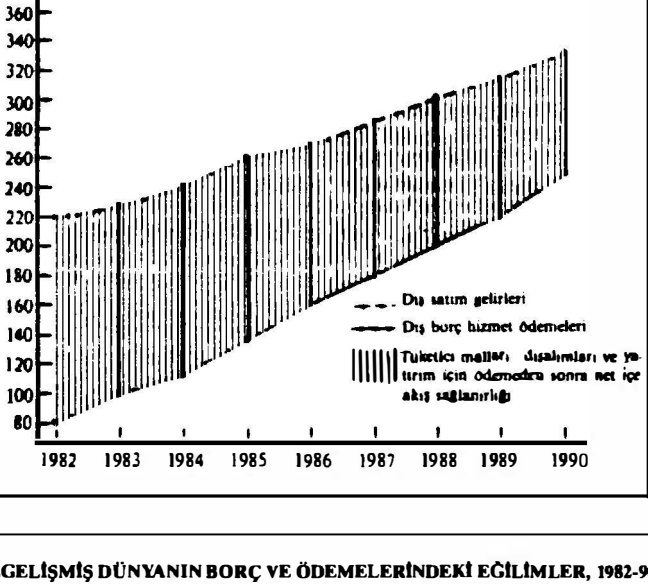
KAYNAK:

* World Bank. Informe sobre el Desarrollo Mundial, 1982, pp. 13 and 15.

** UNCTAD. Handbook of International Trade and Development Statistics, 1981.

[Çizelge: 8]

PETROL DIŞALIMCISI AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN
DIŞ BORÇ HİZMET ÖDEMESİ VE DIŞSATIM EĞİLİMLERİ (1982-1990)
(Milyar dolar)

AZGELİŞMİŞ DÜNYANIN BORÇ VE ÖDEMELERİNDEKİ EĞİLİMLER, 1982-90

Bugünkü uluslararası finans ve ticaret eğilimleri sürdürülürse, Üçüncü Dünyayı bekleyen gelecek daha kaygılandırıcı olamaz.

Bugünkü duruma dayalı hesaplamalar açıkça gösteriyor ki, tam yedi yılda, azgelişmiş ülkelerin ekonomileri için malî hizmetlerin ve sağ kalmanın korkunç bedelini ödemek olanaksızlaşacak.

Bu ödemelerin 1990'a değin bu ülkeler toplam dışsatım kazançlarının yaklaşık yüzde 40'ını soğurmaya başlayabilmesi, katlanılmaz görünüyor. Yine de, bu durum, faiz ve amortizasyonu karşılamak için, dışsatım gelirlerinin yaklaşık yüzde 80'ini kullanmak zorunda kalabilecek petrol dışalımcısı azgelişmiş ülkelerin —yani çoğunluğun— durumu yanında önemsiz kalır.

Mutlak terimlerle, bu, onların mal ve hizmet dışalımlarını sağlamak için zaten yetersiz olan döviz arzını yarı yarıya azaltırdı. 1982'de bu amaçla el altında bulunan 142 milyar dolar, 1990'a dek 71 milyar dolara düşerdi. Ekonomik yapıları dışalımlara çok bağımlı ülkeler için bu, gerçek bir felce yolaçardı.

Parasal-malî sorunlar, bugün, yeni-sömürgeci egemenlik sistemine hakim olan çelişkilerin açığa vuran bir belirtisini oluşturuyor. Bugünkü parasal-malî bunalım büyük çıkarlara, iç uzlaşmaz-karşıtlıklara, ve spekülatif mekanizmalara kurban edilen şimdiden tükenmiş uluslararası malî sistemin gerçek varlığını tehlikeye atıyor. Bu durum radikal değişmeler gerektiriyor.

TARIMSAL Gelişme için Dünya Kılavuz Planı (*the World Indicative Plan for Agricultural Development*, WIP) 1962'de Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) çerçevesi içinde sunulduğundan beri yirmi yılı aşkın bir zaman geçti. Bu plan, o zamanki güç gıda ve tarımsal gelişme durumunu yansıttı ve 1985'e dek açlığı ve yetersiz beslenmeyi Üçüncü Dünya halkları için tatsız bir geçmişin yalnızca acı anıları haline getirmek ve tarımsal sektörü geleneksel olarak durgun ve zayıf bir sektör olmaktan çıkarıp dinamik bir gelişme etkenine çevirmek amacına yönelik bir planın kılavuz çizgilerini saptadı.

O yıllarda kaydedilmiş büyük kıtlıklar ve besin yedeklerindeki korkutucu azalma karşısında, Roma'da (1974), ivedilikle toplanan Dünya Gıda Konferansından beri de sekiz yılı aşkın bir zaman geçti. O fırsatla, Konferans, açlık ve yetersiz beslenmenin gezegenimizde on yıl içinde yokedilmek gerektiğini önemle açıkladı ve bütün ulusları uluslararası gıda güvenliği için büyük bir çabayla işbirliğine çağırdı.

Tok bir yaşamın tadını çıkarmak için olanaklı yetilerini geliştirmeleri amacıyla bütün insanlara yeter besin sağlama temel ve önemli ereğine ulaşmak için gösterilen bu çabaların kesin başarısızlığı, bugün her zamankinden daha bellidir. 500 milyonu aşkın aç insan —ürkütücü ve hızla büyüyen bir rakam—, Üçüncü Dünya'da, tasarlanmış isteğe eşit bir düzeyde kalori-alımına 1975'e dek ulaşma ve bu alımın gerekli düzeyleri 1985'e dek yüzde 10 geçmesi konusundaki şu yukarda anılan Dünya Kılavuz Planının iyi niyetlerini acıklı bir ince alaya döndürüyor. Şimdiye değin tümüyle bellidir ki, Dünya Gıda Konferansınca bildirildiği gibi 1984'e dek açlığın yok edilmesi, ülkelerimizin dünya ekonomisi içindeki tartışmalı konumunu tanımlayan türden, iyi niyetli ama başarısız çabalara yalnızca bir ektir.

Şu gıda bunalımı, bugünkü derin ekonomik bunalım onun kötüleşmesine katkıda bulunuyor olmakla birlikte, yeni bir görüngü değildir. Tam anlamıyla, nüfusun büyük kesimi arasında yaygın açlık ve yetersiz beslenme diye anlaşılan gıda bunalımı —kimi azmlıklarca gıda aşırı-tüketimine karşıt ne büyük bir tutarsızlık— her zaman, sömürgeciliğin, yeni-sömürgeciliğin ve azgelişmişliğin kaçınılmaz bir bileştireni *(component)* oldu. Gıda bunalımı, azgelişmiş dünyanın çoğunluğunca, istikrarsız yaşamlarının dünyasal, sürekli bir koşulu gibi görülmelidir. Onlar için, gelişmiş kapitalist ekonomilerin varsayılı toparlanmasının hemen hemen hiçbir anlamı yoktur; çünkü sistemin en büyük ekonomik patlamaları bile Üçüncü Dünya'da açlığın ve yetersiz beslenmenin varlığını önlemeye güç yetiremedi. O dünyada yaşayan yüzmilyonlarca aç insan için gıda bunalımı yalnızca kavramsal bir ilgi değildir; tersine, acıklı bir günlük deneyim, bütün insan soyu için utanç verici bir gerçekliktir.

İnsanoğlunun dış uzaya yolculuk ettiği ve bilimde, teknolojide gerçekten şaşılası başarılara ulaşılan bir zamanda, 52 azgelişmiş ülkede, 1971'den 1980'e dek, kişi başına gıda üretimi azaldı. Gelişmiş birçok ülkede aşırı yemeye bağlı hastalıkların gittikçe sıklaşmasıyla pek çok uğraşılırken, ve ev-hayvanları beslemeye yüzmilyonlarca dolar harcanırken, FAO'ya göre yalnız Hindistan'da 201 milyon; Endonezya'da 33 milyon; Bengladeş'te 27 milyon; Nijerya'da 14 milyon, Brezilya, Etiyopya ve Pakistan'da 12 milyon; Filipinler'de 10 milyon; Afganistan'da 6 milyon; Burma, Kolombiya ve Tayland'da 5 milyon önemli ölçüde yetersiz beslenen insan var. Çad, Haiti, Mali ve Moritanya'da nüfusun yüzde 40'mdan çoğu açtır.

Acı gerçek şudur ki, açlık, onun kökünü kazıma ereklerine karşın sürüyor ve artma eğilimi gösteriyor. 70'lerde, Üçüncü Dünya'da gı-

da üretimi yılda yüzde 3'lük bir oranla düştü, böylece BM Uluslararası Kalkınma Stratejisince saptanmış oranın yüzde 25 gerisinde kaldı, ve, bugünkü eğilimler sürerse, aç insan sayısı 21. yüzyıla değin 750 milyonu aşacak.

Ve bütün bunlar azgın bir silahlanma yarışının ortasında oluyor. Bu yarış hem özü, tehlike dolu olması ve boyutları, hem insanoğlunu yok etme araçları geliştirme yolunda harcanan pek büyük kaynaklar ile halklarımızın yaşamsal ve günlük gereksinmeleri arasındaki karşıtlık dolayısıyla saçmadır. Gerçekten, ABD'nin MX roketini geliştirmek için yalnız 1983'teki harcama bütçesi —2,5 milyar dolar— Afrika'nın 1979'daki buğday dışalımları tutarının tümünü ve Asya'nın aynı yıldaki pirinç dışalımlarının hepsini, veya Üçüncü Dünya'da 10 milyon hektar otlak geliştirme giderini, veya 2 milyon hektar alanda taşkın denetimi harcamasını finanse edebilirdi.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA'DA TARIMSAL ÜRETİM VE GIDA ÜRETİMİ

Azgelişmiş ülkelerin tarımsal üretimi, 1961-71 ve 1981'de, yılda yaklaşık yüzde 3'lük bir ortalama büyüme oranına ulaştı. Bununla birlikte, bu ortalama, bölgesel farklılıklar gösterdi. Dolayısıyla, Latin Amerika'nın ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 3.6 iken, Afrika ancak yüzde 2'lik bir orana ulaştı. [Tablo: 34]

[Tablo: 34]

TARIMSAL ÜRETİM İNDEKSİ
(1969-1971 = 100)

	1979	1980	1981
Azgelişmiş ülkeler	127	131	137
Afrika	114	118	122
Uzak Doğu	129	132	140
Latin Amerika	133	135	143
Yakın Doğu	130	133	136

KAYNAK: FAO. El estado mundial de la agricultura y la alimentacion. 1981. p. 5

Yine de, dünya kişi başına gıda üretimi yıllık büyüme oranı, 1975'ten 1980'e dek çok düşük, yüzde 0.3 oldu. Son yirmi yıl boyunca, azgelişmiş dünyanın 70'i aşkın ülkesi, kişi başına gıda üretiminde net bir azalmaya tanık oldu, bu ülkelerin kimisinde çıktı *(output)* hacminde mutlak bir azalma görüldü. Tahıl üretiminde, 31'i Afrikalı olmak üzere, en az 66 azgelişmiş ülkede kişi başına pay azaldı.

ABD Tarım Bakanlığı rakamlarına göre, gelişmiş uluslarda kişi başına tarımsal çıktı büyümesi, 1969-1971 ortalama düzeylerine göre, 1980'de yüzde 8'di; oysa Üçüncü Dünya'da hiçbir büyüme kaydedilmedi.

Gerçekten, geçen yirmi yılda, azgelişmiş uluslarda gıda çıktısı *(output)* gıda talebinin gerisinde kaldı. FAO'nun incelemelerine göre, bu, gıda üretim, pazarlama ve dağıtımıyla ilgili bugünkü koşullar özünde değişmedikçe, en az yüzyılın sonuna değin sürecek bir eğilimdir.[1] [Tablo: 35]

[Tablo: 35]

KİŞİ BAŞINA GIDA ÇIKTI İNDEKSİ
(1969-1971 = 100)

	1972	1974	1976	1978	1980
Gelişmiş kapitalist ülkeler	101	105	107	111	111
Azgelişmiş ülkeler	97	99	102	105	103
Afrika	97	96	94	90	89
Latin Amerika	98	101	105	107	108
Yakın Doğu	103	103	110	106	104
Uzak Doğu	95	97	102	108	105

KAYNAK: UN. Statistical Yearbook 1979-80. p. 15.

Bugünkü eğilimlerden doğan durum, bütün Afrika için gerçekten felaketli boyutlar kazanıyor. Afrika'da, kıta ortalaması gösteriyor ki, bugün kişi başına gıda varlığı 1960'ınkinden azdır ve gıda çıktısı, büyümesi nüfus artışının yaklaşık yarısıdır.

Böyle durumlar karşısında, FAO, 1977'de gelişmiş ülkelerin gıda arzlarının bir bütün olarak ortalama gereksinmelerinin yüzde 133'ünü karşıladığını hesapladı.

Gıda üretimi sözkonusu olduğunda azgelişmiş ülkelerin aşırı geriliği, özellikle Afrika'daki, yukardaki tabloda görülebilir.

Bu incelemede tahıl üretimine özel önem verilmelidir. [Tablo: 36]

Bir FAO yoklamasına göre, 1978'de aşağıyukarı 530 milyon metrik ton tahılın —dünya tüketiminin yüzde 36'sının— hayvan besini olarak kullanıldığı vurgulanmak gerekir. Hemen hemen yalnız insan beslenmesinde tüketilen pirinç dışlanırsa, bu oran yüzde 43'e yükselir. Bundan başka, 1978'de sığırlara yedirilen bütün tahılın yüzde 42'sinin mısır olduğu hesaplanmıştır. Böylece, mısır azgelişmiş birçok ulus için ana besin olmasına karşın, o yılki dünya tüketiminin

[Tablo: 36]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE TAHIL ÜRETİMİ
(Bin Ton)

	1978	1979	1980	Ortalama yıllık değişme 1971-80 (%)
Toplam üretim	452 869	433 482	464 205	2.5
Afrika	46 804	44 392	46 210	0.6
Latin Amerika	85 173	83 910	87 369	2.1
Yakın Doğu	53 984	55 475	56 269	2.6
Uzak Doğu	266 908	249 705	274 357	3.1
Buğday	91 922	97 472	95 570	3.3
Pirinç	204 609	186 567	213 971	3.1
Mısır	78 320	75 569	81 099	1.6

KAYNAK: FAO. El estado mundial de la agricultura y la alimentacion. 1981. pp. 129-131.

yüzde 61'i sığır yemine ayrılmıştır.[2] [Tablo: 37]

Hayvansal ürünler 70'lerde az bir artma göstermiştir. [Tablo: 38]

[Tablo: 37]

BESİN OLARAK KULLANILAN TAHIL MİKTARI
1975-1977
(Milyon ton)

	İnsan		Hayvan	
Gelişmiş ülkeler	164.1	28%	413.0	72%
Azgelişmiş ülkeler				
Afrika	42.4	93	2.9	7
Latin Amerika	42.8	59	29.6	41
Yakın Doğu	39.1	77	11.9	23
Asya'nın artakalanı	413.8	92	35.3	8
Öbürleri	0.3	96	—	4
DÜNYA TOPLAMI	702.5	59	492.7	41

KAYNAK: FAO data. Ceres magazine, no. 77. 1980. p. 6.

[Tablo: 38]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE HAYVANSAL ÜRETİM
(Bin Ton)

	1978	1979	1980	Ortalama yıllık değişme 1971-80 (%)
Et	25 815	26 553	27 586	3.7
Süt	95 957	98 503	99 645	3.0
Yumurta	4 414	4 685	5 040	6.0

KAYNAK: FAO. El estado mundial de la agricultura y la alimentacion. 1981. pp. 129-132

Üçüncü Dünya için çok önemli öbür tarımsal üretimler —kahve ve kakaoda— son onyılda pratik olarak durgunlaştı, hatta kuru baklagillerde düştü. Bununla birlikte, 1978-1980 üç yıllık dönemi incelenirse, bitkisel yumru, şeker ve tütünde artma eğilimleri de görülüyor. Bütün bunlar, azgelişmiş çok sayıda ülke için kilit metalar arzlarında kötüleşmeyi gösterir.

Bu olumsuz durumun açık bir dışavurumu, FAO verilerine göre, 1970'lerin ortasında, nüfusları dünya nüfusunun yüzde 65'ini aşan azgelişmiş ülkelerin, tarım işçisi başına çıktıları, 1975 fiyatlarıyla, yılda 550 dolar iken (gelişmiş ülkelerde 5220 dolardı) gıdanın ancak yüzde 38'ini üretmiş olmalarıdır. [Tablo: 39]

1979-1980'de, dünya, toplam 118.7 milyon metrik ton kimyasal *gübre* (NPK) üretti; bunun 111.7 milyonu tüketildi. Bu rakam, önceki yıla göre yüzde 3.4'lük bir artma demektir. Avrupa yüzde 30, Kuzey Amerika yüzde 27, ve SSCB yüzde 18, yani, hepsi dünya toplamının yüzde 75'ini üretti. Aynı ülkeler grubu, toplamın yüzde 66'sını tüketti. Gelişmiş kapitalist ülkelerde kişi başına gübre tüketimi 63.6 kg. iken, azgelişmiş ülkelerde 9.5 ve, özellikle, Afrika'da 3.2 kg. idi. [Tablo: 40]

Tarım işçisi başına ekilebilir alan —bir insanın işleyebileceği toprak genişliği ile ilişkili teknolojik gelişmenin bir göstergesi— gelişmiş ülkelerde, 1961-1965 ve 1978'de, 6 hektarın altından 9 hektara çıktı, oysa Üçüncü Dünyada, Latin Amerika'daki az bir artma sayılmazsa, 1.3 hektarlık ortalama düzeylere düştü.

Üçüncü Dünya tarımının bugünkü *mekanizasyon* derecesi de,

[Tablo: 39]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE ÖBÜR TARIMSAL METALAR ÇIKTISI
(Bin Ton)

	1978	1979	1980	Ortalama yıllık değişme 1971-80 (%)
Yumrular	188 059	187 327	187 110	1.8
Kuru baklagiller	25 002	24 411	21 935	-0.9
Turunçgil suyu	22 862	23 589	26 116	5.5
Bitkisel yağlar	90 339	91 072	97 922	3.7
Şeker	46 256	45 426	42 304	2.0
Yeşil Kahve	4 673	4 933	4 687	0.2
Kakao çekirdeği	1 451	1 619	1 616	0.3
Lif pamuk	5 612	6 768	6 198	1.1
Tütün	2 402	2 290	2 274	2.8

KAYNAK: FAO. El estado mundial de la agricultura y la alimentacion. 1981. pp. 129-132.

[Tablo: 40]

GÜBRE ÇIKTISI VE TÜKETİMİ

	Toplam üretim (Bin ton)	Kişi başına üretim (Kg.)	Toplam tüketim (Bin ton)	Kişi başına tüketim (Kg.)
Gelişmiş pazar-ekonomisi ülkeler	60 608	77.7	49 623	63.6
Azgelişmiş ülkeler	12 437	5.7	20 462	9.5
Afrika	735	2.0	1 183	3.2
Latin Amerika	3 184	8.8	6 751	18.8
Yakın Doğu	2 372	11.2	2 970	14.0
Uzak Doğu	6 107	5.0	9 537	7.8
Öbürleri	39	7.7	21	4.4
Merkezi planlama ekonomileri	45 721	32.7	41 586	29.7

KAYNAK: FAO. Ceres magazine, July-August 1981.

onun teknolojik aşırı geriliğinin açık bir dışavurumudur. 1977'de, dünyadaki bütün traktörlerin yüzde 88.4'ü gelişmiş ülkelerde; yüz-

de 61.5'i Kuzey Amerika'da ve Batı Avrupa'da, dünyadaki işlenmiş toprakların yalnızca yüzde 22.4'ünün bulunduğu bölgelerdeydi. Bütün traktörlerin ancak yüzde 11.6'sı Üçüncü Dünyanındır ve, dramatik gıda sorunları olan Afrika ise bütün traktörlerin yalnızca yüzde 1.0'ına sahiptir. Öte yandan, dünyadaki biçerdöverlerin ancak yüzde 5.2'si azgelişmiş ülkelerdedir.

FAO verilerine göre, 1980'de, azgelişmiş ülkelerde sulanan toplam ekilebilir alan 105 milyon hektar, veya o ülkelerdeki toplam ekilebilir toprakların yaklaşık yüzde 14'ü idi. Sulanan alanın da ancak yüzde 60'ı tümüyle donatılmıştı.

Bu ülkelerde sulanan topraklarda tasarlanmış yüzde 40 artma, 2000 yılında 148 milyon hektarlık bir alana, veya ekilebilir alanın yüzde 16'sma varacak. Böylece, yıllık büyüme oranı son yıllarda sağlanmış orandan yüzde 1.7 az olacaktı. Donatılmış alanların da yüzde 73'e ulaşması tasarlanmıştır. Hektar başına 2380 dolarlık ortalama bir harcama varsayılırsa, gerekli toplam yatırım 100 milyar doları aşacaktır. [Çizelge: 9]

Bu sulanan alanlar, beceriyle kullanılırsa, azgelişmiş dünyanın bütün tarımsal çıktısının *(output)* yüzde 50'sini verebilir. Bu, gene de, böyle olmayacak. Yüzyılın sonunda, Üçüncü Dünyanın ekilebilir topraklarının yüzde 84'ü gene sulamadan yoksun kalacak ve toplam tarımsal çıktısının yüzde 59'unu vercektir. Birleşmiş Milletler, 70'lerin sonlarında insanoğlunca kullanılmış bütün suyun yüzde 70'ine varan sulama suyu gereksinmelerinin 2000 yılında ikiye katlanacağını hesapladı.

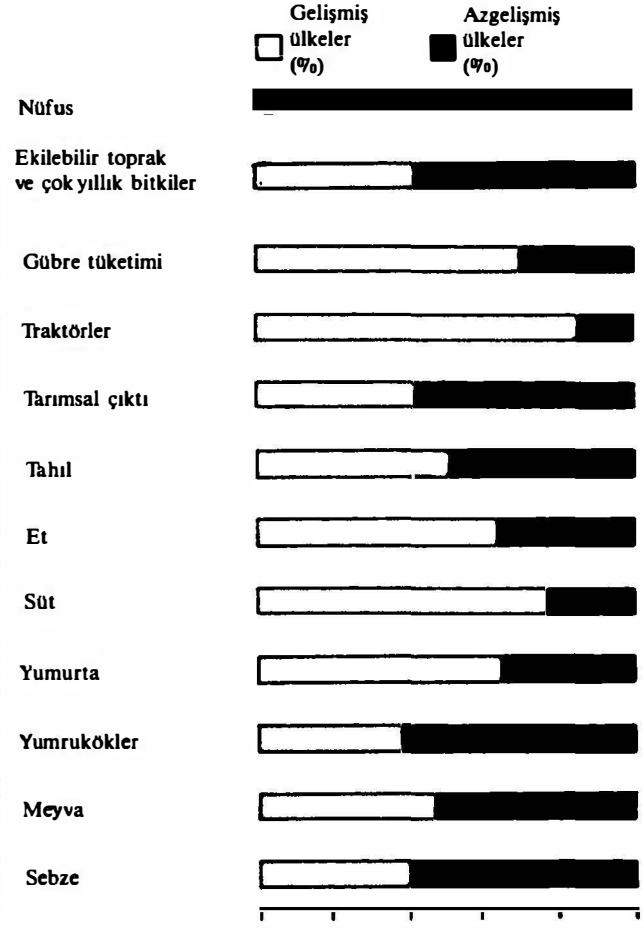
Ama su, Üçüncü Dünya'nın birçok bölgesinde kıttır. Kaynakları korumak ve tarımsal, sınai ve insanî tüketim için irili ufaklı barajlar kurarak, denizlere akıp giden büyük hacimdeki su yitiğini önleyerek, ırmakların yönlerini değiştirerek, olabildiği yerde yeraltı suyu kuşaklarını zenginleştirerek, suni yağmur yağdırma çalışmalarının sonuçlarını kullanarak, bilim ve teknolojinin tatlı su kaynaklarını artırmak için insana sunduğu bütün araçlardan yararlanarak yeni yedekler biriktirmek için pek büyük malî kaynaklar gerekiyor.

Geçmiş yıllar ve edinilmiş deneyimler, şu Yeşil Devrim'in şaşılası kimi sonuçlarından doğan tarımsal ve gıda ile ilgili sorunların çözümü umutlarını kırdı.

Belirli Üçüncü Dünya bölgelerinde tarımsal geriliğin tabanını oluşturan iç ve dış toplumsal-ekonomik yapıları değiştirmeksizin bilimsel ilerlemelerin kullanımına dayanan tarımsal modernleştirme, bilimsel-teknolojik ilerlemenin ve toplumsal-ekonomik başarısızlığın açık bir dışavurumuydu ve tarımsal ve açlıkla ilgili sorunların

[Çizelge: 9]

AZGELİŞMİŞ VE GELİŞMİŞ ÜLKELER İÇİN KARŞILAŞTIRMALI TARIMSAL GÖSTERGELER 1979-1980 ORTALAMALARI

KAYNAK: The World Bank. World Development Report. 1982.

yalnızca teknolojik-üretken bir doğada olmayıp, toplumsal yapılardan ve egemenlik ilişkilerinden kaynaklandığını ortaya koydu.

Yüksek verimli tarımsal bitki çeşitleri —hastalıklara pek dayanıklı, toprağı ve gün ışığını soğurma yetisi büyük, soğuğa ve kuraga çok dirençli, erken eren, vb. nitelikli buğday, çeltik, mısır, süpürgedarısı, akdarı, patates, baklagiller— ile birlikte gübre ve böcek-öldürücülerin tarıma sokulması, önemli başarılardır ve küçümsenemezler. Ama, öbür çok önemli toplumsal etkiler, örneğin tarımda iş alanları yaratılması, köyden kente göçün azaltılması ve toprak kullanımındaki eşitsizliklerin ve sömürü artışının önlenmesi, Yeşil Devrimin ortaya çıkmasıyla ağırlaşırken, en büyük gıda çıktısı *(output)* yığınsal açlık sorununu çözmekte açıkça yetersiz kaldı.

Yeni bilimsel-teknolojik yöntemler, uygulanmaları için sermaye gerektirir ve ancak varlıklı çiftçiler ve tarım-gıda uluslarüstü şirketlerince elde edilebilir.

Yeni bitki çeşitleri *(varieties)* makineleşme gerektirmeyebilirse de, emek yerine makineler koyarak ve işsizliği artırarak, tarıma sokulmaları için ekonomik dürtüler yaratırlar. Makineler ve yeni çeşitler, modernleştirme giderlerini karşılayamayan üreticilerin topraklarının satın alınmasına yolaçarak, gittikçe daha geniş topraklar gerektirirler. Bu, toprak kullanımında daha büyük bir yoğunlaşmaya, daha büyük gelir eşitsizliğine, daha çok işsizliğe, ve son olarak yetersiz beslenmeye yolaçar; çünkü yoksul ve işsiz, üretilen yeni besini satın almak için gereken gelirden yoksundur.

Bu çözümlemede, tarım-gıda uluslarüstü şirketlerinin bugünkü Üçüncü Dünyanın tarımsal ve gıda ile ilgili durumundaki etkisini küçümsemek de olanaksızdır. Onların rolü, bu alanda büyük sorumlulukları olduğunu gösteren incelemelere konu olmuştur. Onlar, uygun olarak, azgelişmiş ülkelerin yoksulluğunun gerçek tacirleri olarak adlandırılmaktadırlar, çünkü ekonomik güçleri ve büyük kârları, Üçüncü Dünyanın açlığının ve zayıf tarımsal sektörlerinin üzerine kurulmaktadır. Dolayısıyla, onlar kârlarının temeli ve kaynağı olan yapıları değiştirmede gönülsüzdürler.

Uluslarüstülerin tarımdaki ve gıdadaki olumsuz etkisi, kimi ülkelerde en iyi toprakları kendine mal etme; ülkeiçi gereksinmelere yabancı tarımsal ürün ve gıda kalıplarını dayatma; gübreler, makineler, teçhizatlar, bitki-öldürücüler *(herbicide)* gibi temel tarımsal girdileri de içermek üzere, iç ve dış pazarlama mekanizmalarının tekelci denetimi gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkar.

Bu tarım-gıda uluslarüstüleri, gelişmiş kapitalist ülkeler pazarları için veya azgelişmiş ülkelerdeki yüksek gelirli küçük azınlıkla-

rın kentsel tüketimleri için bir üretici-dışsatımcı kompleks geliştirerek, geçen onyıl boyunca yoğun çalıştılar.

Uluslarüstü holdingi düzenleyen büyük pazarlama ağları için gıda imal ederek, pek çok Üçüncü Dünya ülkesinde zorla yerleştiler. Malî, teknolojik ve ticarî güçleriyle böylece, geniş yığınların gıda tüketimi çıkarlarına yabancı üretim ve tüketim kalıplarını dayattılar.

Bu, tüketim gereksinmelerini karşılamayan, alıcı ülkelerin tarihsel-kültürel kalıplarına da uymayan tarımsal dışsatım ürünlerini yerleştirmek için, çoğu zaman küçük çiftçilerce yetiştirilip halkın beslenmesine yardım eden geleneksel tarımsal ürünlerin topluca yerlerinden edilmesine yolaçtı. Uluslarüstülerce denetlenen sistemler içinde tarımsal dışsatım üretimlerini desteklemek için geleneksel ürünlerin bu zorla yokedilişi, geleneksel olarak dışsatımını yaptıkları ve ulusal yiyim alışkanlıklarında önemli bir yer tutan gıda maddelerinin net dışalımcıları haline gelen birçok Üçüncü Dünya ülkesinde pek bellidir. Geleneksel olarak mısır ve fasulye dışsatımcısı ve tüketicisi olan ülkeler, üretimi uluslarüstü şirketler için çok kazançlı başka ürünler yetiştirmek için kendi ürünlerinin topluca yok edilmesinin bir sonucu olarak, bugün, o ürünlerden onmilyonlarca dolarlık dışalım yapıyorlar.

SU ÜRÜNLERİ

Başka bir temel insan besini olan, dünya protein alımının yüzde 15'ini sağlayan su ürünleri, son onyılın bitiminde, azgelişmiş ülkelerde çok ağır, hatta negatif bir kımıldama gösterdi. [Tablo: 41]

[Tablo: 41]

SU ÜRÜNLERİ 1978-1980
(Milyon ton)

	1978	1979	1980	Değişme (%) 1979-80	1971-80
Dünya toplamı	70.4	71.2	71.8	0.9	1.5
Gelişmiş ülkeler	37.2	37.2	38.0	2.2	1.2
Azgelişmiş ülkeler	33.2	34.0	33.8	-0.6	1.9

KAYNAK: FAO. El estado mundial de la agricultura y la alimentacion, 1981, p. 35.

FAO'ya göre, yukarda görülebildiği gibi, dünya balık, kabuklu hayvan ve yumuşakçalar üretimi, 1981'de 71.8 milyon tona ulaştı. Bu, önceki yıla göre yüzde 1'den az bir artmadır.

Kişi başına üretimle ilgili rakamlar da gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki farkları göstermektedir. FAO verilerine göre, 1980'de, azgelişmiş ülkelerde kişi başına avlanmış balık ancak 10.5 kilogram iken, gelişmiş ülkelerde 32.6 kilogramdı.

Aynı kaynağa göre, 1981'de avlanmış balıkların yüzde 29'a yakını hayvan beslemede kullanılmıştır.

Dünya balık avlama etkinliğindeki gelişmeyi belirlerken, azgelişmiş ülkelerin denizlerdeki haklarını savunmada gösterdikleri ilerleme dikkate alınmalıdır.

119 devletçe geçenlerde imzalanan Deniz Hukuku Anlaşması, Üçüncü Dünya ülkelerinin karasuları, ekonomik kuşaklar, avlanma hakları, denizyatağı kaynakları vb. ile ilgili olarak Üçüncü Dünya ülkelerince 1958'den beri sürdürülmüş başlıca isteklere yer verdi.

Denizlerin kullanımıyla ilgili uluslararası bir hukuki sistemin ilk kez kurulduğunu burada anımsamak önemlidir. Şunu vurgulamak gerekir: Bu, zengin balık kaynakları bir yana, yararlanılabilir alanların düğüm noktalarında çeşitli başlıca madenleri içeren olağanüstü çoklukta, 23 milyar ton mineral yedekleri, hesaplamalara göre 290 milyon ton nikel, 240 milyon ton bakır, 60 milyon ton kobalt, 6 milyar ton manganez vb. bulunan yerküre yüzeyinin dörtte üçü —sular ve denizyatakları— üzerinde uluslarüstü şirketlerin doymak bilmez oburluğuna ortaklaşa karşı çıkma fırsatını vermektedir.

Herkesçe bilindiği gibi, ABD bu Anlaşmaya inatla ve bencilce karşı çıkıp imzalamayı reddetti; böylelikle, tekellerin çıkarları ile Üçüncü Dünya halklarının yaşamsal çıkarları arasındaki çelişkinin bir kanıtını daha verdi.

Öte yandan, dünya sutarımı *(aquaculture)* üretimi, 1981'de 8.7 milyon tonun biraz üzerinde arttı. Bunun yüzde 37'si balık, yüzde 25'i deniz yosunları ve artakalanı kabuklular ve yumuşakçalardı. 1981'e dek, dünya balık üretiminin yüzde 15'i iç sulardan sağlandı.

Gelişmiş ülkelerin denizden sağlanan dünya su ürünlerindeki payına karşıt olarak, azgelişmiş ülkelerin iç sularında toplamın yüzde 80'ini avladıkları anılmak gerekir. Bu, gelişmiş ülkelerin yüksek teknolojili balıkçı filolarıyla yoğun olarak kullandıkları açık deniz avlanma araçlarının azgelişmiş ülkelerdeki kıtlığı yüzündendir.

Azgelişmiş ülkelerdeki doğal hava koşullarının ve iç sular çokluğunun bu tip su ürünleri yetiştirmeyi geliştirme olanağını desteklediği de anılmalıdır. 1976'dan 1980'e dek, genel büyüme oranı yüzde 6.9'du.

GIDA TİCARETİ

Nüfus artışına göre gıda üretimlerinde önemli bir açıkla karşı karşıya olan azgelişmiş ülkeler, gıda dışalımlarını artırmaya topluca zorlanmaktadırlar.

1975'te, azgelişmiş ülkeler dünya toplam tarımsal dışsatımlarının yüzde 42'sini yaptılar ve dışalımların yüzde 25'ini soğurdular. 1980'de, bu rakamlar önemli ölçüde değişti: toplam dışsatımların ancak yüzde 38'ini ülkelerimiz gerçekleştirdi, oysa dışalımlar yüzde 30'a çıktı. 1963'ten 1975'e değin, azgelişmiş ülkelerin gıda dışalımları tahılda yüzde 5.4, ette 4.3 ve süt ve süt ürünlerinde yüzde 4.8'lik bir yıllık ortalama oranla arttı.

Tahıl üretimi ve dışalımlar tarımdaki dikey eğilimi açıkça gösteriyor. FAO, azgelişmiş ülkelerin 1981-1982'deki buğday ve ikincil tahıl dışalımlarının 87-90 milyon tona yükseldiğini tahmin ediyor. Üçüncü Dünya'da, kişi başına tahıl üretimi 1976'dan 1980'e dek yüzde 1'lik bir yıllık oranla azaldı. Aynı dönem boyunca tahıl dışalımları da yüzde 14'lük bir yıllık oranla arttı. [Tablo: 42]

[Tablo: 42]

DÜNYA TAHIL TİCARETİ
(Milyon ton)

	1934-38	1948-52	1960	1970	1978
Gelişmiş ülkeler	-11	+4	+20	+38	+70
Azgelişmiş ülkeler	+12	-5	-19	-38	-65
Latin Amerika	+9	+1	0	+4	0
Afrika	+1	0	-2	-5	-12
Asya	+2	-6	-17	-37	-53

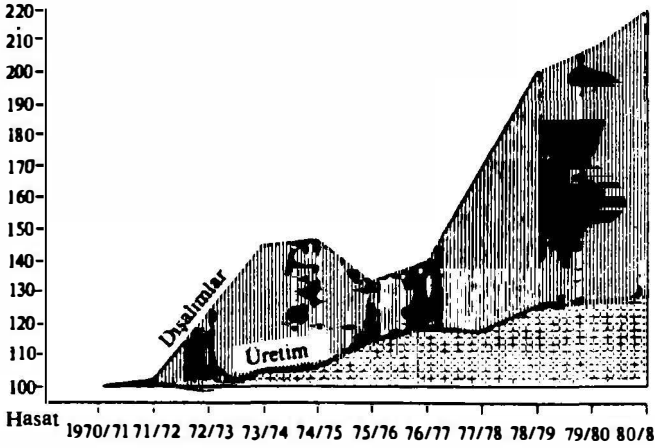
+ net dışsatımlar
- net dışalımlar

KAYNAK: FAO ve ABD Tarım Bakanlığı verilerine dayandırılmıştır.

Bu dramatik durumun ülkelerimizin ticaret dengesi üzerindeki etkisi çok somut ve açıktır. Yalnız 1980'de, gıda dışsatımları ile dışalımları arasındaki fark, azgelişmiş ülkeler için 13929 milyon dolarlık bir açıkla sonuçlandı. Gıda dışalımlarının milyonlarca kişinin açlığını güçlükle yatıştırdığı düşük gelirli ülkeler, bu rakamın yüzde 32.2'sini gerçekleştirdiler. [Çizelge: 10]

[Çizelge: 10]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN TAHIL ÜRETİMİ
VE DIŞALIMLARI*
(1970-1971 = 100)

*Tahıllar, buğday, çeltik (pirinç eşdeğeri) ve ikincil tahılları içeriyor.

KAYNAK: FAO. Size of the Requirements. Rome, 1981.

Gerçek gıda fiyatlarının, sabit değerlerle, 2000 yılına dek ikiye katlanacağı hesaplanıyor. Bu gerçekliğin açık bir belirtisi, azgelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerde perakende gıda fiyatlarının 1980'de yüzde 26'ya yakın, demek ki 1979'dakinin iki katı, artması olgusudur.

Büyük uluslarüstü pazarlama şirketlerince kesinlikle belirlenen fiyat, üretimi ve pazarlaması bu işten en çok kazanan, bir grup gelişmiş kapitalist ülke tarafından çok sıkı denetlenen tahılda daha hızlı bir artma eğilimi gösterdi.

Aşağıdaki tabloda görülebildiği gibi, 70'ler boyunca azgelişmiş ülkelerce dışalımı yapılmış gıda, pazar fiyatlarıyla, her yıl yüzde 20 daha pahalıydı ve 1980'de, bir önceki yıl tutarından üçte bir daha çok olarak, 52.3 milyar dolara ulaştı. [Tablo: 43]

[Tablo: 43]

BAŞLICA DÜNYA TARIMSAL DIŞSATIM ÜRÜN GRUPLARI
BİRİM DEĞER İNDEKSLERİ
(1969-1971 = 100)

	1972	1973	1974	1975	1976	1979
Gıda	116	157	216	232	205	211
Tahıllar	105	159	245	249	222	298
Yem	114	291	196	170	188	226
Hammaddeler	107	155	211	173	189	200

KAYNAK: FAO. El estado mundial de la agricultura y la alimentación, Rome, 1979

Son hesaplamalara göre, Afrika'daki ekonomik olarak aktif nüfusun yüzde 80'inin doğrudan ya da dolaylı tarıma bağımlı olmasına karşın, Afrikalı ülkeler tükettikleri gıdanın yüzde 26'sını dışardan alıyor, ve onların kendine-yeterliklerinde 2000 yılına dek daha büyük bir azalma olacağı bile beklenebilir. Bu olumsuz eğilimler karşısında, azgelişmiş ülkelerin yalnız 1979'da, toplam dışsatım gelirlerinin önemli bir yüzdesini tek başına götüren tahıl —başlıca kalori kaynağı— için 17 milyar dolar harcamaları şaşırtıcı değildir.

Ticaret hadlerindeki bunlu ve artan kötüleşme bağlamında görülebilecek bu olağanüstü harcamaların sonuçlarını kestirmek güç değildir. Bu harcamalar gıda gereksinmelerini karşılamak için dışa bağımlılıkta sürekli bir artmayı, ve tarımı, genellikle de ekonomiyi geliştirmek için kullanılabilecek kıt döviz kaynaklarında kayıbı ifade eder.

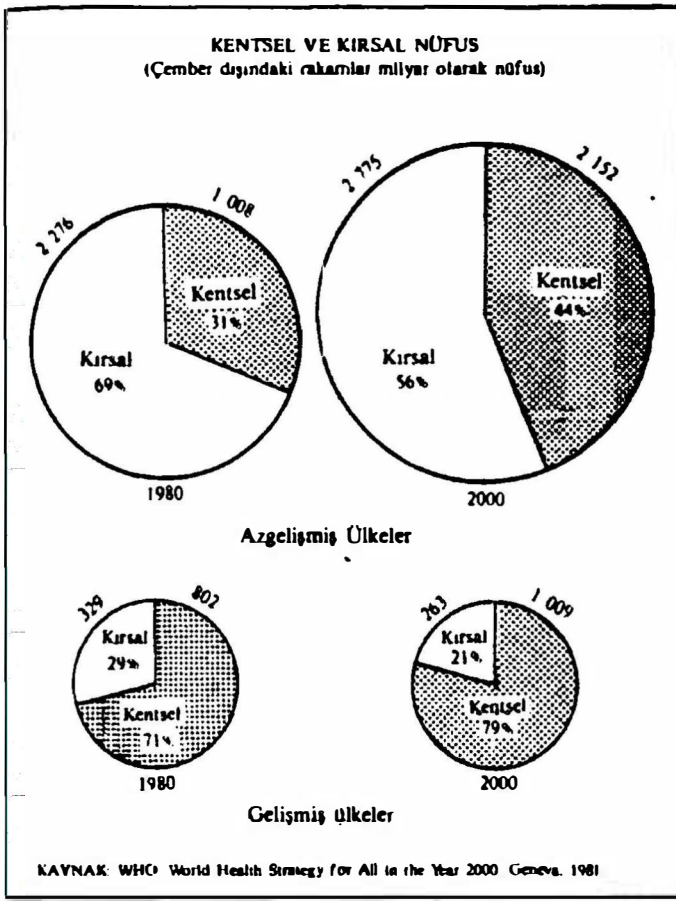
NÜFUS VE TARIMSAL TOPRAKLAR

Dünya nüfusunun hızlanmış ve denetimsiz artması, bugünkü durumda ve dünyanın besin ve tarımsal çıktı beklentilerinde önemli bir etkendir.

1970'tekiyle karşılaştırılırsa, 2000 yılında Kuzey Amerika'da kilometre kareye düşen nüfus 4, oysa Güney Asya'da 140 daha fazla olacak. Böyle bir artma, kendi başına, Avrupa'nın bugünkü nüfus yoğunluğundan —85 kişi/km²— daha yüksektir. Bu demektir ki, bugünkü artma oranına göre, 2000 yılında Güney Asya'daki ekilebilir alanın kilometre karesine 390 kişi düşecektir. Bu, ABD'dekinin 10 katıdır.[3]

1950'den 1975'e dek, Üçüncü Dünya ülkelerinde kırsal nüfus oranı yüzde 84'ten 73'e düştü ve 2000 yılında yüzde 60 dolayında olacağı kestiriliyor. Bununla birlikte, mutlak terimlerle, o 25 yılda kırsal nüfus 680 milyon arttı, ve bu yüzyılın son çeyreğinde 850 milyon artacağı tahmin ediliyor. [Çizelge: 11]

[Çizelge: 11]

Dünyanın toplam kara yüzeyi 13.5 milyar hektardır; bunun yüzde 59'u (8 milyar hektarı) çöller, çok tuzlu topraklar, buzlarla kaplı alanlar ve dağlardır. 1.5 milyar hektara yakın alanda ekim yapılmaktadır. Bu, toplam yüzeyin yüzde 11'idir. Ekilebilir toprakların tavan sınırı 2425 milyon hektardır. [Tablo: 44, Çizelge: 12]

[Tablo: 44]

KİŞİ BAŞINA EKİLEBİLİR TOPRAK
(Hektar)

	1971-1975	Projeksiyonlar 1985	2000
Gelişmiş ülkeler	0.55	0.50	0.46
Azgelişmiş ülkeler	0.35	0.27	0.19
Latin Amerika	0.47	0.38	0.28
Kuzey Afrika ve Orta Doğu	0.47	0.33	0.22
Öbür Afrika ülkeleri	0.62	0.49	0.32
Güney Asya	0.26	0.19	0.13
Güney Doğu Asya	0.35	0.28	0.20
Doğu Asya	0.13	0.11	0.08

KAYNAK: The Global 2000 Report to the President, USGPO, p. 99.

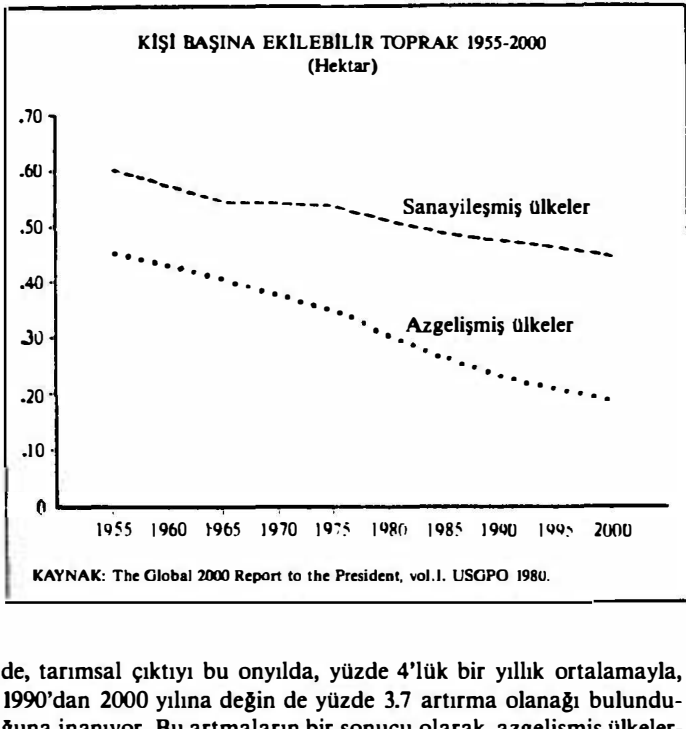
Azgelişmiş ülkelerde, bugünkü üretkenlik düzeyleriyle, gelişmiş ülkelerin tüketim düzeylerine ulaşmak için kişi başına 0.9 hektar gereklidir. Azgelişmiş ülkelerde, bir hektar ekili toprağa varsayılı olarak bağımlı, durmadan artan sayıda insanlar olacaktır. Ama, o ülkeler, yeterli çıktıyı *(output)* sağlama bağlamak için toprak ürünlerini artırmaya ekonomik ve teknolojik bakımdan güç yetirebilecekler midir?

Artmış toprak ürünleri, azgelişmiş ülkelerdeki büyüyen gıda bunalımı ile başa çıkınada yaşamsal ve şaşmaz bir öğedir ve birçok etkeni gözönünde bulundurmayı gerektirir: toprağın tasarrufu, toprak kullanım biçimleri, ileri teknoloji ve, özellikle, malî kaynaklar — geniş çiftçi yığınları için pek belirsiz, erişilmez ve sıkıntı vericidir.

Örneğin, FAO'nun 2000 yılı için yaptığı projeksiyonda, Afrika'nın gıda bakımından kendine-yeterliği için olağanüstü ekonomik çabalar gerektiği yansıtılıyor. Kıtanın tarımsal sektöründeki yatırımların, 1990'da 9.3 milyar ve 2000 yılında 15.4 milyar dolara ulaşarak, 1980'dekinin —6 milyar dolar— 2.5 katına çıkması gerekiyor.

FAO, uygun bir yatırımlar düzeyi ile, Üçüncü Dünya ülkelerin-

[Çizelge: 12]

KAYNAK: The Global 2000 Report to the President, vol.I. USGPO 1980.

de, tarımsal çıktıyı bu onyılda, yüzde 4'lük bir yıllık ortalamayla, 1990'dan 2000 yılına değin de yüzde 3.7 artırma olanağı bulunduğuna inanıyor. Bu artmaların bir sonucu olarak, azgelişmiş ülkelerdeki tarımsal çıktı, bu yüzyılın sonuna dek iki katına çıkar. Bununla birlikte, arzulanan bu hedeflere ulaşmak, ekim altındaki toprakları bu onyılda 100, gelecek onyılda 100 milyon hektar artırmayı, artı, 57 milyon hektarlık bir ek alanın sulanmasını, eldeki sulama sisteminde önemli bir iyileştirmeyi, gübre ve böcek-öldürücü kullanımında artmayı, mekanizasyonda gelişmeyi ve iyileştirilmiş tohumluk kullanmayı gerektiriyor. Bunu başarmak için, 1990'a dek her yıl 57 milyar, ondan sonra 2000 yılına dek her yıl 78 milyar dolarlık yatırım gerekecek. Böyle önemli çabalar da, tarımsal büyümeyi ve azgelişmiş ülkeler ürünlerinin gelişmiş dünyadaki pazarlanma payının artmasını kolaylaştırmak için fiyat politikasında ve dünya ticaretinde önemli değişmeler, bir de, Üçüncü Dünya'da geniş-ölçekli tarımsal tasarıların finansmanı, hazırlanması ve gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez uluslararası yardım gerektiriyor.

Üçüncü Dünya'nın tarımsal sorunlarında önemli bir başka etken de çağı geçmiş toprak tasarruf yapısıdır.

Birçok Üçüncü Dünya bölgesinde, tarım hâlâ latifundiaya dayalıdır. Latifundianm başat olduğu tarım, yaygın *(extensive)* üretim tekniklerine bağlıdır, ekilebilir toprakların yetersiz kullanımını ve daha fazla ucuz emek sömürüsünü sağlamaya çalışır, ve uygun makineler kullanımını engeller. Latifundianm başat olduğu tarımın gerektirdiği bir sonuç olarak kaynakların yetersiz kullanımı —ciddî toprak kıtlıklarının tam ortasında— Latin Amerika gibi bölgelerde kolayca gözlenebilir. Bu bölgenin 6 ülkesini kapsayan 1966 tarihli bir FAO incelemesi, büyük mülklerde ortalama her 6 hektardan 5'inin ekim altında olmadığını gösterdi.[4] O zamandan beri bu durumun özünde değiştiğini gösteren hiçbir belirti yoktur.

Minifundianın varlığı benzer sorunlar doğuruyor. Minifundia —birçok durumda geçimlik tarım *(subsistence agriculture)* ile ilişkilidir— pek çok üründe modern tarımsal teknoloji uygulanmasının önüne çok ciddi engeller koyuyor.

Latifundia ve minifundia, sömürgeci kalıt ve yeni-sömürgeci bağımlılık karmaşık bağlamı içinde, ve, zaman zaman, pazar ekonomileri öncesi üretim biçimlerinin sürmesine bağlı olarak, Üçüncü Dünya'daki tarımın korkunç durumunu açıklamaya yardım ediyor. 167 milyonu aşkın küçük çiftçinin ve topraksız köylü ailesinin üretimini karakterize eden bir uygulama olarak gezginci tarım *(shifting agriculture)*, veya kıraç topraklarda sürüleri için durmadan su ve yem arayan göçebe çobanların bitmez yolculuğu böyledir. FAO verilerine göre, kırsal ailelerin Yakın Doğu'da yaklaşık yüzde 25'i, Uzak Doğu'da yüzde 31'i, Latin Amerika'da yüzde 34'ü ve Afrika'da yüzde 10'u, 70'lerin sonlarında topraksız çiftçilerdi.

Toprak dağılımındaki muazzam eşitsizlikler, küçük (2 hektardan az topraklı) çiftliklerin 1970'de bütün çiftliklerin yüzde 71.1'ine ulaştığı ve toplam alanın yüzde 27.7'sini kapladığı Uzak Doğu'daki gibi durumlarda açıkça gözlenebilir. Bu küçük çiftliklerin ortalama büyüklüğü 0.7 hektardı. Afrika'da çiftliklerin yüzde 66'sı toplam alanın yüzde 22.4'ünü kaplamaktadır; kimi çiftlikler ortalama 1 hektar büyüklüğe ancak ulaşmaktadır. Öte yandan, Latin Amerika'da büyük (100 hektardan çok topraklı) çiftlikler, bütün çiftliklerin ancak 7.9'unu oluşturmakta, ama toplam alanın yüzde 80.3'ünü kaplamaktadır. Ortalama çiftlik büyüklüğü 514 hektar olup, bu durum latifundia egemenliğini göstermektedir. [Çizelge: 13]

Toprak reformu daha adil, eşitlikçi ve ussal bir toprak dağılımını ifade eder ve daha çok da, kooperatifler ve toplumsal mülki-

[Çizelge: 13]

YAKI AŞIK TOPRAK DAĞILIMI, 1970

	Küçük çiftlikler yüzdesi			Büyük çiftlikler yüzdesi		
	Toplamın	Toplam Alanın	Ortalama Büyüklük (ha)	Toplamın	Toplam Alanın	Ortalama Büyüklük (ha)
Latin Amerika	84	3.7	2.7	7.9	80.3	514
Afrika	66	22.6	1	3.6	34	28
Yakın Doğu	90	11.2	1.6	10.3	56.7	50
Uzak Doğu	71.1	21.7	0.7	4	31.1	17

Tanımlar	Küçük çiftlikler, daha az (ha)	Büyük çiftlikler, daha çok (ha)
Latin Amerika	10	100
Afrika ve Uzak Doğu	2	10
Yakın Doğu	5	20

KAYNAK: FAO. CERES magazine no. 81. Rome, May-June. 1981

yette tarımsal-sınai kompleksler gibi yüksek tarımsal işletme biçimlerinin yerleştirilmesine ve geleneksel tarımın bozuk sonuçlarını düzeltmeye elverişli modern teknolojiler uygulamaya izin verir. Bundan dolayı, gerçekten adil bir toplumsal ölçü amaçlarken, toprak reformu, tarımsal üretimi genişleterek, ve daha eşitlikçi bir gelir dağılımı sağlayarak Üçüncü Dünya'nın gıda sorunlarının çözümüne köklü bir katkı anlamına gelmektedir.

TARIM VE ÇEVRE

Tarımsal ve gıda ile ilgili bunalımı etkileyen şimdiye değin incelenmiş bütün bu etkenlere, Yer'in ana ekolojik sistemlerinin dayanırlığında, örgütlenmesinde, dengesinde, etkileşiminde ve hatta kalımında benzeri görülmemiş değişmelere durmadan yolaçan insan eylemlerinin çevreye etkileri de eklenmelidir. İnsan eyleminden doğan bozma işlemleri, doğal etkenlerin çevre üzerindeki dönüştürme eylemini artırıp bütünlüyor.

Dolayısıyla, artmış çölleşme, tarımsal topraklarda hızlı aşınma *(erosion),* artan su kirlenmesi, su kaynakları azalması, ormansızlaşma ve öbür ilişkili görüngüler ile doğayı bozan bu eylemin yıldan yıla nasıl kendini gösterdiğine insanlığın büyük kaygıyla tanıklık etmesi gerekiyor. Organik dengesinde ve dayanırlığında gezegenimizdeki yaşamın binlerce yılda geliştiği *ecosystem*'lerin kalımı, bugün, şimdiye dek olmadığı ölçüde tehdit ediliyor. Ama, dünya çapındaki bu görüngünün azgelişmiş ülkelerde kendine özgü özellikleri, ortak kökenleri ve belki de çok daha yıkıcı ve şimdiden onmaz sonuçları var.

Ecosystem'ler, biyolojik dayanırlık, kirlenme, çevresel bozulma, vb. tanımları, azgelişmiş dünyanın geniş yığınları, günlük savaşımları yalnızca sağ kalmaya çabalamak olan o okumaz-yazmaz ve aç yığınları için ne anlama gelir, diye sorulabilir. Bütün bir yıl boyunca sağ kalmaya çabalayarak, sürüleriyle birlikte, kireçleşmiş topraklarda su ve besin arayan Sahel göçebe çobanının bu binlerce yıllık pratiğinin hızlı çölleşmede en önemli etken olduğunu ve son verilmesi gerektiğini kim söyleyebilir? O insanca-olmayan yaşam biçimi için bir değişmeyi ve yeni beklentileri sağlamayan bir ön toplumsal-ekonomik çözüm olmadan, onun doğayı olumsuz etkileyen eylemini önlemek için pek az şey yapılabilir.

Bundan başka, toprağın adaletsiz tasarrufuna, eski tarımsal üretim biçimlerine ve acınası yaşama koşullarına bir ön çözüm bulunmadıkça, topraksız milyonlarca çiftçinin uyguladığı gezginci tarımın tehlikeli sonuçlarını anlamakla pek az, ona karşı koymakla ise çok daha az şey kazanılabilir. Öte yandan, geniş ormanlık alanları olan

tropikal ülkelerden —genellikle yeryüzünün en yoksul ülkeleri— dünyayı tehlikeli ekolojik ve iklimsel değişmelerden korumak için o geniş orman kaynaklarını sömürmeyi durdurmaları istenebilir mi? Bu, onların temel kalkınma kaynaklarını ve halkları için daha adil ve verimli ilişkileri sağlamaksızın yapılabilir mi?

Gelişmiş pazar-ekonomisi ülkeler, çevresel bozulmanın büyük bir kesiminden doğrudan doğruya sorumludurlar. Hava, iç sular ve okyanus kirlenmesi; atmosferde, toprakta ve denizde birikmiş büyük miktarlardaki kimyasal ve nükleer artıklar, azgelişmiş ülkelere karşı çevresel saldırının birer parçasıdır. Azgelişmiş birçok ülkede mineral, orman ve tarımsal kaynaklar sömürüsünü ve azalmasını kınayabilen uluslarüstü şirketler, genellikle eskimiş teknolojili, çok kirletici sınai üretimlikleri bu ülkelere taşımakta, onların ağulu artıklarını gidermek için hiçbir ek yatırım yapmamaktadırlar.

Bu işlemleri incelerken hep gözönünde tutulması gereken olgu şudur: tarih gösteriyor ki, bu yıkıcı görüngünün gidişi denetlenebilir ve düzeltilebilir. Bunun ünlü örnekleri, ABD'de Dust Bowl, SSCB'de Karakum Çöllerinin veya Kuzey Sibirya'daki bataklık tundraların insan istenci ve zekası ve gerekli kaynaklar ile dönüştürülmesidir. Öyleyse, ülkelerimizde, politik istenç, ussallık ve gerçek sağkalma içgüdüsü, ülkeiçi çabaları desteklemek için uluslararası eylemlerle el ele gitmelidir.

Toprak Aşınması (Erosion)

Toprak aşınması, gezegenimizin tarımsal topraklarının pek çoğunda, bozulma, verimlilik yitimi sürecinin belirleyici etkenlerinden biridir. Aşınma, azgelişmiş ülkelerin geniş bölgelerindeki çölleşmenin de en önemli etkenidir.

Doğal toprak ve hava özellikleri yüzünden, geri tarım ve hayvancılık biçimlerine yolaçan toplumsal, ekonomik ve kültürel etkenlerle birlikte toprak aşınması, sıcak kuşaklarda, dünyanın öbür alanlarında olduğundan çok daha tehlikeli bir görüngüdür. Aşırı toprak kullanımı ve üst-toprak yitimi; gezginci tarıma özgü yakma gibi olumsuz tarımsal uygulamalar; uygun-olmayan bitki yetiştirme yöntemleri; yeğin kuraklıklar ile geçimlik tarım, sürekli yeller ve onları sık sık izleyen zorlu sağnaklarla birlikte, aşınma sürecini koşullayan ve belirleyen öğelerdir.

Tropikal ülkelerde, toprak aşınmasının bir sonucu olarak, tarımsal topraklar kaybı hızlanmaktadır. FAO yayınlarına göre, yağmur ve yel yüzünden toprak aşınmasının, Amerika kıtasındaki ekilebilir alanın yüzde 75'ini değişen ölçülerde etkilediği hesaplanıyor.

Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Uluslararası Birliği'nce *(International Union for Conservation of Nature and Natural Resources)* yapılıp UNESCO'ca [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü"] yayımlanmış bir inceleme, örneğin Hindistan'da 3.3 milyon km²'lik bir toplam alanın 1.5 milyon km²'ye yakın bir kesiminde toprakların giderek aşındığını gösteriyor.[5]

Yalnız 800.000 km²'lik bir alanda, sularla denize sürüklenerek veya bentlerde ve ırmak yataklarında çökelerek yitmiş toprak tutarının yılda 600 milyon tona ulaştığı tahmin ediliyor.[6] Yalnızca şunu söylemek yeter: bir santimetre kalınlığında bir üst-toprak oluşturmak için doğaya gerekli zaman, 100-400 yıldır.

Bir FAO/UNEP ortak çalışmasında, Ekvator'un kuzeyindeki Afrika topraklarının yüzde 35'inde ve Yakın Doğu'daki ekilebilir alanın yüzde 60'mda, başka şeylerin yanısıra, toprak aşınması, taşkın ve tuzluluk yüzünden epey zarar olduğu hesaplanıyor.

Çölleşme

Dünya nüfusunun yıllık yüzde 2'nin üzerindeki genel artışı ile birleşerek, doğal ve insana bağlı etkenlerin eylemleri, büyük bir ekilebilir toprak bölümünü çöle dönüştürüyor. Geçmiş yüzyıllarda, çölleşme sürecinin 9 milyon km²'den çok, demek ki Sahra genişliğinde bir yüzeyi etkilediği hesaplanıyor. Yalnız Aşağı Sahra ülkelerinde, 685 milyon hektar çöl vardır.

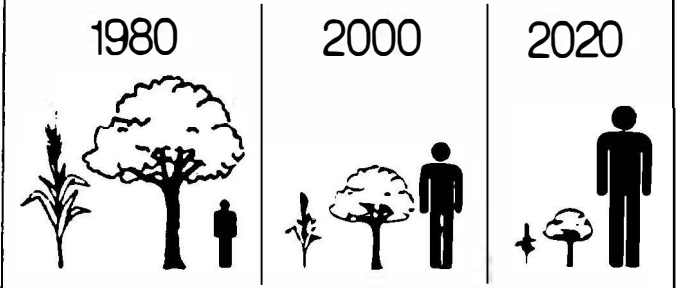
Dünya'nın çöl ve yarı-çöl alanları, bugün, karaların beşte birini kaplıyor. Bununla birlikte, çöl, her yıl, 6 milyon hektar yeni alanı yutuyor. Bu demektir ki, bugünkü oranla, 1983'ten 2000 yılına dek, 100 milyon hektardan geniş bir alan yitirilmiş olacak: bir milyon km²'lik alan çölleşmiş olacak.

Yeryüzünün kurak kuşakları yakınında yer alan, az yağışlı, nemli dönemleri kısa, bitki örtüleri genellikle cılız ve güç yenilenen geniş ülkelerde, insanın aşırı sömürgen ve yıkıcı eylemi karşısında, yıldan yıla, yeni alanlar çöllere katılıyor. Örneğin Sudan'da, Sahra, 17 yılda 200 kilometre güneye ilerledi. Güney Amerika'da Atacama Çölü ve Asya'da Tar Çölü, artan bir hızla genişliyor. O bölgelerde, nüfus artması ve hayvan sürülerinin çoğalması, nazik hava koşulları da onlara eklenince, aşırı otlatma yüzünden, cılız bitki örtüsünde onmaz kayıplara yolaçıyor. Yalnız bitki örtüsü tükenmiyor, el altındaki kıt su kaynakları da, pratik olarak, bütün yaşam biçimlerini yok ediyor. Göçebelerin pişirmek ve ısınmak için yakacak odun ve öbür bitki kalıntıları gereksinmesi, insanın yıkıcı eylemini bütünlüyor. Örne-

ğin, FAO, Sudan'ın yalnız bir tek çöl ilinde, her yıl, 548 milyon ağaç ve ağaççığın bu amaçla yakıldığını tahmin ediyor.

FAO, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da ekim altındaki 2 milyar hektar alanın "çok" ve "pek çok" çölleşme tehlikesi gösterdiğine, demek ki, kurak alanların az veya çok dolaysız veya ciddî olarak tarıma elverişsiz duruma gelme tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna inanıyor. [Çizelge: 14]

[Çizelge: 14]

Toprak bozulması bugünkü oranla sürerse, gelecek 20-40 yıl içinde dünyanın ekilebilir topraklarının üçte-biri (bir sap buğdayla temsil ediliyor) yok edilecek. 2000 yılına dek dünyanın balta girmemiş üretken orman alanının (ağaçla temsil ediliyor) ancak yarısı kalacak, ve dünya nüfusu (insan resmiyle temsil ediliyor) yüzde elli artacak.

KAYNAK: UNESCO Courier magazine, Paris, May. 1980.

Öte yandan, gene FAO'nun tahminlerine göre, tuzlanma, alkalileşme veya toprakların bataklığa dönüşmesi yüzünden, tarım, her yıl, sulanır alanların 125 bin hektarını yitiriyor. Bu oranla, 2000 yılına dek, anılan nedenlerle 3 milyon hektarlık bir alanın yitirilmiş olacağı hesaplanıyor. Bu görüngü gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde ortak olmakla birlikte, tarımsal teknolojik gelişmede daha geri olmaları, yaygın toprak kullanım yöntemlerinin başatlığı, tarımsal üretime yeni alanlar katmadaki güçlükler ve tehlikeye düşen alanların genellikle en verimli topraklar olduğu gözönünde tutulursa, etkisi azgelişmiş ülkeler için besbelli daha ciddî olacaktır.

Yukarda anılan etkenlerden başka, kentleşme, sınai kuruluşlar, karayolları, demiryolları, havalimanları, yüksek gerilim hatları, toplumsal yapılar, spor alanları, askerî kullanımlar dolayısıyla, yıllık binlerce km²'lik ekilebilir alan yitiği vardır.

Bundan ötürü, insanlığın karşıkarşıya olduğu bütün sorunlar içinde, ekilebilir alanlardaki yitim, en çetin ve önemli olanlardan biridir.

Ormansızlaşma

Kuşkusuz, insanlığın pek yakın gelecekte göğüslemesi gerekecek diğer en çetin sorun, yalnız ekonomik sonuçları yüzünden değil, yeryüzünün ekolojik dengesinin bozulmasıyla da bağlantılı olduğu için, özellikle azgelişmiş dünyada, hızlanmış ormansızlaşma sürecidir.

Bu yüzyılın ortasına değin, yaryüzünün dörtte biri ormanlarla kaplıydı. 1978'de, toplam orman alanı 2.5 milyar hektarın biraz üzerine düştü; bu, toplam alanın yüzde yirmisi demektir.

En çoğu azgelişmiş ülkelerde olmak üzere, her yıl 20 milyon hektar orman yok oluyor. Bu demektir ki, ülkelerimizde her dakika 20 hektar orman kesiliyor, yakılıyor veya yok ediliyor. Bu oranla, yeryüzünün tropik cengelleri *(jungle)*, 35 yıldan kısa bir sürede tümüyle yok edilecek. Bu yüzyılın sonuna dek, bugünkü el değmemiş üretken tropikal ormanların ancak yarısı ayakta kalacak.

Bu artan orman kırımı sürecininin başlıca nedenleri şöyle özetleniyor:

- Azgelişmiş dünyanın aç çoğunluklarının artan gıda gereksinmelerinden doğan gezginci tarım ve öbür elverişsiz tarımsal uygulamalar.
- Tropikal ülkelerin ekonomik gereksinmeleri.
- Bir kâr kaynağı olarak orman kullanımı.
- Gelişmiş ulusların artan kereste talepleri.
- Isınma ve pişirme için, Üçüncü Dünya'da yaşayan yaklaşık 2 milyar insanın tek enerji kaynağı olan yakacak odun sağlamak amacıyla yoğun kesim.

FAO verilerine göre, sınai yapımlar için ağaç üretimi 1975'te 155 milyon metre küptü ve 2000 yılında 325 milyon metre küpe varması bekleniyor. Bununla birlikte, 1978'de, azgelişmiş ülkelerde, 1420 milyon metre küp ağaç mangal kömürü ve yakacak odun olarak kullanıldı. Bu, o ülkelerin aynı yıldaki enerji tüketiminin yüzde 40'ıdır. Öte yandan, toplam ormansızlaşma, yılda 900.000 hektarı buldu.

ABD projeksiyonlarına göre, 2000 yılına dek, ormanlık alan gelişmiş ülkelerde ancak yüzde 0.5, oysa azgelişmiş dünyada yüzde 40 azalmış olacak. Bugünkü eğilimler sürerse, gelecek yüzyılın ilk çeyreğinde —bugünden yalnızca 40 yıl sonra— azgelişmiş ülkelerde içine girilebilir bütün ormanlar yok olacak.

Ormanların yok olmasının bütün insanlık için öngürdüğü feci sonuçlar, çevre kirlenmesi, yağış düzeni değişmeleri, denetlenmez taşkınlar ve kuraklık, çölleşme, toprak aşınması, hava bozulması, ırmak ve yeraltı su kaynakları kaybı, toprak verimi kaybı ve tarımsal

üretimde bir azalma biçiminde, şimdiden duyuluyor. Bu sonuçlar, yüzbinlerce bitki ve hayvan türünün, insan onları tanımlamaya ve tıptaki yaşamımızın başka evrelerindeki gizli olanaklarını pek az tanımaya bile güç yetiremeden önce, yeryüzünden hızla ve rasgele yitip gitmelerinde görülebilir. Buna bağlı olarak, gelişmek için doğanın yüzbinlerce ve hatta milyonlarca yılını almış eşsiz ve onarılamaz bir genetik âlem de yitip gidecek. Böylece, yeryüzündeki en yararlı, gerekli ve temel yaşam sistemlerinden biri, hızlandırılmış bir gidişle yok edilmekte.

İnsanın yeryüzündeki ekolojik dengeye aldırmazlığından ötürü şimdiden artarak ortaya çıkan görüngülerin uzun bir listesi bu sonuçlara eklenmelidir. Ama yalnız birkaçını analım: atmosferde artan karbondioksit yoğunluğu ve bunun daha belirlenmemiş zararlı etkileri, stratosferde ozon yitimi, artmış radyasyon, atmosferde ve okyanuslarda radyoaktif kirlenme, olağanüstü çoklukta ağulu maddelerin çevreye saçılması, asit yağmuru, yenilenemez kaynakların canice çarçur edilmesi, ekilebilir en iyi toprakların tuzlanması ve alkalileşmesi, ve insanın ekolojik sorumsuzluğunun daha birçok örneği.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA'DA TARIM VE GIDANIN KARANLIK GÖRÜNÜMÜ

Bütün bu anılanlar, tarım ve gıda alanında, azgelişmiş ülkeler için epey olumsuz eğilimlerin varlığını gösteriyor. 1981'de, FAO bu eğilimleri 2000 yılına dek yorumlayıp aşağıdaki evrelerde özetledi:

- 2000 yılında gözönünde tutulmuş 90 ülkenin nüfusunun yarısını barındıran 34 ülkenin kalori arzı, gerekli en az kalorinin epey altında olacak.
- Süreduran tarımsal çıktı *(output)* eğilimleri şu sonuçları doğuracak: Artan açlık ve yetersiz beslenme, gıdada kendine yeterliğin azalması ve tahıl dışalım gerekirliğinde olağanüstü artma.
- Yetersiz tarımsal çıktı ve yetersiz üretkenlik artması, 1980 ve 2000 yılı arasında Üçüncü Dünya'da 1.6 milyarlık bir ek nüfus yaşayacağı düşünülürse, daha da ciddi sonuçlar doğuracaktır.
- Talep ve üretim dinamikleri bölgesel olarak analiz edildiğinde, FAO, Afrika'da çıktı artışının (yüzde 2.6) talep artışının (yüzde 3.4) çok gerisinde kalacağı; Yakın Doğu'da ve Latin Amerika'da da çıktının talebi karşılamayacağı; en yoksul ülkeler grubunda ise, yüzde 25'lik bir yetmezlik olacağı sonucuna varıyor.
- Azgelişmiş ülkelerin tarımsal dışalımları, uygun ticaret dengeleri sağlama olanaklarını zorla sınırlayarak, tarımsal dışsatım kazançlarının en az yüzde 95'ini soğuracak.

• Afrika'nın tarımsal dışsatımları, 2000 yılında, tarımsal dışalımlarının yarısından çoğunu karşılamayacak.

• En azgelişmiş denen ülkelerin tarımsal dışalımları, tarımsal dışsatımlarının iki buçuk katı olacak.

• Üçüncü Dünya 165 milyon ton tahıl açığı ile karşı karşıya kaldığı sırada, gelişmiş ülkelerin tahıl fazlası 213 milyon tona ulaşacak.

• Azgelişmiş ülkelerin şeker, turunçgil meyveler, bitkisel yağlar ve yağlı tohumlar gibi meta stokları, Üçüncü Dünya ülkelerine karşı onların pazar yollarını tıkayarak uygulanan korumacılık yüzünden, sanayileşmiş ülkelerin dışalım taleplerini çok çok aşacak.

• Üçüncü Dünya tahıl dışalımları, 1978-79'da 80 milyon ton iken, 1990'da 135 milyon tona, ve 2000 yılında 226 milyon tona çıkarak, aşırı hızlı artacak. Bu dışalımların malî bedeli, 1979 sabit fiyatlarıyla, 37 milyar dolara çıkarak Üçüncü Dünya'yı sendeletecek.

• Latin Amerika dışında, bütün bölgelerde, toplam kırsal aileler sayısı işlenen ekilebilir alanlardan daha hızlı artacak. Bu, Afrika'da, Yakın Doğu'da ve Asya'da ortalama çiftlik büyüklüğünde bir azalmayı, ve topraksız tarımsal emekçiler sayısında buna denk gelen bir artmayı gerektirecek. Toprakları ekonomik yaşayabilirlik bakımından çok az olan en yoksul çiftçilerin topraklarını büyük toprak sahipleri soğuracak. Bu, üretim araçlarının ve gelirin daha da eşitsiz dağılımına yolaçacak.

FAO incelemelerindeki bu karanlık görünüme, sağ kalmak için vazgeçilmez olan bu küredeki kaynakları korumak ve kurtarmak için insanlıktan olağanüstü çabalar isteyen toprak aşınması, çölleşme, ormansızlaşma, su kaynakları azalması ve kirlenmesi, ve dünyanın tarımsal topraklarındaki başka bozulma biçimleri gibi ekolojik etkenler de eklenmelidir.

ALTI

SANAYİLEŞME VE EKONOMİK GELİŞME

HER ÜLKE için özel nitelikleri, mekanizmaları ve dönemleri saptanmaya çalışılırken farklı kanılar olsa bile, sanayileşme, Üçüncü Dünyanın ekonomik gelişmesinde hiç kimsenin yadsımaya kalkışmadığı bir gereksinme, kesin bir süreçtir. Kuşkusuz, Üçüncü Dünyanın sanayileşmesi, stratejik anlamda, gelişme için temel teknolojik ve maddi temelin atılmasıyla eşdeğerdir. Azgelişmiş ülkelerin tarımda ve hammaddelerde yeterince uzmanlaşmış olduğunu varsayan ve sınai üretimi gelişmiş ülkelerin ellerine bırakan klasik model, ülkelerimizin us-dışı, eşitsiz ve adaletsiz bulup kesinlikle reddettikleri bir modeli sürdürmeye çalışmaktan başka bir şey yapmaz.

Bugün, apaçık bellidir ki sanayileşme —tüketici malları ve yatırımlar *(investments)* üretebilen ve kendi ekonomik ve teknolojik yeniden-üretimini güvence altına alan, teknikçe ileri ekonomik yapılar geliştirmek için ulusal kaynakların giderek artan bir bölümünü harekete geçirerek, etkilerini ekonominin bütün sektörlerine yayan bir süreç olarak— ülkelerimiz için tarihsel bir zorunluluktur;

gelişmeye, modern teknolojiye ve çağdaş uygarlığın kendisine kavuşmak için tutmamız gereken yoldur.

Çok iyi biliniyor ki, azgelişmiş dünyanın sanayileşmesi, kapitalist sistemin erken döneminde İngiltere'nin, daha sonra Almanya'nın ve ABD'nin, ve hatta 1917'den başlayarak SSCB'nin sınai gelişmelerini etkilemiş süreçlerden daha çok karmaşık ve daha çok güçlükler içeren bir süreç olarak sunuluyor. Azgelişmiş ülkelerin pek çoğunun sınai üretim düzeylerinin, 1917 devriminden hemen önceki Çarlık Rusyası'nın ulaştığı düzeylerin ancak beşte biri ile üçte biri kadar olduğu gözardı edilemez ve Asya ve Afrika'daki sınai iş üretkenliğinin, ABD'dekinin ancak yirmide biri ile onbeşte biri kadarı olduğu hesaplanıyor.

İktisadi tarih, erken sanayileşme süreçlerinde böyle pek büyük farklar kaydetmiyor. Bugünkü bilimsel-teknik devrimin yüksek hızlı dinamikleri, azgelişmiş ülkeleri gittikçe daha çok gerilerde bırakıyor.

Üçüncü Dünyayı, tanımlamanın en kısa ve dolaysız yollarından biri, dünya sınai çıktısının ancak yüzde 9'unun orada üretildiğini söylemektir. Üstelik, bu yüzde 9'un hemen hemen hepsi, çağdışı teknolojiler kullanan ve pek çoğu uluslarüstü şirketlerin üretim, teknoloji, finans ve ticaret ağına düşmüş sanayilerce üretilmektedir. Dahası, bu cılız ve bağımlı sanayi, Üçüncü Dünya ülkelerinin ancak birkaçında toplanmıştır.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA'NIN SINAİ BÜYÜMESİ

Sınai gelişme bakımından, Üçüncü Dünya'da hızlı bir sınai büyüme olduğunu öne sürenlerle uyuşmak olanaksızdır.

Birkaç ülkede, ekonominin öbür sektörleriyle karşılaştırılınca sınai çıktıda çabuk bir büyüme olduğu ve kırsal alanların gerçekten boşalmasıyla birlikte kırsal nüfusun kentsel alanlara göçünün hızlandığı, sınai bir dış görünüş ve geniş gecekondu bölgeleriyle dev, yönetilemez kentler biçiminde kentsel yoğunlaşmanın daha da hızlandığı doğrudur.

Bu istatistik bakımdan belirgin sınai gelişmenin olumlu anlamı tartışmalıdır, ama bunun birkaç örneği vardır, ve bu, Üçüncü Dünyada sınai gelişmeye doğru genel bir eğilim olduğundan çok, yüzü aşkın azgelişmiş ülkede önemsiz bir sınai gelişme bile olmadığını gösterir.

Gerçekte, azgelişmiş ülkelerin dünya sınai çıktısı içindeki payı, 1960'ta, yüzde 6.9'du. Yirmi yılı aşkın bir süre sonra, payımız, o

sözü edilmeye değmez artmanın bir sonucu olarak yukarda anılan küçük rakama ulaştı.

Birleşmiş Milletler Sınai Gelişme Örgütünün (UNIDO) İkinci Genel Kurulu, 1975'te, Lima'da toplantı, Lima Programı denen program onaylandı. Bu programa göre azgelişmiş ülkelerin 2000 yılında iki ana hedefe ulaşmaları gerekir: Dünya sınai üretiminde yüzde 25'lik bir pay ve Üçüncü Dünyada smai kapasite büyümesinin mantıklı bir dışavurumu olarak, dünya mamul mallar ticaretinde yüzde 30'luk bir pay

Sınai büyümenin gerçek anlamından çok nicel yanını vurgulayan bu hedefleri yorumlamak için durmayacağız; ancak, şimdiden öylesine iyi biliniyor ki, bugünkü eğilimlerin sürmesi, 2000 yılında, sınai gelişme alanında daha da kötü sonuçlara varmamıza yolaçabilir. UNIDO, kendisi şunu öngörüyor: bugünkü koşullar sürdürülürse, 1977'de dünya sınai üretimine yüzde 9'dan az katkıda bulunan azgelişmiş ülkeler, 2000 yılında dünya üretimine ancak yüzde 13.5 katkıda bulunacak. Bu demektir ki, tahmin edilen nüfus artışı dikkate alınırsa, göreli olarak daha da kötü bir durumda olacaklar.

Azgelişmiş ülkelerin dünya sanayiindeki payı gerçekten marjinaldir, ama son yirmibeş yıl içinde azgelişmiş ülkelerde mamul mallar büyüme oranının gelişmiş kapitalist ülkelerinkinden yüksek ve yalnız sosyalist ülkelerinkinden düşük olduğu, istatistikle saptanmış bir gerçektir.

Bununla birlikte, göreli olarak hızlandırılmış bu sınai büyüme —ki yine de yeterince hızlı değildir— uygun biçimde anlaşılması için gözönünde bulundurulmak gereken kimi başka nitelikler gösterir.

Çok önemli bir durum, *azgelişmiş ülkelerin dünya sanayiindeki payının, en karmaşık sınai teknoloji kullanılan dallarda çok daha düşük olmasıdır.*

Sınai dal düzeyinde, büyüme, teknolojik gelişmede geri kalan, ileri dallara oranla bilimsel içeriği az olan, ve teknolojik bakımdan artçı, emek yoğunluğu yüksek ve düşük ücretli sanayilerin —ki bunlar uluslarüstü sermaye için pek çekicidir— inşası alanlarında görüldü.

İşin anlamlı yanı, nükleer enerji, kimya, petrokimya ve havauzay *(aerospace)* sanayilerinde ve ileri elektronikte —basit elektronik parçaların birleştirilmesi sayılmazsa— smai büyüme olmadı ama dokuma ve giysi sanayilerinde, daha küçük çapta da deri, selüloz ve kağıt sanayilerinde ve yüzmilyonlarca insanın açlığını yatıştırmada hiçbir işe yaramayan işlenmiş gıda sanayiinde büyüme oldu.

Aynı bağlamda, *Üçüncü Dünyanın sanayii, o dünyanın doğal*

kaynaklarını kullanma ve işlemden geçirme düzeyinin çok ilkel olmasıyla da ayırt edilir. O dünyanın doğal kaynaklarını kullanması ve onları smai işlemlerden geçirip mamul mallara çevirmesi arasındaki ilişki, bu sanayiin birincil doğasını açığa vurur. Azgelişmiş ülkeler maden filizi çıkarmada yüzde 25.6 katkıda bulunurlarken, dünya işlenmiş madenlerinin ancak yüzde 4.1'ini üretiyorlar. Dünyadaki petrolün ve gazın yüzde 31.2'sini, önemli kimyasal ve petrokimyasal dallardaki çıktının ise ancak yüzde 7.5'ini üretiyorlar.

Azgelişmiş ülkelerin sorunu yalnız kendi doğal kaynaklarını işlemekten önemsiz bir pay almaları değildir; bir de rakamlar da gösteriyor ki, *ekonomilerinin hem sektörler içinde hem sektörler arasında parçalanmışlığı — yani sektörler ve dallar arasındaki bağların aşırı zayıflığıdır.* Onların, hammaddelerin sınai işlenimi ile nihai tüketiciyi, yarı-işlenmiş malları ve sermaye mallarını birleştiren sektörler-arası ilişkilerinde yeterli bütünleşme *(integration)* yoktur.

Üçüncü Dünya'da madencilik, 1975 ve 1980 arasında, yılda ortalama yüzde 1.6 oranında büyüdü, işlenmiş maden üretimi ise yüzde 6.2 arttı. Bu, sanayiin, ülkeiçinde bütünleşmiş bir ekonomide ulusal kaynakları işlemekten çok, ithal edilen parçalara dayanmasından ileri geldi. Öyleyse, bu, en ilksel etkinliklerde yoğunlaşmış, ulusal kaynakları yetersiz işleyen, ülkeiçi öbür sektörler ve dallarla bağları zayıf bir sanayidir — esas olarak, ticaret ve ödemeler dengelerindeki baskıyı artıran, ithal edilmiş parçalara dayanan bir sanayidir. [Tablo: 45]

Üstelik bu zavallı sanayi, başka elverişsiz nitelikler de göstermektedir. *Kendine-yeterli kalkınma için kendi üretimini bir temel olarak kullanarak ekonomik ve teknolojik yeniden-üretimi güvenceleyen sermaye malları (üretim araçları) üretiminin düşük düzeyi, daha da önemli olabilir.*

UNIDO [United Nations Industrial Development Organization, "Birleşmiş Milletler Sınai Gelişme Örgütü"] şu yorumu yapıyor:

> Gelişmekteki ülkelerden pek çoğunun sermaye malları üretimindeki payı küçüktür. Tipik olarak, onların sanayileri, gıda işleyen, onarımlar yapan, dokuma üreten, maden işleyen vb. küçük girişimler için ısmarlanmış basit ürünler yapar. Karmaşık, çok incelikli sermaye malları, elverişli ticaret ve yatırım politikaları çerçevesinde ithal edilir.[1]

UNIDO şunu da belirtiyor:

> Mekanik etkinliklerle ilişkili dallar, gelişmekteki ülkelerde en az temsil edilenlerdir. Demir ve çelikte, gelişmekteki ülkelerin epeycesinde (96'da 49'unda) biraz imalat etkinliği vardır, ama bu ülkelerden birçoğunda üretim, yerli veya ithal hurda demir işlemekle sınırlandırılmıştır.[2]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN DÜNYA SANAYİİNDEKİ PAYI
(Yüzde)

	1963	1970	1975	1980
Madencilik	17.6	20.0	20.7	19.6
Maden çıkarma	25.4	23.8	24.0	25.6
Madenden imal ürünler	2.0	3.0	4.0	4.1
Petrol ve gaz	29.4	34.0	33.5	31.2
Kimya	8.0	7.4	7.7	7.5
Dokumalar	15.2	16.3	17.6	17.4
Giyim	8.0	9.1	11.9	11.8
İşlenmiş gıda	12.5	13.4	14.1	15.2
Kereste	6.3	7.0	7.2	8.0
Kâğıt	4.9	5.5	7.6	7.9

KAYNAK: UN. La croissance de l'industrie mondiale, 1969 and 1970 editions; Yearbook of Industrial Statistics, 1977; Monthly Bulletin of Statistics, 1980 and 1981.

Birleşmiş Milletler'in ister istemez sakıngan olan dilinin ardına geçilirse, azgelişmiş ülkelerin dünyada işlenmişağacın yüzde 8'ini;ama bu iş için gerekli makinelerin ancak yüzde 0.l'ini ürettikleri çok açıktır. Dünya tarımsal üretiminin yüzde 28.5'ini dünya tarımsal alet ve makine üretiminin ancak yüzde 6.9'unu üretmektedirler ki, bunun da yüzde 40'ı en ilkel alet olan sabandır. Dünya eğirme makinelerinin ancak 6.6'sı; elektrik motorlarının yüzde 8'i; torna tezgâhlarının yüzde 3'ü; freze tezgâhlarının yüzde 1.7'si; metal baskı, dövme ve haddeleme makinelerinin yüzde 0.9'u; ve metal kesme makinelerinin yüzde 0.06'sı Üçüncü Dünya'da üretiliyor.

Geçen birkaç yıl içinde azgelişmiş ülkelere kaydırılmasıyla *(redeployment)* ilgili yoğun propaganda yapılmış olan oto sanayiinde bile, 1979'da azgelişmişlerin dünya üretimindeki payları ancak yüzde 5.8'di. Yüzde 90'u uluslarüstü şirketlerce denetlenen bu sanayide, pek azı dışında bütün azgelişmiş ülkeler, ithal edilmiş parçaları birleştirme aşamasına uygun görülmüşlerdir.

Üçüncü Dünya'nın dışalımlara sınai bağımlılığı oto sektörüyle sınırlı değildir; bu ülkelerin bütün sınai yapısına özgüdür.

Örnekler pek çoktur, ama yalnızca bir örnek daha alıntılayacağız: UNIDO verilerine göre, Üçüncü Dünyada çıkarılan yanmaz minerallerin ancak yüzde 30'u o ülkelerde külçe haline getirildi. Üstelik —ön önemlisi— bu oran 1950 ile 1973 arasında değişmeden

kaldı.

Doğal olarak azgelişmiş dünyanın sınai gerçekliğinde, uluslarüstü şirketler —önemlerinden ötürü, daha çok ilgi konusudur— büyük bir sorumluluk taşırlar. Son onbeş yılın çarpık sınai gelişmesinden onların etkinliklerinin büyük ölçüde sorumlu olduğunu söylemek abartma olmaz.

Kapitalist sanayiin çok açık bir yanı, uluslarüstü tekellerin kullandığı çok sıkı denetimdir.

Sınai üretim üzerindeki bu denetim —onların sermaye, teknoloji ve pazarlama üzerindeki denetimleriyle birlikte— uluslarüstülere yalnız gelişmiş kapitalist ülkelerde değil, dünya sanayi dağılımında önemli dengesizliklere yolaçarak, Üçüncü Dünya Ülkelerinde de kendi büyüme modellerini zorla dayatma gücünü vermektedir. [Tablo: 46]

[Tablo: 46]

EN BÜYÜK 866 ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETİN DÜNYA KAPİTALİST SANAYİİNİ DENETLEME DERECESİ
(Yüzde)

	1967	1977
Mamul mallar	70.2	76.5
Gıda, içecek, tütün	64.2	73.8
Dokuma, ayakkabı, giysi	18.5	17.7
Kağıt ve ağaç ürünleri	17.3	34.1
Kimyasal maddeler	66.0	61.2
Metalurji ve madeni olmayan ürünler	68.1	80.0
Madeni ürünler	74.5	64.6
Ticari ve yolcu araçları	*	90.6

*veri yok.

KAYNAK: UN, La croissance de l'industrie mondiale, 1969 and 1970 editions; Yearbook of Industrial Statistics, 1977 edition. Monthly Bulletin of Statistics, November and February 1980. Fortune magazine, 1968 and 1978, various issues.

Bundan dolayı, geriye ancak Üçüncü Dünya'nın sınai büyümesinin iyi-tanımlanmış başka bir ayırıcı özelliğini belirtmek kalıyor. Bu, *azgelişmiş dünya sınai üretiminin birkaç ülkede güçlü yoğunlaşması ve bu yoğunlaşmanın artma eğilimidir.* Sözün kısası, 1980'de, beş ülkenin, azgelişmiş ülkelerin sınai çıktısındaki payı yüzde 61.4'tür.

1975'teki payları yüzde 56.7'ydi. Bu, 115'ten çok ülke, bu üretimin yüzde 40'ından azını paylaştı demektir. Azgelişmiş ülkelerin imalat büyümelerinin en hızlı olduğu dönemde (1966-75), bu büyümenin yüzde 69'u onların yalnızca 9'unda oldu. [Tablo: 47]

[Tablo: 47]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN SINAİ ÜRETİMİNDE PAYLAR
(Yüzde)

	1963	1970	1975	1980
Brezilya	14.0	14.3	16.7	18.8
Güney Kore	1.4	3.5	7.1	12.1
Hindistan	18.8	14.9	12.1	12.0
Meksika	9.1	10.7	10.2	10.7
Arjantin	11.1	11.9	10.6	7.8
TOPLAM	54.4	55.3	56.7	61.4

KAYNAK: UN Yearbook of Industrial Statistics, 1979 and 1980 editions.

Tabloda görülen beş ülke, azgelişmiş ülkelerde, 1975 ile 1980 arasında, sınai üretim büyümesinin yüzde 79'unu gerçekleştirdi. Eğilim bu küçük grubun daha çok pay almasına doğrudur. Bu grubu, herbiri yüzde 5'ten az paya sahip olan, azalan önem sırasına göre Endonezya, Pakistan, Venezüela, Kolombiya, İran, Filipinler, Şili ve Mısır izlemektedir. Smai dışsatımlar bakımından, ilk beş ülkeye Hong Kong, Tayvan ve Singapur eklenirse, bu sekiz ülke Üçüncü Dünya mamul mal dışsatımlarının yüzde 70'ten çoğunu gerçekleştirmektedir.

Yukardaki bilgiden şu açık sonuç çıkmaktadır: Azgelişmiş ülkelerin pek büyük çoğunluğunda gerçekte sanayileşme yoktur, ya da sanayileşme anlamlı boyutlara ulaşmaya zar zor başlamıştır.

Dünya sanayiinin, etkileyici olarak tanımlanan bir sözde yeniden-yapılanma yarattığı konusundaki kimi olumlamalara karşın, gerçekten etkileyici olan, dünya sınai iş gücünün yüzde 69.2'sinin Üçüncü Dünyada bulunması ve dünya sınai üretiminin yüzde 9'undan azını gerçekleştirmesidir; gerçekten etkileyici olan, 100'ü aşkın ülkede, sınırlı bir ülkeiçi pazar için üreten ve kamu sektörünün korumacı politikalarının ve işçilerin yaşam standartlarının daha çok düşürülmesinin yardımıyla, istikrarsızca varolan, modası kesinlikle geçmiş teknolojik düzeylerdeki yarı-zanaatkârca etkinliklerin bir örne-

ğinden başka bir şey olmayan sanayiin, içinde bulunduğu bir panoramanın dirençle sürmesidir.

Sanayileşme, basit tarihsel büyüme oranlarına dayanarak değil de azgelişmişliği geride bırakmak için bir ana öğe olarak ülkelerimizin karşısına çıkardığı ağır tarihsel görev gözönünde tutularak ölçülürse, bugünkü sanayileşmenin varsayılmış dinamizmi değil, sanayileşmenin ne denli cılız ve yetersiz olduğu, gerçek sanayileşme olmadığı vurgulanmak gerekir.

Smai büyüme süreciyle ilgili birçok sorun tartışılabilir. Özgülükleri *(virtues)* evrensellikle uygulanabilir bir tek sanayileşme yolu veya modeli yoktur. Bu sorunların bazıları, bu raporun kapsamını aşan geniş inceleme gerektirir. Bu sorunlar, küçük ülkeiçi pazarlara göre en uygun üretim hacmi; ağır ve hafif sanayi arasındaki karşılıklı ilişki; smai ürünlerinin ülke dışında pazarlanması; uygun denen teknolojiler seçimi; ve kaynaklar çarçur edildiği devresel bunalımlar ve zorlu toplumsal sarsıntılar gündemde olduğu için, kendiliğinden pazar mekanizmalarına dayalı bir sanayileşme süreci artık düşünülemezken, ve sınai ve ekonomik gelişmeyi yönelmek ve planlamak için bilinçli klavuzluğun nesnel bir gereksinme olduğu besbelli iken, kamu kesiminin bugünkü rolüyle ilgilidir.

Sorun, Batının sınai modelini ülkelerimizde yeniden yaratmak sorunu değildir; çünkü o, bugünkü tarihsel koşullarda yinelenemez; istikrarlı ve uzun vadeli gelişmeyi sağlama bağlayamaz; ve dünyayı dönemli bunalımlara uğratmaktadır. ABD'de, dünyanın en gelişmiş kapitalist ülkesinde, sanayi, savaş için üreterek, nüfusun gittikçe büyüyen çoğunluğunun toplumsal refahını gözardı ederek, bütün insanlığın kalıtı olan doğal kaynakları çarçur ederek, çevreyi kirleterek ve insanı sermayenin basit bir aletine döndürerek, ancak marjinal olarak büyüyebilmektedir.

Döviz tüketen ve zayıf paralar *(weak currencies)* üreten sanayilere ülkelerimizin gereksinmesi yoktur. Ne ekonomik ve teknolojik yeniden-üretimi güvenceleyen, ne de kendine-yeterlik için bir temel yaratan sanayilere ülkelerimizin gereksinmesi yoktur. Büyümesi, borcu ve borç hizmetlerini, işsizliği, toplumsal marjinalizasyonu, yaşam standardının düşmesini, dışa bağımlılığı ve ülkeiçi toplumsal-ekonomik oransızlıkları artıran sanayilere ülkelerimizin gereksinmesi yoktur.

Uluslarüstü şirketlerce denetlenen bir uluslararası üretim sürecinin en basit emek-yoğun aşamalarını tamamlamakla sınırlı olduğu için geniş çapta dışalımlar gerektiren bir dışsatım sanayiine ülkelerimizin gereksinmesi yoktur. Uluslarüstü özel sermaye için veya ka-

palı ülkeiçi oligarşiler için ucuz girdi *(input)* sağlayan sanayilere de ülkelerimizin gereksinmesi yoktur.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE SANAYİLEŞME

- Üçüncü Dünya, dünya sınai ürününün yüzde 9'undan biraz azını gerçekleştirir. Bugünkü eğilimler sürdürülürse, azgelişmiş ülkeler, 2000 yılında bu üretime ancak yüzde 13.5 katkıda bulunacaklardır.
- Azgelişmiş ülkelerin sınai üretimi, en az karmaşık sınai teknolojileri kullanan dallarda yoğunlaşmıştır.

Bu dallar, ancak,

- dünya eğirme makinelerinin yüzde 6.6'sını;
- elektrik motorlarının yüzde 8'ini;
- torna tezgâhlarının yüzde 3'ünü;
- metal kesme makinelerinin yüzde 0.06'sını üretir.

- Üçüncü Dünya'daki sanayi, uluslarüstü şirketlerin güçlü egemenliği altındadır. Bu şirketler, 1977'de,
  - dünya mamul mal üretiminin yüzde 76.5'ini;
  - metalurjiyle ilgili ve maden-olmayan ürünler üretiminin yüzde 80'ini; ve
  - ticaret ve yolculukla ilgili araçların yüzde 90.6'sını denetledi.
- Azgelişmiş ülkelerin sınai üretiminin yüzde 61.4'ü, 1980'de, yalnızca beş Üçüncü Dünya ülkesinde yoğunlaşmıştır.

Sanayileşme her zaman kalkınma demek değildir. İstatistiksel sınai büyüme ve mamul mal dışsatımlarında artma, her zaman kalkınma yolunda ilerleniyor anlamına gelmez.

Toplumsal ekonomik kalkınmaya çıkıyor görünen, gerçekte bizi bu erekten uzaklaştıran bir yol izleme tehlikesi bile vardır. Geçen birkaç yılın çok öğretici bir yanı şudur: azgelişmişlik, azgelişmişliğin başlıca ayırıcı özelliklerinden hiçbirini yitirmeden, bir smai dışsatımlar yalancı görünüşüne bürünebilir.

Sanayileşmeyle ilgili isteklerimizin yanlış formülleştirilmesi, Üçüncü Dünyanın kalkınmadaki meşru çıkarı ile uluslarüstü şirketlerin azgelişmiş ülkelerin sınai sektörlerindeki yağmalayıcı, bozucu etkinliklerini karıştırmaya yardım edebilir. Bu durum, kaygı verici daha da önemli bir nedendir.

ŞU TEKNOLOJİ TRANSFERİ

Azgelişmiş dünyanın sanayileşmesinde teknoloji transferi sorununun önemli bir yeri vardır. Şu teknoloji transferi, azgelişmiş ülkelerin bir sanayileşme sürecini geliştirmek için gereksindikleri tek-

nolojiyi kiralamalarını veya satın almalarını sağlayan, buraya değin, pek çok durumda, onların gelişme gereksinmelerinden bağımsız ve ayrı olduğu pratikte kanıtlanmış bir işlemi gerçekten oluşturur. Küçük bir güçlü ülkeler grubunca daha çok ticarileştirilen ve tekelleştirilen teknoloji, azgelişmiş ülkeler için denetimi ve yeniden-üretimi nerdeyse olanaksız bir öğe haline geldi.

Teknoloji pazarının ayırt edici özellikleri, *inter alia* [başka şeyler arasında] hayli tekelci doğası, alıcı ülkenin zayıf pazarlık gücü ve görüşmelerin geliştirilmesi için yasal temellerin yokluğudur. Aynı ayırt edici özellikler, azgelişmiş ülkelerin yabancı teknoloji edinirken neden önemli sorunlarla karşılaştıklarını büyük ölçüde açıklar.

Anılan durum karşısında, gelişmiş kapitalist ülkelerce, azgelişmiş ülkelere teknolojiler transferi —gerçekte, satımı— sürecinin kimi ayırt edici özelliklerini anlamak olanaklıdır.

Bütün bunlardan başka, ABD'nin araştırma ve geliştirme için kapitalist dünyada yapılmış toplam harcamalardaki büyük payı dikkate değer. Dolayısıyla, hem çok sayıda hem bütün dünyaya yayılmış oldukları için, ABD uluslarüstü şirketleri, azgelişmiş ülkelerce dışardan alınan teknolojileri koşullara bağlamada epey etkilidir.

Üstelik, UNCTAD incelemeleri, dışardan alınmış teknolojiler kullandıkları zaman azgelişmiş ülkelerin dışsatımlarına zorla konan 14 sınırlama bulunduğunu gösterdi. Bunlar, genel dışsatım sınırlamalarını, dışsatımların kesinlikle yasaklanmasını, belirli ülkelere dışsatımların yasaklanmasını yalnız belirli ülkelere dışsatım iznini, dışsatım hacimlerine sınırlamaları, dışsatım fiyatlarında denetimleri ve ancak belirli kumpanyalar aracılığı ile izin verilmiş dışsatımları ve başka birçok koşulu içerir.

Görülebildiği gibi, teknoloji arzcıları tarafından alıcı ülkelere konan sınırlamalar yalnız ciddî olmakla kalmıyor, çeşitli yasaklamalar azgelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticareti de etkiliyor.

Unutulmamalıdır ki, büyük uluslararası tekellerin transfer ettikleri teknolojiler çoğu zaman en çağdaş olanlar değildir; tersine, çoğu kez en modası geçmiş olanlardır. Gerçekten, Amerikalararası Kalkınma Bankasınca *(Inter-American Development Bank)* yapılmış bir incelemeye göre, Latin Amerika'nın şimdiki onyılın başlangıcında gelişmiş kapitalist ülkelerden ithal ettiği teknolojilerin yüzde 70'inin modası geçmişti.

Bütün bunlara şunu da eklemeliyiz: gelişmiş kapitalist ülkeleri azgelişmişlerden ayıran o derin, bilimsel ve teknolojik uçurum bir yana, gelişmiş ülkeler, bilimsel ve teknolojik yöntem-bilme *(know-how)* üzerindeki denetimlerini sürdürmeye yönelik, adaletsiz bir ulus-

lararası normlar sistemini dayattılar. Bu sistem, Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomileri için yasaklayıcı yükümlülükler getirerek, gelişmiş ülkelere yöntem-bilme kullanımını sınırlama olanağı veriyor.

Azgelişmiş ülkelerin teknoloji için 1982'de yaptıkları ödemeler nerdeyse 35 milyar dolara —dış borçlarında o yılki artmanın üçte birinden çoğuna— ulaştı.

Azgelişmiş ülkelerin teknoloji dışalımları onların gelişme amaçlarına ulaşmalarını sağlamak şöyle dursun, geriliğin ve azgelişmişliğin yeniden-üretimine katkıda bulunan ve pek çok Üçüncü Dünya ülkesinin acısını çektiği yabancı egemenliği durumunu yeniden güçlendiren etkenler ekliyor. Azgelişmiş ülkelerin dünya teknoloji pazarına katılımı, onların ekonomik ilişkiler sistemindeki aşağı ve bağımlı durumunu kesinlikle pekiştirdi.

Bugünkü adaletsiz uluslararası ekonomik düzenin parçası olarak tasarlanmış olan yürürlükteki uluslararası bilimsel ve teknolojik ilişkiler, azgelişmiş ülkelerden gelişmiş kapitalist ülkelere artan profesyoneller ve teknisyenler göçünü kamçıladı. Azgelişmiş ülkelerden vasıflı personelin bu uluslararası akını, olağan bir göç süreci gibi görülmemelidir. Gerçekte, bu, eylemli bir "beyin göçü" veya gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerince kışkırtılıp desteklenen tersine teknoloji transferidir.

Vasıflı personelin bu tehlikeli göçünün boyutlarını şu olgu gösterir: 1962-66 döneminde, her yıl, 4.000'i aşkın uzman, sonraki onbeş yılda ise, yılda ortalama 13.000'den biraz daha çok —demek ki üç kat— uzman ABD'ye göçtü.

Göçen, meslekli kişilerin uzmanlık dallarını dikkate alırsak, bu sürekli göç daha da ciddidir. Göçenlerin pek çoğu, bir ülkenin toplumsal-ekonomik gelişmesi için en önemli ve gerekli uzmanlık dallarındandır: mühendisler, doktorlar ve doğalbilimciler. Bu üç uzmanlık dalından olanlar, ABD'ye göçmüş bütün uzmanların aşağı-yukarı üçte biridir.

Toplumsal-ekonomik kalkınmalarını engelleyen ve gizli bir kapitalsizleşme biçimi de olan bu vasıflı personel göçünün acısını en çok çeken ülkeler, Asya, Latin Amerika ve Karayiblerdir. UNCTAD, Üçüncü Dünyadan gelişmiş üç kapitalist ülkeye —ABD, Kanada ve İngiltere'ye— göçmüş vasıflı personelin 1960-1972'deki teknolojik katkılarının, sermaye anlamında, 51 milyar doları aştığını hesaplamıştır. Bu üç ülkenin o dönemde azgelişmiş dünyaya sağladığı kalkınma yardımları toplamı olan 46 milyar dolar temel alınırsa, yalnız "beyin göçü", 12 yılda, ülkelerimiz için 5 milyar dolarlık bir net kayıba yolaçmıştır.

SANAYİLEŞME VE ULUSLARÜSTÜ SINAİ KAYDIRMA *(REDEPLOYMENT)*

Geçen on yılda gözlenmiş gerçeklikler, uluslarüstü şirketlerce gösterilmiş etkinliklerin, çok az ülkede kaydedilmiş sınai dışsatım büyümesinin ve bir yeniden-yerleştirme *(relocation)* sürecini ya da smai kaydırmayı *(redeployment)* gözönünde bulunduran bir Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen programına duyulan isteğin topluca çözümlenmesini gerektirir.

1975'te Lima'da toplanan UNIDO İkinci Genel Konferansında bu konu ortaya konduğundan beri, kaydırmayla ilgili kuşkular ve sorular arttı. Devlet ya da hükümet başkanları, Bağlantısız Ülkeler Altıncı Zirve Konferansı için 1979'da, Havana'da toplandıkları zaman, bununla ilgili kimi duyarlı noktalara değindiler:

> Devlet ya da hükümet başkanları, gelişmekteki ülkelerin kendi doğal kaynaklarına, kalkınma ereklerine ve öbür toplumsal-ekonomik düşüncelerine dayanarak toplam dünya sınai üretimindeki paylarını artırma görüşüyle, gelişmekteki ülkelerde üretken kapasiteler kurmak amacıyla, kaynak transferini içeren uluslararası sınai işbirliğinin bir biçimi olarak sanayileri kaydırmanın rolünü vurgular. Bundan başka, *kaydırmanın gelişmekte olan ülkelerdeki bol ve ucuz emeğe ulaşmak için de, modası geçmiş ve çevre kirleten sanayilerin transferi için de bir bahane olarak kullanılmamak gerektiğini* de önemle belirtirler. *Kaydırma, gelişmekteki ülkelerin bütün ulusal ereklerine, önceliklerine ve isteklerine uygun yürütülmeli ve uluslarüstü şirketlerin gelişmekteki ülkelerde yayılmalarıyla birleştirilmemelidir.* Gelişmekteki ülkelere teknoloji transferini ilerletmek için tasarlanmış bir sürecin parçası gibi görülmelidir. UNIDO'da bugün yürürlükte olan danışma mekanizması kuvvetlendirilmeli ve sınai kapasitelerin dinamik bir temel üzerinde, gelişmekteki ülkelere kaydırılmasını başarmak ve o ülkelerde yeni sınai kapasiteler yaratmak için bütün ülkeler katılmalıdır.[3]

Bununla birlikte, devlet ya da hükümet başkanlarının uluslarüstü şirketlerce sınai büyümeye sokulan sakatlıklarla ilgili kaygılarını dile getiren demeçleri, durdurmaya çalıştıkları olumsuz eğilimi değiştirmedi. Uluslarüstü şirketlerce tasarlanmış smai kaydırma bütün uyarmalara karşın ve onların olumsuz ayırt edici özelliklerini ve en güçlü devindirenlerini *(motivations)* bilmeyenler de pek az olmasına karşın, zararlı gidişini sürdürdü. Genellikle denebilir ki, smai kaydırma, gelişmiş ülkelerden Üçüncü Dünyaya bir sanayiler transferi gerektirir. 2000 yılında dünya sınai üretiminin yüzde 25'ine ulaşma konusundaki Lima ereği, böyle bir çabanın başarısı veya başarısızlığı için bir ölçü olarak sunuluyor.

Coğrafî bir yer değiştirme işlemi kendi başına azgelişmiş dün-

yanın sınai kalkınmasını sağlama bağlamaya yetermiş gibi, transfer ya da yeniden-yerleştirme, transferin kendisi vurgulanarak, kesin olmayan sözlerle anlatılıyor. Üçüncü Dünyanın gereksindiği sanayilerin ana ayırt edici özellikleri aydınlatılmadan onlar gerçek gelişmeyi ilerleten, yeni bağımlılık ve sömürü biçimlerine yolaçmayan bir dinamik etken gibi işleyebilirmişçesine, yeniden-yerleştirme aracılığıyla nicel amaca ulaşmak vurgulanıyor.

Sınai kaydırma üzerinde düşünülüp taşınılırken, bellekte tutulacak önemli bir nokta, onun Üçüncü Dünyaca benimsenmiş, gelişmiş ülkelerden üstüncelik *(concession)* sağlama anlamına gelen bir isteği gerçekten mi oluşturduğu; yoksa, tersine, uluslarüstü şirketlerin kârlarını ençoğa çıkarma mantıksal eğilimlerine olan tepkide, Lima Konferansından önce de işleyen bir süreç mi olduğudur.

Bellidir —ve birçok çözümleme de bunu ortaya koyuyor— ki, bugünkü uluslarüstü şirketler, azgelişmiş dünyadaki o eski çalışma yöntemlerinde değişiklik yaptılar ve bu değişmelere karşılık uluslararası işbölümünde dönüşümler oldu.

Ana erek, artık hammaddeler, gıda maddeleri, mineraller vb. sağlayan veya muz-cumhuriyeti-tipi latifundiacı yatırımlar alan tarımsal-madenci bir çevreyi (periphery) *sürdürmek değildir.* Bu tümüyle bırakılmadıysa da, şimdi, eski uluslararası kapitalist işbölümünü yeni biçimlerde yeniden belirleyen başka etkinliklere ağırlık veriliyor.

Gelişmiş kapitalist ülkelerden sermaye ihracının tarihine bir göz atmak gösteriyor ki, ilk görünümünden beri ve 1930'lara değin, bu süreç, temel devindireni olan kârla ve doğrudan ayırt edici özelliği olan doğal kaynakların denetimiyle, ilksel etkinlikleri denetlemeye ve sömürmeye yönelikti. Daha sonra —özellikle Latin Amerika'da— yabancı sermaye, ithal ikamesi *(replacing imports)* ve ulusal sanayileri destekleme politikaları bağlamında, 1930'larda ortaya çıkan ve Ikinci Dünya Savaşının ardından büyük destek gören korunmuş ulusal pazarlardan, yararlanma yolları aradı. Korunmuş pazarlar ve sanayiler teslim alındı ve ülkeiçi sınai temeller ele geçirildi; oysa ana amaç, koruyucu politikaların meyvelerini devşirecek biçimde, ülkeiçi pazar için üretmekti.

Bu iki biçim hâlâ sürdürülüyor, ama, 1960'larda ortaya çıkan ve uluslarüstü şirketlerin başrolü oynadığı yeni akımınkine oranla, önemleri azalıyor. *Bu yeni biçim, dışsatım için sınai mallar üretimi amacıyla Üçüncü Dünyada ucuz ve bol bir emekgücü varlığından yararlanmak için merkeze-tabi sistem* (headquarters-subsidiary system) *kurmaktan oluşur.*

Bu merkeze-tabi sistem ve onunla birlikte işleyen "tutsak" ya da şirket-içi ticaret, alıcı hükümetlerce bağışlanmış malî ve başka kolaylıklardan çıkar sağlanabilen, genel olarak basit, kısmî işlemlerle gelişmiş kapitalist ülkelerdekine benzer üretkenlik sağlanabilen azgelişmiş ülkelerde, düşük ücretlerden, daha yoğun ve uzun çalışma vardiyalarından yararlanarak, kârları ençoğa çıkarmak olan değişmez amacını sürdürür.

Somut sözlerle, çoğu zaman, bu sınai-dışsatım uluslarüstü şirketleri, örgütlü emek muhalefetinin zayıf olduğu yerlerde, pek az dinlenme günüyle, yılda 50 hafta, haftada en az 48 saatlik çalışmanın bir saati için 0.25 dolardan (gelişmiş kapitalist ülkelerdekinin sekizde biriyle beşte birinden) daha az ücret öderler. Böyle yaratılmış sanayiler, imali, uluslarüstü şirketlerce coğrafî olarak dağıtılan bir ürünün parçalarını yaparak, ithal parçalara hayli bağımlı olarak çalışır. Öte yandan, uluslarüstü şirketler, bütün üretim süreci ve nihai ürün üzerindeki merkezileştirilmiş bir denetimi ellerinde bulundururlar.

Bu sınai kaydırma ile, işsizlik ve yoksulluk yüzünden ücretlerin düşük kalması olgusuyla ilgi çeken Üçüncü Dünyada, emperyalist güçler ve onların uluslarüstü şirketleri, teknolojik olarak hâlâ sömürebildikleri ve, kapitalist tarihin geçmiş evrelerindeki gibi, sermaye birikimini cesaretlendiren bir yağma mekanizması olarak rolünü yerine getiren bir çeşit ülkedışı sınai yedek ordu buldular.

Bundan dolayı, uluslarüstü şirketlerin azgelişmiş dünyadaki ciddî işsizlik sorununu çözebileceklerini düşünmek, saçmadır; çünkü onlar işsizlikten ücretleri düşük tutan bir etken olarak yararlanırlar — ve, ücretler düşük olmasaydı, kaydırma için hiçbir devindiricileri de olmayacaktı.

Üstelik, dışsatımlardan döviz geliri sağlarken, uluslarüstü yatırımlar, kâr gönderimleri, dışardan alınmış gereçler, teknoloji ve faiz ödemeleri yoluyla daha da büyük dışakış (outflow) *sağlar.* Eksiksiz konuşmak gerekirse, azgelişmiş ülkeler aldıkları sermaye için dört kez ödemede bulunurlar: 1) donatım, makine ya da yedek parçalar biçiminde sermaye girişinde, dışalımlar için; 2) uluslarüstü şirketlerin merkezlerinin bulunduğu ülkeye gönderilen kârlar için; 3) teknoloji için; ve 4) amortisman ve borç hizmetleri için. Kaydırmaya en çok konu olmuş ülkelerin en çok borçlu ülkeler olması, raslantı değildir. Emperyalist uluslarüstü sermayece yapılmış "kalkınmaya katkı"nın mitolojik doğası, en büyük ölçüde kaydırmaya konu olan ülkelerin pek büyük borçlarını, ticari ve mali dengesizliklerini çok açıkça artırır.

Sınai kaydırma, uluslarüstü propagandanın öne sürdüğü düzmece yararlara inanılırsa, daha da kötüleşebilen tehlikeli olanaklar içerir. Belirsiz pazarlı olgunlaşmamış bir sanayiin karmaşık sürecinden geçmeksizin, mamul mal dışsatımında rekabet edebilirliği geliştirecek verimli sanayiler kurarak, uluslarüstü kaydırma yoluyla sanayileşmenin, Üçüncü Dünyayı çağlar sürmüş gerilikten çekip çıkaracağı ve tarımsal profilini kentsel, sınai bir profile dönüştüreceği öne sürülüyor. Uluslarüstü, görünüşte her şeyi sağlar ve ulusal ekonomide bir bütünleme *(integration)* etkeni gibi davranır.

Gerçekte, uluslarüstü tabi kuruluşlar ülkelerimizin ekonomileriyle ne bütünleşirler ne de bütünlenmelerine katkıda bulunurlar; çünkü onlar, durumların en iyisinde, veya tersine, pek çok durumda, ulusal çıkarlara yabancı bir sistem oluşturan ana kumpanyalarıyla ve holdingin öbür tabi kuruluşlarıyla bütünleşmişlerdir.

Şimdiki durumda, Üçüncü Dünyaya bir sınai kaydırma süreci yer alıyor, ama onun anlamı ve etkileri gerçek bir Yeni Uluslararası Ekonomik Düzeninin kuruluşu çerçevesinde, ülkelerimizin gelişmesinin gerçek çıkarlarıyla pek az ilgilidir. Onu destekleyenler, yürütenler ve ondan yararlananlar, uluslarüstü tekelci sermayenin holdingleridir.

Üçüncü Dünyanın sanayileşmesi, azgelişmiş ülkelerin emek kaynaklarının acımasız sömürülmesine, doğal kaynaklarının tüketilmesine, toprak ve suların kirletilmesine karşılık olarak, uluslarüstülerin bıraktıkları bir yan-ürün olmamalıdır.

YEDİ

ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLER

İKİ ONYILI biraz aşkın süreden beri, uluslarüstü şirketler görüngüsü, bu şirketlerin dünya ekonomisine etkilerinde korku veren bir artma olduğu için, uluslararası dikkati çekmektedir. Gerçekten, uluslarüstü şirketler, dünya kapitalist sistemindeki bütün malların gittikçe artan önemli bir bölümünü üretip dağıtıyor ve geniş bir uluslararası malî ağ aracılığıyla uluslararası sermaye akımında en büyük payı türetiyor. Bu demektir ki, bu uluslararası tekeller, dünya kapitalist birikim ve sömürü sürecinde ana etkenlerdir. Bunun doğal olarak Üçüncü Dünya ülkeleri için büyük toplumsal ve ekonomik etkileri vardır.

Uluslarüstü şirketlerin uluslararası ekonomideki olağanüstü büyümesi, çoğalması ve etkileri, 70'lerin başlarında, böyle 10 bin kuruluş ile onlara tabi 30 bin kuruluşun bütün dünyada etkinlik göstermesi olgusuyla açıklanır.[1] Onyılın sonuna değin, BM Uluslarüstü Şirketler Merkezince yapılan hesaplar, bu şirketler için 11 bin, dış ülkelerde onlara tabi kuruluşlar *(subsidiaries)* için 82 bin rakamlarını veriyor.

Bu modern uluslararası tekellerin sınırsız ekonomik gücü, 1981'de ABD'li en büyük on uluslarüstü şirketin yaklaşık 500 milyar dolarlık satış yapması olgusuyla da ortaya çıkıyor. Bu rakam, büyük bir grup ülkenin Brüt Ülkeiçi Ürün toplamını kolayca geride bırakır.

Avrupalı ve Japon şirketlere kaptırılan alana karşın, ABD uluslarüstü şirketleri hâlâ dünyadaki en büyükler arasında yer almaktadır. Aşağıdaki tabloya göre, dünyadaki en büyük on uluslarüstü şirketten 8'i ABD'li şirketlerdir. Bunlar, bu grubun toplam satışlarının yüzde 76'sını ve toplam kârlarının yüzde 75'ini gerçekleştirdiler. [Tablo: 48, Çizelge: 15]

[Tablo: 48]

1981'DEKİ SATIŞLARINA GÖRE
DÜNYANIN EN BÜYÜK ON ULUSLARÜSTÜ
ŞİRKETİ
(Milyon dolar)

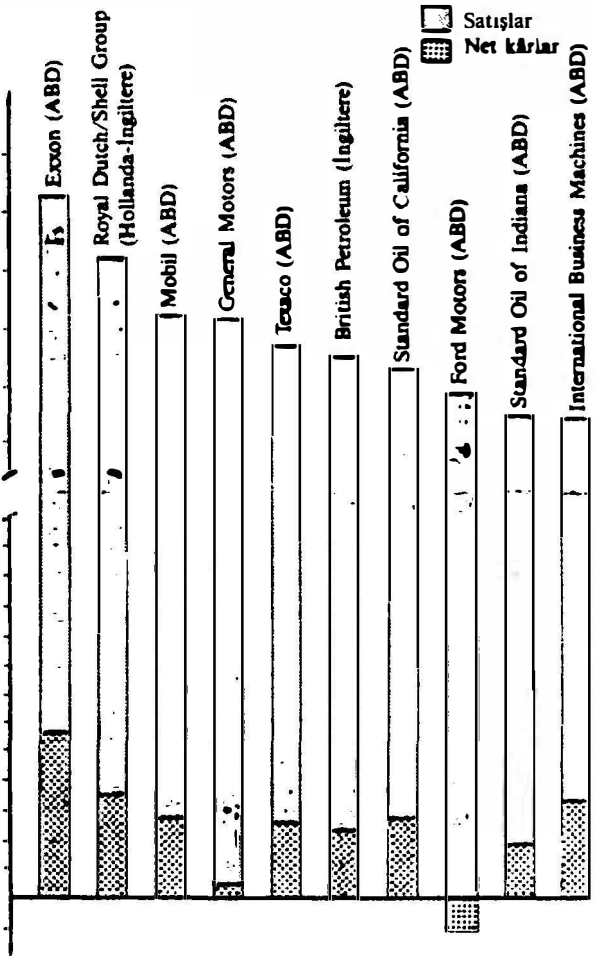
	Ülke	Satışlar	Net kâr
Exxon	ABD	108 108	5 667.5
Royal Dutch/Shell Group	Hollanda-İngiltere	82 292	3 642.1
Mobil	ABD	64 488	2 433.0
General Motors	ABD	62 698	333.4
Texaco	ABD	57 628	2 310.0
British Petroleum	İngiltere	52 200	2 063.3
Standard Oil of California	ABD	44 224	2 380.0
Ford Motors	ABD	38 247	-1 060.1
Standart Oil of Indiana	ABD	29 947	1 922.0
International Business Machines	ABD	29 070	3 308.0
TOPLAM		568 902	22 999.2

KAYNAK: Fortune magazine, May and August, 1982.

Uluslarüstü şirketlerin denizaşırı tabi kuruluşlarının çoğalması, 70'ler boyunca alıcı ülkelerdeki sermayenin kümülatif payını gerçekten artıran doğrudan sermaye yatırımlarının olağanüstü çoğalmasıyla el ele gitti. Oysa 1971'de dış ülkelerdeki kümülatif doğrudan yatırım 158 milyara ulaşıyordu, bu rakam 1975'te 259 milyar dolardı ve, son hesaplara göre, 1980'de 450 milyar dolardı.[2] Bu ra-

[Çizelge: 15]

EN BÜYÜK ON ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETİN
SATIŞLARI VE NET KÂRLARI 1981
(Milyar dolar)

KAYNAK: Fortune magazine, United States, May 3, 1982; August 23, 1982.

kamlar onyıl boyunca yüzde 12'yi aşan bir yıllık ortalama büyüme oranını gösteriyor. Bu, aynı dönemde bir bütün olarak gelişmiş kapitalist ekonomilerinkinden bile daha büyük bir büyüme oranıdır.

1980 için sağlanabilen resmi rakamlar, yalnızca ABD'yle ilgili olanlardır. O yıl içinde, dış ülkelerde kümülatif ABD yatırımı 213.5 milyar dolara, demek ki dünya toplamının yüzde 48'ine ulaştı. Öte yandan, Japon uluslarüstü şirketlerinin 70'ler boyunca yayılması bir patlamaydı. Dış ülkelerdeki doğrudan yatırımları, 1971'de 4.4 milyar dolarken, o dönemde yıllık ortalama yüzde 28'lik görülmemiş bir büyüme göstererek, 1979'da 31 milyar dolara ulaştı. Bu, Japon uluslarüstü şirketlerinin dünya kümülatif doğrudan yatırımındaki paylarını 1971'de yüzde 2.8'den, 1979'da yaklaşık yüzde 8'e çıkardı.

Yabancı denetime veya karar mekanizmasına bağımlı üretim olarak tanımlanan ve uluslarüstü şirketlerin denizaşırı tabi kuruluşlarının satışları taban alınarak hesaplanan (firmaiçi satışlar hariç) dünya çıktısı *(output)*, 1976'da 830 milyar dolar olmuştur.[3] Bu rakam, aynı yıl için 911 milyar dolara ulaşmış[4] olan bütün kapitalist ülkelerin toplam dışsatım hacimleri ile karşılaştırılarak, uluslarüstü şirketlerin dünya üretim ve ticaretinde oynadıkları önemi gittikçe artan rol daha iyi gözlenebilir.

Uluslarüstü şirketlerin sayıca büyük çokluğuna ve azgelişmiş ülkelerin ana metalarında dünya ticareti üzerindeki olağandışı denetimlerine değindik.

Uluslarüstülerin *(transnationals)* ülkelerimizin kapitalist metropollere tarihsel bağımlılığını genellikle artıran teknoloji ve Üçüncü Dünyaya "transfer"i üzerindeki tekelci denetimi de eşit ölçüde önemlidir. Uluslarüstü bankaların uluslararası parasal ve malî ilişkilerde oynadıkları gittikçe büyüyen rol de vurgulanmalıdır. Hesaplamalar gösteriyor ki, uluslarüstü bankaların likit varlıkları, 1975'de toplam dünya rezervlerine çok yaklaşmıştı. Bu demektir ki, bu bankalar, salt büyüklüğü bugünkü ciddî parasal dengesizliklerin artmasına katkıda bulunmakla kalmayıp, varolan parasal istikrarsızlık karşısında çeşitli hükümetlerin etkili savunma eylemlerini de etkisizleştiren pek büyük malî kaynakları oldukça kısa sürede ve istedikleri vakit transfer edebilirler. Bu, azgelişmiş ülkelerin o sıkıntılı artan borçluluk durumunu da yeğinleştirir.

ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLERİN ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDEKİ DOĞRUDAN YATIRIMLARININ GERÇEK ETKİLERİ

Doğrudan sermaye yatırımları, uluslarüstülerin dünya-çapında sürekli yayılması için temel mekanizmalardan biridir. [Tablo: 49]

[Tablo: 49]

KÜMÜLATİF DOĞRUDAN YATIRIM
(Milyar dolar)

	1967	1971	1975
Toplam	105	158	259
Coğrafi dağılım (%)			
Gelişmiş kapitalist ülkelerde	69	72	74
Azgelişmiş ülkelerde	31	28	26
	100	100	100

KAYNAK: UN. Transnational Corporations in World Development. A Re-examination. Table III. 33.

Ama yatırım yapılan çeşitli ülke gruplarının bu artmadaki payı, sürgit farklılaşıyor. Yukardaki tablo, dünya toplam kümülatif doğrudan yatırımlarında azgelişmiş ülkeler payının azaldığını gösteriyor. Bu kesin olgu, azgelişmiş ülkelerin kalkınmasını finanse etmede liberal ekonomik teorinin doğrudan yatırımlara verdiği role meydan okumaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların azgelişmiş ülkeler ekonomisini nasıl bozduğunu daha önce andık. Ama doğrudan yatırımların azgelişmiş ülkelerde oynadığı gerçek rolün çarpıcı boyutu, o ülkelere olan net doğrudan yatırım akışları ile Üçüncü Dünyadan yatırımcı ülkelere olan kâr akışı karşılaştırılırsa, tümüyle ortaya çıkar. [Tablo: 50]

Yukardaki tabloda gösterildiği gibi, o dönemde azgelişmiş ülkelere yatırılan her yeni dolar için, uluslarüstüler anayurtlarına yaklaşık 2.2 dolar götürmüşlerdir. Kendileriyle ilgili daha çok bilgi edinilebilen ABD uluslarüstülerinin özel durumunda ise, 1970-1979 boyunca 11446 milyon dolar yatırıldığı ve 48663 milyon dolara ulaşan kârların o ülkeye götürüldüğü görülür. Bu, yatırılan her yeni dolar için Üçüncü Dünya'dan 4.25 dolardan az olmayan bir getiri sağlanması demektir.

1980 hesaba katılırsa, yukarda anılan rakam daha da büyük olur. O yıl içinde uluslarüstüler, pek çoğu Orta Doğu ülkelerinin petrol sektöründe olmak üzere, — 3454 milyon dolara ulaşan büyük çapta bir ters-yatırım* *(disinvestment)* gerçekleştirdiler. O yıl ABD uluslarüstülerinin anayurtlarına götürdükleri kârlar 7325 milyon dola-

[Tablo: 50]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE DOĞRUDAN YATIRIM AKIŞI VE YATIRIMCI ÜLKELERE DÖNEN YATIRIM KÂRLARI
(1970-1980 gerçekleşmiş toplamları, milyon dolar)

	Azgelişmiş ülkelere net doğrudan yatırım akışı	Yatırımcı ülkelere dönen doğrudan yatırım kârları
Azgelişmiş ülkeler toplamı	62 615	139 703
Latin Amerika	33 437	38 642
Afrika	10 341	23 916
Orta Doğu	57*	48. 619
Güney ve Güneydoğu Asya	18 048	27 260
Okyanusya	732	1 266

* Bu rakamın düşüklüğü, o dönemde, Orta Doğudaki ters-yatırımlardan (disinvestments) dolayıdır.

KAYNAK: UNCTAD: Handbook of International Tradeand Development Statistics 1981, pp. 264-265.

ra ulaştı. Bu, 1970'ten 1980'e dek, azgelişmiş ülkelerden çekilmiş yaklaşık 56 milyar dolarlık bir genel toplam eder. Öte yandan, Üçüncü Dünyaya doğrudan net yatırım akışı, yukarda anılan ters-yatırımlar *(disinvestments)* gözönünde tutulunca, yaklaşık 8 milyar dolardı. *1970-1980'de anayurdu götürülmüş kârların aynı dönemdeki doğrudan net yatırım akışına oranı doğrudan yatırılan her net dolar için yedi doları —ki anayurda götürülmüştür—* aşar. [Tablo: 51]

Yukardaki tablo gösteriyor ki azgelişmiş ülkeler gelişmiş kapitalist ülkelerdeki yüzde 80'e karşılık, toplam doğrudan yatırım akışının ancak yüzde 18'ini aldılar. Oysa, azgelişmiş ülkeler ABD uluslarüstülerinin elde ettikleri toplam dünya kârına yüzde 36 katkıda bulundular; bütün kârların yüzde 46'sı ise ABD'ye götürüldü. Bu demektir ki azgelişmiş ülkelerde elde edilmiş kârların yüzde 71'i anayurda götürüldü, ancak geri kalanı yeniden-yatırımda kullanıldı. Öte yandan, gelişmiş kapitalist ülkelerde sağlanmış kârların yalnızca yüz-

*Teçhizat, makineler, binalar vb. gibi sermaye kalemlerinin aşındıkça yenilenmesi amorti edilmemesi, ve böylece yatırılmış sermayenin azalması durumu. -Ed.

[Tablo: 51]

SEÇİLMİŞ BÖLGELERE GÖRE ABD'NİN 1970-1980 NET DOĞRUDAN YATIRIM AKIŞI, TOPLAM KÂRLARI, TRANSFER EDİLMİŞ VE YENİDEN YATIRILMIŞ KÂRLARI
(Milyon dolar)

Yatırım yapılan bölgeler	A	B	C	D	E	F
Bütün bölgeler	44 009	122 705	97 283	219 988	56	18.4
Gelişmiş kapitalist ülkeler	35 399	63 482	71 850	135 332	47	16.6
Azgelişmiş ülkeler	7 992	55 988	23 338	79 326	71	24.1
Öbürleri	618	3 235	2 095	5 330	61	15.1

A: Net doğrudan yatırım akışı
B: ABD'ye dönen kârlar
C: Yeniden yatırılan kârlar
D: Toplam kârlar
E: ABD'ye dönen toplam kâr yüzdesi
F: Kümülatif yatırımlarda kâr oram (%)

KAYNAK: Survey of Current Business. August 1980 and 1981

de 47'si anayurda götürüldü.

Şu da eklenmelidir ki: 1981'de, azgelişmiş ülkelerde ABD uluslarüstülerince açıklanmış kâr oram yüzde 24.1'di; bu, hem gelişmiş kapitalist ülkelerde ulaşılmış oranı (yüzde 16.6) hem dünya oranını (yüzde 18.4) kolayca geride bırakıyor.

Yukarda anılan rakamlar çeşitli yorumlara yolaçar. Birincisi, ABD uluslarüstülerinin anayurtlarına açık-seçik kâr götürme stratejilerinin bir sonucu olarak, azgelişmiş ülkeler o ülkenin ödemeler dengesine en çok katkıda bulunanlardır. İkincisi, yukardakinin bir sonucu olarak, ABD uluslarüstüleri tutumlarını kuvvetlendirebilir ve gelişmiş kapitalist ülkelerde yayılabilirler. Ve sonuncusu, uluslarüstülerin azgelişmiş ülkelerde eriştikleri yüksek kâr oranına ve yukarda anılan anayurda kâr götürme politikasına göre, azgelişmiş ülkelerde doğrudan yatırımların sonucu, ABD'ye net bir kaynak aktarımıdır ve, dolayısıyla, o aynı gelişmiş kapitalist ülkelerin "gelişmesini" hiç de az finanse etmeyen *azgelişmiş ülkelerin sürekli kapitalsizleştirilmesidir.*

Azgelişmiş ülkelerde yürürlükteki doğrudan yatırım akışının ya-

tırımcı ülkeden ancak bir asgari sermaye çıkışını gerektirmesi ve toplamın önemli bir parçasının alıcı ülkelerde meydana getirilmiş yerel kaynaklardan sağlanması olgusu da bunlara eklenirse, sömürü tablosu tümlenir.

Ve bununla birlikte —bir doğrudan kapitalist sömürü mekanizması olarak önemlerine karşın— uluslarüstülerce yapılmış doğrudan yatırımlar, azgelişmiş ülkelere ihraç edilmiş özel sermaye tutarının başlıca parçası değildir ve onyılı aşkın bir süredir de olmamıştır. *Doğrudan yatırımlar, azgelişmiş dünyaya 1981'deki malî akışın — OECD verilerine göre— yaklaşık yüzde 90'ı olan ödünç sermayeyle yer değiştirmiştir.* Üçüncü Dünyaya özel sermaye akışındaki bu yapısal dönüşümde, uluslarüstü bankalar anahtar rolü oynarlar. Bu bankalar, özellikle son onyıl içinde, uluslararası işlemlerini önemli ölçüde genişlettiler.

Uluslarüstü bankaların yayılması, başka etkenler yanında, başlıca kapitalist ülkelerde kâr oranlarındaki düşmeyle ve dünya ticaret ve üretiminde kapitalist ekonominin karşılaştığı derin bunalımdan kaynaklanan daralma ile koşullandı. Bu, sermaye akımının üretken alandan uluslararası malî dolaşıma yer değiştirmesini kesinlikle etkiledi.

ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLER VE GELİŞME

Uluslarüstülerin Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınmalarına güya olumlu katkıları olabileceği konusundaki savlar yeni değildir. Son yıllarda, bu savlar, bir kavramsal matris bağlantısı ile Üçüncü Dünya'nın gereksinmelerinin hizmetine cömertçe sunulan gerçek bir "uluslarüstü ideoloji" oluşturdu.

Yukarda açıklandığı gibi, azgelişmiş ülkelere onları dünya pazarı için üretilmiş mamul ürünlerin "dışsatım platformları"na döndürecek bir uluslarüstüleştirilmiş gelişme modeli sunuluyor.

Uluslarüstülerce geliştirilip kumanda edilen Üçüncü Dünyanın bu sanayileşme biçimi, 1975'te, Asya'da 17, Afrika'da 13, ve Latin Amerika'da 21 ülkede, değişen yoğunlukta, zaten uygulanıyordu. Azgelişmiş ülkelerde bu temel üzerine kurulmuş sanayiler, o ülkelerdeki gerçek bir ekonomik gelişme sürecinin temel gereksinmelerini karşılamaktan uzaktır. Onlar, en büyük kârlılık ve güvenlik sunan dallarda ve ülkelerde sürekli yatırım yapan sermayenin gereksinmelerini karşılar. Ana şirkete ve uluslarüstü ağın diğer tabi kuruluşlarına organik olarak bağlı olan tabi kuruluşun gerçek doğasında, evsahibi ülkedeki ekonominin artakalanından soyutlanmaya doğru nesnel bir eğilim vardır; çünkü tabi kuruluş özellikle dışalım girdilerine ve

ardından şirket-içi yeniden-dışsatımlara *(re-export)* dayanır. Bu, elbette, gelişme kavramına ve onun gerektirdiği bütünleyici *(integrating)* etkiye tanım itibariyle aykırıdır.

Öte yandan, uluslarüstülerin istihdamı ve gelir düzeylerini belirli bir ölçüde artırdığı doğru olmakla birlikte, bunun, sermaye kârlılığını artırmak için bir emek gücü gereksindiği için böyle olduğu da doğrudur. Dolayısıyla istihdamdaki kaçınılmaz artma yabancı sermayeyle ilişkilidir. Ama bu görüngü hayli yöreseldir, çünkü uluslarüstü sermaye yatırımının karakteristiği olan ulusal ekonominin artakalanı ile bütünlenmenin azlığı veya yokluğu dolayısıyla, dünya pazarını hedef alan üretimin çarpan etkisinin *(multiplier effect)*, öbür sektörlerde yeni iş yaratma kapasitesi aşırı sınırlıdır. Bu artmış istihdamın ve gelirin anormal *(hypertrophic)* bir ekonomik büyüme oluşturduğu yadsınamaz. Bu büyüme, ayrıca, istikrarsızdır; çünkü belirli herhangi bir zamanda, şirketler uluslarüstü ana şirketin çıkarlarına uygun olarak başka yerlere aktarılabilir; ama, büyüme istikrarlı olsaydı bile, bu, asla bir bağımsız ekonomik gelişme belirtisi sayılamazdı.

ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLER:

- Toplam 11.000'i aşkındır ve 70'lerin sonunda, yaklaşık 82.000 yabancı tabi kuruluşları vardır;
- 1976'daki üretimleri 830 milyar dolar olarak hesaplanmıştır;
- Denetimleri altındaki ticaret, dünya ticaretinin yüzde 30-40'ıdır;
- 70'lerin sonunda, azgelişmiş ülkelerin sınai üretiminin yüzde 40'a yakın bölümünü ve dış ticaretlerinin yaklaşık yüzde 50'sini denetlemişlerdir;
- Fiyat ayarlamaları, azgelişmiş ülkelerin yılda 50 ile 100 milyar dolar arasında kayıba uğramalarına yolaçmaktadır;
- Onlar, bütün dünyada, kapitalist birikim ve sömürünün ana araçlarıdır.

Alıcıülkelerin hükümetlerince uluslarüstü sermayeyi çekmek için özendirici birçok önlem alınıyor. Bunlar arasında, üretim için geniş destek, yabancı sermaye yatırımları için büyük kolaylıklar, kârların yatırımcı ülkeye götürülmesi için sınırsız kolaylıklar, vergi bağışıklıkları ve daha başka üstüncelikler anılabilir. Oysa, azgelişmiş ülkelerin ucuz ve pratik olarak sınırsız emek gücü, Üçüncü Dünyanın bol doğal kaynaklarıyla birlikte, uluslarüstü yatırımlar için ana özendiricilerdir.

ILO raporları gösteriyor ki, 1975'te, "yeni sanayileşmiş ülkeler" yeni kategorisine giren azgelişmiş ülkelerle ilgili bir örneklemede, ortalama ücret yaklaşık 40 ABD sentiydi; ABD'de ise benzer işler için ortalama saatlik ücret 4 doların üstündeydi. Emek gücünün bu aşırı sömürülmesi, bir yandan, bu ülkelerde iş haftasının mutlak uzatılmasıyla pekiştiriliyor. Bu ülkelerdeki iş haftası, kimi incelemelere göre, yılda en az 50 haftalık bir gerekli çalışma ile, çoğu zaman 48 ile 52 saat arasında değişmektedir. Öte yandan, kısıtlayıcı iş yasaları ve sendikalar üzerinde herhangi bir grev girişimini ya da talepler ileri sürmeyi engelleyen baskı vardır; iş başında korunma ve toplumsal güvenlik koşulları da eksiktir.

"Uluslarüstü ideoloji"yi oluşturan başka bir temel öğe, uluslarüstülerin azgelişmiş ülkelere transfer edebileceği teknolojiden onların sağlayabileceği yararlara ilişkin savdır. Gerçekte, pek çok durumda, uluslarüstüler kendi başat konumlarını kimi teknolojik yöntem-bilmeye *(know-how)* ya da ne paylaştıkları ne de paylaşmak istedikleri başka bir şeye dayandırmaktadırlar. Bu yöntem-bilme, geri ülkelerin ulusal gelişme gereksinmelerini karşılamak için değil, tersine, uluslarüstülerin dünya çapında kârları için geliştirilmiştir ve, dolayısıyla, ulusal gereksinmelerle karşıtlık içinde, bu gereksinmelerin önüne koyulur.

Evsahibi ülkenin koşullarına uyarlanmak için hiçbir çaba olmadığı gibi, bilimsel ve teknolojik gelişmeye doğru herhangi bir devindirici de yoktur; çünkü araştırma ve teknoloji seçimi uluslarüstülerin anayurtlarında yapılır. Sözde teknoloji transferi, evsahibi ülkelerin ulusal gerçekliklerine yabancı ve dolayısıyla kendilerini uyarlamayı ve üretmeyi olanaksız kılan teknolojiler kullanmak için çok parça pürçük bir çıraklığa indirgenmiştir.

Bundan ötürü, sonuç hemen hemen hiçtir; çünkü, belirtildiği gibi, modern teknoloji daha karmaşık üretim süreçlerini daha basit birtakım evrelere ayırmayı olanaklı kılar. Bu da, elbette, eğitimi için özel birkaç işlem gereken vasıfsız emekle, sürecin daha büyük bölümünü başarmayı olanaklı kılar.

Bununla birlikte, pek geniş uluslararası işlemlerde uluslarüstüler teknolojik yöntem-bilmeyi, belirli bir miktarda açığa vurmak zorundadırlar. Ama, ondan sonra, strateji, süreci sınırlamak ve denetlemektir. Belirli bir teknolojiyle imal edilen ürünlerin dışsatımını yasaklayan teknolojik sözleşmeler biçimine bürünen kısıtlayıcı ticaret önlemleri, uluslarüstülerin bu stratejiyi uygulamak için kullandıkları mekanizmalardan biridir.

Azgelişmiş ülkelerdeki işsizliğin, toplumsal eşitsizliğin ve aşırı

yoksulluğun ortasında anayurttaki tüketim kalıbını kopya etmeye kalkışan sözde teknoloji transferinin özellikleri, geri ülkelerin gereksinmelerine uygun değildir. Toplumsal sorunları çözmeye yönelik olmayan bu özellikler, yüksek gelirli azınlığın bireysel tüketimine katkıda bulunur.

ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLER VE ULUSAL EGEMENLİĞE TEHDİT

Hiç kuşkusuz, uluslarüstülerin azgelişmiş ülkelerin topraklarında artan etkinlikleri o ülkelerin egemenliğine gerçek bir tehdit oluşturur, çünkü maruz kaldıkları nüfuz, onların gelişmiş kapitalist ülkelere bağımlılığını tehlikeli biçimde artırır. Yukarda özetlendiği gibi, 70'lerin sonuna doğru uluslarüstülerin azgelişmiş ülkelerin sınai üretiminin yüzde 40'a yakınını ve dış ticaretinin aşağı yukarı yüzde 50'sini denetledikleri hesaplanıyor.

Azgelişmiş ülkelerin ekonomileri içinde uluslarüstülerin teknoloji, üretim ve satışlar üzerindeki denetimi, büyük ölçüde, bir bütün olarak uluslarüstülerin ekonomik ilişkileri arasında şirket-içi işlemlerin oynadığı rolün önem kazanmasıyla açıklanabilir. Böylece, Üçüncü Dünya için bazan yaşamsal olan dışalımların gittikçe artan bir bölümü ulusal şirketlerce değil, tersine, uluslarüstülerin tabi kuruluşlarınca gerçekleştirilir. ABD teknolojisinin yaklaşık yüzde 80'inin uluslarüstülerce azgelişmiş ülkelere değil, kendi tabi kuruluşlarına pazarlandığı ve bu tabi kuruluşların malı olduğu, iyi-bilinen bir gerçektir.

Öte yandan, Üçüncü Dünyanın toplam dışsatımlarının üçtebirinden çoğu açık dünya pazarlarına değil, tabi kumpanyalarca ana kumpanyaya —ana kumpanyanın koşullarıyla— kanalize edilir. Bu şirket-içi işlemlerin bir sonucu olarak azgelişmiş ülkelerin uğradıkları kayıplar pek büyüktür. Belirttiğimiz gibi, azgelişmiş ülkelerin yalnız düşük fiyatlarla dışsatımdan doğan kayıpları, 50 ile 100 milyar dolar arasında hesaplanmıştır. Azgelişmiş ülkelerin üretiminde ve dış ticaretinde artma gösteren istatistikler, büyük ölçüde, bu ülkelerin gelişmiş kapitalist ülkelerin uluslarüstülerince artan sömürülüşünü yansıtır.

Bu modern tekellerin tarihsel dosyalarını karıştırınca, uluslarüstülerin iş gördükleri ülkelerin ulusal egemenliğine yönelik tehdit, daha da iyi görülür. Aşağıda gözden geçirilen birkaç olgu ve eylem, genellikleri ve sık-olurlukları nedeniyle bir özet işlevi görür:

• Uluslarüstüler, iş gördükleri ülkelerde, örneğin yabancı yatırımlar alanında ve vergi, ticaret, emek ve fiyat politikalarında, o ül-

kelerin yasalarına uymazlar.

• Uluslarüstüler, iş gördükleri ülkelerin içişlerine dolaylı veya dolaysız karışırlar.

• Uluslarüstüler, kendi hükümetlerinin, evsahibi ülke hükümetine kendi çıkarlarından yana politik ya da ekonomik baskı uygulamasını isterler.

• Uluslarüstüler, ulusallaştırma durumunda tazminatla ilgili olarak, evsahibi ülke yasalarına göre yargılanmaya razı olmayı reddederler.

• Uluslarüstüler, kendi doğal kaynaklarını etkili biçimde denetlemek için azgelişmiş ülkelerce gösterilen çabalara engel olurlar

Bunlar ve başka birçok olgu, yaklaşık bir onyıl boyunca, uluslararası toplulukça, özellikle Bağlantısız Ülkeler Hareketi tarafından çeşitli forumlarda, dile getirildi.

Ama bu tehlikelere karşı koyabilecek çözümler bulma araştırması pek az ilerledi.

ŞU DAVRANIŞ YASASI

Azgelişmiş ülkelerdeki uluslararası etkinliklerin olumsuz etkilerine karşı koymak için son yıllarda en çok aranan çözümlerden biri, uluslarüstülerin etkinliklerini düzenlemek için uluslararası bir davranış yasasının saptanıp yürütülmesidir.

Gerçekte, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin kurulmasıyla ilgili kararlarında ve Devletlerin Ekonomik Hakları ve Görevleriyle İlgili Yönetmelik'te bu öneriler önceden somutlaştırılmıştı.[5]

Hiç kuşkusuz, bu istek, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin kurulmasında vazgeçilmez bir öğe olarak, azgelişmiş ülkelerin mutlak çoğunluğunca savunuldu. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler çerçevesinde hiç kesiksiz beş yılı aşan görüşmelerden sonra, davranış yasasını *(the code of conduct)* saptama çabaları henüz pratik sonuçlarını vermedi.

Bu sıkıcı durgunluk, Bağlantısız Ülkeler içinde, en yüksek düzeyde yapılan pek çok toplantıdan sonra yayımlanmış bildirilerde yansıtıldı. Nitekim, 1982 Mayısında, Havana'da yapılan Koordinasyon Bürosu Bakanlar Toplantısının Nihai Bildirisinde (ekonomik bölüm) deniyor ki:

> Büro, uluslarüstü şirketlerin etkinliklerini düzenlemek için bir Davranış Yasası formülleştirilmesiyle ilgili çalışmanın, özellikle azgelişmiş ülkeleri ilgilendiren ve gelişmiş kapitalist ülkelerin sonuca ulaşılmasını en-

gellediği etkinlikler sözkonusu olduğunda, aşırı yavaş ve sınırlı ilerleyişi dolayısıyla derin kaygılarını bildirdi. Büro, gerekirse, 1983'te, gerekli hazırlıkların sağlanacağı bir Birleşmiş Milletler Konferansı toplanmasını da içermek üzere, bağlantısız ve gelişmekteki başka ülkelerin bu görüşmelerin hızlandırılması için her adımı atması konusunda ısrarcı oldu.

Tam 1982 Mayısında, hükümetlerarası çalışma grubu, 48 ülke temsilcilerinden oluşan BM Uluslarüstü Şirketler Komisyonunca yazımı tamamlanmış belgede içerilen yasanın yazılmasını başlattı. Buna karşın, çalışma gerçekten güvenilmez koşullarda yapıldı; çünkü sözkonusu yasanın yazımıyla yükümlü çalışma grubunun kendisinin teslim ettiği gibi "hiçbir maddenin yazılış tarzında anlaşmaya varılmadı. Kimi durumlarda belirli bir maddenin farklı formülasyonları vardı ve başka durumlarda maddeler farklı alternatif sözcüklerle anlatıldı."[6]

Bu, elbette, gelişmiş kapitalist ülkelerin ve 77'ler Grubu temsilcilerinin konumları arasında temelinden kutuplaşmış olan çalışma grubunun kendi içinde derin çelişkiler olduğunu yansıtır.

Ama, hem uluslarüstülerin temsilcilerince hem onların cefasını çekenlerin temsilcilerince, yasanın üstesinden gelmek için benimsenebilir tek bir formülasyona ulaşmadaki zımni aşırı güçlükler belliyse bile, şimdiye dek küçük bir ülkeler grubunca tartışılmış bu yasayı genel zorlayıcı güç haline getirebilecek mekanizmalar ve işlemler ile ilgili somut öneriler de yoktur.

Bu güçlükler, kendi başlarına, böyle bir davranış yasasının pratik ve dolaysız yaşayabilirliği konusunda ciddî kuşku uyandırır.

Uluslarüstülerin etkinliklerini düzenleyen bir yasa formülleştirmek için gösterilen çabaları değerlendirirken, her şeyden önce, o çabaların bu şirketlerin ve uluslararası ekonomiye nicel ve nitel etkilerinin iyice anlaşılmasını olanaklı kıldığı, ve gelişme planları ve politikaları ile, bu şirketlerin varlıklarının ve etkinliklerinin yarattığı sorunları uyumlulaştırmak için hükümetlerin karşı karşıya kaldıkları çetin güçlükleri açığa vurduğu bilinmelidir. İkincisi, bu yasanın çıkarılması, hepsinin desteğini şu ya da bu biçimde sağlayan bir istek olduğu ölçüde, bu çabalar, azgelişmiş ülkeler arasında birleştirici bir etken oldu. Politik bakış açısından, yasayı çıkarma çabaları, uluslarüstülerin, dolayısıyla emperyalizmin açıkça suçlanmasıydı.

Uluslarüstülerin kapitalist sisteme dışsal bir öğe *(element exogenous)* olmadığı —ama, tersi— bilinmelidir. Uluslarüstüler, tekelci kapitalizmin genel bunalımının bu evresinde, onun en yetkin bileşimini, en gelişmiş dışavurumunu göstermektedir. Dolayısıyla, ulus-

larüstü şirketler, bugünkü emperyalist aşamasında, kapitalist üretim tarzını yöneten bütün yasaların, onun bütün çelişkilerinin uluslararası vektörleridir, ve bütün dünyada emeğin sermayeye tabiyetini geliştirmek ve güçlendirmek için emperyalizmin elinde bulunan en etkili araçtırlar.

Genel anlamda, uluslarüstülere uygulanacak bir davranış yasası, onların etkinliklerinin, esas olarak, etkinliklerinin azgelişmiş ülkelerdeki olumsuz sonuçlarını azaltmak için, yasal düzenlemesini ifade eder. Kendimize sormalıyız: *uluslararası biçimde sözleşilmiş yasal düzenlemeler, uluslarüstüleri gerçek* raison d'ĕtre'*i [varoluş nedenini] oluşturanlardan, yani kârları maksimize etmekten başka hedeflere yöneltebilir mi?* Uluslarüstülerin etkinliklerini uluslararası egemenlik ve sömürü yerine işbirliğine ve karşılıklı yardımlaşmaya yöneltmek olanaklı mıdır?

Yanıt, besbelli hayır'dır! Yoksa, —bütün azgelişmiş dünyaca imzalansa bile— basit bir yasal aletin, emperyalizmin gerçek özünü, yani, bugünkü taşıyıcıları uluslarüstü şirketler olan ve emperyalizmle aynı öze sahip üretim ilişkileri sistemini dönüştürebileceğini kabul etmek durumunda kalırız.

Kapitalizmin, kendi gelişiminde azgelişmişlik türettiği tezini, bu tarihsel olarak kanıtlanmış tezi, herhangi bir davranış yasasının çürütmesi olası değildir. Bu açıdan, en yetkin yasa bile, uluslarüstüleri doğrudan yatırımlarını azgelişmiş ülkelerin ekonomik ilerlemelerine katkıda bulunan dallara yöneltmeye asla zorlayamaz, meğerki o dallar çok kârlı olsun.

Politik bakış noktasından, yabancı yatırımları kabul eden ülkenin kendi kendisine sağlayamadığı hiçbir korumayı, bu yasa sunmayacaktır. Ulusal çıkarları savunan, sağlam kurulmuş, bağımsız bir hükümeti olan azgelişmiş bir ülke, bu yasayı gereksinirse, uluslararası biçimde sözleşilmesine hiç gerek duymadan, o yasayı kendisi çıkarır.

Onun için, sorunun can damarı, belirli bir ülkenin, belirli bir anda, politik yönelmede ve kendi ekonomik gelişmesinin doğasında dilediği ve almaya güç yetirebildiği önlemlerde, ve dolayısıyla, önderlerinin o ülke halkının çıkarlarına uygun temelli önlemleri almada gösterdikleri kararlı tutumdadır.

Şu davranış yasasıyla ilişkili olarak, pratik alanda bir şey elde etmek ancak bu temeller üzerinde olanaklıdır.

SEKİZ

ŞU ENERJİ BUNALIMI

1973'te, OPEC üyesi ülkelerin petrol fiyatlarını tekyanlı artırmaları, yeni-sömürgeciliğin büyük bunalımını kuşkusuz kötüleştirdi.

Temel bir hammadde için daha iyi ticaret hadlerinin dayatılması, Üçüncü Dünyanın ekonomik bağımsızlığı uğruna savaşımda yeni görünümlere yolaçtı ve uluslararası tekellere karşı koyma olanağını gösterdi. Böylece, petrol fiyatlarında yükselme, uluslararası ekonomik ilişkiler tarihinde yeni bir aşamanın başlangıcını işaret etti.

Dünya ekonomisinin daha önce hiç karşı karşıya kalmadığı enerjiyle ilişkili karmaşık görüngüleri açıklamak için çok şey yazıldı. Üstelik, pek az konu böylesine tartışmalıdır. Bununla birlikte, gerçekte tarihsel raslantı olmayan bu olguların nesnel bir yorumu vardır.

Birincisi ve en önemlisi, savaş sonrası dönemde kapitalist gelişmenin, başka etkenler arasında, ucuz petrolün yüksek tüketimi-

ne dayanan bir teknoloji kullanımından etkilendiği, bunun da hidrokarbon arzcısı Üçüncü Dünya ülkelerine ödenen düşük fiyatların bir sonucu olarak, uluslarüstü petrol şirketlerine —özellikle ABD'ninkilere— artan kârlar sağladığı anımsanmalıdır. 1976'da, gelişmiş kapitalist ülkeler, dünya enerjisinin yüzde 36.6'sını üretirlerken, 57.3'ünü tükettiler. 1950'de, dünya enerji talebinin yüzde 27'si petrolle karşılanıyordu, 1973'te ise bu, yüzde 48'e ulaştı.[1]

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), 1960'ta, başka şeyler arasında, üyelerinin petrol politikasını koordine etmek ve büyük uluslararası tekellere karşı çıkarlarını savunmak amacıyla kuruldu. 1960'ların sonunda, Üçüncü Dünya ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki ticarî ve malî ilişkilerin kötüleşmesine koşut olarak, OPEC üyesi devletler, kendi kaynaklarından doğan gelirlerden daha büyük bir pay istediler ve, 1970'ten 1973'e dek, petrol fiyatlarını kerte kerte yüzde 40-45 artırdılar.

Bununla birlikte, OPEC'in uluslarüstüler için saptanmış fiyatları artırma yoluyla dışsatımcı ülkelerin çıkarlarını savunması, erken 70'lerde başlayan hızlanmış enflasyonist süreçten kaynaklanan gerçek gelir azalması yüzünden ciddî bir engelle karşılaştı. Bu durum karşısında OPEC, 1973'teki gibi, petrol gelirleri payını büyütmek için petrol fiyatlarını bir daha yükseltti. [Tablo: 52]

Elbette, petrol dışsatımcısı ülkelerin haklarını koruma eylemi, sayılmaya değer çeşitli etkenler dolayısıyla olanaklıydı. Bir yandan, petrol fiyatlarındaki yükselme, uluslararası karşılıklı güçler ilişkisinde artan lehte değişmeler, Üçüncü Dünyanın ekonomik çıkarlarını savunmada geliştirdiği birlik, hepsi de OPEC'çe girişilen eylemleri onaylayan sosyalist ülkelerin dayanışması ile aynı zamana rastladı. Öte yandan, ekonomik bakımdan, petrolün eşsiz özellikleri vardır. Petrol, modern teknolojik gelişmenin ayırt edici özellikleri dolayısıyla, vazgeçilmez ve evrensel olarak tüketilen bir kaynaktır; bununla birlikte, dünya piyasa arzının önemli bir payını denetlemeye güç yetiren epey küçük bir azgelişmiş ülkeler grubunca arzedilir. [Tablo: 53]

Yapılmış çeşitli çalışmaların gösterdiği gibi, 70'lerin başlarında kapitalist ekonominin yaşadığı atılım, enerji talebinin yükselmesine yolaçtı; bu da yüksek fiyatları körükledi.

Petrol fiyatlarındaki yükselmenin doğurduğu durum, özellikle 1973-1974'te, dünyanın pek büyük bir enerji bunalımıyla karşı karşıya olduğu yaygın sanısını kuvvetlendirdi. "Enerji bunalımı" terimi yalnız petrolü değil, öbür enerji kaynaklarını ve karşılıklı ilişki-

[Tablo: 52]

BİR VARİL PETROLÜN ORTALAMA DIŞSATIM FİYATI

	Dolar	Ortalama yıllık değişme (%)
1973	3.22	40.6
1974	10.49	225.8
1975	11.05	5.3
1976	11.74	6.2
1977	12.83	9.3
1978	12.84	0.1
1979	19.02	48.1
1980	30.90	62.5
1981	35.20	13.9
1982	33.80	-4.0

KAYNAK: IMF. World Economic Outlook 1981. Washington, 1981, p. 124; OECD. Economic Outlook, no. 32, December 1982, p. 141.

[Tablo: 53]

DÜNYA HAM PETROL ÜRETİMİ
(Pay-Yüzde)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
OPEC üyesi ülkeler	53.5	52.7	49.2	51.5	50.4	47.8	47.4	43.4	40.7
Gelişmiş kapitalist ülkeler	23.9	22.7	22.8	21.0	21.3	22.5	22.6	23.8	24.3

KAYNAK: IMF. World Economic Outlook 1981. Washington, 1981, p. 146.

lerini de içerdiği ölçüde doğrudur. Bununla birlikte, böyle bir bunalımın dünya hidrokarbon kaynaklarının yakın bir tükenme tehlikesi gibi yorumlanmaması gerektiği açıklanmalıdır. Kaynaklar, çeşitli ül-

kelerde yürütülmüş bilimsel incelemelere göre, akıllıca kullanılırsa, uygun bir süre daha dayanabilir. *Bu, daha çok, tekellerce düzenlenmiş us-dışı tüketim kalıplarının bir bunalımıdır ve temel enerji kaynaklarının arz yapısını korumada bugünkü dünya ekonomik düzeninin yetersiz olduğunun bir dışavurumudur.*

Öte yandan, 1973-1974 petrol fiyat artmasının 1974-1975'te kopan ekonomik bunalımın devindiren etkeni ve 70'lerde hem önemli hem denetlenemez duruma gelen enflasyon sarmalının başlıca iticisi olduğunu ileri süren ve belirli OECD ülkeleri çevrelerinde bugün moda olan tez de kabul edilemez. Kuşkusuz, bunalımın gelişmesinde, enflasyonda ve dünya ekonomisinin sonraki gidişinde petrol fiyatlarındaki yükselmenin bir ölçüde etkisi vardı; ama bu görüngülerin yaratıcısı hiçbir biçimde fiyatlardaki yükselme değildir.

Gelişme kapitalist ülkeler petrol fiyatı artmasından dolayı en çok sıkıntı çeken ülkeler değillerdir; çünkü onlar, Üçüncü Dünyaya olan dışsatımlarının fiyatını yükselterek bunun bedelinin büyük bir bölümünü o ülkelere aktardılar; ama petrol dışalımcısı azgelişmiş ülkeler, yakıt fiyatlarından kaynaklanan yüke ek olarak, dışalım gelirlerinin önemli bir bölümünü petrol alımı için ayırmaya zorlandılar. Üçüncü Dünyada petrol üretmeyen ülkelerin ekonomilerine petrol fiyatlarının olumsuz etkisi, tek başına, onları petrol dışalımlarını 8 milyar dolarlık bir değerden 1973-1974'te bunun üç katından büyük bir rakama artırmaya zorladı.[2] [Tablo: 54]

[Tablo: 54]

PETROL DIŞALIMI YAPAN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN TOPLAM CARİ HESAPLARINDA PETROL AÇIĞI
(Milyar dolar)

	1973	1974	1975	1978	1979	1980	1981
Cari denge	-8.9	-31.7	-36.5	-29.5	-48.2	-69.8	-81.9
Petrol dengesi	-5.2	-17.1	-17.9	-26.0	-40.9	-66.5	-77.5
Yüzde	58.4	53.9	49.0	88.1	84.9	95.3	94.6

KAYNAK: IMF. World Economic Outlook, 1981. Washington, 1981. p. 122.

Öte yandan, petrol açığı, Üçüncü Dünyanın malî durumunun bozulmasında önemi gittikçe artan bir rol oynadı.

Sonuç olarak, 1973'te petrol dışalımcısı ülkelerin dışsatım gelirlerinin yüzde 8.6'sını yutan petrol alımı, 1980'de yüzde 26.3'e yük-

seldi.

Böylece, daha önce belirtildiği gibi, petrol dışalımcısı azgelişmiş ülkeler için yeni bir eşitsiz değişim tipi yaratıldı. Gerçekte, azgelişmiş petrolsüz ülkeler, başlıca ürünlerinin dışsatım fiyatlarında düşme, petrol fiyatlarında yükselme ve gelişmiş kapitalist ülkelerden aldıkları mamul malların fiyatlarında hızlı artma ile aynı zamanda karşılaştılar. Azgelişmiş petrolsüz ülkelerin dışardan alınmış enerji yerine yeni, yenilenebilir enerji kaynakları koymak için yapmak zorunda kaldıkları harcamalar da buna eklendi.

Azgelişmiş ülkelerin petrol dışalımlarını ödemek için duydukları malî gereksinmeler, bu dönemde, dışsatımlarda ve ödünç anlaşmalarında Üçüncü Dünyanın sarmallaşan dış borcunu etkileyen bir artmayla karşılaştı.

Bundan başka, OPEC üyesi ülkeler, 1973'teki gibi, büyük malî kaynaklar biriktirmeye başladılar. Ama bu kaynakların kullanımı, umulduğu gibi, bir bütün olarak petrol dışalımcısı azgelişmiş ülkeler ekonomilerinin gelişmesi ve güçlenmesi için duyulan temel malî gereksinmeleri karşılamaya katkıda bulunmadı.

1974 ile 1980 arasında, OPEC'in Üçüncü Dünyaya iki-yanlı ve çok-yanlı resmi kalkınma yardımı biçimindeki malî katkısı, yılda ortalama 4.8 milyar dolar oldu. [Tablo: 55]

[Tablo: 55]

OPEC MALİ FAZLASININ DAĞILIMI
(Milyar dolar)

	1974-80	Yüzde
Gelişmiş kapitalist ülkelere ve Avrupa pazarına yatırılan	328	84.5
Çok-yanlı fonlara ve Dünya Bankasına yatırılan	8	2.1
Azgelişmiş ülkelere yatırılan	52	13.4
TOPLAM	388	100.0

KAYNAK: IMF. World Economic Outlook, 1981. Washington, 1981. p. 128.

1976'dan beri, bu ülkelerden kimilerinin ekonomilerindeki bunalımın ve malî dengesizliklerin bir sonucu olarak, OPEC'çe karşılanan resmî kalkınma yardımında göreli bir düşme oldu. Bu petrol fazlalarının yatırıldığı gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomisiyle kar-

şılıklı ilişkiden de etkilendi.

Gerçekte, OPEC'in malî fazlasının dörtte üçünden çoğu, gelişmiş kapitalist ülkelere yeniden döndü. Genelde, 1981 ve 1982 için eğilim buydu. OECD, OPEC ülkelerinin ABD'de 1981'de 13.3 milyar dolarlık yatırım yaptıklarını, 1982'nin ilk yarısındaki yatırımların ise 11.5 milyar dolara vardığını hesaplıyor.[3]

Büyük malî fazlaları olan ülkelerin çoğu, en kârlı alanlarda yüksek kâr arayarak, bu kaynakları dünya malî pazarlarına ve en gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomilerine yönelttiler. Böylece, OPEC ülkeleri ile Üçüncü Dünyanın artakalanı arasındaki ekonomik ilişkiler, son yıllarda sürekli güçleşti. Üçüncü Dünyanın bugün karşılaştığı ekonomik sorunların çözümü için birlikte çalışmayı içeren uygun ve etkili bir strateji benimsemek bundan dolayı yaşamsaldır.

Mantıksal olarak, petrol fiyatı yükselmesinin gelişmiş kapitalist ülkelere de bir etkisi oldu. Ama bu, bu yükselmenin Üçüncü Dünya ekonomileri üzerindeki etkisiyle karşılaştırılamaz. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, petrol dışalımları açığı, ödemeler dengesindeki öbür gelirlerle fazlasıyla kapatıldı. Dolayısıyla, 1973-79'da petrol dışalımlarından doğan, negatif denge 818 milyar dolara ulaşmışken, mamul mallar dışsatımındaki pozitif denge, aynı dönemde, 828 milyar dolara çıktı.[4]

Üstelik, gelişmiş kapitalist ülkeler, 1974 ile 1979 arasında, OPEC ülkelerinden 219 milyar dolar alıp yeniden döndürdüler.[5] Bu, petrol fiyatındaki yükselmeden doğan ticaret dengesizliğini düzeltmeye yardım etti.

Öte yandan, en gelişmiş kapatalist ülkelerde, hidrokarbon ve yanürünlerinin fiyatlarındaki yükselme, enerji tüketimini enaza indirmek için, enerji tasarrufu ve korunması amacıyla ve varolan teknolojik gelişme modellerini dönüştüren, bir önlemler seti yarattı. Böylece, OECD ülkelerindeki Brüt Ülkeiçi Ürüne göre petrol tüketim oranı, 1973'ten 1981'e dek, enerji fiyatları yükselmesinin olumsuz etkisini azaltmaya da katkıda bulunarak, yaklaşık yüzde 25 azaldı.[6] [Tablo: 56]

O dönemde, petrol fiyatı artmasının enflasyon üzerindeki kamçılayıcı etkisi vurgulandı. Bununla birlikte, ithal edilen enflasyonun —petrolden kaynaklananı dahil— gelişmiş başlıca kapitalist ülkelerde, içerde türetilen enflasyonun ancak küçük bir payı olduğu kanıtlandı.

Petrol fiyatının yükselme süreci, uluslarüstü şirketlerin çıkarları ile uyuştu, çünkü uluslarüstüler pazarlama denetimiyle önemli çıkarlar sağlayacak bir konumdaydılar. Daha pahalı enerji alanları

[Tablo: 56]

ABD: İTHAL EDİLEN ENFLASYON
VE ÜLKEİÇİ ENFLASYON
(Yıllık dalgalanma oranı yüzdesi)

	1973	1974	1975	1978	1979	1980
İthal edilen enflasyon	0.1	0.1	-0.5	-0.3	1.6	-0.2
Ülkeiçi enflasyon	7.5	11.0	7.5	8.2	6.9	9.8
TOPLAM	7.6	12.0	7.0	7.9	8.5	9.6

KAYNAK: Bank for International Settlements 51. Annual Report. Basle. 1981. p. 15

kârlı duruma geldi ve yeni enerji kaynaklarının gelişmesini denetlemeye yönelik yatırım çeşitlenmesi, onları enerji uluslarüstüleri yaparak, başarılabildi.

Uzmanlaşmış Batılı kaynaklara göre, 1973'ten 1980'e değin, başlıca enerji uluslarütülerinin beşinin kârları, yıllık ortalama 882 milyar dolar yükseldi.[7] Yedi uluslarüstü şirketten oluşmuş uluslararası petrol kartelinin, yalnız 1980'de, 24 milyar kâr ettiği vurgulanmalıdır.[8]

Uluslararası petrol karteli, yan-ürün fiyatlarında nispeten daha hızlı artışla ve yakıt stokları spekülasyonuyla, petrol fiyatı artmasından büyük kârlar sağladı. Gerçekte, petrolün OPEC ülkelerince ulusallaştırılmasından beri, tekeller, enaz zahmetle en büyük kârı sağlayan teknoloji ve ticaret denetimini ellerinde tutarak, işin daha riskli yanlarından kendilerini kurtardılar.

1980'den beri, uluslararası petrol pazarında önemli birtakım değişmeler oldu. 1981'de yıllık ortalama petrol fiyatı 1980'dekinden bile yüksek olmakla birlikte, o zamandan beri, 1979-1981'de yaklaşık yüzde 8'e ulaşan önemli tüketim azalmaları gözlendi.[9] Talepteki bu azalma, petrol fiyatlarında 1973'ten beri ilk kez bir düşmeye yolaçtı.

Bu durum karşısında, OPEC, çıktıyı *(output)* 1979'da günde 30.9 milyon varilden 1981'de 22.5 milyon varile düşürerek —1982'de 18 milyon varilden az olduğu hesaplanıyor— tepki gösterdi.[10]

Hidrokarbon arzındaki bu azalmaya karşın, 1974'ten beri ilk kez, yıllık ortalama petrol fiyatı 1982'de yaklaşık yüzde 4 düştü. Ancak, bu durumu koşullayan ana etkenler, yalnızca onunla ilgili olanlar gibi görünmüyor.

Bu gelişmeler İran-Irak savaşı veya uluslararası parasal ve malî düzensizlik gibi olaylarca etkilenirken, pazarın geleceği çok daha geniş kapsamlı etkenlerce belirlenecek gibi görünüyor. Dolayısıyla, Brüt Ülkeiçi Ürün birimi başına petrol tüketimindeki azalmada yansıyan ve gelişmiş kapitalist ülkelerce yürütülen pek büyük teknolojik değişmeyi ve alman öbür önlemleri gözardı etmek olanaksızdır.

Kapitalist ekonomik bunalımın bu yıllardaki etkisi ve petrol talebinde birbirini izleyen azalmalar da görmezlikten gelinemez. Son olarak, OPEC-dışı azgelişmiş ülkelerde, 1973'te 4.4 milyon varilden 1981'de 9 milyon varile çıkan," dolayısıyla pazar ve fiyatlar üzerinde OPEC'in denetim derecesini azaltan petrol üretimi artışını da gözönüne almalıyız.

Bütün bu yukarda anılanlara göre, hidrokarbon fiyatlarında, dünya ekonomisi için sonuçları henüz gereği gibi değerlendirilmemiş bir göreli dengelenme dönemi yaklaşır görünüyor. [Tablo: 57]

[Tablo: 57]

BRÜT ÜLKEİÇİ ÜRÜN BİRİMİ BAŞINA PETROL TÜKETİM ORANI
(1975 = 100)

1973	107.9	1978	98.7
1974	101.8	1979	95.7
1976	101.5	1980	87.2
1977	99.8	1981	81.2

KAYNAK: OECD. Economic Outlook. No. 31, July, 1982, p. 136

Azgelişmiş ülkelerin ekonomik ilerleme olanakları, zorunlu enerji miktarıyla sınırlıdır. Gelişmeyi sağlama bağlamak için gereken enerji tüketimindeki artış oranı, gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerce Üçüncü Dünyanın bilimsel-teknolojik ilerlemesi üzerinde dayatılan tarihsel sınırlamalarla bağlantılıdır.

Petrol dışalımcısı azgelişmiş ülkelerin güçlükleri, çok petrol kullanan bir teknolojiye dayalı kendi ekonomik gelişme projelerini tehlikeye atmadan büyük çapta koruma önlemleri alacak ya da geniş-çaplı bir ekonomi oluşturacak bir durumda olmamalarındadır.

Ucuz petrol günlerinin geçtiği doğru ise de, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki uçurumu azaltmak için, azgelişmişlerin enerji taleplerini artırmaları gerekmektedir. Kısa-vadede, bu artış esas ola-

rak petrolle karşılanmak durumundadır; ama bu, büyüyen kısa-vadeli elektrik talebini karşılamak için su ve kömür gibi el altındaki enerji kaynaklarından veya nükleer enerjiden en büyük ölçüde yararlanmaya engel değildir. Su dışında, yel, gel-git, güneşle ilgili ve başka enerji biçimleri gibi yenilebilir seçenek enerji kaynakları da gözönünde tutulmalıdır. Ama, uzun-vadede oynayacakları rolün önemine karşın, bunlar, şimdi şu enerji bunalımının çözümleri değil de ancak hafifleticileri olabilirken, abartılmamalıdır.

Öte yandan, enerji kaynakları yetersiz ülkeler için en kolay bulunur başlıca çözüm olan nükleer enerji, elektrik sistemlerinin, reaktörlerin ticarî kapasitelerine göre küçük olması, bu alanda eğitilmiş personel eksikliği, ve nükleer güç programlarının büyük mali gereksinmeleri yüzünden, azgelişmiş ülkelerde genellikle ertelenmek gerekti. Bundan dolayı, teknisyen eğitimi için, nükleer enerji biliminde ve teknolojisinde uzmanlaşma ve eğitim için, uluslararası işbirliği zorunludur. Önemli başka bir işbirliği alanı da, geleneksel güç üretimlikleriyle yarışabilecek küçük-ölçekli nükleer reaktörlerin geliştirilmesi olabilir. Böylelikle nükleer güç üretimlikleri o ülkelere daha çabuk sokulabilir; veya o ülkeler için bölgesel çözümler —daha büyük reaktörlerle— bulunabilir.

Petrol dışsatımcısı ve dışalımcısı Üçüncü Dünya ülkelerinin, ekonomik gelişmeleri karşısındaki büyük engeli aşmak için —ki gelecek yıllarda uluslararası pazarda enerji sağlamak onların pek çoğu için bu anlama gelecektir— birlikte kararlaştırılmış çalışmalar yapmalarına açık bir gereksinme vardır.

DOKUZ

AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDA İŞBİRLİĞİ

AZGELİŞMİŞ ülkeler arasında ekonomik ve teknolojik işbirliği ile ilgili ilk düşünceler, Bağlantısız Ülkeler Hareketi içinde, 1961'deki Bağlantısız Ülkeler Birinci Zirve Konferansı sırasında doğdu. Bu düşünceler, çeşitli toplantılarda daha da genişletildi ve yinelendi.

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen programı, Üçüncü Dünya ülkeleri arasında çok önemli olan işbirliği öğesini içerdi. O zaman, böyle işbirliği için öneriler daha tutarlı oldu ve işi ilerletmeye yönelik bir süreç başladı. Bu süreç henüz çok anlamlı ve somut sonuçlar vermediyse de, konuyla ilgili ek çalışmalara yolaçtı, aralarında bağlantı kurulmamış olanakları ortaya çıkardı, işbirliğinin önemine ve gerekirliğine dikkat çekti.

Kimi gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerinde, gelişmekteki ülkeler arasında işbirliği üstüne kuşkucu ve açıkça ters kanılar sık sık dile getirildi. Gelişmiş ülkelerle ilişkilerden elde edilmiş karşılaştırmalı üstünlüklerin *(comparative advantages)* sözde bozulması ya da

sağlanmış eksik başarılar, böyle işbirliğinin etkili ve maliyetli olduğuyla ilgili kanıtları desteklemek için öne sürüldü. Gelişmiş ülkelerle bağlantıların daha sıkılaştırılmasını, ve gerçekleşmez bir düş ya da düpedüz propaganda sloganı olarak tanımladıkları azgelişmiş ülkeler arasında işbirliğinin bırakılmasını savunan, ve bu görüşleri teknolojik yapıya bağlayan öğütlemeler de az değildi.

Azgelişmiş ülkeler arasında işbirliğini bozmanın başka bir aracı, Bağlantısız Ülkelerin ve 77'ler Grubunun belgelerinde kayda bağlanmış kolektif kendine-güveni, Üçüncü Dünyada olanaksız bir özerklik kurma, böylelikle dünyanın artakalanından kendini koparma ve onunla ilişkilere ve işbirliğine sırt çevirme girişimi diye damgalamaktır.

Gerçekte, azgelişmiş ülkeler arasında işbirliği ne saçma bir özerklik girişimidir ne de ütopik bir formüldür; tersine, ülkelerimizin somut gereksinmelerine, zengin bir tarihsel deneyimden alınmış derslere, ve daha dengeli bir dünya ekonomisi çerçevesinde ortak gelişmeye katkıda bulunmak için kaynaklarımızın kullanılmasında ve farklılıklarımızdan en iyi yararlanmada somut işbirliği olanaklarına dayandırılmıştır.

Üçüncü Dünya ülkeleri arasında işbirliğinin gerekli oluşunun birçok nedeni vardır. İlk ve en genel neden şudur: *İşbirliği, eski metropollerle üretim, ticaret, finans ve teknolojideki, zihnî ve kültürel alanlardaki derin tabiyet (subordination) ilişkilerinde somutlaşmış eski tarihsel bağlantılardan kaynaklanan yeni-sömürgesel bağımlılığa karşı bir mücadele aracıdır.* Ülkelerimizin izlediği tarihsel yolun kesin açıklıkla gösterdiği birşey varsa, o, gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerine bağımlılığın zararlı etkisidir.

Birçok Üçüncü Dünya ülkesinin ortak tarihince biçimlendirilen bu bağlantı, azgelişmişlik, gerilik, yoksulluk ve o ülkeler arasında giderek büyüyen uçurum olarak özetlenebilecek sonuçlara yolaçtı. Bu olumsuz sonuçlar, sömürgecilik ve yeni-sömürgecilik tarihinde sürekliydiler ve ülkelerimizce türetilmemiş, cılız ekonomilerimize çok yönlü bir etki yapan ve Batıda benimsenmiş ülkeiçi düzenleme ve ekonomik politika kararlarının bedelini büyük bir bölümüyle Üçüncü Dünyaya aktaran bugünkü ekonomik bunalım gibi daha da ciddî bir hal aldılar.

Şimdiki büyük uluslararası ekonomik bunalım ve, daha da büyük bir güçle, sömürgesel ve yeni-sömürgesel ilişkiler tarihi, Üçüncü Dünya ekonomik ilişkilerini çeşitlendiren ve meyvelerini devşirmemize yeni-sömürgesel tabiyetin engel olduğu varolan potansiyelimizi sömüren bağımlılıktan kurtulmak için başka bağlantılar

geliştirme gereğini belirtiyor.

Azgelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesinin gelişmiş denen kapitalist merkezlerin gelişmesine bağımlı bir değişken *(variable)* olduğu düşüncesi, uzun bir zaman ileri sürüldü. Böyle merkezlerin gelişmesi son yıllarda aşırı ağırdır, ve süregen durgunluk *(stagnation)* eğilimleri yüzünden bu yüzyılın sonuna dek yüzde 3'ten yüksek bir oran beklenmediği de hesaplanmaktadır. Bundan ötürü, ekonomik gelişme için başlıca devindiricilerin dış ülkelerden gelmesini bekleme edilgin tutumu benimsense bile, Üçüncü Dünya —en az yüzde 7'lik büyüme oranları gereksinmesi içinde— bugünkü yeni sömürgesel dış ekonomik ilişkiler modeline katlanadurursa, geleceğinin belli belirsiz göründüğü tartışma götürmez.

Başka bir gerekçe, dar ve elverişsiz doğaları yüzünden, bu ilişkilerin ülkelerimizi reddetme ve dışlama ölçüsünde gittikçe daha sınırlayıcı oldukları olgusudur.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin pazarlarındaki yeğinleştirilmiş korumacılık, dışsatımlarımızın gelişmesi gelişme için ve hatta basit yeniden-üretim için önemli bir etken oluşturduğu bir zamanda, dışsatımlarımızı ayırım gözetip engelleyen özel bir etkendir.

Bu koşullar altında, kimilerini Üçüncü Dünya içi ticaret olanaklarının parçası olarak kendimiz sağlayabileceğimiz, başka pazarlar bulmak zorunlu oluyor. Bu azgelişmiş ülkeler adına izole edici bir tutum olmaz; tersine, gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerince artan bir çabayla uygulanan korumacı izolasyonculuğa mantıklı bir tepki olur.

Besbelli, gelişmekteki ülkeler arasında işbirliği, soyut teknik nedenlerden dolayı değil, Üçüncü Dünyaya dış ilişkilerini daha esnek kılmak ve ulusal kalkınma süreçlerine daha etkili destek sağlamak için ekonomik ve daha başka tip yararlar sunma yeteneğinden dolayı ilerleyecektir.

Bu bakımdan, *Üçüncü Dünyanın büyük ekonomik çeşitliliği, maddi ve insan kaynaklarının değişik donanımı ve gelişme düzeyleri, somut yararlar elde etmede etkili ekonomik bütünlenme için önemli olanaklar göstermektedir.*

Üçüncü Dünya, bir bütün olarak ve bölgesel düzeylerde, petrol dışsatımı yapan ya da yapabilecek ekonomilere; gıda ve önemli mineral ve tarımsal hammaddeler üreten ekonomilere; belirli bir ölçüde sanayileşmiş ve şimdiden önemli düzeyde bir teknolojik incelikle teçhizat ve makine üreten ekonomilere; hizmetlerini öbür azgelişmiş ülkelere sunabilecek, şimdiden yeterli, yüksek vasıflı uzmanları, teknisyenleri, doktorları olan ülkelere sahiptir. Ülkelerimiz arasında işbirliğini özerk ve bütünsel *(integral)* kalkınmamıza katkıda bulunan

güçlü bir dinamik etken kılmaya yeter insanî ve maddi potansiyelimiz vardır. Bu türlü işbirliği, üretim, teknoloji ve ticarette gerçekliklerimize ve gelişme düzeylerimize uygun ilişkiler geliştirerek, böylece dizginlenmemiş Batı tüketiciliği için tasarlanmış ve ödemeler dengesine büyük ağırlık yüklerken bir avuç seçkinin kaprislerini doyurmaya ve maliyetli bağımlılık ilişkileri kurmaya yönelik uluslarüstü kökenli ürünler, teknolojiler ve tüketim kalıpları dayatımları ve dışalımları yerine ikame edilecek olumlu bir öğe olabilir.

Bunun gibi, azgelişmiş ülkeler arasında işbirliği, kolektif kendine-güvene yönelmiş bir çaba olarak, uluslarüstülerin evsahipleri gibi davranan eski sömürgesel güçleri ve ülkeleri Üçüncü Dünya ile ekonomik işbirliği vaadinden kurtarılmış saymayı gerektirmez. Bu işbirliği, sosyalist ülkelerin çeşitli biçimlerde katkısını da dışlamaz. Bu katkının artması, o ülkelerin olanaklarına göre, azgelişmiş dünyanın ekonomik kalkınma ve toplumsal ilerleme yolundaki çabalarına güçlü destek sağlar.

Kolektif kendine-güven, kendisine yeterli bir sistem ya da ekonomik bir blok yaratılması değil; tersine, daha ortaya çıkarılmamış olanakları geliştirmek için uluslararası ekonomik işbirliğinin genişletilmesi, kalkınma ilişkilerinde ülkelerimizin pazarlık gücünün artırılması ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin uygulanması demektir. Bu işbirliği, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin kurulması için Bildiri ve Eylem Programı ve Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri Yönetmeliği gibi temel belgelerde, ekonomik işbirliği konusunda ülkelerimizce desteklenmiş yasal hakların herhangi birinden vazgeçmeye veya onu değiştirmeye kalkmıyor. Tersine, bu hakları daha geçerli ve onanır kılmakla ilgili ortak davamızı desteklemeyi amaçlıyor.

Üçüncü Dünyayı güçlendirmek ereğini güden bu işbirliği, azgelişmiş ve gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki ilişkileri karakterize eden olumsuz birtakım görüngüleri kendi içinde yeniden-üretmekten sakınmalıdır.

İlkin, bellidir ki, ülkelerimiz arasındaki bu işbirliği, Üçüncü Dünyadaki tabi kuruluşları aracılığıyla iş görüp, genişlemiş bir pazarın, en iyi giriş koşullarının yararlarını denetlemek, ya da uygulamada, ilişkileri kendi çıkarlarına göre yönetmek için uluslarüstülere uygun bir mekanizma olamaz. Uluslarüstülerin başlıca yararlananlar olmaktan çıkar sağlama ve başlıca yararlananlar olma yeteneği, ve Üçüncü Dünyada, özellikle Latin Amerika'da, bölgesel veya altbölgesel ekonomik bütünleştirme projelerinin başarısız olmasının ana nedenleri de iyi biliniyor. Üstün malî ve teknolojik yeterlikleri, bir

de etkinliklerinin geniş uluslararası boyutunun sunduğu olanaklar içinde ve onların desteğinde iş görerek, bu şirketler büyük çıkarlar sağlamada ve ereğine ulaşamamış bütünleştirme projeleri hazırlamada baş rolleri oynadılar. Gerçek uygulamada bu projeleri kendi kullanabilirlikleri için genişletilmiş ekonomik çıkar kaynaklarına döndürerek ve kendi uluslarüstü egemenlik sistemleriyle bütünleştirerek, gümrük indirimlerinden, malî ve başka kolaylıklardan pek çok yararlandılar.

Bundan dolayı, *azgelişmiş ülkeler arasında işbirliği iç çabaların koordinasyonuna dayanmalı ve, önemli bir öğe olarak, uluslarüstü etkinlikler üzerinde eylemli ve etkili denetim biçimleri içermeli,* Güney-Güney işbirliği denen işbirliğinin böyle holdinglerin kârlarını artırmaya yönelik başka bir mekanizima olmasını önlemek için, doğal kaynaklarımız ve ekonomik etkinliklerimiz üzerinde tam egemenlikle birleşmelidir.

Çeşitli bölgesel ve alt-bölgesel ekonomik bütünleştirme girişimlerinin başarısızlığındaki başka bir etken, projelere katılanlar arasında, kârların, göreli olarak daha az gelişmiş ülkelerin bütünleştirme projelerinden bile çıkarılmasına ve mantıklı hoşnutsuzluğuna varan eşitsiz dağılımı idi. Bu deneyim açıkça gösteriyor ki, *azgelişmiş ülkeler arasında işbirliği, belirli bir sanayileşme ve dışsatım yeteneği düzeyindeki birkaç ülkenin kârlardan en çok yararlanmasını önlemek amacıyla, Üçüncü Dünyanın azgelişmişlik düzeyleri bakımından ayrı-türdenliğini* (heterogeneity) *tanımalıdır.*

Daha büyük ekonomik güçleri olan birtakım Üçüncü Dünya ülkelerinin sermayelerini ve dışsatım metalarını ülkelerimizin acısına katlanmak zorunda kaldıkları geleneksel ilkeleri kollayarak, en geri ülkelerin kötü durumunu gözardı ederek kullanmaları için bir çeşit tercihli bölge yaratmakla sınırlandırılırsa, işbirliğinin pek az anlamı olur.

Gelişmiş pazar-ekonomisi ülkeleriyle ilişkilerin doğasında bulunan olumsuz başka görüngülerin, örneğin eşitsiz ticaretin, yeniden yaratılmasını önlemek de vazgeçilmezdir.

Azgelişmiş ülkeler arasında işbirliği, her ülkenin kendi çabalarına dayalı, gerçek bir kalkınma sürecinin başlıca öngereklerini oluşturan ülkeiçi yapısal dönüşümleri başarmamak için bir bahane gibi kullanılamaz. Ülkelerimiz arasında işbirliği, kalkınmaya yönelik ülkeiçi kesin çabalar ve sömürgesel bağımlılığın yok edilmesi için anlamlı bir bütünleyici gibi çalışabilir; ama, asla, dıştan işletilen, vazgeçilmez dönüşümlerin yerine getirilmemesine göz yumabilen bir formül gibi çalışamaz.

Azgelişmiş ülkeler arasında işbirliğini önemli bir ekonomik ve politik etken kılmak kolay bir iş değildir; bu iş, kısa sürede de başarılamaz. Yeni-sömürgesel bağımlılık zincirlerini parçalamak için gösterilen bu işbirliği çabasını düzen bozucu ve tehlikeli sayan güçlü çıkar çevreleri vardır. Bu çevrelerin, azgelişmiş ülkeler arasında işbirliğine karşı, pratik engeller ve işbirliğini ideolojik bir ütopya gibi tanımlayan teorik kanıtlar kullanarak savaşmaları, şaşırtıcı değildir.

Ama bu işbirliğini köstekleyen nesnel engeller de vardır. Birincisi, ekonomik ve kültürel doğalı tarihsel bağlar setidir. Bu, çoğu Üçüncü Dünya ülkesini gelişmiş kapitalist ülkelerce yöneltilen ekonomik, teknolojik ve dilsel sistemlerle ilişkilendirir.

Ülkelerimiz arasında yatay ilişki ve iletişim eksikliği, ilişkilerin yalnızca metropollerle dikey olarak kurulduğu ve bunun bir dereceye kadar hâlâ özel alan olduğu açık bir tarihsel olgudur. İletişim, ticaret, malî ilişkiler için altyapı eksikliği ve uygun işbirliği fırsatlarından ülkelerimizin neden yararlanmadığını kısmen açıklayan çok önemli bir öğe oluşturan karşılıklı anlaşma eksikliği, bundan kaynaklanıyor.

Bu nesnel olgular gösteriyor ki, Güney-Güney işbirliği denen işbirliği, tek ve tam bir sistem olacak çapta kurulamaz; ama, işbirliği ilişkileri gelişirken, adım adım ilerlemeli ve kendi altyapısını yaratmalıdır. Sağlam temellerden yoksun soyut genellemeleri olan bir Üçüncü Dünya için tasarlanmış büyük formüllerle pek az ilerleme sağlanabilir; tersine, bölgesel ve alt-bölgesel çalışmalara dayanması yeğlenerek, her nerede olanaklıysa, orada somut işbirliği ilişkileri kurulmalıdır.

Yukarda anılanlar, azgelişmiş ülkeler arasında Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi *(Generalized System of Preferences)* veya başka girişimler gibi, geniş ve uygulanabilir önceliklerden vazgeçmeyi gerektirmez; tersine, daha çok, ülkelerimizin bugünkü boyutları küçük ve karşılaştıkları engeller zorlu olduğu için, ülkelerimiz arasında işbirliği ilişkileri geliştirilmelidir görüşünü onaylama gereksinmesini vurgular.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDA TİCARET İLİŞKİLERİ

Son birkaç yılda Üçüncü Dünya ülkeleri arasında kurulmuş ilişkiler bağlamında, ticaret bağlantılarının göze çarpan bir konumu vardır.

Varolan uluslararası ekonomik durumun bir sonucu olarak, Üçüncü Dünya ülkeleri geleneksel ticaret düzenlerinde değişiklikler

yapadurdular ve aynı ölçüde azgelişmiş öbür ülkelerle yeni karşılıklı ticaret ilişkileri geliştirdiler. Bu eğilimler, özellikle geçen on yıl içinde dikkate değer bir önem kazandı. [Tablo: 58]

[Tablo: 58]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDA
TİCARET EĞİLİMLERİ
(Milyar dolar)

	1960	1965	1970	1975	1979	1981
Toplam dışsatımlar	27.40	35.92	55.02	211.22	416.61	539.0
Azgelişmiş ülkeler arasında toplam ticaret	6.10	7.51	11.17	49.37	103.07	142.0
Toplam ticarete yüzdesi	22.3	20.9	20.3	23.4	24.7	26.3

KAYNAK: UNCTAD. Informe sobre el comercio y el desarrollo, 1981, New York, 1982, p. 51; GATT. El comercio internacional, 1981-1982. Geneva, 1982, Chart A3 of the Appendix.

Gerçekten, azgelişmiş ülkeler arasında dışsatımlar, 1970'ten 1981'e dek, yılda ortalama yüzde 26.0, toplam dışsatımları ise, aynı dönemde, yılda ortalama yüzde 23.1 arttı. Bu demektir ki, son onyılda, şu Güney-Güney ticareti, Üçüncü Dünyanınkinden daha yüksek bir dışsatım oranına ulaştı. Toplam ticaret değeriyle ilgili bu rakamlar, petrol fiyatlarındaki önemli yükselmeden ve enflasyonun bozucu sonuçlarından etkilenmekle birlikte böyle oldu.

Azgelişmiş ülkeler arasında ticaret, ilerlemeye karşın, yine de, 1981'deki toplam dışsatımların ancak yüzde 26.3'ünü oluşturdu.

Öte yandan, son on yılda, bölgelerarası ticaret yüzdesi de azaldı. Toplam dışsatımlar, 1970'te yüzde 16.4'ten 1979'da yüzde 12.9'a düştü Aynı zamanda, bölgelerarası ticaret, bu aynı dönemde anılan sırayla, yüzde 5.9'dan yüzde 11.8'e çıktı.[1]

Güney-Güney ticaret ilişkilerinin genişleme sürecini farklı nedenler etkiledi. Bunlar arasında —istatistikleri olduğu gibi Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki gerçek ticareti de etkileyen ve yukarda petrol fiyatlarıyla ilgili olarak söylenen, bir yana— üzerinde durulmaya değer önemde olan, gelişmiş kapitalist ülkeler pazarlarında, ekonomik bunalımın olumsuz etkilerinden ve o ülkelerin gittikçe daha çok korumacı politikalar izlemelerinden ileri gelen göreli daralmadır.

Bu ülkelerden kimilerinin ülkeiçi pazarlarında, göreli olarak daha yüksek ekonomik büyüme oranlarıyla birlikte 1970'lerde sağla-

nan genişlemede, azgelişmiş ülkeler arasındaki bu ticaret artmasını etkiledi.

Aynı biçimde, Üçüncü Dünya ülkeleri dışsatımlarının çeşitlenmesi, bunun etkisini genişletti ve onların metalar bileşiminde baştan sona bir değişmeye yolaçtı. [Tablo: 59]

[Tablo: 59]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELER DIŞSATIMLARININ BİLEŞİMİ
(Yüzde)

	1965	1979
Gıda	28.2	12.4
Hammaddeler	25.5	10.5
Yakıt	31.4	56.6
Mamul mallar	13.8	15.3
Makine ve taşıma teçhizatı	1.1	5.2

KAYNAK: United Nations Monthly Bulletin of Statistics, May 1981.

Son olarak, azgelişmiş ülkeler arasındaki ticarette son birkaç yıldır gözlenen genişlemeye bir ölçüde katkıda bulunmuş devindiriciler olarak, o ülkelerin gümrük tarifeleriyle ilgili önlemler almaları da belirtilmelidir.

Benzer değişen ayırt edici özellikler Güney-Güney ticaretindeki metaların bileşiminde de vardır. [Tablo: 60]

Genelde, Üçüncü Dünya içi ticareti yapılan ürünlerde bir artma vardır. Bu, kuşkusuz, süregiden pek büyük güçlüklere karşın, potansiyel olarak genişleyen bir pazarın ve gelecek perspektiflerin varlığını gösterir.

Azgelişmiş ülkeler arasında ticareti yapılan ürünler içinde yakıtlar önde gelen bir yer alır. UNCTAD istatistiklerine göre, 1979'da, Güney-Güney ticaretinin yaklaşık yüzde 47.2'sini oluşturan yakıtlar, bölgelerarası ticaretin belirleyici metalarıydı.

Güney-Güney ticaretini yakıtlar dışında incelemek de önemlidir. [Tablo: 61]

Bu durumda, mamul mallarda ve özellikle makine ve teçhizatta önemli bir artma gözlenir. Aynı zamanda, gıda, tarımsal hammaddeler ve öbür ürünlerde bir azalma vardır. Bu, azgelişmiş ülkeler adına ticaret genişlemesini açıkça doğrulayan daha yüksek toplam

[Tablo: 60]

META GRUPLARINA GÖRE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN TOPLAM DIŞSATIMLARI İÇİNDE TİCARETİN PAYI
(Yüzde)

	1960	1965	1970	1975	1979
Gıda	18.2	17.4	15.4	22.8	27.0
Tarımsal hammaddeler	17.4	14.8	21.5	26.3	27.6
Mineraller	3.7	5.6	6.4	8.1	12.0
Yakıtlar	29.7	23.6	21.1	20.8	20.6
Demir ve çelik	40.9	64.4	47.0	51.5	52.4
Demir-olmayan madenler	6.0	6.2	6.3	17.0	21.0
Mamul mallar	42.7	38.0	34.5	36.3	35.0
Bütün ürünler	22.3	20.9	20.3	23.3	24.7

KAYNAK: UNCTAD. Informe sobre el comercio y el desarrollo, 1981, New York, 1982, p. 52.

[Tablo: 61]

TOPLAM DIŞSATIMLARIN YÜZDESİ OLARAK AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASI TİCARETİN ÜRÜN YAPISI
(Yakıtlar dışında)

	1960	1965	1970	1975	1979
Gıda	45.5	48.6	40.1	39.4	32.4
Tarımsal hammaddeler	24.7	17.9	15.1	10.1	10.9
Mamul mallar	12.0	17.1	24.4	35.8	44.4
Makine ve taşıma teçhizatı	0.9	1.7	3.9	8.4	12.1
Bütün öbür ürünler	17.8	16.4	20.4	14.7	12.2

KAYNAK: UNCTAD. Informe sobre el comercio y el desarrollo, 1981, New York, 1982, p. 52.

değerli ürünler pazarındaki genişlemeyi gösterir.

Bununla birlikte, UNCTAD'a göre, bu gelişmeyi yorumlarken, mamul mal dışsatımları genişlemesinin büyük kesimiyle küçük bir grup ülkenin çabası olduğu ve çoğu gelişmekteki ülkenin pratik olarak bu genişlemeye katılmadıkları anımsanmalıdır.[2]

Gerçekte, bir grup Üçüncü Dünya ülkesinin mamul mal dışsatımlarının genişlemesi, kendi paylarına gerçek ekonomik kalkınma süreciyle pek az ilgileri olan uluslarüstü şirketlerce ilerletilip denetlenen sınai kaydırma süreciyle ilişkilidir. Çoğu azgelişmiş ülkelerce dışa satılan metaların pazarlamasında bu uluslarüstü şirketlerin gösterdikleri denetim çabalarının derecesini gözardı etmek olanaksızdır. Böylece, halklarımız arasındaki ticaret, pratikte, potansiyelini çarpıtan ve onlardan gerçekten yararlananları gizleyen bir müdahale sürecine tabidir.

Azgelişmiş ülkeler arasında ticaretin coğrafî yönelimi de belirtilmesi gereken özellikler gösterir. [Tablo: 62]

[Tablo: 62]

1981'DE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDAKİ TİCARETİN COĞRAFİ YÖNELİMİ
(Yüzde)

	Orta ve Güney Amerika'ya	Güney ve Doğu Asya'ya	Batı Asya'ya	Afrika'ya
Orta ve Güney Amerika'dan	79.6	4.4	6.9	9.1
Güney ve Doğu Asya'dan	7.9	66.5	16.3	9.3
Batı Asya'dan	21.6	52.5	18.2	7.7
Afrika'dan	51.8	12.7	7.8	27.7

KAYNAK: GATT. El comercio internacional, 1981-1982. Geneva, 1982. Chart A25 of the Appendix.

Bu veriler, Üçüncü Dünyanın en uygun ekonomik bütünleşme ve işbirliği anlaşmalarının imzalandığı Latin Amerika ve onu izleyen Güney ve Doğu Asya için bölgelerarası ticaretin önemini vurguluyor.

Ancak, göreli önemine karşın, azgelişmiş ülkelerin bölgelerarası ticareti, GATT'ın hesaplamalarına göre, 1981'de, Latin Amerika toplam ticaretinin yalnız yüzde 22.5'ini, Güney ve Doğu Asya'mnkinin de yüzde 21.8'ini oluşturdu.[3]

Azgelişmiş ülkeler arasında ticaretin sonuçları, özellikle 1970'lerde, bu ilişkilerin gelişmesi için uygun bir kurumsal çevre yaratma gereksinmesini gösterdi. Bu alanda karşılaşılan birinci engel, gelişmiş kapitalist ülkelerce dışa satılan metaların rekabetine karşı

azgelişmiş ülkelerin sınai ve tarımsal gelişmesinin devindiricileri olarak, o ülkelerdeki gümrük duvarları ve tarife-dışı engeller ile ilişkiliydi.

Bununla birlikte, 1960'ların başlarından beri, özellikle Latin Amerika'da yürütülen ekonomik bütünleşmenin farklı tipleri, bölgedeki ticareti kamçılamada bir mekanizma olarak gümrük indirimleri geliştirdi.

Böylece, 1979'a dek, 50'ye yakın ülke, Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA) —1980'den beri Latin Amerika Bütünleşme Birliği (ALADI)— Andlar Grubu, Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) ve Karayibler Topluluğu (CARICOM) gibi farklı bütünleşme gruplarının üyeleri olarak, karşılıklı ticaret tercihleri uyguladılar.[4]

1979'da bu politikanın genişlemesi, yaklaşık 90 ülkenin Güney-Güney ticaret tercihlerinin yerine getirilmesini uygulamasına ya da müzakere etmesine yolaçtı.[5]

Farklı düzeylerdeki etkisi bakımından ticaret işbirliği projelerinden edinilen deneyimlere dayanarak, 77'ler Grubu, 1976'da, Meksika Konferansında bir dünya çapında ticaret tercihleri sistemi (GSTP) kurma görüşünü ortaya attı.

Sonra, 1979'da Arusha'da yapılan 77'ler Grubu Bakanlar Toplantısı, bunun görüşmelerine başladı.

Bununla birlikte, görüşme süreci, dünya çapında ya da üründen ürüne tartışmalar ve varolan farklı bütünleştirme anlaşmalarında şimdiden yürürlükte olan bir tercih sistemi gibi ticareti ilerletmeye uygun başka önlemler içerme olanaklarını gözönünde tutarak, bu genelleştirilmiş tercihler sistemini uygulamanın somut biçimleri konusunda şimdiye dek ciddî güçlüklerle karşılaştı.

Son zamanlarda, kurumsal başka ticaret düzenlemelerine de girişildi. Meksika ile Venezuela'nın tutundurmaya çalıştıkları Orta Amerika ve Karayib Ülkeleri Enerji İşbirliği Programı, bu olanakların bir örneğini verdi. Bu anlaşmayla, ilgili ülkeler, günde 160 bin varil petrol sağlamayı, yararlanan ülkelere petrol dışalımları tutarının yüzde 30'unu beş yıl süreli ve yüzde 4 faiz oranlı krediler olarak vermeyi, krediler en öncelikli kalkınma projelerine ayrılırsa, sürede yirmi yıla dek değişiklikler yapılmasını ve yüzde 2 faiz oranı uygulanmasını sağlama bağlamaya karar verdiler.

ECLA'nın bildirdiği gibi, bu mekanizma, hidrokarbon dışalımlarından eşit ölçüde etkilenen öbür ülkelerinkilere benzer sorunları çözmeye katkıda bulunabilir; ama onun önemi, hepsinden çok, başka kesimlerde ve başka ülkeler arasında yeni işbirliği biçimlerinin bir

örneği olarak taşıdığı değerden kaynaklanıyor.[6]

Azgelişmiş ülkeler arasında işbirliğini ilerletmek için esnek ilkelere dayalı bir mekanizma olarak Latin Amerikan Ekonomik Sisteminin (SELA'nın) yaratılması ve işletilmesi de, olumlu bir öğedir. Bu mekanizmalar arasında, üye ülkelerin kendi olanaklarına ve çıkarlarına göre katıldıkları ekonomik ve başka etkinlikler için Çalışma Komitelerinin kurulması anılmaya değer.

SELA'nın konumların koordinasyonu ve pazarlık etme güçlerinin artırılması için bir forum gibi kullanılması, aynı ölçüde önemlidir, hatta gelecekte daha da önemli olacaktır.

Azgelişmiş ülkeler arasında yeni ticaret işbirliği araştırması, çokuluslu alışveriş girişimleri yaratılmasına yolaçtı. Bu girişimler, uluslarüstü şirketlerce kullanılan ticarî sömürme mekanizmalarını göğüsleme gereksinmesinin bir sonucu olarak doğdu ve üreticilerin kârlarının önemli bir bölümüne el koymalarına son verdi.

Latin Amerika'nın 1979'da kurulmuş Empresa Multinacional de Comercializacion de Fertilizantes (MULTIFERT); 1976'da kurulmuş Naviera Multinacional del Caribe (NAMUCAR); ve 1977'de başlamış Comarcializadora Multinacional del Banano (COMUNBANA) deneyimlerini gözönünde bulundurmak önemlidir. Ancak, bu girişimler, bu alanda çalışmayı önleyebilen engellerin önemini belirten güçlüklerle karşılaştı.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDA PARASAL-MALÎ İLİŞKİLER

1970'ler boyunca, azgelişmiş ülkeler arasında ticaret ve başka ilişkiler artarken, parasal-malî işbirliği büyük bir rol oynadı.

Bu alanda işbirliğinin gelişmesi, takas odaları, ödeme birlikleri ve rezerv merkezleri (çoğu zaman ticarî bütünleştirme planları içinde) biçiminde bölgesel ve alt-bölgesel ödeme düzenleri kurulmasını, ve kalkınmayı finanse etmek amacıyla çokuluslu kurumların ve dış yardım için ulusal kalkınma fonlarının yaratılmasını gerektirdi.[7]

Takas odaları biçiminde yürürlükte olan işbirliği biçimi, birleşmiş ülkeler arasında gerçekten aktarılan döviz tutarını azaltarak, yararlığını açıkça gösterdi. UNCTAD verilerine göre, 1979'a dek, 49 Üçüncü Dünya ülkesini bağlayan bu türlü 7 anlaşma vardı. [Tablo: 63]

Bununla birlikte, bu bağlantıların geliştiği en uygun ve önemli alan, kalkınma finansmanıydı.

OPEC kaynaklı malî akışlar, 1974 ve 1980 arasında Üçüncü Dünyaya yapılan resmî kalkınma yardımının yüzde 21.3'ünü oluşturdu. Öte yandan, bu yardım, 1980'de yüzde 89.1'e —pratik olarak

[Tablo: 63]

OPEC'İN VERDİĞİ RESMİ KALKINMA YARDIMININ COĞRAFİ YÖNELİMİ
(Yüzde)

	1979	1980
İki yanlı yardım	100.0	100.0
Arap ülkeleri	84.2	80.1
Arap-olmayan Afrika ülkeleri	2.7	3.6
Arap-olmayan Asya ülkeleri	2.9	10.7
Avrupa	0.5	4.4
Latin Amerika	0.6	0.3
Belirtilmeyen	9.1	0.9
OPEC üyesi Arap ülkelerinden çok yanlı yardım	100.0	100.0
Arap ülkeleri	48.5	44.5
Arap-olmayan Afrika ülkeleri	28.4	39.6
Arap-olmayan Asya ülkeleri	9.5	6.4
Avrupa	3.0	3.0
Latin Amerika	6.4	2.3
Okyanusya	0.4	0.4
Belirtilmeyen	3.8	3.8

KAYNAK: OECD. Development Co-Operation Review 1981, Paris 1981, p. 113.

kapitalist gelişmiş ülkelerin aynı yıldaki oranına yakın— ulaşan ayrıcalıklı bir öğe ile birlikte sunuldu.[8]

Ama OPEC'ten gelen malî kaynaklar tutarı, Üçüncü Dünya'nın bu alandaki beklentilerini karşılamadı; çünkü 1974 ve 1980 arasında sağlanan fazla *(surplus)* sermayenin yaklaşık ancak yüzde 13'ünü oluşturdu. Bu kaynaklar çok sınırlı bir ekonomik alanda yoğunlaştırıldı ve petrol fiyatlarındaki artmadan en çok etkilenen ülkelerin pek işine yaramadı.

Azgelişmiş ülkeler arasında ekonomik işbirliği, deneysel bir tabanda, ve daha gösterişsiz sonuçlarla, başka alanlarda da gösterildi.

Kuşkusuz, bu ilişkilerde en büyük ilerlemeye, ticaret alanında ve parasal-malî alanda ulaşıldı. Bununla birlikte, geçen onyılda belirlenmiş önemli bağlar gözönüne alınırsa, Güney-Güney işbirliğini Üçüncü Dünyanın uluslararası ekonomik ilişkilerinde daha önemli bir rol oynamaktan alıkoyan pek çok engel, şimdiye değin, olduğu

gibi durmaktadır.

Bu tip işbirliğinde kendi sömürgesel ve yeni-sömürgesel egemenlik mekanizmalarına tehdit gören gelişmiş kapitalist ülkeler, bu işbirliğine, çoğu zaman gizlice karşı çıktılar. Bu tip işbirliği, halklarımızın meşru çıkarlarıyla hiçbir ilişkisi olmayan kâr-güdücü ereklerini iyi ayarlamada direnen uluslarüstü şirketlerce çarpıtıldı ve yanlış yola saptırıldı.

Başka şeyler arasında, uzun sürede azgelişmiş bütün ülkelerin çıkarına olacak yeni işbirliği mekanizmaları geliştirmek için, o ülkelerin kendileri arasında uygun iletişim ve çaba birliği yoktu.

Bununla birlikte, gerçekliklerimizin doğru ve nesnel bir incelemesi gösteriyor ki, şu Güney-Güney işbirliği alanında hâlâ büyük ilerleme sağlanabilir.

Yetersizliklerimizi gözardı etmeden ve bu potansiyelleri idealize edebilecek projeleri bir yana bırakarak, halklarımızı etkileyen pek ciddî sorunları çözmek için çok şey yapılabilir. Gıda ve tarımsal kalkınma sorunu; sağlık, eğitim ve kültür alanında işbirliği; sınai bütünleştirme; yardım ve teknik hizmetler verme; ticarette ve parasal-malî alanlarda şimdiden başarılmış ve başarılacak şeylere ek olarak, halklarımızın çıkarma işbirliği ve yardımlaşma için gerçek umutlar beslemeye hakkımız olan alanların birkaçıdır.

ON

AZGELİŞMİŞ DÜNYADA YAŞAM DÜZEYİ

ÇAĞDAŞ dünyanın yaşadığı derin ekonomik bunalım, üretken güçlerin baştan sona yetersiz gelişimi ve ekonomik yapılarının çarpıklığı yüzünden, azgelişmiş ülkelerde azıyor. Bu o ülkelerdeki insanların karşı karşıya kaldıkları dramatik durumu kötüleştiren ve Üçüncü Dünyada yaşam düzeyini biçimlendiren korkunç kıtlıkları artıran bir bunalımdır. Açlık, yoksulluk, hastalık, bilgisizlik, işsizlik, fırsat eksikliği, güvensizlik, eşitsizlik, umutsuzluk, gezegenimizin bugünkü nüfusunun büyük bölümünün yaşama koşullarını çok iyi tanımlayabilen terimlerdir.

Gelişmiş kapitalist toplumlardaki en yüksek tabaka ile dünyadaki, özellikle azgelişmiş dünyadaki, güçsüz ve sömürülen bütün yığınların yaşama koşulları arasındaki uçurumda beliren ekonomik ve toplumsal adaletsizlik, ortak insanlık bilincine hakarettir. Bu gerçekliklerin farkına varmak, çağımızın kaçınılmaz bir gerekliğidir; çünkü insanlığın dörtte üçünü etkileyen bir durum, insanî acılara, boşa yaşam ve kafa harcanmasına yolaçmaktadır.

Bu rakamların, göstergelerin ve istatistik verilerin soğuk anlatımı bile, kendi başına, yeterince tüyler ürperticidir. Oysa onların ötesinde yüzlerce yüzmilyonu bireyselleştiren korkunç açlık durumu, aşırı yoksulluk ve aldırmazlık vardır. Bu, günümüzde azgelişmiş ülkeleri gelişmişlerden ayıran dipsiz uçurumun ve, ayrıca, Üçüncü Dünya ülkelerinin pek büyük çoğunluğundahâlâ varolan, bütün istatistik göstergelerde tümüyle yansıtılmayan apaçık eşitsizliklerin dışavurumudur.

NÜFUS

İsa'nın doğumundan sonra birinci yüzyılda, dünya nüfusu 200-300 milyondu. 1650'de 500 milyonluk bir nüfusa ulaşılmasından önce onaltı yüzyıl geçti. O zaman, yıllık nüfus artma oranı yüzde 0.3'tü; aynı çoğalma hızıyla, dünya nüfusu 250 yılda bir iki kat olur. Gelecek 200 yılda 500 milyona, ve bir yüzyıl sonra bir milyara dek yükselir. 1925'te, dünya nüfusu 2 milyara vardı. 1962'de 3 milyardı ve, yıllık yüzde 2.1'lik bir artma oranıyla, 33 yılda iki katına çıktı. 1975'te 4 milyara ulaştı. Dünya nufusu, 1900'de 1.6 milyara erişerek, bu yüzyılın ilk 80 yılında aşağı yukarı üç katma yükseldi; buna 2 milyar daha eklenip 21. yüzyılın başına dek 6 milyarı aşması yalnızca yirmi yıl alacak. 20 yüzyılın son iki onyılında, dünya nüfusu 1900'e değinki bütün tarih boyunca olduğundan daha çok artacak.[1] [Tablo: 64, Çizelge: 16]

Ama bu rakamlar Üçüncü Dünya ülkelerinin durumu bakımından daha çarpıcıdır.

1980'de, gezegenlmizdeki her dört kişiden üçü, azgelişmiş ülkelerde yaşıyordu. Bugünkü artma eğilimi karşısında, 1990'dan geleceğe doğru, azgelişmiş ülkelerde yaşayanlara her yıl 95 milyon eklenecek. Demek ki, artma her sekiz yılda Hindistan'ın bugünkü nüfusuna eşit ve Latin Amerika'nın 198l'deki nüfusunun iki katı olacak.

Gelişmiş bölgelerde nüfus 2000 yılına dek yılda ortalama 0.6 oranında, azgelişmiş dünyada ise, bir bütün olarak, yüzde 2.1'lik bir oranla, demek ki 3 kat daha hızlı artacak. Bu oranın ayrıntılı bir incelemesi gösteriyor ki, nüfus, Afrika Kıtasında her yıl yüzde 2.9; Latin Amerika'da yüzde 2.7; Güney Asya'da yüzde 2.1 ve Doğu Asya'nın azgelişmiş ülkelerinde yüzde 1.4 artacak.

Başka bir söyleyişle, bu artma oranları, azgelişmiş dünyanın nüfusu bu yüzyılın son çeyreğinde yüzde 70, gelişmiş ülkelerinki ise ancak yüzde 17 artacak demektir. *2000 yılına değinki dönemde toplam nüfus artmasının yüzde 90'ından çoğu, azgelişmiş ülkelerde olacak.*

[Tablo: 64]

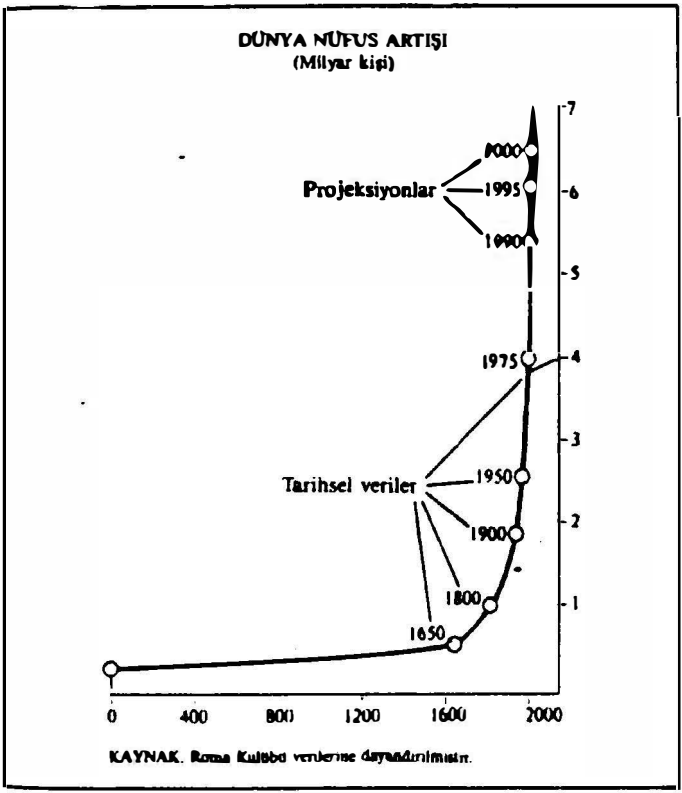
NÜFUS ARTIŞI
(Bölgeye ve seçilmiş ülkeye göre 2000 yılı projeksiyonları)

	1975 (milyon)	2000 (milyon)	2000 yılında artış yüzdesi	Yıllık artış ortalama yüzdesi	2000 yılında dünya nüfusuna yüzdesi
Dünya toplamı	4 090	6 351	55	1.8	100
Gelişmiş ülkeler	1 131	1 323	17	0.6	21
Azgelişmiş ülkeler ve Çin	2 959	5 028	70	2.1	79
Afrika	399	814	104	2.9	13
Asya ve Okyanusya	2 274	3 630	60	1.9	57
Latin Amerika	325	637	96	2.7	10
SSCB ve Doğu Avrupa	384	460	20	0.7	7
Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda	708	809	14	0.5	13
Çin Halk Cumhuriyeti	935	1 329	42	1.4	21
Hindistan	618	1 021	65	2.0	16
Endonezya	135	226	68	2.1	4
Bengladeş	79	159	100	2.8	2
Pakistan	71	149	111	3.0	2
Nijerya	63	135	114	3.0	2
Brezilya	109	226	108	2.9	4
Meksika	60	131	119	3.1	2
ABD	214	248	16	0.6	4
SSCB	254	309	21	0.8	5

KAYNAK: The Global 2000 Report to the President, Vol. I, p. 9.

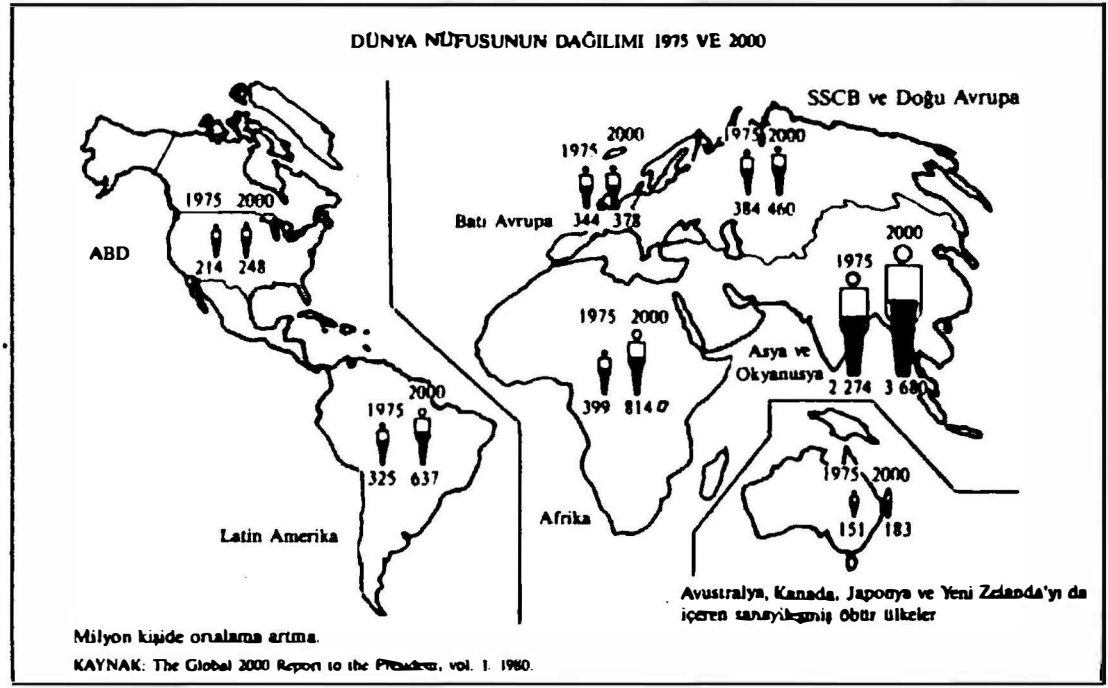
Dolayısıyla, bu yüzyılın sonunda, dünya nüfusunun yüzde 79'u, dünyanın en az gelişmiş kesiminde yaşayacak. Her 5 gezegenlimizden dördü, azgelişmiş bir ülkede yaşayacak. Afrika'nın nüfusu, yüzyılımızın son 25 yılında, iki katından çok olacak; 1975'te 399 milyonken, 2000 yılında 814 milyona çıkacak; Latin Amerika'nın nüfusu da yüzde 96.0 artarak 1975'teki 325 milyonun yaklaşık iki katına ulaşacak. Azgelişmiş Dünya'nın en çok nüfuslu Bengladeş, Pakistan, Meksika veya Brezilya gibi ülkelerinde, nüfus iki katından çok artacak. [Çizelge: 17]

[Çizelge: 16]

2000 yılı; yakın zamana dek, öngörülemez olaylarla dolu uzak bir geleceğin göstergesi gibi göründü. 2000 yılına bugün bile, zaman zaman, uzak bir tarih, insanlığın yolunda uzak bir kilometre taşıymış gibi bakılıyor. Gelecekle ilgili ve genellikle felaketli önbililer (kehanet) için bir temel gibi işgörmüş olan 2000 yılına nerdeyse erişildiğini, kimileri tümüyle anlamıyor. Oysa, köşeyi döner dönmez 2000 yılındayız. 2000 yılındaki dünya nüfusunun üçte ikisi zaten bugünün dünyasında yaşıyor; yüzyılımızda her gün doğan bebek nüfusu, o zamanın yetişkinler çoğunluğunun büyük bölümünü içeriyor.

[Çizelge: 17]

DÜNYA NÜFUSUNUN DAĞILIMI 1975 VE 2000
SSCB ve Doğu Avrupa
1975 2000
384 460
Batı Avrupa
1975 2000
344 378
ABD
1975 2000
214 248
1975 2000
Asya ve Okyanusya
2 274 3 680
1975 2000
399 814
1975 2000
325 637
Latin Amerika
Afrika
1975 2000
151 183
Avustralya, Kanada, Japonya ve Yeni Zelanda'yı da içeren sanayileşmiş ötür ülkeler
Milyon kişide ortalama artma.
KAYNAK: The Global 2000 Report to the President, vol. 1. 1980.

2000 yılında, 15 yaşın altında olacak çocuklar —pek çok istatistik rakamı için kullanılmış bir nüfus— şimdiden tam iki yıl sonra doğmuş olacak. [Çizelge: 18]

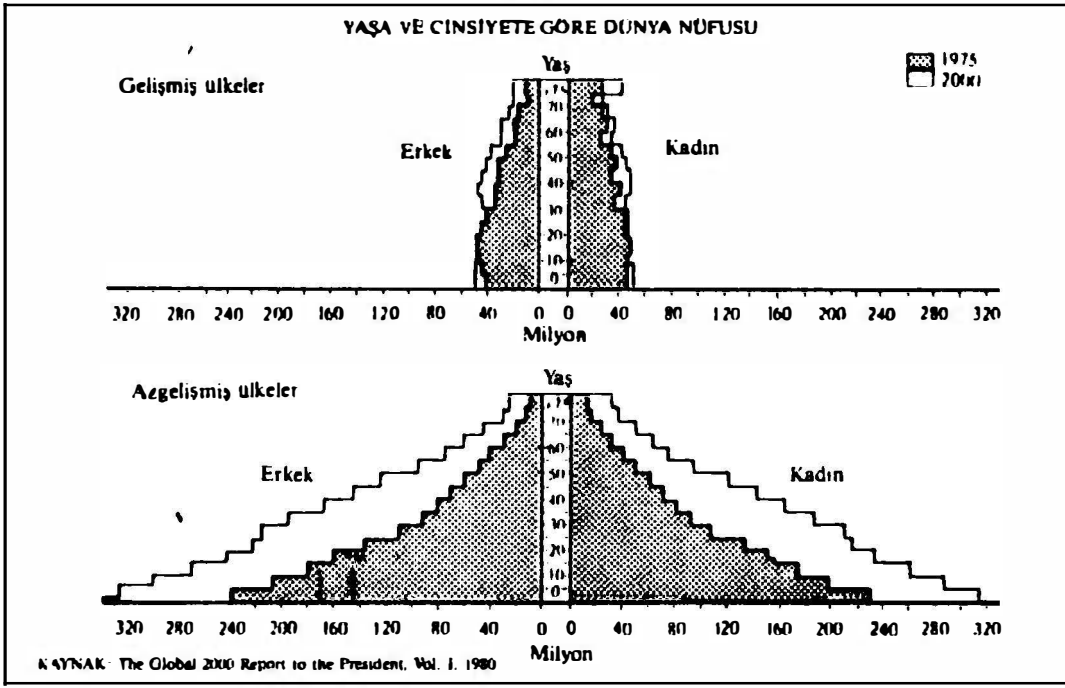
Onları korumak, ölüm ve hastalıklarını önlemek, onlara besin, barınak ilaç, giysi ve eğitim sağlamak için bugün gösterilen bütün çabalar, gezegenimizin gelecek nüfusunda kesin çoğunluğun temel insanî niteliklerini biçimlendirecek. Peki ama, bugünkü eğilimler karşısında, o çocuklara ne biçim bir dünya bırakacağız? Azgelişmiş dünyamızın ülkelerinde beslenmek gereken 5 milyar ağızın; giyindirilmek ve barındırılmak gereken 5 milyar bedenin; bilgi için kıvranan 5 milyar kafanın, hiç değilse insanî koşullara yaraşır, iyi bir yaşam için savaşacak o 5 milyar insanın önünde ne biçim bir yaşam duruyor? Onların yaşam düzeyleri nasıl olacak?

Yalnız, unutulmamalıdır ki, belirtilen açık anlatımlı rakamlar, gelişmenin temeli ve ana nedeni olan toplumsal ve ekonomik etkenlerle birlikte hesaba katılmazsa, nüfus görüngüsü, artması ve dünya ekonomisinin —özellikle azgelişmiş ülkelerin bunlu koşullarında— evrimine etkisi ciddî ve eksiksiz incelenemez. Azgelişmişi ülkelerin insanları, yüksek doğum oranlarının bir sonucu olarak daha yoksul veya daha aç değillerdir; hastalıklara katlanmaları ve kara bilisizlikleri de o yüzden değildir. Nüfusun denetlenemez artışı yalnız yaşambilimsel etkenlere karşılık vermez; her şeyden çok, halklarımızın yüzyıllarca baskı ve sömürü gördüğü toplumsal, ekonomik ve kültürel koşulların kesinlikle sonucudur. Halkların gelişmesinin, kendi başına, doğum oranlarında bir azalmaya yolaçtığı bellidir. Moral, ahlakî ve gerçekten insanî bir tabana dayanarak doğum denetiminden, aile planlamasından, nüfus politikasından söz edilebilir; ama bu eylem, sorunu doğuran nedenleri çözmeye kesinlikle yönelikse böyle yapılabilir.

GELİR

Gelirle ilgili istatistikler, bugünün dünyasında en varlıklı ve en yoksul ülkeler arasındaki o dile düşmüş eşitsizliği gösterir. Dünya Bankası verilerine dayanan hesaplamalara göre, kişi başına Brüt Ulusal Ürün, 1975 sabit değerleriyle, seçkin 19 gelişmiş kapitalist ülkede, 1980'de, 6658 dolara ulaştı; orta gelirli denen 63 ülkede ortalama 903 dolar; ve düşük gelirli denen 33 ülkede ise ortalama 168 dolar oldu. Dolayısıyla, bu göstergeye göre, daha gelişmiş ülkelerdeki ortalama yurttaşı kimi en yoksul ülkelerdeki ortalama yurttaştan bugün ayıran uçurum, kişi başına 40 kez daha yüksek bir Brüt Ulusal

[Çizelge: 18]

YAŞA VE CİNSİYETE GÖRE DÜNYA NÜFUSU
Gelişmiş ülkeler
Yaş
1975
2000
Erkek
Kadın
320 280 240 200 160 120 80 40 0 0 40 80 120 160 200 240 280 320
Milyon
Azgelişmiş ülkeler
Yaş
Erkek
Kadın
320 280 240 200 160 120 80 40 0 0 40 80 120 160 200 240 280 320
Milyon
KAYNAK: The Global 2000 Report to the President, Vol. I, 1980

üründe yansıdı.

Beş yıl önce ABD'de sonuçlandırılmış bir inceleme şunları gösterdi: 2000 yılında, kişi başına Brüt Ulusal Ürün, 1975 sabit değerleriyle, 2311 dolara ulaşarak yüzde 53'e yakın artacak. Gelişmiş ülkelerde, bir bütün olarak, kişi başına ortalama Brüt Ulusal Ürün yaklaşık 8500 dolara çıkacak; azgelişmiş ülkelerde ise 590 doların altında kalacak. Bu demektir ki, bir bütün olarak, her iki ülkeler grubu için, 1975'te azgelişmiş dünya için 11 kat düşük olan kişi başına brüt üretim değeri, düşüklük uçurumunu derinleştirerek, 2000 yılına yakın 14 kat düşük olacak. Ülkelerimiz daha gelişmiş uluslara oranla daha yoksul olacak.

Yüzyılımızın son 25 yılında, gelişmiş ülkeler kişi başına Brüt Ulusal Ürünlerini 1975 sabit değerleriyle 4.160 dolara —yüzde 96'yı aşkın bir artma— çıkarırken, bu artma, azgelişmiş ülkelerde 205 dolara güçlükle ulaşacak. Azgelişmiş ülkelerin, bir bütün olarak, kişi başına Brüt Ulusal Ürünündeki her bir-dolarlık artma, gelişmiş uluslarda 20 dolarlık bir artma anlamına gelecek.[2] [Tablo: 65]

Aynı zamanda, gelişmiş kapitalist ülkeler ile Üçüncü Dünya arasındaki kişi başına gelir düzeyleri arasındaki fark son yıllarda dikkate değer idiyse de, azgelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki kişi başına eşitsiz gelir dağılımı daha da çarpıcıdır.

Gerçekten, 23 azgelişmiş ülkeden oluşmuş bir örnekle ilgili Dünya Bankası verilerine göre, nüfusun en düşük gelir düzeyli yüzde 20'sinin toplam gelirin ancak yüzde 1.9-10.4'ünü aldığı vurgulanabilir. Nüfusun enyüksek gelir düzeyli yüzde 10'u ise, toplam gelirin yüzde 27.5-50.2'sini almaktadır. Böyle koşullarda, 1980'de, azgelişmiş ülkelerde 800 milyon kişinin yılda kişi başına 150 dolardan az bir geliri olması şaşırtıcı değildir. Bu demektir ki Üçüncü Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 24'ünün o yılki günlük geliri 0.41 dolardı.

Adaletsiz ve ayırım gözetici toplumsal ilişkilerin acısını hâlâ çeken pek çok ülkedeki eşitsiz gelir dağılımı, o ülkelerde, büyük çoğunluğun kalkınma politikalarının yararlarına kavuşmasını sağlama bağlayacak ülkeiçi, politik ve toplumsal köklü yapı değişmelerine duyulan gereksinmeyi göstermektedir.

AÇLIK

Aşağıyukarı hepsi de bizim azgelişmiş ülkelerimizde olmak üzere, bugün, dünyada 500 milyonu aşkın insan açlık çekiyor. FAO hesaplamalarına göre, 1975'te, süregen yetersiz beslenme, Afrika'da nüfusun yüzde 22'sini, Uzak Doğu'da yüzde 27'sini, Latin Ameri-

[Tablo: 65]

Kendimize şunu soralım: 70'lerdeki büyüme oranlarıyla, azgelişmiş ülkeler halklarının, özellikle de en yoksul ulusların, başlıca kapitalist ülkelerdeki *bugünkü* kişi başına gelir düzeyine ulaşmaları ne kadar sürecek?
Matematiksel yanıt oldukça anlamlıdır.

AZGELİŞMİŞ VE GELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDAKİ UÇURUMDA EĞİLİMLER

		Kişi başına aynı brüt ülkeiçi ürün düzeyine ulaşılacak yıl	
	Kişi başına Brüt Ülkeiçi Ürün Dolar-1980	Bütün Azgelişmiş ülkeler	Daha az gelişmiş ülkeler
Ülkeler			
ABD	9 890	Yıl 2407	Yıl 6007
Federal Almanya	11 096	2463	6508
Fransa	9 289	2379	5757
Japonya	9 097	2370	5677
İngiltere	5 620	2208	4233

KAYNAK: UNCTAD. Handbook of International Trade and Development Statistics. 1981.

Başka bir anlatımla, bugünkü büyüme oranlarıyla, en yoksul ülkeler, kendilerini en gelişmiş kapitalist ülkelerin şimdiki düzeyinden ayıran uçurumu kapamak için 2-4 bin — kimi durumlarda daha çok— yıl gerekseyeceklerdir.

ka'da yüzde 13'ünü, ve Yakın Doğu'da yüzde 11'ini etkiledi. Azgelişmiş ülkeler nüfusunun yaklaşık yüzde 15'i için açlık ve yetersiz beslenme, sürekli yaşam koşullarıdır.

Son FAO verilerine göre, her yıl, yarısı çocuk olan 40 milyon insan açlıktan ve kötü beslenmeden ölüyor. 1982'de açlıkla ilişkili nedenlerden ölen her insan için bir dakika saygı duruşunda bulunmayı kararlaştırsaydık, 21. yüzyılın başlamasını kutlayamazdık, çünkü hâlâ saygı duruşunda olurduk. Bu gerçeklik, açlığı günübirlik bölgesel bir görüngü gibi benimsemeye başlamış bir dünyanın bugünkü acıklı durumuyla karşılaştırınca, pek etkisiz kalıyor.

UNICEF, 5 yaşın altında 100 milyon çocuğun -o yaş grubundaki dünya nüfusunun yüzde yirmisi- protein ve kalorice yetersiz beslendiğini hesaplıyor. Bunların en az 10 milyonu, çeşitli beslenme yetersizliği tiplerinin yolaçtığı hastalıklara tutulan o pek büyük ço-

cuk çoğunluğu dışında, tehlikeli biçimde kötü besleniyor.

1975'te, azgelişmiş 80 ülkede, nüfusun yüzde 10'undan çoğu yetersiz besleniyordu. Bu ülkelerin 49'unda, bu rakam yüzde 15'in üzerindeydi. Çocukların yüzde 20-25'i, kadınların yüzde 20-40'ı ve erkeklerin yüzde 10'u besin eksikliğine bağlı kansızlığa tutulmuştu.

Pan American Health Office'in son verilerine göre, Latin Amerika'da, her yıl, bir milyon çocuk açlık ve kötü beslenme yüzünden ölüyor. Azgelişmiş dünyanın besince en az sıkıntı çeken bu bölgesinde bir yaşın altındaki çocuk ölümlerinin yüzde 3.8'inde, ve 1-4 yaşındaki çocukların yüzde 70'inde, açlık, doğrudan veya başlıca ölüm etkenidir.

Bugün, gelişmiş ülkelerde kişi başına ortalama kalori alımının 3.400 günlük birime ulaştığı, azgelişmiş dünyada 2000 ile 2400 arasında değiştiği, en yoksul uluslarda ise 2.000'den az olduğu oranlanıyor. 1979'da, Afrika ülkelerinde, bir bütün olarak, günlük kalori alımı yaşamsal en az gereksinmelerin yüzde 7 altındaydı. En yoksul ülkelerde eksiklik yüzde 17'nin üzerinde hesaplanıyordu. Gerçekten, bu gösterge —ki son yıllarda, genellikle, baştan sona küçük bir istatistik gelişme geçirdi— en yoksul ülkelerin yaklaşık yüzde 5'inde, 1970'e oranla, kötüleşti. Azgelişmiş birçok ulusta, kalori alımı ile kalori gereksinmeleri arasındaki oran, 1963-1975'te kötüleşti. [Tablo: 66]

[Tablo: 66]

ORTALAMA KALORİ ALIMI
(1974-76 Ortalaması)

	Kişi başına kalori	Ortalama gereksinmeler (Yüzde)
Dünya	2 535	107
Gelişmiş ülkeler	3 315	129
Azgelişmiş ülkeler	2 180	95
Afrika	2 180	93
Uzak Doğu	2 025	91
Latin Amerika	2 525	106
Yakın Doğu	2 560	104

KAYNAK: FAO. Agricultura. Horizonte 2000. p. 3.

Nitel incelemeler, azgelişmiş dünyada tahılın kalori kaynaklarının yüzde 60'ını oluşturduğunu gösteriyor. Durum, kişi başına besin sağlayabilirliğin son yıllarda azaldığı Afrika'da daha ciddîdir. O kıtada, bir bütün olarak, kalorilerin yüzde 21'i —kimi ülkelerde yüzde 50'den çoğu— tehlikeli düzeyde bir protein alımı eksikliğine yolaçarak, bitki kök ve yumrularından alınıyor.

Bugün, herhangi bir azgelişmiş ülkenin ortalama yurttaşı, gelişmiş bir ulusunkinden üçte bir daha az kalori tüketir ve kişi başına onunkinin ancak yüzde 58'ine denk protein sağlar. Azgelişmiş ülkelerde, kişi başına hayvansal protein alımı, gelişmiş ülkelerdekinden yüzde 80 dolayında, yağ alımı 3.5 kat daha azdır.

Karşılaştırmalı olarak, 70'lerin ortalarında, kişi başına sağlanan besin, gelişmiş ülkelerde azgelişmiş ülkelerdekinden 3.2 kat daha çok oldu. Geçen onyılın ilk beş yılında, 2.9 kat arttı, dolayısıyla iki ülkeler grubunu ayıran besin uçurumunun, kapanmak şöyle dursun, gittikçe genişlediğini gösterdi.

Bu durum özellikle acıklıdır; çünkü sorunun, artan dünya nüfusuna yeterli gıda sağlamak için üretim veya bedensel yetenek olmadığı, gittikçe daha çok belli oluyor. Gerçekten, bu konuda yan tutan birtakım demeçlerin tersine, besin üretiminde artma oranı ile nüfusun artma oranı arasında ters bir orantı yoktur. Herhangi bir durumda, bu iki öğe arasındaki karşılıklı-ilişki matematiksel değildir; tersine, toplumsaldır. Hem uluslar arasında hem her ülkedeki toplumsal gruplar arasında gıda dağıtım biçimini ve oranını, maddi yaşamın üretim ve yeniden-üretim koşulları belirler.

Başka sözcüklerle, *dünyada yeterince gıda üretiliyor. Gene de açlık çeken insanlar ve açlıktan ölen insanlar var.*

Bellidir ki bu ağır sorunun çözümünün önemli bir kısmı, yeterli gıda kaynaklarını sağlama bağlamakta bulunuyor. Bunda herkes anlaşıyor. Ama çözüm, yalnızca gıda üretimini ve üretkenliğini artırmak, veya yeni toprakları gıda üretim alanlarına katmak için teknik veya bilimsel yanıtlar bulmaya bağlı değildir; tersine, en azgelişmiş ülkeler ekonomilerinin ve bugünkü uluslararası ekonomik düzenin, ülkeiçi çeşitli nüfus ve gelir grupları arasında olduğu gibi, uluslararası bakımdan da, hakça gıda dağıtımını engelleyen başlıca yapısal sorunlarının çözümüne bağlıdır.

Örneğin, Latin Amerika'da, besin durumu göreli olarak en iyi olan Üçüncü Dünya bölgesinde, Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA) şunu doğruladı: 1971-1974'te, toplam gelirin ancak yüzde 3'ünü alan nüfusun en yoksul yüzde 20'si, gerekli düzeyden 550-700 kalori düşük, eksik enerjili gıda tüketti-

ler. Latin Amerika nüfusunun toplam gelirin yüzde 14'ünü alan yüzde 50'si ise gerekli en az kalori alımına güçlükle erişti. Öte vandan. nüfusun toplam gelirin yüzde 31'ini alan yüzde 5'i, ortalama gereksinmelerin 1700-2300 kalori üzerinde besin tükettiler.

FAO, yılda kişi başına 230 kilogram tahıl sağlamakla, ortalama bir insanın günlük en az kalori gereksinmesinin yeterince karşılanacağını varsayıyor. Dünya, yılda 1.3 milyar ton tahıl üretiyor. Bu, 5 milyarı aşkın insan için —demek ki dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 20 çoğu için— gerekli 230 kilogramı sağlayabilir. Son zamanlarda yapılmış çeşitli incelemeler, dünyanın bugünkü tahıl üretme kapasitesinin birçok kat artırılabileceği sonucuna varmıştır. Bir bütün olarak bugünkü dünya toplam gıda çıktısı, gezegenimizde yaşayan her insanın kalori ve protein gereksinmelerini sağlayacak düzeyin üstündedir.

Dolayısıyla, bugünkü çarpıcı açlık sorununun nedenleri başka yerdedir. Dünya çapında istatistikler, sorunun boyutlarını göstermiyor; çünkü istatistikler, belirli bir ülke veya bölge nüfusunun çeşitli gelir kesimleri arasındaki farklılıkları çoğu zaman hesaba katmıyor. Açlık, yoksullukla, ülkelerimizin pek çoğundaki belirgin gelir dengesizlikleriyle, fırsat eksikliğiyle, bilgisizlikle, eşitsizliklerle ve haksızlıklarla yakından ilişkilidir.

Bugün, dünyanın çeşitli bölgeleri arasındaki gıda eşitsizliğinin çarpıcı bir örneği, en yoksul ülkelerde her yıl on milyonlarca insan düpedüz açlıktan ölürken, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sağlık istatistiklerinin, hiç değilse bir kesimiyle aşırı veya dengesiz beslenmeden ileri gelen hastalıkların —en yüksek gelirli nüfus diliminde— sürekli arttığını göstermesi olgusudur. Bu, azgelişmiş dünyada nüfusun pek büyük kesimlerinin yoksun olduğu kaynakların aşırı tüketiminin bir sonucudur.

Gelişmiş kimi kapitalist ülkelerde büyük gıda fazlaları varken ve dünya, üretimde kasıtlı azaltmalara veya fiyat ve pazar yarışı uğruna önemli çoklukta gıdanın anlamsızca yok edilmesine sık sık tanık olurken, FAO azgelişmiş ülkelerde besin yedeklerinin bugüne değin anımsanan en tehlikeli düzeye düştüğünü düşünüyor.

Bu eşitsizlik, gelişmiş uluslara oranla Üçüncü Dünya ülkelerinde gıda fiyatlarının göreli olarak daha hızlı yükselmesiyle önemli ölçüde bileşiktir. Gelişmiş uluslarda, 1972-1980'de, fiyatlar yılda ortalama yüzde 10'luk bir oranla yükselirken, en yoksul ülkelerde bu ortalama yüzde 16'yı aştı.

FAO Genel Yönetmeni, geçenlerde, bu durumu "korkunç bir paradoks" diye niteledi:

Herkes için yeterince besin var ama, 500 milyon insan hâlâ açlık ve hastalık çekiyor ve hatta, zaten varolan gıdayı satın alamayacak denli aşırı yoksul olduğu için ölüyor. Birtakım ülkelerde dağlar gibi besin stoklanıyor, başka ülkelerde ise açlık ve yoksulluk sürüyor. Çok şişmanlar yeni kürler arıyor ve kötü beslenene çare gösterilmiyor. Birçok ev hayvanı şımartılıyor, aç çocuklar ise unutuluyor. Bu, gelecek çağlar tarihçi ve iktisatçılarının, hiç kuşkusuz, sırlarla dolu ve açıklanamaz sayacakları garip bir görüngü değil mi?[2]

Yeni tasarımların *(projection)* aşağı yukarı hepsi, yeni yüzyıl başlarken dünyada bugünkünden daha çok aç ve yetersiz beslenmiş insan olacağını belirtmekte uyuşuyor.

Örneğin, FAO, bugünden on yıl sonra, şimdi açlık çeken ve kötü beslenen insanlara 150 milyon kişi katılacağını hesaplıyor. Dünya Bankası, kendi adına yetersiz beslenen insan sayısının, 70'lerin ortalarında 400-600 milyonken, 2000 yılında 1.3 milyar gibi etkileyici bir rakama ulaşacağını hesaplıyor. Demek ki dünyadaki aç insan sayısı iki katından çok artacak. UNICEF, 2000 yılında, dünyadaki her beş çocuktan birinin kötü besleneceğini öngörüyor. Böyle tasarımlardan birine göre, azgelişmiş dünyada yüzmilyonlarca insan, 2000 yılından önce açlıktan ölecek.

Besin bakımından, azgelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki uçurum da büyüyecek. 1974-76'da, gelişmiş ülkelerde, kişi başına kalori alımı günlük gereksinmenin zaten yüzde 29 üzerinde iken, 2000 yılına doğru hızla artagidecek. Başka bir söyleyişle, o zaman, ortalama bir gelişmiş dünya yurttaşı için, gerekli kalori kaynaklarından üçte bir daha çoğu el altında olacak. Azgelişmiş dünyada ortalama bir yurttaşın ise, genellikle, kişi başına daha az kalorisi olacak. 1974-1976'da, bu kalori alımı, insanın yaşamsal yetilerinin normal gelişmesi için gerekli enaz'ın zaten yüzde 5 altındaydı.

Gıda verileri üstüne bölgesel bir tasarım gösteriyor ki, tehlikeye karşı uyaran başka göstergeler arasında, yüzyılımızın son çeyreğinde tahmini kişi başına kalori alımı, bugünkü düzeylere göre, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da, gerçekte yüzde 4'e yakın ve Afrika'da Aşağı Sahra ülkelerinde yüzde 13 gibi felâketli bir oranda düşecek. Aşağı Sahra ülkelerinde, 2000 yılına doğru, kişi başına günlük en düşük gereksinmelerin yüzde 23 altında bir genel kalori alımı beklentisi tasarlanıyor; kimi ülkelerin her biri için daha çarpıcı rakamlar veriliyor.

Kişi başına tahıl tüketimi tasarımları, aynı ölçüde cansıkıcıdır. 1975'te, gelişmiş dünyada bireysel yıllık tüketim, azgelişmiş ülkelerdekinden ortalama yüzde 180 daha çok tahıl iken —ete, süte ve yumurtaya dönüştürülen tahıl da bunun içindedir— 2000 yılında bu

fark yüzde 237'ye çıkacaktır.

SAĞLIK

Pislik, hastalık ve sağlık koruma önlemleri eksikliği —açlıkla birlikte— azgelişmiş ülkelerdeki acıklı toplumsal durumun ayırt edici başka temel görünüşleridir. Kimi göstergelerin ve rakamların incelenmesi aydınlatıcıdır.

Gelişmiş ülkelerde, ortalama ömür 72-74 yıl arasında değişirken, azgelişmiş dünyada 55 yılı geçmez. Bu demektir ki gelişmiş bir ülkenin yurttaşı, azgelişmiş bir ülkeninkinden en az 17 yıl daha çok yaşamayı umabilir. Bu 17 yıl, bizi 21. yüzyıldan kesinlikle ayıran yıllardır. O tarihe dek yaşayagidebilecek milyonlarca insan, gene de, birçoğu uygun sağlık koruma önlemleri eksikliğii yüzünden, 2000 yılından önce ölecek.

Kimi Üçüncü Dünya bölgelerinde, ortalama ömür daha da kısadır. Örneğin, Orta ve Batı Afrika ülkelerinde ortalama ömür 42-44 yıl arasında değişmektedir.

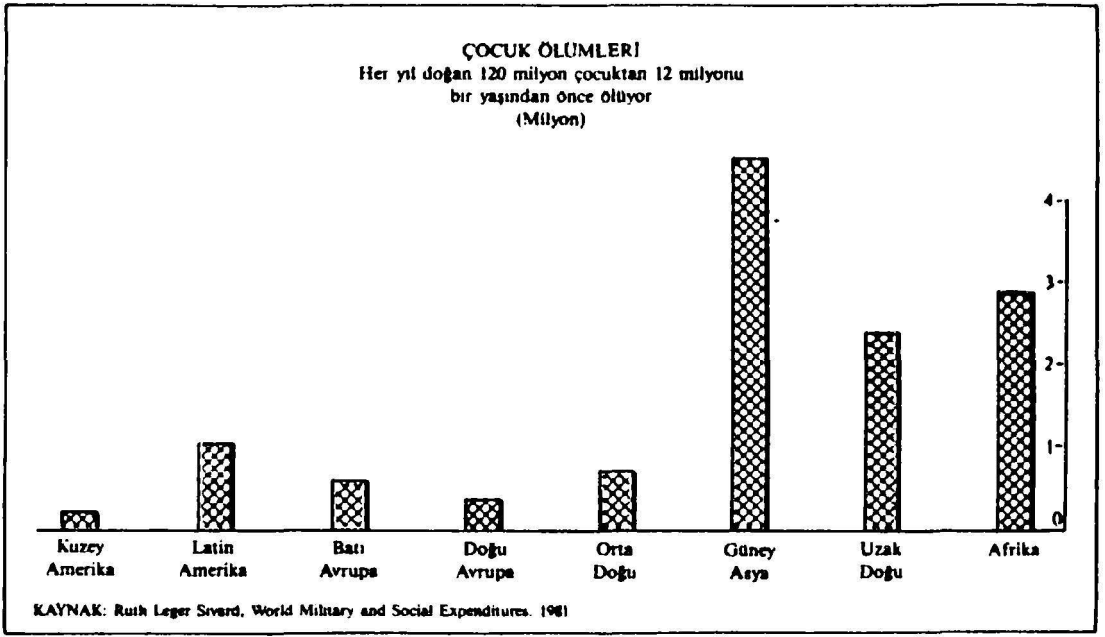
Bu fark, yalnızca daha uzun bir yaşam olanağı ile ilgili değildir, erken kocamada ve bireysel sağlığın göreli olarak erken bozulmasında da yansımaktadır. Gelişmiş ülkelerde tam olgunluğa 45 yaşta ulaşılırken, başka uluslarda bu, umulabilecek en uzun yaşamdır.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, 1981'de, bir bütün olarak gelişmiş ülkelerde, 1000 canlı doğumda 10 ile 20 arasında değişen bebek ölümleri, en yoksul ülkeler grubunda bu rakamın en az 10 katına ulaştı. UNICEF bu gerçekliği grafikle ve çarpıcı biçimde belirtti: 1980'de doğan 122 milyon çocuktan —Uluslararası Çocuk Yılı sırasında uluslararası toplulukça bildirildiğine göre— 12 milyonu (onda biri) 1981 sonundan önce öldü; bu ölümlerin yüzde 95'i azgelişmiş ülkelerde oldu. İki yıl sonra —1982'de— bir yaşından önce ölen çocuk sayısının 14.5 milyonu aştığını UNICEF kendisi belirtti. [Çizelge: 19]

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, en yoksul ülkelerde, her 1000 canlı doğumda yaklaşık 200 çocuk bir yaşından, 100 çocuk beş yaşından önce ölmekte ve ancak 500'ü 40 yaşına ulaşmaktadır. UNICEF, geçen yıl 5 yaşın altında ölen çocuk sayısını 17 milyon olarak hesaplıyor.

En yoksul ülkelerde, 10 çocuktan 9'una, yaşamlarının ilk yılında, en temel sağlık hizmetleri hiç verilemiyor, en yaygın çocukluk hastalıklarına karşı bile pek azı aşılanıyor. Kötü beslenme, pislik, bulaşıcı hastalıklar ve asalaklar —yoksulluk, toplumsal ve ekono-

[Çizelge: 19]

KAYNAK: Ruth Leger Sivard, World Military and Social Expenditures. 1981

mik gerilikle sıkıca ilişkili etkenler— azgelişmiş ülkelerdeki çocuk ölümlerinin baş nedenidir [Çizelge: 20]

1982 başında yayımlanmış bir raporda, UNICEF Yürütme Yönetmeni, azgelişmiş dünyadaki çocukların genel durumunu şöyle özetledi:

> Bir çocuğun yaşamı, değer biçilemez olması bir yana, 1981'de 100 dolardan az değerliydi. Dünyadaki en yoksul 500 milyon çocuğun ve annelerinin her biri yararına sağgörüyle harcansaydı, bu toplam, temel sağlık yardımına, ilk öğretime, gebelikte bakıma ve beslenmeyi iyileştirmeye, ve onlar için sağlıklı içme suyu sağlanmasını sağlama bağlardı. Sözün kısası, temel yaşamsal gereksinmeleri karşılardı. Pratikte, bu, dünya topluluğu için aşırı yüksek bir fiyat oluşturdu. 1981'de, her iki saniyede bir çocuğun bu fiyatı yaşamıyla ödemesi bundandır. Bu çocukların ancak yüzde 10'u, en yaygın ve tehlikeli çocukluk hastalıklarına karşı güçlükle aşılandı. Bütün Üçüncü Dünya çocuklarını aşılamak için, çocuk başına 5 dolardan çoğu gerekmezdi. Böyle yapılmaması, her yıl 5 milyon can alıyor.
>
> 1981 yılı, başka bir 'sessiz güç durum' yılı oldu: Her gün 40 bin çocuk sessizce öldü; her gece 100 milyon çocuk yatağına sessizce aç gitti; 10 milyon çocuk sessizce bedensel ve zihinsel özürlü oldu; 6-11 yaşlar arasında 200 milyon çocuk başka çocukların okula başlamasına sessizce tanık oldu; kısaca, dünya nüfusunun beşte biri, yalnızca sağ kalmak için sessizce savaşım verdi.[3]

Gıda eksikliğinden ileri gelen hastalıkların doğrudan nedeni açlık ve yetersiz beslenmedir. Örneğin, iyot eksikliğinden kaynaklanan endemik guatr tahminen 200 milyon insanı etkiliyor.

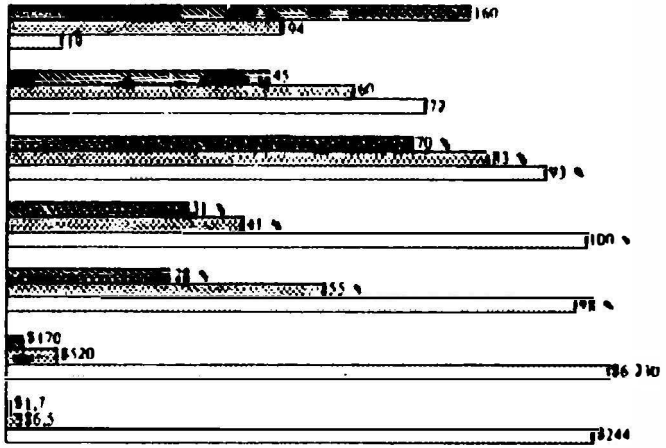
Azgelişmiş dünyada, özellikle bu hastalığın endemik olduğu 70 ülkede, 180-250 milyon insanda schistosomiasis [Afrika ve Orta-Doğu'da yaygın bir parazit hastalığı] görülmekte. Ek olarak 650 milyon insan ascariasis'den [barsak solucanının yolaçtığı enfeksiyon], ve 20 milyon insan —Afrika'nın kimi bölgelerinde yetişkinlerin yüzde 20'sini etkileyen— onchocercosis'den [Güney Amerika ve Orta Afrika'da görülen, bir cins sinekle bulaşan, sıklıkla körlüğe neden olan bir hastalık] ya da nehir körlüğünden muzdarip.

Sıtma, Afrika kıtasında her yıl bir milyon çocuğu öldürüyor. 850 milyon insan sıtmaya karşı savaşın ancak kısmi olduğu alanlarda, ve buna ek 250 milyon da, bu hastalıkla savaşmak için hiçbir şey yapılmayan alanlarda yaşıyor. Bununla birlikte, sıtma kampanyalarının dünyaya maliyetinin yılda 2 milyar olacağı oranlanıyor.

Her yıl, aşağıyukarı hepsi azgelişmiş ülkelerde olmak üzere, 5 yaşın altında 35 bin çocuk, ishale yolaçan hastalıkların kurbanı olu-

[Çizelge: 20]

SAĞLIK VE SAĞLIĞA İLİŞKİN TOPLUMSAL-EKONOMİK GÖSTERGELER

Aralarında sağlık göstergeleri karşılaştırması yapılan

KAYNAK: WHO. World Health Strategy for All by the Year 2000. Geneva, 1981.

yor. Yalnız Latin Amerika'da, bu hastalıklar yılda 200 bin ölüme yolaçıyor.

1982, verem mikrobunun yüzüncü bulunuş yıldönümüydü. Bu hastalık, aralarında kötü beslenme, aşırı kalabalık, acınası yaşam koşulları, pislik, ilişkili hastalıklardan zayıf düşme, önemsemezlik ve tıbbî bakım eksikliğinin doruğa vardığı toplumsal-ekonomik etkenlerle, herhangi bir hastalıktan çok daha sıkıca bağlantılıdır. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, veremden her yıl 3 milyon insan ölüyor, 4.5 milyon ciddî, ve ona yakın sayıda hafif verem olayı ortaya çıkıyor. Bu olaylar, özellikle, azgelişmiş dünyanın yoksullaşmış geniş yığınlarında ve daha gelişmiş toplumlarda en yoksul, çıkar yitirimine uğramış ve sömürülen bireyler arasında görülüyor. Gene de, bu korkunç hastalık birkaç peni harcanarak önlenebilir; ve veremliler iyileştirilebilir. Robert Koch'un parlak buluşundan bir yüzyıl sonra, verem insanlık için korkunç bir felâket oladuruyor.

Bu istatistik örneklerin ve anılabilecek başka birçoğunun bilançosu şu üzücü sonuca varıyor: zaman zaman en küçük olanaklarla önlenebilen ve uygun araçlarla kökü kazınabilen, bilimce alt edilmiş hastalıklar, azgelişmiş dünyada bugün hâlâ ölüme yolaçıyor. UNICEF, uygun aşılama, besleme, perinatal bakım, içme suyu sağlama, çevresel iyileştirme, anneler için beslenme ve sağlık eğitimi programlarıyla, azgelişmiş ülkelerde ölen küçük çocuklardan yüzde 90'ının kurtarılabileceğini hesaplıyor.

Anneyle ilgili kötü beslenme ve sağlık sorunları, azgelişmiş ülkelerde 21 milyon çocuğun normalden eksik ağırlıkta doğmasına yolaçıyor. Bir Dünya Sağlık Örgütü incelemesine göre, 7 ülkedeki bütün perinatal ölümlerin yüzde 43-47'si, eksik ağırlıkta doğmuş bebeklerde oluyor.

Yirmibeşmilyon kadın, gebelik ve doğum sırasında ciddî güçlüklerle karşılaşıyor. Ana ölüm oranları, azgelişmiş ülkelerde gelişmişlerdekinden 20-100 kat daha yüksektir. Salt rakamlarla, UNICEF, Afrika ve Asya'da, her yıl gebelik ve doğum ile ilişkili nedenlerle 500.000 kadın öldüğünü, bunların üçte ikisinin kötü beslenme ve kansızlık kurbanı olduğunu oranlıyor.

Azgelişmiş ülkelerde 125 milyon çocuk, bedensel veya zihinsel bir sakatlığa uğruyor; bunların 100 milyondan çoğu, eski durumuna gelebilmek için gerekli bütün araç ve hizmetlerden yoksun kalıyor. 1978'de, Afrika nüfusunun yüzde onu —40 milyonu aşkın insan— çeşitli biçimlerde sakattı.

En gelişmiş ülkelerde kökü kazınmış bir hastalık olan çocuk felci, hâlâ aşılama programı uygulanmayan azgelişmiş ülkelerdeki çocuk-

lardan her yıl binlerce kurban aladuruyor. Oysa, yalnızca birkaç peni değerindeki aşılar, yeni olayların ortaya çıkmasını önleyebilir; böylece, her yıl, binlerce insanı geniş sakat yığınlarına katılmaktan kurtarabilir.

Dünya Sağlık Örgütünce yayımlanmış verilere göre, dünyada, her yıl 250.000 çocuk kör oluyor. Bunun 100 bini A Vitamini eksikliğinden ileri geliyor. Bu yüzbin çocuk, günlük besinlerine bir avuç sebze eklenerek, veya altı ayda bir birkaç penilik bir A Vitamini hapı yutturularak korunabilirdi. Bulaşıcı göz hastalıklarına karşı savaş, Orta Doğu'da 7 milyon insanın önümüzdeki iki veya üç onyıl içinde kör olmasını önleyebilir. Dünya Sağlık örgütü, körlüğü önlemede en önemli etkenin yaşam koşullarını, günlük besini, içme suyu sağlamayı ve çevresel koşulları iyileştirmek olduğunu anlıyor. Uygun önlemler alınmazsa, 2000 yılına yakın, dünyadaki kör insan sayısı bugünkünün iki katı olacak.

UNICEF, azgelişmiş ülkelerdeki sakat çocukların pek çok rahatsızlığının yeterli beslenme, gebelik ve doğumla ilgili yerinde uygulamalar ve bulaşıcı perinatal hastalıklara karşı daha iyi programlarla önlenebilir olduğunu bildiriyor. Bundan başka, erken tanı (teşhis) ve uygun tedavi ile, bu rahatsızlıkların birçoğu sakatlığa yolaçmayabilirdi. 10 olaydan 9'unda, bu rahatsızlıklar önlenebilir veya sürekli yeteneksizliğe yolaçmaktan alıkonabilirdi.

Bu bakımdan, Dünya Sağlık Örgütü, yoksulluğun zihinsel yetersizliğe ve sakatlığa yolaçan rahatsızlıklardaki etkisini —kötü beslenmeye, bulaşıcı hastalıklara ve başka çevresel sorunlara yolaçan yan etkileriyle birlikte— doğruladı. Dünya Sağlık Örgütü yayınlarına göre, azgelişmiş ülkelerin büyük kentlerindeki yoksul semtlerde yaşayıp da bir genel sağlık-koruma merkezine gitmiş çocukların yüzde 25-30'unda herhangi bir zihinsel yetersizlik görülmüştür. Bu oran, kırsal alanlarda yüzde 15-18 arasında değişiyor.

Ancak, bu rakamların ışığında, azgelişmiş ülkelerde sağlık koruma gerçeklikleri nasıldır? Gelişmiş dünyada, her 520 yurttaş için bir doktor vardır. Azgelişmiş ülkelerde, bu oran, göreli en yüksek gelişme gösteren uluslarda her 2700 için 1 ile, en yoksul uluslarda her 17.000 için 1 arasında değişmektedir. En yoksul ülkelerin kimi kırsal alanlarında, her 20.000 yurttaş için yalnızca 1 doktor vardır.

Genellikle, aynı sayıda yurttaş için, gelişmiş bir ülkede, azgelişmiş bir ülkedekinden 6 kat daha çok doktor, 5 kat daha çok eczacı, ve 12 kat daha çok hastabakıcı vardır. Azgelişmiş ülkelerde 1.5 milyar insan —insanlığın üçte ikisinden çoğu— ve aralarında altı yaşından küçük 400 milyon çocuk, olanaklı her türlü tıbbî bakıma kavuşmak-

tan yoksundur.

Yalnızca beş gelişmiş ülkede —ABD, İngiltere, Kanada, Federal Almanya ve Avustralya'da— azgelişmiş ülkelerden toplam 120.000 doktor çalışıyor. Aynı zamanda, azgelişmiş ülkelerde, bir bütün olarak, her 10.000 yuttaşa, gelişmiş ülkelerdeyse 95 yurttaşa, ortalama 10-14 hastane yatağı düşüyor.

Kişi başına kamu sağlık harcamalarıyla ilgili karşılaştırmalı rakamlar da aynı ölçüde aydınlatıcıdır. 1980 hesaplamalarına göre, gelişmiş ülkeler, sağlık hizmetleri için yıllık bütçelerinden kişi başına 244 dolar harcarken, en yoksul uluslarda kişi başına kamu harcamaları yılda 1.7 dolar, demek ki 144 kat daha az oldu. Rakamlar, Brüt Ulusal Ürünün yüzdeleri olarak, azgelişmiş ulusların yüzde 1'ine karşılık, gelişmiş ülkelerde yüzde 3.9'du.

Tıbbî hizmetlerin gerçek niteliği ve bu hizmetlerden yararlanma veya yalnızca ilaç satın alma olanağı —nüfusun bu hizmetlerin bedelini ödemeye yeter geliri olmayan en büyük kesiminde— gibi etkenler incelemelere katılırsa, azgelişmiş ülkelerdeki sağlık durumu çok daha ciddî görünür.

Dünya Sağlık Örgütünün resmî dergisinde yayımlanmış verilere göre, 1978'de, dünya ilaç pazarı 70 milyar dolara ulaştı. Bunun yüzde 85'i sanayileşmiş dünyada, yüzde 65'i OECD ülkelerindedir. Azgelişmiş dünyanın —dünya nüfusunun dörtte üçünün— payı ancak yüzde 15'tir. İlaç üretiminin yüzde 88'i sanayileşmiş ülkelerde ve yalnızca yüzde 12'si azgelişmiş uluslarda yer alır. Yalnız bu kalemde, o yılki ticaret açığı 2 milyar dolara vardı. Azgelişmiş ülkelerde kişi başına ilaç için harcama 1 dolardan az, gelişmiş ülkelerde ise kişi başına 70 dolardan çoktur.

Nüfusun kolayca ilaç ve biyolojik ürünler bulması, sağlık için gereklidir. Can sıkıcı gerçeklik şudur: bu temel kalem daha kolay bulunur duruma gelmesi şöyle dursun, Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürülme ve ekonomik yağmalanma kaynaklarından birine döndürüldü.

Genellikle, gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerinin bugünkü teknolojik ve bilimsel gelişmeyle donatılmış uluslarüstü ilaç sanayii, üretim maliyeti çok düşük ürünler pazarlayarak olağanüstü çok kâr sağlıyor. Bu ürünlerden birçoğunun onları gereksinenlerce satın alınamaması ve azgelişmiş ülkeler için önemli bir döviz yükü olması bu yüzdendir. Dünya Sağlık Örgütü, azgelişmiş dünya ülkeleri için gerçekten önemli sayılan 200 dolayında ilacın bir listesini yayımladı. Bunlar, o ülkelerin temel gereksinmelerini uygun biçimde karşılayan, böylece onları gereksiz ilaçlar için arada bir pek büyük

harcamalar yapmaktan kurtaran ürünlerdi. Üstelik, bu ilaç ve aşıların birçoğu, Üçüncü Dünya ülkelerinde çok düşük maliyetle üretilebilirdi.

Kimi sağlık tasarımları *(projection)* gösteriyor ki —bugünkü eğilimlere uygun olarak— 2000 yılma dek, gelişmiş ülkelerde çocuk ölümleri oranı her 1000 canlı doğum için 10'a ulaşacak; oysa azgelişmiş dünyada, büyük güçlüklerle, 50'de kalacak; demek ki en az beş kat yüksek oladuracak. Ortalama ömre gelince, en iyimser tahminler, bir bütün olarak azgelişmiş ülkelerde, ortalama ömrün 65, gelişmiş dünyada 75-80 yıl olacağını öne sürüyor. Yine de, bu durumda bile, insanlığın en yoksul dörtte biri 50 yıldan çok yaşamayı bekleyemez. Bu temel göstergeler, bu koşullar ve eğilimler sürerse, 21. yüzyılın başında, sağlık durumunda göreli az bir değişme olabileceğini bildiriyor.

Sağlık temel bir insan hakkı ve toplumun bir görevi sayılmadıkça; sağlık koruma bakımından Devletin ve toplumun sorumluluğu tanınmadıkça; sağlık kaynaklarının hem uluslararası hem ülkeiçi eşitsiz dağılımı ortadan kaldırılmadıkça; yoksulluk, açlık, bilgisizlik ve pislik ile doğrudan doğruya savaşılmadıkça, azgelişmiş ülkelerde insan sağlığını düzeltmede pek az şey başarılabilir.

EĞİTİM

Azgelişmişlik, başka şeyler arasında, öğrenme eksikliği ve öğrenme olanağı eksikliğidir. Yalnızca kaç kişinin okuyup yazamadığı değildir. Aynı zamanda, öğretmen, okul ve bu en temel öğelerin ötesinde en sınırlı koşulların eksikliği yüzünden birçok kişinin okuma veya yazma öğrenememesi, veya daha yüksek eğitim düzeylerine geçememesidir. Bundan ötürü, azgelişmiş dünyanın acıklı eğitsel ve kültürel sorunları, genel toplumsal ve ekonomik durumlarından soyutlanamaz.

UNESCO, 1980'de, dünyada 814 milyon okumaz-yazmaz olduğunu hesaplıyor. Bunların en çoğu, azgelişmiş ülkelerdedir. Bu bakımdan, 1960'ların başlarına dek geçen 20 yılda —bilimde ve bilgide bir ani yükselme döneminde— insanlığın başardığı ilerleme, kendisiyle birlikte, okuyamayan veya yazamayan 100 milyon kişilik bir artma getirdi. Bu eğilimler sürmek gerekirse, 21. yüzyıl dönümünde, dünyada yaklaşık bir milyar, demek ki o zaman için hesaplanan dünya nüfusunun yüzde 15'inden çok okumaz-yazmaz olacak.

UNESCO verilerine göre, azgelişmiş ülkelerde yetişkin nüfusun yüzde 48'i okumaz-yazmazdır. Yalnız 10 azgelişmiş ülkede okumaz-

yazmaz sayısı 425 milyonu buluyor. En yoksul 23 ülkede, yetişkin nüfusun yüzde 70'i okuyamıyor veya yazamıyor. Kırsal alanlarda kentsel alanlardakinden ve kadınlar arasında erkekler arasındakinden daha çok olması, okumaz-yazmazlığın ayırt edici bir özelliğidir. Dünya Sağlık Örgütü, okumaz-yazmaz nüfusun yüzde 66'sının kadın olduğunu oranlıyor. Okumaz-yazmazlığın coğrafî ve toplumsal dağılımının yoksulluğunkiyle aşağı yukarı aynı olması, raslantı değildir. Okumaz-yazmazlar, bir kural olarak, aynı zamanda en yoksul, en eksik beslenen, en az sağlıklı, en çok çıkar yitirmiş ve sömürülmüş kişilerdir. Okumaz-yazmazlık rakamları, insan güç ve yeteneklerinin engellenmiş gelişimini; bir insan ve toplumun bir parçası olarak bireydeki sınırlanmışlığı; daha iyi bir gelecekle ilgili olarak sömürüyü ve bilgisizliği; azgelişmişliğin acıklı toplumsal sonuçlarını; ulusal benliğin yitimini; toplumsal ve ekonomik geriliği gösterir.

UNESCO ve UNICEF verilerine göre, azgelişmiş dünyada 200 milyonu aşkın çocuk, okuldan veya okula gitme olanaklarından yoksundur. Her yıl doğan çocukların yarıdan azı okuma ve yazma öğrenebilecektir. Bir bütün olarak azgelişmiş ülkelerde okula başlayan her 10 çocuğun 4'ten azı ilkokulu bitirecektir. İlkokul öğrencilerinin yaklaşık yüzde 15-20'si sınıfta kalanlardır, okula gitmezlik de pek yaygındır.

Bu verilerin ardındaki mantık ve bu göstergelerin nedeni, onları okula gitmemeye zorlayan yoksulluk durumu, okula varmak için aşılması gereken uzaklıklar ve okulların birçoğunun acıklı maddî koşullarıdır. Azgelişmiş ülkelerdeki 10-14 yaşlar arası çocukların en az yüzde 14'ünün yaşamlarında, kendilerinin ve ailelerinin geçimine yardım etmek için etkin emek gücüne katılmaktan başka seçeneği olmadığı unutulmamalıdır. Azgelişmiş dünyada her 4 çocuktan biri, bir eğitim görmeden, ekonomik bakımdan etkin yaşama atılır.

Dünya Bankasının *Report on World Development in 1980*'de sunduğu verilerde, pek büyük demografik farklara karşın, azgelişmiş bir ülkedeki her ortaokul öğrencisine karşılık, gelişmiş kapitalist ülkelerde yaklaşık 4 ortaokul öğrencisi vardır. Azgelişmiş dünyada, 20-24 yaşlar arasındaki nüfusun ancak yüzde 4'ü, gelişmiş ülkelerde ise yüzde 36'sı üniversiteye girmektedir. Zaten karanlık olan durumu daha da karartmak için, başlıca kapitalist güçlerin özendirdiği beyin göçü yüzünden, azgelişmiş ülkelerde her yıl yitirilen üniversite mezunları vardır.

Nüfusu gelişmiş ülkeler nüfusunun 3 katı olan azgelişmiş dünyada, 1977'de, 732.000 daha az öğretmen vardı. Unutulmaması ge-

reken başka bir etken, azgelişmiş birçok ülkede öğretim kadrosunun yetersiz eğitimi ve sağlanan sınırlı ve düşük nitelikli öğretimde bunun etkisini gören azgelişmiş birçok ülkede bu yetersizliği giderecek yol ve araçların eksikliğidir.

Gelişmiş ülkelerde, 1978'de, her onbin yurttaşa karşılık 22 bilim adamı ve mühendis vardı. Bir bütün olarak azgelişmiş ülkelerde, bu aynı oran ancak 1.2'ydi. UNESCO, aynı yıl, bütün bilimsel araştırma harcamalarının yüzde 95.6'sının gelişmiş ülkelerce yapıldığını hesaplıyor.

UNESCO hesaplamalarına göre, dünya, eğitimde yurttaş başına ortalama 126 dolar yatırdı. Ama, gelişmiş ülkelerde bu gösterge yurttaş başına 314 dolarken, azgelişmiş ülkelerde 24 doların altında, demek ki kişi başına 13 kat daha azdı.

Ülkelerimizdeki eğitim ve kültürel gelişme çabalarını engelleyen başka bir durumu vurgulamak zorunludur. Emperyalist kitle iletişim araçları, Üçüncü Dünya halklarının gereksinmelerine ve olanaklarına yabancı davranış alışkanlıkları ve modelleri yaratarak, halklarımızın kültürlerini kendi gözlerinde küçülterek ve çarpıtarak, ideolojik ve kültürel bir sızma sürecini, kimi zaman sinsice ve kimi zaman açıkça, sürekli yürütüyorlar. Bu elbette, düşünce akışları veya onların kültür ürünlerinin halklarımız arasında yasal değişimi ile ilgili değildir. Bu gerçek kitle iletişim araçları, her türlü ussallıktan uzak bir tüketimci görüntü yaratmaya çalışıyor ve hipnoza sokan gözbağlarını halklarımıza salt gerçeklermiş gibi benimsetmeye uğraşıyorlar. Üçüncü Dünyada bugün yayımlanan televizyon programlarının pek büyük bir yüzdesi, gelişmiş kapitalist ülkelerden geliyor. Uluslarüstü basın ajansları, ülkelerimizden gelen haberleri, birtakım hilelerle, kendilerine uygun biçimde sunuyorlar; veya yabancı haberleri ülkelerimize amaçlı olarak çarpıtılmış bir görüş açısından iletiyorlar. Böylece, basını ve radyoyu, gerçekliği bozmak için tasarlanmış bir ürünü azgelişmiş ülkelere sel gibi akıtmak için kullanıyorlar. Kafalarımıza egemen olmak için gösterilen bu çaba, yakınlarda, Latin Amerika ülkelerinin UNESCO'ca toplanan Kültür Bakanlarının bir forumunda açıkça sergilenip kınandı.

İSTİHDAM

Yoksulluk, azgelişmiş ülkelerde bugünkü toplumsal durumun gerçek temeli ve ülkelerimiz nüfusunun büyük kesimleri için ciddî düşük gelir sorunu ise de, ülkelerimizde istihdam durumuyla da sıkı sıkıya bağlantılıdır.

İşsizlik ve eksik-istihdam *(underemployment)*, azgelişmiş ülkelerin bugünkü durumunun başka bir yönüdür. Bu, yalnızca nicel bir sorun olarak, yani, bu ekonomilerin bütün emek gücünü düpedüz kullanmaması veya buna yetersizliği olarak değil; tersine, bugün varolan ekonomik ilişkiler sisteminin us-dışı ve adaletsiz doğasının nitel bir sonucu olarak görülebilir. Bu, pek yoksul ve milyonlarca insanın en temel gereksemelerinin karşılanmadığı bir dünyada, üretken insan yeteneğinin tümüyle kullanılmaması paradoksundan kaynaklanır.

1980'lerin başlarında, dünyanın ekonomik bakımdan etkin nüfusu, 1.2 milyarı —yüzde 67'si— azgelişmiş ülkelerde olmak üzere, yaklaşık 1.8 milyar olarak hesaplandı. Demografik artmaya oranla, azgelişmiş ülkelerde ekonomik bakımdan etkin nüfus yüzde 1.7; azgelişmiş ülkelerde ise ancak 1.1 artıyor.

Azgelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki korkunç ekonomik, bilimsel ve teknolojik uçurum, ekonomik bakımdan etkin nüfusun farklı yapılarında belirtiliyor. 1980'de, Dünya Bankası verilerine göre, azgelişmiş ülkelerde, yüzde 71 tarımda, yüzde 14 sanayide ve yüzde 15 hizmetlerde istihdam edilmişti; gelişmiş ülkelerdeyse bu rakamlar, yukardaki sırayla, yüzde 6, 38 ve 56 idi. Azgelişmiş ülkelerde meslekî yapının açıkça kötü biçimlenmesi, o ülkelerdeki işsizlik ve eksik-istihdam durumunun kaynaklarından biridir.

En yeni ILO hesaplamalarına göre, azgelişmiş dünyadaki işsiz ve eksik-istihdam edilmiş kişi toplamı, şimdiden 500 milyonu aşarak o bölgenin ekonomik bakımdan etkin nüfusunun yaklaşık yüzde 50'sine ulaşmıştır. Bir azgelişmiş ülkeler örneğinden *(sample)* elde edilen verilere göre, o ülkelerin işsizlik oranı, 1970'lerin başlarından beri yüzde 10'un üzerindedir. Üstelik, azgelişmiş ülkelerdeki toplumsal-ekonomik durum, baştan sona, o ülkelerde önemli emek gücü savurganlığı oluşturan eksik-istihdam edilmiş büyük yığınlar yaratmaktadır.

Azgelişmiş ülkelerde işsizlik ve eksik-istihdam görüngüsü, kırsal alanlardaki aşırı yoksul yaşam koşulları ve istihdam eksikliği yüzünden, büyük kırsal yığınların kentsel alanlara gittikçe artan göçüyle kötüleşmektedir. Buradaki paradoks, yaşama koşullarının pek farklı olmadığı gecekondu bölgelerine yığılarak sorunu çözmeye çabalayan göçmenlerin, böylelikle o büyük kentli işsizler ordusunu daha da büyütmelerindedir. İşsizlik ve eksik-istihdam ile ilgili dünya çapında inceleme rakamları, bu görüngünün her ülkede nüfusun iki ana kesimindeki farklı gelişimini gizlemektedir. Kentsel alanlarda açık işsizlik daha çoktur. Öte yandan, kırsal alanlardaki üretken etkin-

likler, gizli işsizlik veya eksik-istihdam yaratmaya daha eğilimlidir.

Üçüncü Dünya nüfusunun düşük geliri ve yalnız bir kişinin gelirine bağımlı ailelerin yüksek yüzdesi, azgelişmiş ülkelerde çocuk emeğinin dünyanın başka yerlerindekinden daha yüksek olmasının ana nedenlerinden biridir. ILO verilerine göre, 1979'daki emek gücünün bir kesimini oluşturan 52 milyon çocuğun yaklaşık 51 milyonu, demek ki yüzde 98'i, azgelişmiş ülkelerde yaşıyordu. Bu çocukların çoğu zaman bayağı ve en düşük ücretli işlerde çalıştıklarını söylemek gerekmez. Kapitalist ülkelerdeki ciddî ekonomik durumun bir sonucu, patronların kârlarını artırmanın bir yolu olarak, erkek emeği yerine çocuk ve kadın emeği koyma eğilimleridir.

Çalışma koşullarına gelince, iş haftasının süresi aydınlatıcı bir gösterge olabilir. Gelişmiş ülkelerde, bu süre 35-40 saattir; azgelişmiş ülkelerde ise, Afrika, Asya ve Latin Amerika'da, sırasıyla, 47, 48 ve 44 saatlik ortalamalar göstererek 45-56 saat arasında değişir. Dolayısıyla, bugün, iş haftası, azgelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelerde olduğundan yüzde 28-40 arasında daha uzundur.

Gelişmiş pazar-ekonomisi ülkelerinin kendilerinde, işsizlik, bugün savaş sonrasının en yüksek rakamlarına ulaşıverdi. OECD ülkelerinde şimdiden 32 milyonu, toplam emek gücünün yüzde 10'unu, aşıyor. Sistemin en çok sömürülen, en çok çıkar yitimine uğratılan bu işsizlerinin yakın beklentilerden yoksun olan birçoğu, ülkelerindeki hükümetleri pek kaygılandıran patlayıcı ve bunlu durumun çekirdeğini oluşturuyor. Bununla birlikte, azgelişmiş dünyada yüzmilyonlarca işçi sürekli işsizdir ve birçoğu ikincil ve karşılığının eksik ödendiği işlerde geçici olarak çalıştırılmaktadır. Onların para yardımından ve durumlarıyla başa çıkmaktan yoksun olmaları, azgelişmiş ülkelerin acısına katlandığı gerilik ve bağımlılık koşullarının kesinlikle ana nedenidir. Gelişmiş ülkelerdeki 32 milyon işsiz için çözüm bulmaya çalışmak gereklidir, ama azgelişmiş ülkelerin pek büyük işsiz yığınları için çözümler bulmak da önemli, ahlâkça zorunlu ve ekonomik bakımdan belirleyicidir.

İşsizlik, eksik-istihdam ve yoksulluk arasındaki ilişki gittikçe aydınlanıyor. Az veya çok süregen, dünya çapında ekonomik-durgunluk karşısında, işçiler, işsizlik ve eksik-istihdam düzeyini etkileyerek, çoğu zaman yasayla saptanmış sınırların altında, daha düşük ücretlere razı olma eğilimi gösteriyorlar. Aşırı yoksulluk koşullarında yaşayan insan sayısındaki artmada, bunun da doğrudan bir etkisi vardır.

Tahminler, azgelişmiş ülkelerde istihdam durumundaki olası eğilimler konusunda, istihdamın adım adım kötüleştiğinde, çoğu za-

man uyuşuyorlar. Dolayısıyle, örneğin, ILO'ya göre, 1987'de, ekonomik bakımdan etkin nüfus, yüzde 85'i azgelişmiş ülkelerde olacak 250 milyon dolayındaki ek işçiyle birlikte, 2045 milyonu bulacak. Demografik artmayı soğurmak ve işsizliği gidermek için, azgelişmiş dünyada işler yılda yüzde 3.9 dolayında artırılmalıdır. ILO, 1980'den 2000 yılına dek, azgelişmiş ülkelerde 880 milyon kişiye iş yaratılmak gerektiğini hesaplıyor. Azgelişmiş ülkelerde kadınların özellikle acımasız ve eşitsiz olan istihdam ve genel yaşam koşullarıyla ilgili birtakım atıflar yapmadan bu bölümü bitiremezdik.

Genelde, kadınlar inanılmaz sömürüye ve ayırım gözetmeye katlanmaktadırlar; ama bu durum, kadınların ekonomik alanda olduğu gibi, sağlık ve kültür alanlarında da yoksulluk yükünü taşımaya zorlandıkları azgelişmiş ülkelerde daha da yeğin olmaktadır. ILO verilerinden, azgelişmiş dünyadaki kadınların göğüs gerdikleri aşırı ciddî ekonomik durum üstüne bilgi edinilebilir. Bu veriler gösteriyor ki, kadınlar dünya emek gücünün yüzde 35'ini oluşturmalarına karşın, dünya gelirinin ancak onda birini almaktadırlar.

Ama azgelişmiş ülkelerde işe girebilen kadınların yüzdesi çok daha yüksektir. Azgelişmiş dünyada, erkek işsizliği ve eksik-istihdamı, kimi zaman emek gücünün —bir becerisi olanlar da içerilerek— yüzde 50'sini aşan ülkelerde, kadınlar aşılmaz engellere göğüs germektedirler. Onlara en bayağı ve en düşük ücretli işler verilmektedir.

Üçüncü Dünya toplumunun bir kesimi olarak kadınlar, ülkelerimizde varolan yaşam koşullarıyla ilgili bütün felâketlerde iki kat acı çekmektedirler. Çünkü, evin ağır yükünü taşıyan onlardır; hastane, tıbbî bakım, okul, çocuk kurumu, ana-çocuk programı, sağlık koruma vb. eksikliğinden en kötü etkilenen onlardır. Pek çok kadın, gebelik süresince hiçbir özen görmemektedir. Hiçbir kaygı gösterilmeyen doğum sırasında ölenlerin yüzdesi, gelişmiş ülkelerdekinden çok daha yüksektir; ve, en yoksul ülkelerde, çocuklarından yarısının 15 yaşına varmadan öldüğünü görmek zorunda olanlar da kadınlardır.

BARINMA VE ÖBÜR MADDÎ KOŞULLAR

Bir milyonu aşkın insan —insanlığın dörtte biri— bugün, bütün aşırı kalabalığı, güvensizliği ve sağlıksızlığı ile aşırı yoksulluk koşullarında yaşıyor. 300 milyon dolayında çocuk, dünya çocuk nüfusunun yaklaşık yüzde 20'si, bu durumdadır.

Azgelişmiş ülkelerde barınma sorunu demografik artmayla doğrudan ilişkili ise de, yalnız bu etkene ağırlık veren bir inceleme, so-

runa kısmi, dolayısıyla da yüzeysel bir yaklaşım olur. Bu sorunun, başka şeyler arasında, azgelişmiş dünyadaki sözde "kentlileşme patlaması" görüngüsüyle sıkıca bağlantılı olduğu besbellidir. Tarihte ilk kez, azgelişmiş ülkelerde kentli nüfus artması, kesinlikle, kırlı nüfusunkinden yüksektir. 1950'de, bu ülkelerde nüfusu bir milyonun üzerinde ve toplam nüfusları 50 milyon olan 25 kent vardı. 1985'e dek, azgelişmiş dünyada bir milyonu aşkın nüfuslu 147 kent olacak ve bunların toplam nüfusu 465 milyonu bulacak. 2000 yılına dek, en kalabalık 15 kentten 12'sinin azgelişmiş ülkelerde olacağı öngörülmektedir. Kırsal çıkış *(exodus)*, kimi durumlarda, hesaplanan kentli nüfus artmasının yüzde 90'ını sağlayacaktır.

Yüzyılımızın son yirmi yılında, azgelişmiş ülkelerdeki kentli çocuk nüfusu aşağıyukarı iki katına çıkacak, 1990'ların sonlarına dek 666 milyona ulaşacaktır. Azgelişmiş ülkelerde en az 10 kentin nüfusu 10 milyonu, bunlar arasında Mexico'nunki 30 milyonu, Kalküta ile Bombay'ınki yaklaşık 20'şer milyonu aşacaktır. 2000 yılına dek, azgelişmiş dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ı kentli olacaktır.

Bu tasarlanmış kentlileşme, azgelişmiş ülkelerde, pek çok durumda epeyce yetersiz olduğu bilinen kentsel hizmetleri kişi başına 1975'teki düzeyde tutabilmek için, bu hizmetlerde aşağıyukarı yüzde 70'lik bir artma gerektirecektir.

Yalnız demografik artmayla başa çıkmak için, azgelişmiş ülkelerde, yüzyılımızın sonundan önce, 750 milyon dolayında yeni ev yapmak gerekir. UNESCO, bütün dünyada, bin kişi için yılda 8-10 oranında konut yapılmak gerektiğini oranlamıştır. Bugün, azgelişmiş ülkelerin pek çoğunda, bu oran 1000 kişi için 2-4'tür, ve birçok ülkede 1'in altındadır.

Kırlı nüfusun doğru orantılı ve tarımsal üretimin olanaklı artması bir yana, azgelişmiş dünyadaki bu hızlandırılmış kentlileşme görüngüsü, önemli başka toplumsal sorunlara yolaçmaktadır. Birincisi, böyle kentsel yoğunlaşmaların dizginlenmemiş artması, bugünün dünyasında çevrenin bozulmasına katkıda bulunan başka etkenlere ek olarak, önemli çevre kirlenmesi kaynakları yaratmaktadır.

Ama, daha ciddî olan, bu kentli nüfus artmasının önemli bir yüzdesinin gecekondu çoğalmasına dayanmasıdır. Bunun sonucu, böyle yerleşmelerin ayırt edici özelliği olan çok yoksul ve sağlıksız koşullardan ileri gelen sorunların kötüleşmesidir. Aşırı kalabalık, karmakarışıklık, kullanma suyu ve sağlıkla ilgili araç eksikliği, artmış zorbalık, fahişelik, uyuşturucu alışkanlığı, suç ve toplumsal davranışa aykırı başka belirtiler, bu türlü kentsel büyümenin görüldüğü

en azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkan toplumsal sonuçların birkaçıdır. Toplumsal ve ekonomik kökleri belli olan böylesine büyüme, temel kentsel gelişme koşullarını en düşük düzeyde sağlamak için herhangi bir araçla planlanmıyor ve planlanamaz.

Şimdi bile, azgelişmiş ülkelerin birçok büyük kentinde, nüfusun dörtte biri ile üçte biri arasında değişen kesimi gecekondularda yaşıyor. Eğilim, ne yazık ki, bu acınası insan yerleşimlerinin durmadan çoğalmasına doğrudur. Gelecek onyılda daha da büyümeleri beklenen bu korkunç kentsel yığışımlardaki nüfusun pek çoğu, aynı veya belki de daha kötü koşullarda yaşayacak.

Azgelişmiş ülkelerde nüfusun geniş yığınlarını pek çok etkileyen başka bir sorun, uygun su kaynaklarının çoğaltılıp kullanıma sunulmasıdır.

Gezegenimizin dörtte üçünü su kaplıyorsa da, Dünyanın su kaynaklarından ancak yüzde 0.8'i insanlar veya hayvanlar için tüketime uygundur. Bu küçücük yüzdenin ancak bir kesimi kolay bulunur ve uygundur; daha da küçük bir kesimi henüz insanlarca ve doğal güçlerce kirletilmemiştir.

İnsanların tüketimi ve tarım ve sanayi için gerekli su tutarının, 2000 yılına dek üç katına çıkacağı oranlanıyor. Üstelik dünyanın —özellikle azgelişmiş dünyanın— birçok alanında su sağlamak şimdiden bir sorundur. Kimi tasarımlara göre, dünyada kişi başına su sağlayımı, yalnızca demografik artmanın bir sonucu olarak yüzde 35 artacak. Sorun, hızlanmış kentlileşme, denetimsiz sanayileşme, tarımda böcek öldürücüler ve kirletici başka kimyasal maddeler kullanılması yüzünden su kaynaklarının ve kıyısal ekosistemlerin artan bozulması ve kirlenmesiyle de ilişkilidir.

Bugün, Dünya Sağlık Örgütü hesaplamalarına göre, 2 milyon dolayında insan, sürekli ve uygun su kaynakları sağlayımından yoksundur. Dünya Sağlık Örgütü, 1976'da, dünyanın kırlı nüfusunun yüzde 78'inin —çoğunlukla azgelişmiş ülkelerde— uygun su sağlama araçlarından yoksun olduğunu oranlıyor. Birleşmiş Milletler, azgelişmiş ülkelerin kırsal alanlarında yaşayan her beş çocuktan dördünün uygun içme suyundan ve sağlık koşullarından yoksun olduğunu hesaplıyor.

Azgelişmiş ülkelerde hastalanma ve ölüm oranlarının ana nedenleri, suyla-ilişkili hastalıklardır: tifo, paratifo, dizanteri, kolera, amipli bulaşmalar, schistosomiasis ve daha birçok başkası. Dünya Sağlık Örgütü, kirlenmiş suların yolaçtığı hastalıklardan her ay 750.000 kişinin öldüğünü hesaplıyor. Azgelişmiş dünyada 1.5 milyarı aşkın insan bu hastalıklarla karşı karşıyadır, ve her yıl yüzmil-

yonlarca yeni olay kaydedilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütünün gözetiminde yapılmış bir yoklama gösteriyor ki, Afrika'da bir ana, her gün, evde ailesinin kullanacağı suyu taşımak için enerjisinin yüzde 12-27'sini tüketmektedir. Kimi Afrika kentlerinde, bir işçi, su satın almak için ücretinin yüzde 10'unu harcayabilir.

Bilimde ve teknolojide olağanüstü ilerlemelere tanık olan, insanlığı yok etmeye yeterli araçlar yaratmaya pek büyük kaynaklar ayıran bir dünyada, azgelişmiş ülkelerdeki onmilyonlarca kadın ve çocuğu yalnızca bu yaşamsal sıvıyı sağlamak için zamanlarının ve enerjilerinin önemli bir bölümünü harcamaya zorlayan koşulların sürmesi, bir yüzkarasıdır. Uluslararası topluluk adına yılda 6 milyar dolarlık bir katkı —insanlığın askerî harcamalara beş günde ayırdığı tutardan daha az, alkollü içkiler için yapılan yıllık harcamaların küçük bir kesimi— ile Birleşmiş Milletler Su On yılı *(UN Water Decade)* ereklerine tümüyle ulaşılırdı.

Bu incelemede unutulmamak gereken bir şey de, azgelişmiş dünyada yaklaşık 2 milyar kişinin pişirmek ve ısınmak için oduna bağımlı olmasıdır. FAO, bu amaçlar için yıllık odun tüketiminin 1.4 milyar metre küpü aştığını, 2000 yılında bu rakamın çok üstüne çıkabileceğini hesaplıyor. Gerçekten, pişirmek ve ısınmak için yakılan odun, azgelişmiş ülkelerdeki odun tüketiminin yüzde 90'ı dolayındadır. En yoksul ülkelerde, her 10 kişiden 9'u, bu yaşamsal gereksinmeler için oduna bağımlıdır.

Geleneksel enerji kaynakları —odun, tezek ve bitki artıkları— Dünya Bankası verilerine göre, azgelişmiş ülkelerin toplam enerji gereksinmelerinin yüzde 50-75'ini karşılamaktadır. Bu, Afrika'da yüzde 90'dır. Odun kullanımı pek yaygındır. Tanzanya'da harcanan enerjinin yüzde 59'u odundan, yüzde 38'i tezekten, yüzde 2.5'i bitki artıklarından, yüzde 0.5'i başka kaynaklardan sağlanır. Odun, toplam enerji tüketiminin Afrika'da yüzde 70'i, Latin Amerika'da yüzde 34'ü ve Asya'da yüzde 30'u demektir.

Dünya Bankasına göre, azgelişmiş ülkelerde odun tüketimi, her yıl 10-15 milyon hektarlık ormansızlaşmaya yolaçmaktadır. Ormanların yok edilmesi yüzünden, azgelişmiş dünyanın birçok bölgesinde odun sağlamak şimdiden bunlu bir sorundur. FAO, kendisi, bir milyarı aşkın insanın önemli bir odun sıkıntısı olan alanlarda yaşadığını hesaplıyor. Bugünkü eğilimler, odun açığının yüzyıl dönümüne dek iki milyardan çok insanı, demek ki insanlığın yaklaşık üçte birini, etkileyecek. O insanlar için bu yaşamsal kaynak, fiziksel ve ekonomik bakımdan erişemeyecekleri uzaklıkta olacak. [Tablo: 67]

[Tablo: 67]

AZGELİŞMİŞ DÜNYA

Açlık	+ 500 milyon
60 yaş altı ortalama ömür	1.7 milyar
Tıbbi bakım yokluğu	1.5 milyar
Aşırı yoksul yaşama	+1 milyar
Azgelişmiş ülkelerde işsiz ve eksik istihdam	+ 500 milyon
150 dolar altı yıllık kişi başına gelir	800 milyon
Okumaz-yazmaz yetişkinler	814 milyon
Okulsuz ya da okula gidemeyen çocuklar	+ 200 milyon
Sürekli ve uygun su kaynağı yokluğu	2 milyar
Yaşamsal gereksinmeler için oduna bağımlılık	+ 1.5 milyar

İncelenen göstergeler, aşağı yukarı yüzyıl dönümünde azgelişmiş dünyaca göğüs gerilen toplumsal sorunların büyüklüğünü tümüyle ortaya koymuyor. Rakamlar, ne denli aydınlatıcı olursa olsun, azgelişmiş ülkelerdeki nüfusun büyük yığınlarınca katlanılan acıklı yaşam gerçekliklerini asla gösteremez.

Azgelişmişlik, tekil olarak dünya çapında bir ekonomik ve toplumsal görüngüdür. En başta gelen politik bir olgudur. Belirtileri, tek tek incelemelere konu olmakla birlikte, hepsi de bir tek bütünde toplanmıştır. Bu belirtiler, görüngüyü baştan sona koşullamada hem etkin hem temelli olan tümleyici, karşılıklı-ilişkili öğelerdir. Sömürü ve bağımlılık, yoksulluk ve açlık, güvensizlik ve işsizlik, sağlık koruma eksikliği ve bilgisizlik, bir bakıma, tek azgelişmişlik gerçekliğine yaklaşım biçimleridir. Bu gerçekliğin temeli, yalnızca, hem uluslar arasında hem uluslar içinde servet dağılımındaki adaletsiz uluslararası bir ekonomik düzen ve apaçık eşitsizliktir.

Bu durumla uğraşmak ve böyle eşitsizlikleri azaltmak veya yoketmek için savaşmak, geniş kapsamlı bir yaklaşım gerektirir. Kimilerinin söylediği gibi, demografik artmayı durdurmak veya denetlemek için, doğurganlığı ve doğum oranlarını bağlantısızca düşürme sorunu değildir. Yalnızca, bir kaynakları esirgeme ve çevreyi koruma için etkili politikalar uygulama sorunu değildir. Çözümler, temelde yalnız veya tümüyle fiziksel değildir; tersine, toplumsaldır. Yalnız her alanda önemli eksiklerle uğraşarak değil; tersine, toplumlarımızın gelişmesiyle ilgili, ille de ekonomik büyüme olmak gerekmeyen durumlarda onları etkileyerek yaşam düzeyini yükseltme sorunudur. Dünyanın —özellikle de azgelişmiş ülkelerin— şimdiki

karanlık görünümü için temel olarak işgören eğilimler, bugün hâlâ egemen olan dayanılmaz adaletsizlik ve eşitsizlik durumunun en açık dışavurumlarıdır. Ama bunlar zorunlu olarak değiştirilemez değildir. İnsanlık, gerçekten isterse, gittikçe daha adaletsizleşen bu geleceği parlak ve haktanır bir geleceğe değiştirmek için davranabilir.

ONBİR

SİLAHLANMA VE GELİŞME

SON 50 yılın en çetin ekonomik bunalımıyla karşılaşan bugünün dünyası, bütün tarihindeki en saçma silahlanma yarışıyla; genişliği, yıkıcı gücü, ve teknolojik karmaşıklığı dolayısıyla insanlık için hiç bilinmedik en büyük tehlikeyi oluşturan ve bugünkü uluslararası ilişkiler bunalımının ayırt edici özellikleri olan us-dışılığın ve savurganlığın en açık kanıtını sağlayan bir silahlanma yarışıyla karşı karşıyadır.

Zorlama, tehdit, istikrarsızlaştırma ve saldırma politikasının bir parçası olarak —ortaya çıkan uluslararası gerginlik artması ve soğuk savaş iklimiyle birlikte— ABD Hükümeti, barış zamanında, tarihindeki en büyük silahlanma programını başlattı. Her şeyden çok, NATO ülkeleriyle sosyalist kamp arasında 70'lerde ulaşılan stratejik askerî dengeyi bozmaya yönelik olan bu program, gerçekte, askerî harcamalardaki dev kabarmanın ve silahlanma yarışının kesin etkenidir. Başkan Reagan yönetiminin, ABD silahlı kuvvetlerinin ve NATO bağlaşıklarının olağanüstü bileşik saldırgan potansiyeliyle desteklenmiş saldırgan ve karışmacı (müdahaleci) gidişi, dünyanın bü-

tün halkları için barışa ve güvenliğe karşı tasarlanabilen en tehlikeli tehdittir.

Yalnız stratejik nükleer hazır kuvvetlerinde, şu anda, ABD'nin çok yıkıcı 10.000 atımlık patlayıcı taşıyabilen 2000'i aşkın nükleer silah atma aracı vardır. Gene de, 70'lerin sonunda, ABD, askerî darbe yeteneğini ve, özellikle, stratejik nükleer gücünü daha da artırmak için kapsamlı bir program başlattı; bu amaçla, başka eylemler arasında Cruise füzesini ve 600 kilotonluk nükleer başlıklarıyla hedefe kendi başına yönelen MX-ICBM'yi ve B-1 stratejik bombalama uçaklarını geliştiriyor; 300 Minuteman-III ICBM'yi hedefe tam yöneltilebilen 350 kilotonluk savaş başlıklarıyla yeniden donatıyor; nötron bombasını üretiyor; yeni 572 orta-menzilli nükleer fırlatma aracını Avrupa'ya yerleştiriyor; çevik kuvvet denen birlikleri, müdahale için dünyayı bukağılayan bir araç olarak hızla örgütlüyor; insanı buharlaştırmaya, felce uğratmaya, kısırlaştırmaya veya hayvanlaştırmaya yönelik kimyasal ve biyolojik silahlar stokunu artırıp çeşitlendiriyor.

Ekonomik bakımdan, bu çılgın silahlanma yarışı, gerçekte ABD askerî harcamalarında 1979'a oranla 1980'de yüzde 3.7'lik ve 1981'de yüzde 6'lık bir artma demektir. Reagan planına göre, askerî harcamalar 1983-1987 arasında yılda yüzde 8 artarak 1987'ye dek 356 milyar dolara, o yılki ABD toplam harcamalarının yaklaşık yüzde 36'sına ulaşacaktır. 1983'teki askeri harcamalar için şimdiden ayrılan 258 milyar dolar, 1987'ye dek toplam 1.6 trilyon dolara varacak geniş bir silahlanmanın ancak başlangıcı olacak. Bu projeye göre, 1977 ve 1987 arasında, ABD askerî harcamalarında yüzde 272'lik benzersiz bir artma olacak.

Barışı ve insanın kendi kalımını tehlikeye sokan, insanlığı bir silahlanma yarışı sarmalına sokup gelişigüzel kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanma tehdidi ile bugünkü dünyanın karmaşık sorunlarını çözmeye çalışmak için bir askeri kuvvet silahlandıran bu politikadır.

ABD'nin kendi bağlaşıklarını bu yönde etkilemek için yaptığı baskı, askerî harcamalarda bunu izleyen artma ve sosyalist ülkelerce bu politikaya gösterilen kaçınılmaz ve orantılı tepki, bugünün dünyasında —dünyanın en büyük ekonomik bunalımlarından birinin ortasında ve milyarlarca insanın temel geçim araçları için en kıt kaynaklara güçlükle güvenebildiği bir zamanda— askerî harcamalar için pek büyük tutarlar ayrılmasının gerekçeleridir. [Tablo: 68, Çizelge: 21]

Hesaplamalar, 1982'de dünya askerî harcamalarını yaklaşık 650 milyar dolar gösteriyor. Günde 1.7 milyar, saatte 74 milyon dolar-

[Tablo: 68]

DÜNYA ASKERİ HARCAMALARI
(1979 sabit fiyatlarıyla milyon dolar)

1972	416 304	1977	464 127
1973	421 045	1978	478 007
1974	435 629	1979	492 927
1975	448 421	1980	502 542
1976	456 045	1981	518 727

KAYNAK: SIPRI Yearbook, 1982, p. 140.

dan çok, dakikada 1 milyon doların üstünde!

Silahlanma yarışının doğrudan maliyeti İkinci Dünya Savaşından beri en inanılmaz tutarı, 6 trilyon doları aştı. Bu, pratikte, 1975'teki dünya toplam Brüt Ulusal Ürününe eşittir. Birleşmiş Milletler verilerine göre, 1980'de dünya askerî harcamaları, Afrika ile Latin Amerika'nın o yılki toplam Brüt Ülkeiçi Ürününe, ve bütün dünya ürün ve hizmet üretiminin yüzde 6'sına eşit oldu.

İnsanlık kendisini birkaç kez yok edecek araçlara şimdiden sahip. Dünyada planlı yerleştirilmiş veya stoklanmış 50.000 bomba, savaş başlığı ve nükleer patlayıcının gücü 16 milyar ton TNT'ninkine, Hiroşima'ya atılan bombanın yıkıcı gücünün bir milyon katından daha çoğa ulaşıyor. Gene de, *her gün daha iyi anlaşılıyor ki, silahlanma yarışı, daha çok güvenlik sağlaması şöyle dursun, daha büyük ve yakın tehlikeleri göze almayı gerektiriyor.*

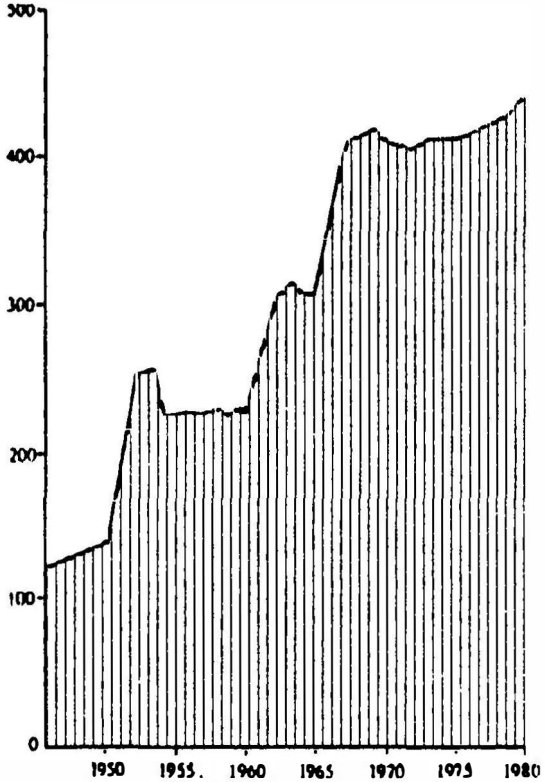
Bundan başka, askerî yıkım araçlarında bugünkü ABD yönetimince mahmuzlanan artma, dünya kapitalist ekonomisini etkileyen çok derin bir bunalımın tam ortasında oluyor ve geleneksel olarak askerî harcamalardan kaynaklanan olumsuz sonuçlara aldırmıyor. Gerçekte, tarihsel olarak, ekonomik askerîleştirme kapitalist toplumu yalnız politik bakımdan etkilemekle kalmamış, askerî amaçlarla daha büyük kaynaklar harcanırken, gittikçe yıkıcılaşan ekonomik sonuçları olmuştur.

Savaş ekonomisinin İkinci Dünya Savaşı boyunca ekonomik etkinliğe sağladığı hızın bir sonucu olarak, askerî harcamalar kapitalist yeniden-üretim sürecinde göreli olarak daha önemli bir rol oynamaya başladı.

Bununla birlikte, askerî harcamaların ekonomik kalkınma ya-

[Çizelge: 21]

DÜNYA ASKERİ HARCAMALARI
1948-1980
(Milyar dolar; 1978 için fiyatlar ve değişim oranları)

KAYNAK: Farklı SIPRI yayınlarından derlenen verilere dayandırılmıştır.

pabildiği elverişli bütün etkilerin yalnızca durumla ilgili olduğu ortaya çıkıverdi. En nesnel ve geniş kapsamlı bilimsel araştırmalar, kaynaklar işlenmeden dururken ekonominin askerîleştirilmesinden doğan kısa erimli ekonomik yararların, uzun erimli ve ekonomik bü-

yümeye olumsuz etkilerce ortadan kaldırılabildiği olgusunu doğruladı.

Bu, tüketilebilir üretimde veya üretken kapasitede gelecekteki tüketim gereksinmelerini karşılayacak yolda uygun bir artma olmadan, satın alma gücünü ve efektif talebi kamçılayan askeri harcamaların —daha da kötüleştirilen olumsuz bir etki, çünkü böyle harcamalar pek büyük bütçe açıkları verilerek yapılır— enflasyonist doğasını açığa vurdu. İnsan ve madde kaynaklarından sapan artmış askerî yatırımlar ile yatırımlardaki ve emek üretkenliğindeki artma arasında varolan ters karşılıklı-ilişkiyi de ortaya çıkardı. Askerî harcamaların, sivil harcamalara oranla, iş alanları açmaya, dolayısıyla bunalımın en akut evrelerinden birini yatıştırmaya çok daha az uygun olduğunu da gösterdi. Oranlamalar, bugünkü ABD Yönetiminin, askerî harcamalarda önceki yönetimce bütçeye konmuş tutarın üzerinde önerdiği artma, 900.000 kişiyi işsiz tutacak.

Dünya silahlanma yarışının sıkıntılı genel bağlamında *azgelişmiş ülkelerde askerî harcamalardaki artma, o ülkelerin bugün göğüs gerdikleri olağanüstü ciddî ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısında, özellikle korkutucudur.*

Üçüncü Dünya ülkelerinde, 1979 sabit fiyatlarıyla hesaplanmış askerî harcamalar, 1972'de 33 milyar dolara ulaştı. On yıl sonra, 1981'de, 81281 milyon dolara, demek ki iki buçuk katma çıktı. Azgelişmiş ülkelerin toplam askerî harcamalardaki payı, son on yılda iki kat arttı ve şimdi dünya toplamının yaklaşık yüzde 16'sına ulaştı.[1] [Tablo: 69, Çizelge: 22]

Emperyalist güçlerle bölgesel jandarmalarının saldırgan politikalarınca yaratılan uluslararası gerginlik ve zorbalık iklimi; devrimci süreçleri destabilize etmeye veya yok etmeye ve yeni-sömürgeci çıkarları savunmaya yönelik saldırılar ve dolaysız veya dolaylı baskılar; bu belirli çıkarlarca sık sık yüreklendirilen bölgesel çatışmalar: bunlar, Üçüncü Dünyanın silahlanma yarışına karıştırılmasına katkıda bulunan başlıca etkenlerdir.

Bugün azgelişmiş dünyanın 30'u aşkın ülkesi silah üretiyor. 1979'da, bu ülkelerin askerî smai çıktısı 5 milyar dolara vardı. Azgelişmiş ülkelerin düzenli silahlı kuvvetleri 15 milyon kişiden oluşuyor. Bu, toplam dünya düzenli askerî personelinin yaklaşık yüzde 60'ıdır.[2]

Silahlanma yarışına koşut olarak, *silah ticareti,* 1980'de yaklaşık yılda 26 milyar dolarlık bir meblağ ile, atlaya sıçraya artıyor. Bu toplamın dörtte üçüne yakını, azgelişmiş ülkelerce yapılan silah ve savaş gereçleri dışalımlarıdır.[3] Son hesaplamalar, Üçüncü Dünya

[Tablo: 69]

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ASKERİ HARCAMALARI
(1979 sabit fiyatlarıyla milyon dolar)

	Harcamalar	Dünya toplam harcamalarının yüzdesi
1972	32 980	7.9
1973	37 296	8.8
1974	48 074	11.0
1975	56 034	12.4
1976	63 946	14.0
1977	63 630	13.7
1978	66 085	13.8
1979	67 838	13.7
1980	71 316	14.1
1981	81 281	15.6

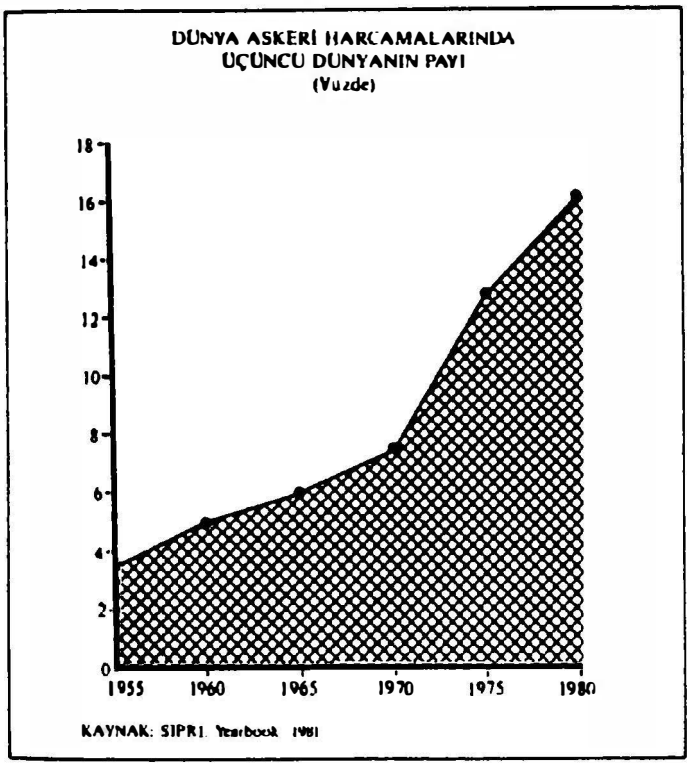
KAYNAK: SIPRI. Yearbook 1982, p. 140.

ülkelerine olan silah dışsatımları değerini, 1975 sabit fiyatlarıyla, 1970'te 3 milyar ve 1980'de yaklaşık 9 milyar dolar olarak gösteriyor. Demek ki, o onyılda yüzde 200'lük bir artma olmuştur. Azgelişmiş dünya, 1980'de, cari fiyatlarla 19.5 milyar dolarlık silah dışalımı yaptı. Bu, FAO'ya göre, en düşük gelirli ülkelerin o yıl tahıl dışalımlarına ödedikleri toplam tutarın iki katından çoktur.[4] [Çizelge: 23]

Silah ticareti, azgelişmişlerin cılız ekonomilerine epey yük oluyor. Bu, o ülkeler için en verimsiz, en üretken olmayan ve en eşitsiz değişimdir. Silah ticareti, dışalım yapan ülkeleri, üretken etkinliklerde kullanılabilecek kaynaklardan yoksun bırakıyor. Silah dışalımı harcamaları, artmış tüketim veya üretim, veya gelecekte bedellerini ödeyecek üretim yaratmaz; halk sağlığına, eğitim ve kültüre de katkıda bulunmaz.

Böyle koşullarda, askeri harcamaların ekonomik etkileri, azgelişmiş ülkeler için, daha ileri ülkeler için genellikle olduğundan bile daha olumsuzdur. Son incelemelere göre, askerî harcamalarda Brüt Ülkeiçi Ürünün yüzdesi olarak gösterilmiş artmalar, ekonomik büyüme oranıyla ters bir karşılıklı-ilişki içindedir. Azgelişmiş ülkelerde, silah almak için harcanmış her dolara karşılık, ülkeiçi yatırımların

[Çizelge: 22]

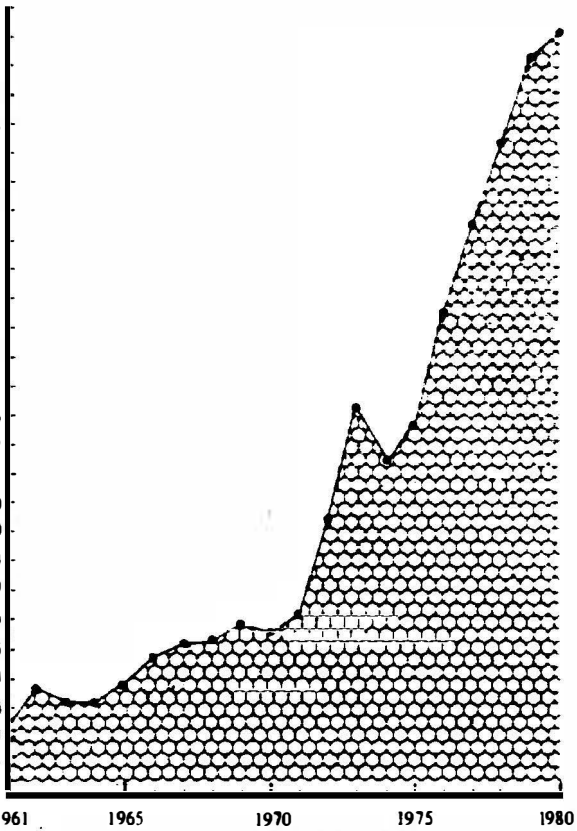
25 sent azaldığı saptanmıştır. Silah dışalımları, azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını kötüleştirir. 1978'de, bir bütün olarak Üçüncü Dünya için, silah dışalımları cari hesaplarda yüzde 50 dolayında açığa yolaçmıştır. [Çizelge: 24]

İnsanlık, silahlanma yarışının gerektirdiği korkunç kaynak savurganlığı lüksüne para dayandırabilir mi?

1980'de, 100 milyon insan, topluma önemli hiçbir ekonomik yararı olmayan askerî etkinliklerle dolaylı veya dolaysız ilgiliydi. Bu rakam, bugün, bütün dünyadaki, toplam öğretmen ve doktor sayısının üç katıdır. 70'lerin sonlarında, yarım milyon bilim adamı ve mühendis, yaratıcı güçlerini yılda 50 milyar doları aşan toplam dünya

[Çizelge: 23]

DÜNYA SİLAH TİCARETİ
(Milyar dolar)

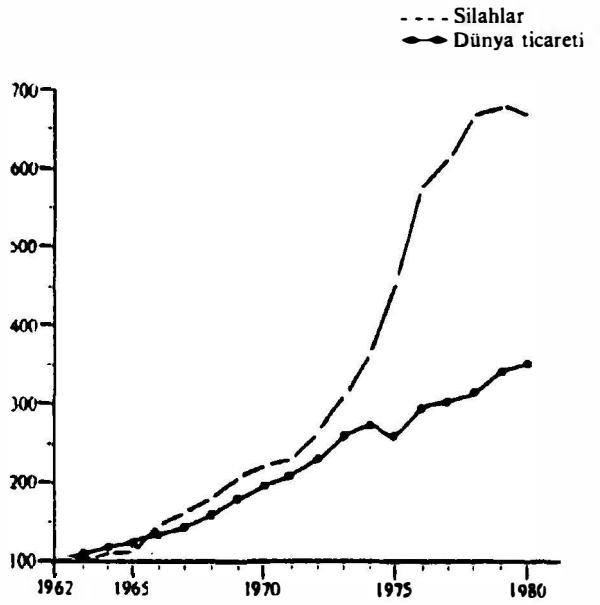

KAYNAK: Ruth Leger Sivard. World Military and Social Expenditures. 1982

yatırımı ile askerî ve silah geliştirmeyle ilgili araştırmalara ayırmıştı.

[Çizelge: 24]

DÜNYA TİCARETİNE GÖRE ÜÇÜNCÜ
DÜNYAYA SİLAH DIŞSATIMLARI - 1962-1980
(1962 = 100)

KAYNAK: SIPRI, Exports of Major Weapons to the Third World, UN. Statistical Yearbook, 1974 and 1978; UN. Monthly Bulletin of Statistics. January 1982.

Bir tek günlük askerî harcamalar tutarı, sıtmayı tümüyle yok etmek için uygulanacak bir programın yıllık maliyetini finanse edebilir. Dünyanın 5 saatlik askerî harcamalar tutarı, UNICEF'in çocuk-esirgeme programlarıyla ilgili yıllık toplam bütçesine eşittir.

Bütün dünyada, askerî etkinlikler, pek çok ve çeşitli yenilenemez kaynak ve hammadde rezervi tüketiyorlar. Alüminyum, bakır, kurşun ve çinko gibi madenlere yalnız ABD askerî talebi, toplam dünya talebinin yüzde 11-14'ü arasında değişiyor. Dünya sıvı hidrokarbon askerî tüketimi, Afrika'nın yıllık tüketiminin iki katından çoktur.

ABD askerî personelinin eğitim harcamaları, Güneydoğu As-

ya'da okul çağındaki 300 milyon çocuğun eğitim bütçesinin iki katına ulaşıyor. Dünya halk sağlığı toplam harcamaları, askerî harcamaların ancak yüzde 60'ına ulaşıyor.

Modern bir bombalama uçağı ilkörneğinin *(prototype)* maliyeti, 250.000 öğretmenin bir yıllık ücretleri toplamına, veya 100'er yataklı 75 hastanenin yapım ve donatım maliyetine eşittir. Bir Trident nükleer denizaltısının fiyatı, azgelişmiş ülkelerde 16 milyon çocuğu okula göndermenin yıllık maliyetine, veya 2 milyon insan için 400.000 konut yapmanın maliyetine eşittir. Modern bir tanka harcanan parayla, Üçüncü Dünya ülkelerinde 30.000 çocuk için 1.000 derslik (sınıf) yapılabilir.

Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde Brüt Ulusal Ürünün yüzde 5.9'u silahlara ve askerî harcamalara yatırılıyor, oysa halk. sağlığına yüzde 1'i ve eğitime yüzde 2.8'i ayrılıyor. En yoksul —kişi başına yıllık geliri 200 dolardan az— ülkelerin ortalama askerî harcamaları, nerdeyse toplam tarımsal yatırımlarına denktir. Gelişmiş ülkelerin askerî harcamalarının yalnız yüzde 1'i, gıda üretimini artırmak ve olağanüstü durum yedekleri için yapılan uluslararası malî yardımdaki açığı kapatabilir.

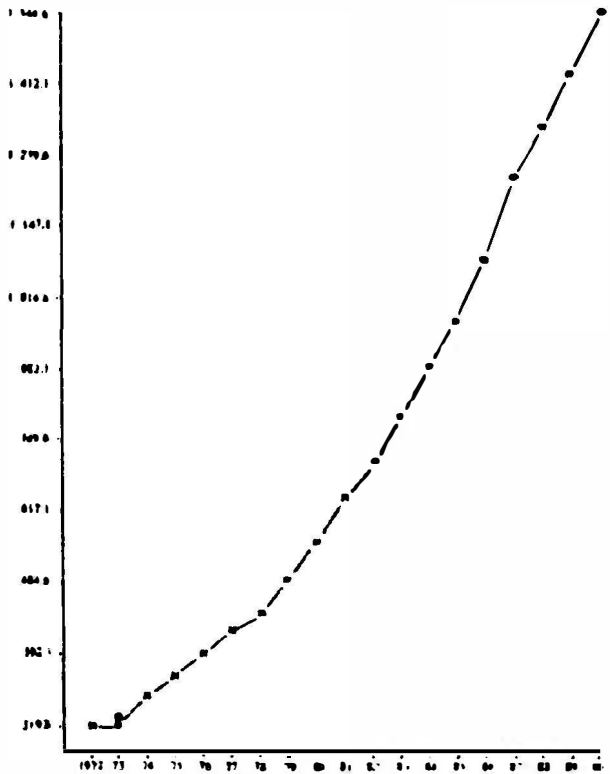
Azgelişmiş ülkelerde, bir bütün olarak, her 250 yurttaş için bir asker ve her 3700'ü için bir doktor vardır. Son hesaplamalara göre, dünya bugün her asker için yılda ortalama 19.300 dolar harcıyor; oysa eğitim için kamu harcamaları okul çağındaki çocuk başına ortalama ancak 300 dolardır. Dünyada her 100.000 kişi için 556 asker ve 85 doktor vardır. ABD'nin ve AET ülkelerinin bütçeleri, askerî araştırma için kişi başına 45 ve sağlık araştırmaları için kişi başına 11 dolar ayırmaktadır.[5]

Silahlanma yarışında bugünkü eğilimler önümüzdeki 20 yıl içinde sürerse, cari fiyatlarla, silahlar için 15 trilyon —astronomik bir rakam— dolar harcanmış olacaktır. 2000 yılında, dünya çapında silah ticareti yılda 100 milyar dolara ulaşmış olacak ve dünya, insanlığı yok etmek için bugünkü nükleer gücün iki katından çoğuna sahip olacaktır. [Çizelge: 25]

Bugün, dünyada silahlanma yarışının gerektirdiği askeri harcamalara ayrılan tutarlar ve olağanüstü kaynak savurganlıkları, silahlanma yarışı ideolog ve savunucularının anlamsız deliliklerinin ve sorumsuzluklarının en açık dışavurumudur. *Askerî harcamalara ayrılan kaynakların yalnız bir parçasını insanlığın yüce ilerleme amaçları ve esenliği için kullanmakla insan soyu çoğunluğunu üzen ve ezen toplumsal ve ekonomik birçok sorunun epeyce azaltılabileceğini bilmek, bütün namuslu kafalarda ancak bir inanmazlık ve öfke duygusu uyandırabilir.*

[Çizelge: 25]

DÜNYANIN US-DIŞI ASKERİ HARCAMALARINDAKİ EĞİLİMLER
(Milyar dolar)

YÖNTEMBİLİMSEL NOT: Tahminler modelin ana varsayımını kapsayan 0.9967 belirleme katsayısı ile sonuçlanmış $y = a + bx + cx^2$ tipi bir ikinci derece fonksiyonla hesaplanmıştır.

KAYNAK: SIPRI, Yearbook, çeşitli sayılar; OECD, Main Economic Indicators, December, 1982

Bir UNCTAD incelemesine göre,

> Silahlanma yarışı, birçok insanın en ivedi gereksinmeleri karşılanmadan kalırken, kıt kaynakların —hem insanî hem maddî kaynakların— sürekli ve artan yıkımı demektir. Bugün gelişmekteki ülkelerin kişi başına yıllık geliri, gelişmişlerinkinden 12-13 kat azdır. Gelişmekteki ülkelerde yaklaşık 570 milyon insan kötü besleniyor; 800 milyon yetişkin okumaz-yazmazdır; 250 milyon çocuk okula gitmiyor; 1.5 milyar çocuk pek az tıbbî bakım görüyor veya hiç görmüyor. Üstelik, bu yüzyılın sonuna dek durumun epey düzeltilebileceğiyle ilgili pek az olasılık var. En gelişmiş ülkelerde bile, ekonomik bakımdan, yaşam standartları resmî yoksulluk çizgisinin altında olan milyonlarca insan var. Besin, enerji, hammadde ve çevre sorunları gibi dünya çapında güçlükleri altedebilmek için dev kaynaklar gerekiyor.[6]

Üstelik, stratejik nükleer dengeden, askerî güvenlikten, toplumun politik yaşamına katılmaktan söz etmek, aç, evsiz, hasta, bilgisiz olanlar, fırsattan veya umuttan bile yoksun bırakılanlar için ne anlama gelir? Unutmayalım ki, yaşamları, en iyi durumda, yalnızca sağ kalmak için günlük çabaya ingirgenmiş milyonlarca insanın acıklı durumuna bir çözüm bulunmadıkça, insanların başlıca kaygı konusu olan dünya barışına kavuşulmayacaktır.

Silahlanma yarışının getirdiği tehlikeyle birlikte, bu noktada, yalnız böyle pek büyük kaynakları insanları öldürmek için seçenek araçlara ayırmakla milyonlarca insan ölüme yargılanırken, insanlığın bu konuda günden güne gösterdiği savsamanın soykırıma yolaçtığı gerçekliği de belli belirsiz görünüyor.

Askerî harcamalar, savaşlar ve silahlar, kapitalist sistemce ve emperyalist saldırma ve sindirme politikasınca tutundurulup geliştirilmiş görüngülerdir. Bu politikanın böyle us-dışı ve tehlikeli dışavurumlarına karşı savaşmak, bugün, bütün insanlığın ve, özellikle, savaştan ve silahlanma yarışından en dolaysız etkilenenler arasında olan azgelişmiş dünya halklarının karşı karşıya bulunduğu en ivedi işlerden biridir.

Yalnız ekonomik bakımdan, silahsızlanmanın halklarımızın gelişmesi için yaratabileceği olanaklar apaçık gereklidir. Bütün tasarımlar gösteriyor ki, bugünkü gidişte, aşağıyukarı hiç istisnasız bütün dünyada, silahlanma yarışının genel ekonomik esenliğe çılgınca olumsuz etkileri vardır. Bir bütün olarak azgelişmiş ülkelerde, silahlanma yarışı, varlıksız ve sömürülmüş pek büyük yığınların zaten umutsuz olan durumunu kötüleştirecektir. Öte yandan, Birleşmiş Milletler, silahsızlanmanın, başka birçok ekonomik ve toplumsal yarar arasında, 2000 yılına dek dünya Brüt Ulusal Ürününün yüzde 3.7 dolayında bir artmaya yolaçabileceğini hesaplamıştır.

Bu Ütopyayı gerçekliğe dönüştürmeye yardım etmek, gelecek kuşaklara karşı kaçınılmaz görevimizdir.

Daha çok güvenlik sağlamak için bu dev silahlanma programını ve gerektirdiği orantılı tepkiyi başlatmanın saçma mantığı, dünyayı bütün tarihindeki en büyük tehlike anına, en az güvenliğe ve en kolay bozulur dengeye sürükledi; ve insanlığı toptan ve kesin yıkımın gerçek olabilirliğiyle yüz yüze gelmeye zorladı. İnsanlığın bugün karşılaştığı bu silahlanma yarışı, gerçekten, insanlığın doğrudan doğruya kalımına yönelmiş en yakın ve dolaysız tehdittir. Bu yarışı durdurup tersine çevirmek, bugün her türlü kuşkunun ötesinde, barış amacına, dünyanın önündeki en temelli ve belirleyici ereğe, en kesin katkıdır.

SONSÖZ

Bu olgular ve gerçeklikler yadsınamazdır. Herkes bilmelidir ki böyle karmaşık ve güç sorunların kolay çözümleri yoktur. Özlemlerimiz ve isteklerimiz, emperyalizmin ve yeni-sömürgeci biçimlerinin anlayışsızlığı, bencilliği, büyük çıkarları; ve korkunç teknolojik, ekonomik, askerî ve politik gücü ile; ve sömürgen, eşitsiz, boğucu ve adaletsiz ekonomik ilişkileri—İkinci Dünya Savaşı ertesinde yok edilmesi pek büyük umutlar uyandırmış olan sömürge sisteminin kilerden bile daha kötü ve daha sofistike ilişkileri— Üçüncü Dünyaya zorla kabul ettiren bu sisteme egemen olan katı, acımasız yasalarla çatışıyor.

İsteklerimizin kabulü için savaşım vermekten başka seçeneğimiz yok. Biz, insanlığın büyük çoğunluğunu oluşturuyoruz; haklarımız ve çıkarlarımız sürgit ayaklar altında çiğnenemez.

Dünyadaki bütün insanlar, hiç ayrasız, her şeyden önce, insanlığın sonu bile olabilecek yok edici bir nükleer savaşla tehdit ediliyor.

Hem büyük hem küçük bütün Devletler için gerçek barış ve güvenlik iklimi yaratılmazsa ve, tarihteki herhangi bir çağdakinden aptalcasına daha hızlı sarmallanan saçma silahlanma yarışı durdurulmazsa, yalnız dünya savaşı tehlikesi korkunç bir gerçeklik olmakla kalmayacak, Üçüncü Dünyanın bu raporda anılan gereksinmelerini karşılayacak kaynakları düşte görmek bile olanaksızlaşacak.

Herhangi bir kimse, azgelişmiş ülkelerin önümüzdeki yirmi yol içinde gereksinecekleri büyük kaynakların nerden geleceğini merak ederse, yanıt şudur: her yıl askerî amaçlarla harcanan 650 milyar dolardan; ılımlı bir oranlamaya göre, bugünkü artma oranı sürerse, önümüzdeki yirmi yılda böyle üretken olmayan ve saçma harcamalar için kullanılacak 15 trilyon dolar gibi inanılmaz bir tutardan. Bu tutarın üçte-biri, gereksinmelerimiz için yeterinden çok olur.

Dünya ekonomisinin bugünkü koşulları ve karanlık beklentileri, gelişmiş ülkelerdeki yöneticilerde ve en aydın düşünürlerde derin düşüncelere yolaçmalıdır. Başımızda dolanan fırtına, dünya uluslarını ciddî etkileyecektir. Üçüncü Dünyadaki ekonomik gerilik, malî araç eksikliği, önemli dış ticaret daralması, açlık, işsizlik ve en temel yaşama koşullarının bile yokluğu, uzun vadede, gelişmiş kapitalist ülkelerin hiçbirine yararlı olmaz. Tersine, durumumuzun olumlu sonuca varması, dünya ticaretinde artmaya olumlu bir etki yapar ve onların ekonomilerindeki işsizliği, kurulu kapasitelerin eksik kullanımını ve durgunluğu hafifletir. Ekonomilerimiz genişlerse, bunun o ülkelerde türetilmiş gergin bunalım durumunu yumuşatmaya yardım edeceği, apaçık bir gerçekliktir. Üçüncü Dünyayı yıkmakta olan sömürünün sürmesi, her şeyin ister istemez yıkımı ile bitecektir.

Genel olarak, Bağlantısız Ülkeler Hareketinin ve öbür Üçüncü Dünya ülkelerinin başlıca çabaları, aşağıdaki amaçlarda özetlenebilir:

• *Barış, uluslararası ileri ilişkiler, silahlanma yarışına bir son ve askerî harcamalarda etkili bir azaltma ve bu fonların önemli bir bölümünün Üçüncü Dünyayı kalkındırmaya ayrılması içini yorulmadan uğraşmak.*

• *Varolan meta anlaşmalarının iyi işlemesi ve başkalarının imzalanması için; ve bir Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen kurulmasıyla ilgili çalışma programında içerilen metalara taleplerin yerine getirilmesi için; gerçek dışsatım gelirimizi sarsan, gelişmiş kapitalist ülkelerde türetilmiş enflasyonun maliyetini ekonomilerimize yükleyip halklarımızı acınacak duruma düşüren eşitsiz ticarete bir son vermek için ertelemeden uğraşmak.*

• *Gümrük tarifelerini ve tarife-dışı engelleri artıran, dışsatım metalarımızın ve mamul ürünlerimizin pazarlara girmesini önleyen, ürün-*

lerimizin rekabet edebilirliğini azaltan, ve azgelişmiş ülkelere karşı güçlü bir baskı ve zorlama mekanizması gibi iş gören korumacılıkla savaşmak.

• Eşitsiz ticaret, adaletsiz borç faizleri, yabancı özel yatırım kârları, beyin göçü ve başka sömürü araçları ile Üçüncü Dünyadan alınmış geniş kaynaklar, azgelişmiş ülkelerce sözleşmeye bağlanmış dış borçlardan daha büyüktür.

Gerçek ödeme gücü olmayan çok sayıda ülkenin dış borçlarının silinmesi ve yeni koşullarda anlarını yerine getirebilecek ülkelerin borç hizmetleri yükünün hafifletilmesi için uğraşmak.

• Azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengesinde bir denklik sağlamak için, yalnız açıklarını kapatmak için değil, dışsatım kazançlarındaki düşmeyi karşılamak ve kalkınmayı kolaylaştırmak için de etkili bir kaynak akışı gereklidir.

Azgelişmiş ülkelerin dışsatım kazançlarındaki düşmeyi durduracak veya karşılayacak ivedi önlemler ve, şimdiye dek görüldüğü gibi, daha çok borçlanma veya dışsatım azaltmaları yoluyla başarılamayan sağlıklı ödeme dengelerine kavuşmaya doğrudan yardım edecek başka önlemler için uğraşmak.

• *Bazı üyelerin ekonomik gücünü değil, çeşitli ülke grup ya da kategorilerinin gereksinmelerini yansıtan bir kredi ve oy hakkı olan; yani uluslarüstü bankaların ya da bir kapitalist güç grubunun baskısıyla değil, gerçekten çok-yanlı davranabilme yeteneği olan; ve kısaca, uzun-vadede azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengesinin yapısal niteliğine ve boyutuna eşlik edebilen; yeni, adil, istikrarlı ve evrensel bir uluslararası mali ve parasal sistem kurmak için uğraşmak.*

• Dünyada aç ve kötü beslenen çok sayıda insan olması, bütün insanlık için bir yüzkarasıdır. Bu ciddî soruna sağlam, kalıcı bir çözüm bulunmalıdır.

Kırsal eksik-istihdama, işsizliğe ve açlığa son vermek istiyorsak, daha yüksek tarımsal üretim biçimlerini olanaklı kılacak toprak reformları gibi derin toplumsal-ekonomik ve yapısal değişmelere duyulan gereksinmenin bilincine varılmasını sağlamak için her ülkenin uluslararası destekle kendi temel gıda maddeleri gereksinmelerini olabildiğince karşılayabilmesi amacıyla planlar yapmaya; ve toprak aşınmasına, çölleşmeye, ormansızlaşmaya ve başka toprak yitimi biçimlerine karşı, ve her ülkede başlıca su kaynaklarını korumaya, barajlar ve başka önlemlerle yeni yedekler yaratmaya yönelik programlar geliştirmeye, gene uluslararası işbirliğiyle, uğraşmak.

Büyük dünya gıda maddeleri fazlasından bağışlar, düşük faizli

krediler ve özel fiyatlarla satışlar biçiminde önemli bir akış sağlayarak, belirli bölgelerdeki korkulu gıda maddeleri eksikliğine ivedi bir çözüm bulunmalıdır.

Dünyada gıda maddesi yedekleri yaratmak, aynı zamanda, belirli gelişmiş ülkelerde gıda maddeleri üretiminde amaçlı azaltmalara ve pazarla ilgili gerekçelerle besin maddelerinin anlamsızca yok edilmesine karşı —ikisi de insanlığa yaraşmaz ve bencilce olduğu için— savaşmak, yaşamsal gereklerdir.

• Ucuz ekmek gücü, basit teknolojiler ve tabi kuruluş-içi ticaret sistemleri kullanarak uluslarüstüler için en yüksek kârlar arayan sözde sınai kaydırma, azgelişmiş ülkelerin meşru sanayileşme gereksinmelerine karşılık veremez. Kalkınmamız, bizi basit mamul mallar dışsatımcılarına döndürmeye çalışan ve teçhizat ve sermaye varlıkları üretimi dışında bırakıp dolandıran bir yeni bağımlılık biçimine dayandırılamaz.

Çıkarlarımıza karşılık veren, ekonomimizin artakalanıyla bütünleştirilebilen ve kalkınma yolunu açan kendisini uluslarüstü şirketlerin ve yabancı özel yatırımların denetiminden ve Üçüncü Dünyayı çırpıtıcı bir sanayileşme sürecini yürütmekten koruyan sanayileşme için uğraşmak.

• Devletlerimizin egemenliklerini savunmadaki direngenliği, ülkelerimize uluslarüstüleştirilmiş, görünüşte bir kalkınma modeli dayatmaya çalışan uluslarüstü şirketlerin denetlenmemiş etkinliklerine karşı, en iyi davranış yasasını oluşturmaktadır.

Ulusallaştırma hakkımız da içerilmek koşuluyla, kaynaklarımız üzerindeki egemenlik haklarımızı tümüyle kullanarak, ülkelerimizin her birinde, uluslarüstü şirketlerin etkinliklerini denetleme ve sınırlama önlemleri benimsensin diye; ve bu şirketleri azgelişmiş ülkelerin gerçekliklerine ve gereksinmelerine yabancı yatırım, teknoloji, kâr gönderme ve tüketim modelleri uygulamaktan alıkoymak için uğraşmak.

• *Azgelişmiş ülkelerin, petrolün yanısıra, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımını ve kalkınmaları için uluslararası işbirliğinin kesinlikle gerekli olduğunu gözönünde tutarak, Üçüncü Dünyanın enerji eksiğine sağlam ve kesin bir çözüm bulmak için yılmadan uğraşmak.*

• Üçüncü Dünyanın bugünkü derin ekonomik bunalımın etkileriyle kötüleşen acıklı durumu, bütün gelişmiş ülkeler için, özellikle de Üçüncü Dünyayı yüzyıllarca acımadan sömürerek zenginleşmiş ülkeler için yükümlülük yaratıyor.

• *Askerî harcama azaltımından ve başka kaynaklardan elde edil-*

miş, kesinlikle gerekli, temel kaynaklar akışıyla birlikte, önceden incelenmiş karmaşık sorunları çözmeye yardım edecek malî, teknolojik ve insanî kaynaklara bir katkıyı sağlama bağlamak için uğraşmak. Gerekli malî araçları olmayan birçok ülke (azgelişmiş bir grup ülkeyle birlikte), olanaklarına uygun yolda, —örneğin ya ücretsiz ya da elverişli ücret koşullarıyla doktor, mühendis, planlamacı, öğretmen ve başka teknisyenler göndererek— öbür kaynaklara katkıda bulunmaya katılabilir.

• Sağlık, eğitim, tarım, imalat alanlarında ve ülkelerimiz için yaşamsal yararı olan başka durumlarda, teknolojik yardım, eğitim ve çeşitli işbirliği biçimleri içeren geniş olanaklarımızı olanaklı en iyi yolda kullanmalıyız.

Azgelişmiş ülkeler arasında, daha zavıf ekonomileri daha kuvvetli olanlara boyun eğdirmeyecek; tersine, ekonomik saldırıya karşı ortak savunmamızda, uluslararası görüşmeler için konumlarımızın koordinasyonunda, kaynaklarımızın ve deneyimlerimizin olanaklı en iyi birleşik kullanımında sağlam, tutarlı bir işbirliği için sürekli uğraşmak.

• Bir Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin kurulması için Bildiri ve Çalışma Programı yayımladığımızdan beri geçen yıllarda edindiğimiz deneyim, o düzenin tartışılmaz erdemlerini, bugünkü sınırlanmalarını ve kalkınma için olanaklarını açıkça görmemizi kolaylaştırıyor. Bununla birlikte, gelişmiş başlıca kapitalist ülkelerin olumsuz tutumu yüzünden, şimdiye dek o düzenin gerektirdiklerinden hiçbirini başaramadık, gerçek bir görüşmeler sürecini bile başlatamadık.

Bir Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenle ilgili isteklerimizin en olumlu yanlarını, onları sulandırmaya kalkanlarla savaşarak kurtarıp uygulamaya ve en ivedi sorunlarımızı tartışıp çözümlerini bulmak için gerçek bir forum gibi işgörecek dünya çapında bir görüşmeler süreci için çağrıda bulunmayı sürdürmeye uğraşmak.

• Uluslararası ekonomik ilişkilerin dönüşümü, ülkelerimizin ilerlemesi için bir öngerekirliktir, ama bir güvence değildir.

Bütün Üçüncü Dünya devletlerinin gerçek bir kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olan —özellikle gelirin yeniden-dağılımı, iş alanları açma, sağlık, konut ve eğitim ile ilgili— zorunlu ülkeiçi yapısal değişimleri ve halkların yaşama standartlarını yükseltmeye yönelik önlemleri destekleme gereksinmelerinin bilincine varmaları için uğraşmak.

• Sağlık, bütün insanlar için bir temel hak ve, bir bütün olarak, bir toplum sorumluluğudur. Bu rapordaki veriler, Üçüncü Dünyadaki

büyük insan yığınlarını ters etkileyen acınası sağlık koşullarının çetinliğini gösteriyor. Herkes biliyor ki bunların ve önemli başka sorunların çözümü, azgelişmişliğin giderilmesindedir, ama daha şimdiden çok şey yapılabilir.

Üçüncü Dünyada bugünkü bunlu sağlık durumunu, gerekli ulusal ve uluslararası malî ve insanî kaynakları geniş çapta harekete geçirerek ivedilikle düzeltmeye uğraşmak. Ana-çocuk sağlığı programları, bulaşıcı hastalıklara denetim, çevresel korunma, çocuklar için gıda maddeleri dağıtımı, su sağlayımı vb. başarılması kesinlikle gerekli işlerdir. Bundan başka, sağlık hizmetlerini genişletmeye, gerekli teknik personeli eğitmeye ve böyle koşulların gerektirdiği temel başlıca ilaçları sağlamaya ivedilikle gerek vardır.

• Gerçek her kalkınma süreci ve insanın her alandaki büyük bilimsel ve teknik ilerlemelerinden yararlanmak için kesinlikle zorunlu genel ve teknik eğitimle ilgili inanılmaz gerilik, Üçüncü Dünyadaki geriliğin en önemli olumsuz sonuçlarından biridir.

Okumaz-yazmazhkla savaşmak için programlar geliştirmeye; bütün çocukların okula gitmesini sağlamaya; öğretim düzeylerini yükseltmeye; insanlarımıza bir üniversite eğitiminin kapılarını açmaya; ve bağımlılığın ve kültürel sömürgeciliğin bütün biçimlerine ve kültürlerimizin bozulmasına karşı savaşarak, halklarımızın zengin, çağların olanaklarıyla yüklü kültürlerini geliştirmeye, gerekli uluslararası yardımla, yılmadan uğraşmak.

• Birleşmiş Milletler, uzman kuruluşları —FAO, UNESCO, WHO, UNICEF, UNDP, UNCTAD, UNIDO— ekonomik komisyonları ve bölgesel öbür varlıkları aracılığı ile yaptığı yetkin ve geniş kapsamlı çalışmasıyla, incelemekte olduğumuz sorunların aşırı ciddiliğini çoğu zaman yansıttı. Bu araştırmalar, pek büyük haksızlıkların, bencilliklerin, duyarsızlıkların ve ilgisizliklerin, gerçekten, sürekli açığa vurulmasıdır. Bu çabalar, elinizdeki raporda anılan olgularla yansıtılmış dram karşısında bütün insanlığın bilincine ve sorumluluğuna sürekli bir çağrı da yayımlamıştır. Bütün Devletleri içeren bu dünya örgütünün yerini alacak olanaklı bir seçenek yoktur.

Birleşmiş Milletlerin ve uzman kuruluşlarının saygınlığını, yetkesini (authority) *artırmaya; barış için ve bütün insanlığın güvenliği için, adil bir uluslararası düzen için ve büyük ülkeler çoğunluğunu ters etkileyen acıklı azgelişmişlik sorununa bir çözüm için verilen savaşımda, bir çoğunluk olarak onlara sağlam desteğimizi vermek için uğraşmak. Artan sağlamlığı, etkisi ve gücü ile Birleşmiş Milletler gibi bir örgütün varlığı, dünyanın geleceği için gittikçe daha vazgeçilmezdir.*

• Son olarak, bütün Üçüncü Dünya ülkelerinin birliği kesinlikle gereklidir. Burada anılan sorunlar, politik anlayışlarımız, yönetim sistemlerimiz, felsefî kanılarımız ve dinsel inançlarımız ne olursa olsun, hepimiz için ortaktır. Bizi etkileyen bu yaşamsal sorunlara yaklaşım ve aradığımız çözümler, paylaşılabilir ve paylaşılmalıdır. Emperyalizmin eski kavgaları veya entrikaları, tutkuları veya dolapları yüzünden bizi bazan birbirimize düşman eden yerel çekişmelerin de üzerine çıkmalıyız. Genel bir söyleyişle, bunların hepsi, bize yüzyıllarca boyun eğdirmiş egemenlik sisteminin ve sömürgesel denetimin ürünüdür. Üçüncü Dünya içinde savaşların ortadan kaldırılması, Devletlerimizin temel bir yasası ve evrensel barış uğruna savaşımımızın bütünleyici bir parçası olmalıdır.

Bağlantısız Ülkeler Hareketinde ve öbür Üçüncü Dünya devletleriyle olanaklı en sıkı birliği geçerli kılmaya uğraşmak. Herhangi birinin veya herhangi bir şeyin bizi bölmesine izin vermemeliyiz. Arada bir ülkelerimizden kimilerini birbirine karşı düşüren bu sorunları çözmek için politik formüllere ve görüşmelere başvurmalıyız. Hem Üçüncü Dünya ülkeleri, hem insanlığın ayrılmaz bir parçası olarak, yüce ereklerimizin, meşru çıkarlarımızın ve vazgeçilmez sağ kalma hakkımızın tanınmasını istemek için halkların yıkılmaz bir savaş hattını oluşturalım.

Güçlükler karşısında boyun eğmek veya bozgunculuk asla bizim karakterimiz olmamıştır. Son birkaç yılda, karmaşık, güç durumlara birlik, direngenlik ve kararlılık ile göğüs gerdik. Birlikte çabaladık ve uğraştık ve birlikte zaferler kazandık. Aynı ruh ve aynı kararlılıkla, halklarımızın yaşamları ve gelecekleri uğruna en büyük, meşru, değerli ve zorunlu savaşı sürdürmeye hazır olmalıyız.

NOTLAR

1 GİRİŞ

1 UN. *Informe mundial economico, 1981-82.* İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
2 OECD. *Economic Outlook,* No. 32. December 1982.
3 UNCTAD. *Handbook of International Trade and Development Statistics,* 1972. Yakıtlar içerilmemiştir.
4 *Ibid.,* 1980.
5 FAO data.

2 EKONOMİK BUNALIM VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE ETKİSİ

1 IMF data. *World Economic Outlook,* Washington, June 1981, p. 111.
2 *Ibid.,* p. 112.
3 UN. *World Economic Survey 1981-82,* New York, 1982.
4 ECLA. "Balance preliminar de la economia latinoamericana durante 1981". Document L. 260/Rev. 1, p. 5.
5 "Survey of Economic and Social Conditions in Africa 1980-81". Document E/ECA/CM. 8/17, p. 4.
6 UN. *World Economic Survey 1980-81,* New York, 1981, p. 71.

[7] UN. *World Economic Survey 1981-82*, New York 1982, pp. 3-7 and 14-17.
[8] OECD. *Economic Outlook*, No. 32, December 1982, p. 5.
[9] *National Institute Economic Review*, No. 4/82, London, p. 30.
[10] OECD, Estimate of December 1982.
[11] UN. *World Economic Survey 1981-82*, New York, 1982, p. 7. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.

3 METALAR VE DİĞER TİCARET SORUNLARI

[1] Verilerin alındığı kaynak: GATT. *El comercio internacional 1980-81.*
[2] *FAO. Situación y perspectivas de los productos basicos 1981-82*, pp. 111, 112, 113, 114, 119, 120 and 121. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[3] ECLA. *Las relaciones economicas externas de America Latina en los anos ochenta*, p. 57.
[4] UNCTAD. "La transformacion de productos primarios antes de su exportacion". TD/229/Sup. 1. Manila, 1979.
[5] Makalenin yayımlandığı dergi: *CERES*, September-October 1981, p. 25. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[6] UNCTAD. "Relacion exisente entre los precios de exportacion y los precios de venta al consumidor de algunos productos basicos y exportados por los paises en desarrollo". TD/184/Sup. 3. 1976.
[7] UNCTAD. "Dimensiones del poder de las empresas tansnacionales". TD/B/C1/219. 1981, p. 55.
[8] *Ibid.*, p. 61.
[9] *Ibid.*, p. 60. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[10] *Ibid.*, p. 92. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[11] UNCTAD. "Sistema de comercializacion y distribucion del banano". TD/B/C1/162.
[12] UNCTAD. "Dimensiones del poder de las empresas transnacionales". p. 17
[13] *Ibid.*, par. 72. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[14] "Evaluacion de los resultados de las Negaciaciones Comerciales Multilaterales". TD/B/778. Add. 1. February 26, 1980.
[15] ECLA. *Las relaciones economicas externas de America Latina en los anos ochenta*, p. 22. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[16] *Ibid.*, p. 19.

4 PARASAL VE MALİ SORUNLAR

[1] UNCTAD verilerine göre hesaplanmıştır. *Handbook of International Trade and Development Statistics.* Supplement 1980, pp. 250-253.
[2] BM verilerine göre hesaplanmıştır. *World Economic Survey 1981-82*, pp. 9 and 56.
[3] Dünya Bankası verilerine göre hesaplanmıştır. *Informe sobre el desarrollo mundial, 1982* and IABD. *Informe anual 1981.*
[4] *World Bank. Informe sobre el desarrollo mundial 1981*, Washington, 1981, p. 69.
[5] UNCTAD. *Trade and Development Report 1981*, New York, 1981, pp. 3

and 13-14.
6 UN. *World Economic Survey 1981-82*, p. 66.
7 IMF. op. cit., p. 135.

5 TARIM VE GIDA

1 FAO. *Agricultura. Horizonte 2000*, Rome, 1981.
2 FAO. *CERES* magazine, Januray-February 1982.
3 Mesarovic, Mihailo and Eduard Pestel. *La humanidad en la encrucijada.* Roma Klübüne sunulan rapor, Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1975.
4 FAO. *CERES* magazine, May-June 1981, p. 24.
5 *UNESCO Courier*, May 1980.
6 FAO. *CERES* magazine, September-October 1982.
7 FAO. *CERES* magazine, July-August 1981.

6 SANAYİLEŞME VE EKONOMİK GELİŞME
1 UNİDO. *La industria mundial desde 1960. Progresos y perspectivas*, 1979, pp. 81-82. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
2 *Ibid.*, p. 80. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
3 Bağlantısız Ülkeler Altıncı Zirve Konferansı *Declaracion economica.* Par. 58. Havana, 1979. İtalikler tarafımızdan eklendi.

7 ULUSLARÜSTÜ ŞİRKETLER

1 UN. *Transnational Corporations in World Development. A Re-examination*, Table II-8.
2 *Ibid.*, Table II-32.
3 *Ibid.*, p. 35, note 64.
4 UNCTAD. *Handbook of International Trade and Development Statistics* 1979, p. 13.
5 UN. General Assembly resolutions 3201, 3202 and 3281.
6 UN, ECOSOC, "Commission on Transnational Corporations". E/C. 10/1982/6. May 28, 1982.

8 ŞU ENERJİ BUNALIMI

1 World Bank. *Informe sobre el desarrollo mundial 1979*, Washington, 1979, p. 43; 11th World Energy Conference. "Energy Problems of the Developing Countries", Munich, September 1980.
2 *Perspectivas de la OCDE*, No. 27, Paris, July 1980, p. 143.
3 OECD. *Economic Outlook, No. 32, December 1982, p. 61.*
4 GATT. *El comercio internacional, 1975-80*, Geneva, 1980, p. 9.
5 IMF. *World Economic Outlook 1981*, Washington, 1981, p. 128.
6 OECD. *Economic Outlook*, No. 31, July 1982, p. 136.
7 *Fortuna* Dergisi verilerine göre hesaplanmıştır. May issues 1973-1980.
8 *Ibid.*, August 1981.
9 UN. *World Economic Survey 1981-82*, New York, 1982, p. 50.

[10] OECD. *Economic Outlook,* No. 31, July 1982; UN. op cit., p. 53.
[11] IMF. op. cit., p. 146.

9 AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDA İŞBİRLİĞİ

[1] UNCTAD. *Informe sobre el comercio y desarrollo 1981,* New York, 1982, p. 51.
[2] UNCTAD. op. cit., p. 52. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[3] GATT. *El comercio internacional, 1981-82, Geneva, 1982.* Inset 25A of Appendix.
[4] UNCTAD. "Cooperacion economica entre paises en desarrollo: consideraciones y datos complementarios relativos a las esferas de accion prioritaria". TD/244/Supp. 1. Manila, May 1979, p. 14.
[5] *Ibid.*
[6] ECLA. "Integracion y cooperacion regionales en los anos 80". *Estudios e informes de la CEPAL.* No. 8, Santiago, Chile, 1982, p. 100. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[7] UNCTAD. *Informe sobre el comercio ye el desarrollo 1981, p. 53.*
[8] OECD. *Development Co-Operation Review 1981;* Paris, 1981, p. 79.

10 AZGELİŞMİŞ DÜNYADA YAŞAM DÜZEYİ

[1] FAO ve UNESCO verileri ve Roma Klübüne verilmiş rapor.
[2] FAO Genel Yönetmeni Edouard Saouma'nın 2. Dünya Gıda Günü dolayısıyla yaptığı konuşma, Roma, 16 Ekim 1982. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.
[3] *El estado mundial de la infancia 1981-1982.* Report by James P. Grant, UNISEF Executive-Director, New York, 1982. İspanyolcadan yeniden çevrilmiştir.

11 SİLAHLANMA VE GELİŞME

[1] *SIPRI Yearbook 1982,* London, 1982, p. 140.
[2] Ruth Leger Sivard. *World Military and Social Expenditures 1982,* p. 26.
[3] *Ibid.,* p. 9.
[4] *Ibid.,* p. 26.
[5] *Ibid.,* p. 22.

TEMEL KAYNAKLAR

BAĞLANTISIZ ÜLKELER HAREKETİ
Bağlantısız Ülkeler Altıncı Zirve Konferansı: *Declaracion Economica,* Havana, 1979.
UNITED NATIONS (UN) [BİRLEŞMİŞ MİLLETLER]
Informe economico mundial 1980-81. Department of Economic and Social Affairs of the Secretariat, New York, 1981.
Informe economico mundial 1981-82. Department of Economic and Social Affairs of the Secretariat, New York, 1982.
"Transnational Corporations in World Development. A Re-examination". ECOSOC. Commission on Transnational Corporations. E/C.10/1982/6. May 28, 1982.
Statistical Yearbook 1979-80, New York, 1980.
"La croissance de l'industrie mondiale", 1969 and 1970.
Yearbook of Industrial Statistics, 1977, İ979 and 1980.
Ibid., 1979.
Ibid., 1980.
Monthly Bulletin of Statistics, 1980 and 1981.
"Estudio de la relacion entre desarme y desarrollo". Report by the Secretary-General. Document A/36/356. October 5, 1981.

FOOD AND AGRICULTURE ORGANZATION (FAO) [GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ]
Agricultura: horizonte 2000, Rome, 1981.
FAO Genel Yönetmeni Edouard Saouma'nın 2. Dünya Gıda Günü dolayısıyla yaptığı konuşma, Roma, 16 Ekim 1982.
Situacion y perspectivas de los productos basicos 1981-82, Rome, 1982.
El estado mundial de la agricultura y la alimentacion. 1980, Rome, 1981.
Ibid., 1981. Rome, 1982.
Ibid., Rome, 1979.
Magnitud de las necesidades, Rome, 1981.
Carta encuesta alimentaria mundial, Rome, 1977.
Plan indicativo mundial provisional para el desarrollo agricola, Rome, 1970.
La agricultura hacia el ano 2000: problemas y opciones de America Latina, Rome, February 1981.
La agricultura hacia el ano 2000. C 79/24. July 1979.
La lucha contra al hambre, Rome, undated.
"El estado mundial de la agricultura y la alimentacion en 1981". FAO Genel Yönetmeninin 21. Oturumda sunduğu rapor. Document C 81/1 and Supp. 1. August and November 1981.
CERES MAGAZİNE
January-February 1980, No. 73; March-April 1980, No. 74; May-June 1980, No. 75; July-August 1980, No. 76; September-October 1980, No. 77; November-December 1980, no. 78; January-February 1981, No. 79; March-April 1981, No. 80; May-June 1981, No. 81; July-August 1981, No. 82; September-October 1981, No. 83; November-December 1981, No. 84; January-February 1982, No. 85; May-June 1982, No. 87; July-August 1982, No. 88; September-October 1982, No. 89.
UNITED NATIONS EDUCATIONAL, SCIENTIFIC AND CULTURAL ORGANIZATION (UNESCO) [BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EĞİTİM, BİLİM VE KÜLTÜR ÖRGÜTÜ]
Estadisticas de educacion. Most recent year available. Paris, November 1981.
Anuari estadistico 1981. Paris 1981.
UNESCO COURIER
June and October 1976; March, April and July 1977; February 1978; April 1979; May and September 1980; February, April and October 1981; May and June 1980.
UNITED NATIONS CHILDREN'S FUND (UNICEF) [BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK FONU]
Estado mundial de la infancia. 1981-82. Executive Director's Report, New York, 1982.
Annual Report 1982, New York, 1982.
The State of the World's Children, 1980, New York, 1980.
Informe general del Director Ejecutio sobre la marcha de los trabajos. Document E/ICEF/681. April 24, 1981.
Report of the executive Board. Document E/ICEF/685. May 1981.
UNICEF News, No. 113, 1982. New York, 1982.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO) [DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ]
World Health Statistics Annual. 1980, Geneva, 1980.
Sixth Report on the World Health Situation. 1973-77, Geneva, 1980.
Estrategia mundial de salud para todos en el ano 2000, Geneva, 1981.
SALUD MUNDIAL MAGAZİNE
February-March, May and July 1977; August-September 1980; January, February-March 1981; April 1982.
UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT (UNCTAD) [BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TİCARET VE GELİŞME KONFERANSI]
Handbook of International Trade and Development Statistics. 1972, New York, 1972.
Ibid., 1979. New York, 1979.
Ibid., 1980. New York, 1980.
Ibid., 1981 and Supplement. New York, 1981.
Document. UNCTAD/TDR/2 (Vol. 2).
Document TD/229/Supp. 1. "La transformacion de productos primarios antes de su exportacion". Manila, 1979.
Document TD/184/Supp. 3. "Relacion existente entre los precios de exportacion y los precios de venta al consumidor de algunos productos basicos exportados por los paises en desarrollo". 1976.
Document TB/B/C. 1/219. "Dimensiones del poder de las empresas transnacionales". 1981.
Document TD/B/C. 1/162. "Sistema de comercializacion y distribucion del banano".
Document TD/B/778/Add. 1. "Evaluacion de los resultados de las negociaciones comerciales multilaterales". February 25, 1980.
Trade and Development Report 1981, New York, 1982.
"Cooperacion economica entre paises en desarrollo. Considraciones y datos complementarios relativos a las esferas de accion prioritarias". Document TD/244/Supp. 1. p. 24. Manila, May 1979.
UNITED NATIONS INDUSTRIAL DEVELOPMENT ORGANIZATION (UNIDO) [BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SINAİ GELİŞME ÖRGÜTÜ]
La industria mundial desde 1960. Progresos y perspectivas, Vienna, 1979.
ECONOMIC COMMISSION FOR LATIN AMERICA (ECLA) [LATİN AMERİKA EKONOMİK KOMİSYONU]
Las relaciones ecomomicas externas de America Latine en los anos ochenta, Santiago de Chile, 1981.
"Balance preliminar de la economia latinoamericana durante 1981". ECLA/L. 260/Rev. 1.
"Integracion y cooperacion regionales en los anos 80", in *Estudios e informes de la CEPAL*, No. 8, Santiago, Chile, 1982.
ECONOMIC COMMISSION FOR AFRICA (ECA) [AFRİKA EKONOMİK KOMİSYONU]
"Survey of Economic and Social Conditions in Africa. 1980-1981". E/ECA/CM.8/17.

GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS AND TRADE (GATT) [GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI]
International Trade 1980-81, Geneva, 1981.
El comercio internacional en 1979-80, Geneva, 1980.
INTERNATIONAL MONETARY FUND (IMF) [ULUSLARARASI PARA FONU]
Informe anual 1982.
World Economic Outlook, Washington, June 1981.
International Financial Statistics, Washington, May 1978 and May 1982.
ORGANIZATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (OECD) [EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ]
Economic Outlook, No. 30, December 1981; No. 31, July 1982; No. 32, December 1982.
Concentration et politique de concurrence, 1979.
Development Co-Operation Review, Paris 1981.
Main Economic Indicators, April 1982 and December 1982.
WORLD BANK [DÜNYA BANKASI]
Informe sobre el desarrollo mundial 1981, Washington, 1981.
World Development Report 1982, Washington, 1982.
Informe anual 1980, Washington, 1980.
Annual Report 1982, Washington, 1982.
INTER-AMERICAN DEVELOPMENT BANK (IDB) [AMERİKALARARASI KALKINMA BANKASI]
Informe anual 1981.
Informe anual 1979.
STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE (SIPRI) [STOCKHOLM ULUSLARARASI BARIŞ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ]
World Armaments and Disarmament. SIPRI Yearbook 1982.
"Armaments or Disarmament". SIPRI Brochure 1982, London, 1982.
World Armaments and disarmament. SIPRI Yearbook 1981, London, 1981.
"Armamentos o desarme?" SIPRI Brochure 1981, London, 1981.
CLUB OF ROME [ROMA KLÜBÜ]
Peccel, Aurelio. *Testimonio sobre el futuro.* Taurus, Madrid, 1981.
Mevadows, Dorella *et al. Los limites del crecimiento.* Report to the Club of Rome. Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1981.
Mesarovic, Mihailo and Eduard Pestel. *La humanidad en la encrucijada.* 2nd report to the Club of Rome. Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1975.
Peccel, Aurello. *La calidad humana.* Taurus, Madrid, 1977.
Timbergen, Jan *et al. Reshaping the International Order.*
A report to the Club of Rome, Dutton, New York, 1976.
ABD HÜKÜMET KAYNAKLARI
The Global 2000 Report to the President. A Report Prepared by the Council on Environment Quality and the Department of State. Washington, 1980.
Economic Report to the President, 1982.
Survey of Current Busines, August 1980 and August 1981.
World Indices of Agricultural and Food Productions. US Department of Ag-

Washington, July 1981.
US Exports. US Department of Commerce. Washington, September-December 1981.

DİĞER KAYNAKLAR

Sivard, Ruth Leger. *World Military and Social Expenditures 1982*, World Priorities, Leesburg, 1982.
National Subsititute Economic Review, National Institute of Economic and Social Research, London.
II Dünya Enerji Konferansı. "Energy Problems of the Developing Countries Round Table Discussion Papers", Munich, September 1980.
World Wheat Facts and Trends. Report One. Centro Internacional de Mejoramienton de Maiz y Trigo. Mexico, August 1981.
National Geographic. Vol. 163, No. 1. January 1983.
Sivard, Ruth Leger. *World Military and Social Expenditures 1981*. World Priorities, Leesburg, 1981.
Bank for International Settlements. *51st Annual Report*, Basle, 1981.

ONUR YAYINLARI
Kurucusu: İLHAN ERDOST
Binbirdirek Meydanı Işık Sokak 16/3 Divanyolu-İstanbul

FIDEL CASTRO
DÜNYA BUNALIMI
Azgelişmiş Ülkelere Ekonomik ve Toplumsal Etkisi
(The World Economic and Social Crisis; Its Impact on the Underdeveloped Countries, Its Somber Prospects and the Need to Struggle if we are to Survive — a Report to the Seventh Summit Conference of Non-Aligned Countries Oficina de Publicaciones del Consejo de Estado, 1983, Havana.)
Çeviren: ÖNER ÜNALAN
Çeviriye temel alınan özgün yapıt:
The World Crisis — Its Economic and Social Impact on the Underdeveloped Countries, Zed Books, 1984, London.
Kapak: ÖMER ÜLKENCİLER
Dizgi: EKOL
Baskı: MURAT
İlk Baskı: Mayıs 1987

Dünya Bunalımı, uluslararası ekonominin içinde bulunduğu bunalımın, azgelişmiş ülkeler üzerindeki yıkıcı etkilerinin özlü ve ampirik analizidir. Fidel Castro'nun, Havana'daki Dünya Ekonomik Araştırma Merkezi'nden bir bölük genç iktisatçıyla birlikte çalışarak ve en yeni uluslararası istatistikleri kullanarak, bunalımın 'dünyanın yoksulları' için ne anlama geldiğini irdelediği bu çalışma, 1983'te Bağlantısız Ülkeler Yedinci Zirve Konferansına sunulmuştur.

Dünya kapitalizminin değişen doğası, Üçüncü Dünyanın yeni sömürülme mekanizması, bu ülkelerin ticari, parasal, mali, tarımsal sorunları, sanayileşmeyle ve kalkınmayla ilgili güçlükleri, uluslarüstü şirketlerin ve silahlanmanın etkileri ve azgelişmiş ülkeler arası işbirliğinin gerekliliği tek tek ele alınıp incelenmektedir.

Castro, Üçüncü Dünyayı, dünya iktisadi sisteminde geniş kapsamlı değişiklikler gerektiren bir iktisadi mücadeleye çağırarak bitiriyor: "İsteklerimizin kabülü için savaşım vermekten başka seçeneğimiz yok. Biz, insanlığın büyük çoğunluğunu oluşturuyoruz; haklarımız ve çıkarlarımız sürgit ayaklar altında çiğnenemez."